

AITA ONAINDIA

Bizkaiko Olerkariak

LARREA 1990

Bear diran baimenakaz

© Aita Onaindia. Larrea. 1990

I.S. B.N.: 84-404-6501-7

Legezko gordaiJlu: BI - 699 - 90

IGARRI..S. C. L. — Rafaela Ibarra, 1 — 48014 - BILBAO

BERBA BI

Ez gara iñoiz kontuan jausiko, egoki litzakigun arren, zelako jeografi puntuan aurkitzen garean. Munduko beste toki ta errialdeai ezertxo moztu bage, gure lur bazatrra egi-egiaz dozu bikain, goragarria, Geurea dalako bear bada? Ez legoke txarto. Zoaz munduan zear, eta urretxuarrek lez zuk bere oiue egingo: «Zoaz Euskalerrira!!»•

Gizatalde bat dozu berton, lehen seme anda, edestiaren izpi-aurretik berton zana, mende luze-luzeetan berton irauna, bizi naiez betea ta lau aizeetara bizi-naiez garraxi dagiana.

Eta biotza ta eztarria bai daukaz, bere lurra ta birtuteak abestu ditu, bere mendiak eta legeak, bere barru leia ta atsekabeak Maitasuna kantatu dau eten barik.

Euskalduna kantari datorkigu beti: mugaz andik kantari, Zuberorok eta Lapurdin, kantari Araban eta Nafarroan, Gipuzkoan eta Bizkaian. Txoriari nok jarri oztoporik kantatzeko?

Bizkaitarrok oraingoan emen ditugu kantari talde bikaiña, mende mende orretan ekiña,

Ni neu, ia neure bizialdi osoan, gure erriaren kanta artean ibillia nozu. Leenengo «Milla euskal Olerki Eder» (1954), gero «Olerti» aldizkaria ta «Euskal Literatura» (laster dator 6'garren alea).

Eta orain esku artean dozun Bizkaiko olerkarion ale berezia. Leendiik be ba-dozu beronen barria, danak ez, ba ña asko beintzat, Bilboko ZER aldizkarian emondako lanak bait dira. Urteak dirala asi nintzan Bizkaiko poesi idazleen bizitzak aztertu ta euren oler-lanak batu ta aitzen emoten.

Zelako lanak eurok? Nik be eroen, Orixek beiñola. MEOE-ri ttzaurrea egitean iñoana esan bearco: «Ez neuke esango gure Bilbi-litarragaz *sunt mala, bai sunt bona* eta *optima; mediocria* bere bai, baiña euren tokia ba-dabe liburuan».

«On», txar» eta «erdizkako», noren arnasa noraiño eltzen dan eta lanak zelako begiakin ikusten diran, izan oi da geienlbat. Ikuslea izan daiteke erdi-itsua edo ikusmen gaixoduna.

Dana dala, or dozu Bizkaiko olerkariak gaillendu guraz osoturiko bilduma au. On egin daizula,

Larrea, 1990-2-15

AITA ONAINDIA

EDESTIZKO ETA BARRU-MINEZKO OLERKIA, BIZKAIA'N

(1984'ko orrillaren 14'tik 18'ra, Bilboko «Euskerazaleak» Bizkaieraren Astea eratu eban. Niri «Edestizko ta barru-miñezko olerkia» ipiñi eustien gai. Emen datorrena da lenengo egunean, astelenean, egin nebana).

Jaun-andreak

Olerkia, poesia, jarri daustie gai, bestea beste, gure Bizkaieraren Aste onen leenengo egunean, Epika ta Lirika saillean. Gai jakingarria, nik urte luzeetan ikasi ta aztertu dodana. 1954'an «Milla Euskal Olerki Eder» argitaratu neban eta arrezkero guztian euskal literaturari begira arduratu izan naz, gure poesia begikoen dodala. Lan au gaur ez dabe askok ikerlantzat artzen; baiña nik, alan be, uste dot euskal itz bat, morfema ,bat, joskera bat naiz itz-eratze bat, an zein emen zelan adierazten dan erakustea baizen garrantzitsua dala gure aurretikoak zer egin eta zelan mintzatu ziran euskal arloan, aztertu, erakutsi ta aitzen emotea.

Ni onetan jarduna nozue neure bizitza guztian, euskal literaturari lotua buru-belarri, gau ta egun. Euskal literatura oraingoz, poesiaren edestia diñot, orren argi ta aztertua ba'daukagu, ezta gedegi esatea, neuk ogetamar urte diraJa batu, osotu ta argitara emondako liburu mardulari esker da, batez be. Arrezkero, Olerki-liburu ortaz gaiñ, «Euskal Literatura» (sei ale aundi euskeraz) be argitara emona izan da. Ezta artobero usaiña, baktzari berea, zor jakona emotea baiño. Gaur ez da egi au, dan legez, ezagutu nai, eta orixegaitik difiot emen.

Aste onetan, eta gaur, nik beiñola azterturiko gaiak beraztertzeraz nara eumon daustien aginduak. Euskalerri osoko literaturaz egin nebana orduan, orain. naiz ta labur, Bizkaikoaz egingo dautzuet. Ots, «Edestizko ta barrumiñezko olerkia (Epika ta Lirika) bizkaierearen elertian» zerbait aztertu. Elertia naiz literatura bardin dozue. Bizkaiko literaturan, beraz, ikusi bear ditugu kondairazko ta barru-miñezko poesiak, eta au, barriz esanda be, Bizkaiko literatura solo barrutian.

Kulturaren ezaugarri dozue poesia; ainbat ikuspegi edo puntutikik begiratu gengike kultura, baiña unerik zeatzena izkuntzaren arikoa izango da beti. Guk lur-zati bat daukagu baitik bat, europarrak, amerikarrak, txinoak naiz errusiarrak euren daukien modu modura. Izadia noski, geure lurra, mendi, zugatz, ibai, itxaso ta abarrez betea, Jainkoak egin eta guri emondako lur-bazter zoragarri onen jabe gara gu, euskaldunok, lur-bazter onetan bizi gareanok. Lur au ez da berez kultura, baiña bai euskaldunok emona izan jakun izadi onegaz, luz-bazter onegaz egiña —etxeak, bideak, zubiak, itxas-ontziak—, au guzti au kultura dozu; kultura dira gure liburuak, gure legeak, gure kankak, gure doiñu ta dantzak, gure eziketak, gure literatura, dala itz-lauz dala olerkiz.

Euskalduna daukagu eusko-lur gaiñean, millaka ta millaka urte ondoan, etsai ez txikiz inguratua, gaur be oraindik bizi dana lur-moltzo onetan, eta bizi gura dauana. Gaur izadia zaintzeko, mendiak, abereak, erreka ta itxasoak jagoteko, antxiñakoen bizileku ta gomutagailiuk gorde ta babesteko alegiñak egin oi doguz. Eta izkuntza? Gure euskera babestu ta indartzeko, zer egiten ete dogu? Berau ez al dogu euskal kulturaren zantzu ta laburpenik beiñena, ederrena? Gizona gizaldiak zear sendo ta kementsu saiatu izan da izadiaren (Naturaren) aurka burrukan, janaria eskuratu nairik, esate baterako. Gizonak barriz itz-egin dau auzokoakaz, bere kidekoakaz zelan jokatu dauan adierazteko; or beronen saioak, egin-naiak, izerdiak ari ta oni iragarri ta esanak. Kulturaren itxituan gagoz. Kulturaren emoitiz dozu izkuntza; bai, izkuntzan dago kulturaren mamiña, nai ba'dozu, ardatza. Pentsalari da gizona ta pentsamentuaren ekarriak dira, izkuntzanren bitartez, gure lanak, obariak eta aurrerakuntzak. Kulturak eta izkuntzak artu-emon estuberoa dabe alkarrekin.

Eta kulturarik oso nagusiena, beste arte-adarrai ezertxo be moztu barik, kulturarik trinko ta ederrena, literaturazkoa da, liburuetan daukaguna. Liburuetan dagoz irarrita, josita lez, gure buruaren sorpenak, pentsamentuak, ideiak. Eta pentsamentuok batzuk prosaz dagoz adierazorik, beste batzuk itz-neurtutan, olerkietan.

Onenbestez jo daigun arlora. Ikus daigun euskaldunak, Bizkaizkoak ain zuzen, zer itxi dauskuen gizaldietan zear itz-neurtuz;

zer kantatu daben edestian zear, jazotako gauzak naiz asmatutakoak, au da, kopia zaarrak —maiteleloak, illetak, abestiak—, eta zer itxi dauskuen barrumiñari buruz olerkiz idatzita.

Gai zabala ta jakingarria. Lau ataleta.n emongo dautzuet guztia:

1. *Kopla zaarrak bizkaieraz:* Maite-leloak, illetak, abestiak.
2. *Aozko elertia arlo onetan.*
3. *Idazlaririk ospetsuenak.*
4. *Gaurko eletiaren giroa edestizko ta barru miñezko olerki-saillean.*

I. KOPLA ZAARRAK

I. Zer diran

Istoriaren leen-laiño artean galtzen jaku errialde guztien iiteratura, aozkoa beiñik-beiñ. Orrez gero ez jaku errez izango aren asieraren aztarna, bere leenean, aurkitzea. Urrun dau jatorria, baiña aoz adierazten ditu gizasemeak bere gogai ta buruzko sorpenak; eta miiñezko adierazpen ori dogu izkuntzaren leenengo frutua. Alan be, or geratzen dira antxiña bateko gizonaren —euskaldunaren— misteriozko itzak, esaerak, bertsoak, kopia zaarrak. Alegiñak alegin, ez jaku errez noiz eta nungoak diran jakitea, baiña or daukaguz orreik, kopia zarrok.

Etorkizunari begira, gizonak bear bada, tresna barriz nunbait, ondoren letorken gizonak, gure eta antxiña-antxiña bateko gizonaren itzak, berbotsak eta abar, jasoko ei ditu. Orduan ausaz zerbait lortuko dabe, geroko gizonak diñot, orain illurvlezan daukaguzan gure kopia zarrak, gaur airean zear kulunka antzo dabiltzanak jaso ta adierazoz. Olan, areik be miiñez doetuak ziralako, ta motelak ez izan, ba leiteke, bai, bir-esate au, arein solasak, itzak eta barru-asmoak tramankulu bereziz artuak izatea. Eta orrela gure ondorengoak jakingo dabe nortzuk izan ziran gure guraso ta arbasoak.

Dana dala, euskalduna beti izan da kantari. Eta amaika kanta eder ba-da ortzipean dantzari. Bear bada erri osoa izan jaku, gaur be guztiz kantari agertzen data. Euskaldunak ederra sentitzen dau, edonok ez ba'daki be bera jaso ta adierazten. Beti aurkitu izan dira euren artean, batzuk beste batzuk baiño geiago bat-bateko jardunez saiatu diranak, euren barrua, euskal erriarena, sentipen biziz azaltzen alegindu diranak. Griegoak euren rapsodak eukezan, adibidez. Erdi Aroan juglarrak ebiltzan erriz erri ta jauregiz jau-regi, euren erriak gudatean naiz bakean sustatzen. Gurean bertso-lariak egin izan eben, eta gaur de ba-dagie, lan goresgarri ori.

Naiko aberatsa dogu euskaldunon aozko literatura. Kantuz emona geienik. Eta kantuan musikaren doiñua zaindu bear da ezinbestez. Kantuaren egiturak eskatzen dauku silaben neurria, azken oskaditsu edo errimea, barruko airea, erritmua deritxona. Zer dituzu eurok neurria dau, eta silaba bat geiago ezarten ba'dautsozu, laster agertzen jatzu neurriaren utsegitea; zortzi bertso-lerro daukaz, 6/7, eta bertso-lerro bat geiago sartu ezkerro, laster dozu naastea; bertso-lerro bakotxak barne doraon edo eroan bear leuken barru-igitura be inportantzi aundikoa da. Onak ezarten dautso bertsoari doiñutasun berezi-berezia.

Alderdi askotatik begiratu geinkie kopla zaarrai. Emen, baiña, euron gizarte egiteko zeatzari begira aztertuko doguz batzuk eta bakar bakarrik, beste alderdiok gaurkoz beintzat albora itxirik. Oso apartekoak dira kopla zaarrak euskal literaturan, Bizaia'n berton be asko erabilliak. Abestiak dira, edo-ta izan dira geienak; teknika berarizkoa dabe. Euskalariak, au da, gai oni oratu dautsoen guztiak ez dautse euroi izen bardiña ipiñi. Manuel Lekuona'n, esate baterako, «kopla zaarrak» deritxenei Azkue'n «Eskala-tienak» dakar, eta beste.

Azkue'n, dirudienez, errondian abesteko ziranai begira osotu euskun bere sailketa. Lekeitiar jakintsuak erri-olerkietan sartzen ditu: Aldartezkoak, dantzakoak, edaleenak, elizarakoak, *eskelarie-nak*, ezteietakoak, gertaridunak, illetak eta ipuiñak.

Irakur, erakusburu lez, «Erromerua» deritxon au:

Erromerua loratsu
beti Jainkoa amatu,
orain emendik
bear genduke
etxeko andrea koplatu.

—Santa Ageda santia,
Muniketako loria,
martirioak pasa zenduzan
igarotearren fedea.

Etxeburuan oillar bi,
batak bestea dirudi.
Etxe onetako etxeko andreaak
Ama Birjiña dirudi.

—Bedeinkatua izan dedila
etxe onetako jentea,
pobre ta umilde direanentzat
badauke borondatea.

Itzak eta ideiak alkar lotzeko era au, antxiñakoa dogu euskal-dunok, antza danez. Beste izkuntzak ez daben oiturazko tankera bat, idurknen azkarra derakuskuna. Adibidezko estrofa biotan, iduria ta pentsaroentua daukaguz, argi ta garbi. Aurrenik erromerua dakur olerkariak loratsu, ta idurimena joako bertatik Jainkoagana, «beti Jainkoa amatu» esanik; ondoren dator pentsamenuaren esan-naia, etxeko andrea koplatu ta abar.

Bigarren estrofan oillar bi iruditzen ditu olerkariak etxaburuan, biak antzekoak, eta gogora datorkio beingoan aurrean daukon andreak Ama Birjiñaren itxura dauala, «Etxe onefako etxe.ko andreak / Ama Birjiña dirudi», esanaz. Era berezi-berezian lotzen ditu iduria ta esan-naia.

Jose Ariztimuño'k, Aitzol'ek, bertso-joko au azaJdu nairik, estrofearen leen-zatia «oiu-egillearen» deia dala diñosku, eta bigarren zatia, oiu-egille edo mezulariaren atzetik datorren zalduna. Aren itzak: «Ura, irudia, iragarle bezela beti lenen; beste onako au, oldozkuna, oiu-egillea adierazten dauen zalduna lez, aazkena. Eredu eta amets asmaketak irudimenaren seme arroen antzera; oldozkuna, berriz, adimenak sortutako ondorengo nagusi balitzaiguke bezelaxe». Onela edo:

Irudia:
«Otea lilia danean,
txoria aren gainean».

Gero oldozkuna:
«Zure ta nere amodioa
ala dabila munduian».

Euskaldunak maite izan dau bere lurra, Izadia, eta bertso-lan bat osotzerakoan, araxe doakio lenengo bere irudimena. Eta, egi-egiaz, araxe beste ez dauko zetan joanik irudi eder billa; arexek emoten dautso gairik naikoa, sotil baizen atsegin, au da, lainoak, ametsak, maatsak, neguak, eper zango gorriak, mertxikaren loriak, txori papogorriak, zeruko izarrak, z'riko baltzak, baratzeko pik-kuak, urretxindorren goiz-aldeko ekiñaldiak, errotaren kalaka-otsak, barne-zauskada triste ta samurrak... ez dau geiago bear bertso biribil, sakon, giartsuak burutzeko.

Aitaturiko zati zio, alan be, lokera zeatza dabe. Gai ontzaz poliki idatzi dauan J. M. Lekuona'k onela diño: «Pre-logikaki» egingako lotura bau dugu, teknika aldetik, koplaz zaharra esanda aditzera ematen dugun estrofaren egitura ta berezko dinamika» {Ahozko *Euskal Literatura*, 49 or.).

Ona Azkue jaunak Ipiña-Zeanuri'n batutako Santa Ageda 19 estrofako kantaren aapaldi batzuk: 1, 2, 9, 14, 16 ta 19,

Neuk ugazaba nekusan
Izurdia'ko zubian.
Ori zestotik urten artean
gu emen dantza gaitezen.
Ori, au egia!
daigun jira bi, Maria.

Neure mutiltxu txoria,
ik esan eustan egia:
gaur gabeen dantzauko zala
nire emazte Maria.
Ori, au egia!
iretzat mando zuria».

II. AOZKO ELERTIA ARLO ONETAN

Geiegi ikusi ta aztertu barik daukagun arren, gure aozko literatura ez da, esan dogunez, urri ez exkasa. Gure aurretik erri-poesiaz kezkatu ziranak, Txarles Bordes, Azkue, Aita Donosti, R. Gallop, J. K. Gerra, F. Mixel, J. Sallaberri, J. Riezu ta besteak csotu ebezenn bilduma ta antolojiak eta kantutegiak ikusirik, abe-

ratsa dala esan geinke benetan gure erri-literatura, bai kopuruz, lanez eta bai zelakotasunez, au da, barruko garrantziz. Gai ontaz obeto konturatzeko, lan bikaiña izango litzateke kantutegiok daben mamiña ta azala, barne-guna ta jantzia astiz eta txeraz aratu, azter-tuta gogo emotea. Ez genduke orretan denpora galdu egingo.

Gai au naikoa sakon beatu eban J. M. Lekuona'k onela autor-tzen dausku: «Gure arteko idazlanetan esandakoak eta kantutegie-tan dauzkagun gai aberatsak, elkarrekin konparatzen baditugu, ze-regin bereziak aurkituko ditugu poema zaharren azterketan; hu-tsune nabariak, behar bada. Besteak beste, euskarazko konta-poe-siari dagozkion berarizko xehetasunak oso gutxik aztertu ta finkatu izana» (*Idem*, 81 orr.). Utsune au aundiagoa iruditzen jaku oin-diño euskal erromantzeen inguruan agertzen dana.

Erromantzeak, gure aurretikoen gerta-kantak eta poesiak za-tika bakarrik eldu dira gugana, musikari esker geien-geienbat. Aita-tu doguzan gure altxor-batzailleak erriak erabiltzan musika-doiñua-kaitik batez be, oneik guztiz eder, sentikor eta aberatsak ziralako, bildu ta eskuratu ebezan baitik bat. Ez kantu orreik daukien *h*-tragaitik, musikagaitik baiño. Gure asabak, euren sentipenak adierazteko erabilli zituen doiñuak, musika, bizi-bizi daukagularik he, barriro diñot, musika orren letrea gizaldiak eta urteak zear leza illunean datzala esan bearrean gagoz. Ortaz gaiñ, gugana eldu di-ranak be, zatiak, pusketak besterik ez doguza¹a. Beraz, ez da ze-regin erreza pusketak orreik eratuz alkar lotzea, ezta erri-poesi bati gagokiozala, zein dan leenengo pusketak, zein dan bigarrena naiz amargarrena jakitea.

Azter dagigun, esaterako, gure konta-eresi bat, olerki epiku bat, aspaldi jazo, idatzi ta eraturiko bat; zer izan zan, noiz gertatu zan bera, nok idatzi ebnn, zelako neurkera darabillen, eta nekez aterako dozu zer argirik. Azkue'k bere Kantutegian, Bizkaikoen ar-tean bakarrik, 54 dakaz, onela: aldartezkoak, 8; dantzarakoak, 20; edaleenak, 4; elizarakoak, 4; eskelarienak, 4; ezteietakoak, 4, gerturidunak, 2; illetak, 2; eta ipuiñak, 6. Eurok irakurriz oartzen gara, lan luzeago baten pusketak besterik ez dirala. Eta au jazoten jaku; egarbera urreratzen gara sorburura eta egarria pizkat arindu orduko iturriko ura intsugitzen jakula. Geiago xur-gatu naian geratzen gara.

Irakur eizu au, naiko osoa, ain illuna ez dana:

«Egun on Jainkoak dizula, andratxo gaztea.	Zanko ederra dozu, andratxo gaztea.
—Baita zeurorri bere, galaitxo maitea.	—Nik aJan gobematu, galaitxo maitea.
Senarrik eta ba al dozu, andratxo gaztea?	Kopeta ederra dozu, andratxo gaztea.
—Indietara joan zan, galaitxo maitea.	—Nik alan orraztuta, galaitxo maitea.
Umerik eta badozu, andratxo gaztea?	Surtan erreko al zara, andratxo gaztea.
—Bi, seme ta alaba, jauna, or dira.	—Zeu illinti zareaJa, galaitxo maitea.
Umeok nundik dabilruz, andratxo gaztea?	Urak eroango al zaitu, andratxo gaztea.
—Eskolak ikastera, jauna, joan dira.	—Zeu aurretik zareala, galaitxo maitea».

Alderdi askotatik begiratu geinke poesi zaarra. Eta berau aoz datorkiguna izan daiteke, ots, gurasoengandik seme-alabetara urtez urte ixuria; baita idatziz, amalaugarren gizaldiz gero batez be, naiz esku-idatziz naiz argitaratuta guganaiño eldu dana, Eusko-idatzia, bertso-metak eta kantu-pilloak aurkitzen dira munduko liburutegi edo biblioteca askotan; argitara emondakoakaz be, liburu-sail galanta osotu geinke or emengo aldizkari, eguneroko ta idaztietan dagozanakaz. Oneitakoetan batzuk gerta-poesiak dira, konta-olerkiak, eta beste batzuk norbere barru-miñak sortuak, liriku saillekoak.

Gaur, zoritxarrez, erromantze deritxogun poesi-mota askotxo beeratu jaku. Olerkietan, gaiñera, gitxi baiño ez dogu sartzen al-karrizketa, gure asabak sarri erabilten ebena. Gaur-eguneko kale ta saloi-kantariak, alan be, abestu oi dabez gure lelo ta kontaerak, leen luze samarrak ziranak nunbait, baiña oso laburturik, estrofa batzuk geienik eta oneik bekantariak darabillen musika-doiñuari egokituz, pusketa batzuk ain zuzen. Aurretikoen gatzak jota gabiltza. «Gaurregungo ahogozorako luzeegiak diren kontaera poe-

tikoak, estrofen aukera egin ondoren —(idazten dau J, M. Lekuo-na'k—, laburpen gihartsu baten gisa eman ohi dira. Horrenbestez, lauderduan dator usariozko altxorra, berez kontaera zena, orain laburturik, kantuaren eusgarri soil gertatzen dela» {*Ibidem*, 66 orr.).

Aurreko gizaldian be baifia XV eta XVI'garren gizaldiak doguz eredu epikuetan aberatsenak, ordukoak bait dira Aide Nagusien burruka ta istilluak; ordukoak edo aurreragotxokoak Akondia'ko gudu-kanta, Urruxolakoena, MLlia Lasturkoren eresia, Gontzalo Moro'ren koplak, Peru Abendaño'rena, Arrasate erre ebenekoa, Olaso'ren ezkontzakoa, Sandaili kanta, Martin Bañez Artazubiaga'ren illeta, Salinas'ko kondearena, Alos'ko. Beltran'en eresia, Diego Lopez Harokoarena, Perutxo'ena, eta abar.

Bizkaitarrok ba-dogu beste kanta berezi bat. «Lelo'ren Kanta», zenbaitek egiazkoa ez dala esanagaitik, geurea doguna. Zazpi bat aapaldi ditu, Antxiñakoa dirudi, baiña ez dakigu noiz egiña danik. Erromatarrak emendik ibilli jakuzaneko burruka ta nasteak dakars-kuz gogora. Galdua genduan nunbait, ainbat euskal kanta zaar lez; paper-auts ontzitu artean lo egoan, Markiña'n, Mugartegi'ren liburutegian, Humbolt alemanak aurkitu arte.

Euskalari batzuk, illunetatik iges egin naita agiri danez, ez dautsoe olako gora aundirik emon gura. Alan be, L. Mitxelena'k bere textu zaarren artean sartu ez arren, badau zaar-sunda. 1529' rantza ondua dogu, diñoenez. Bizzkaitarra zan egillea, Arrati aldekoa, ibar orretako euskeran egiña da-ta. Anton Bedia arratiar zaldunak «Tratado de las cosas de Vizcaya» idatzi eban; Karlos Vgarren erregearen jauregikoa zan berau; onena ete dan susmoa dau, Lelo kanta au ain ederto aztertu ta argitara ekarri euskun J. K. Gerra idazle argiak.

Entzun berari: «Menendez Pelayo jakintsuak, bere jakinduri ta guzti, kantu au, gezurrezko bezela lurperatu bear zala idatzi zuanean, aztu zan noski berberak ez zeuzkala lurperatzeko ustean Karpio'ko Bernardo eta Lara'ko Infanteen kantak, gezurrezkoak izanagatik... Nork egiztatuko dizkigu Ulises eta Eneas'en jazarra ta ibilkerak? Ordia iñortxok ez diete kenduko Omero'k eta Birgilio'k eman zieten bizitza illezkorra. Bere taiuan eta garri ederraren aunditasunean ez det nik berdinduko ez antzenduko Lelo'ren kanta

Odisea eta Eneida'rekin; ori ez. Gezurtasunean berdindu deza-
ket, ordea; eta irakurgai bi oiek ez badira latindarrentzat lurpera-
tzekoak, ez daukagu euskaldunak zerttan ta ez zergaitik lurperatu
Lelo'ren kanta» (*Gure olerki zar-zarrak*, 126 orr.).

Ez dakigu zenbat aapaldik osotzen eben kanta au. Ibarguren'en
bilduman aldatuak datoz. Gaur, zelan idazten diran, zazpi edo
amalau ezagutzen ditugu, oso samar. Onela dozu asiera:

«Lelo il Lelo, Lelo il Lelo,
Leloa, Zarak il Leloa.
Oktabiano munduko Jauna,
Lekobidi Bizkaikoa».

Lelo onek jatorriz *kanta* esan nai eben, XIII'garren gizaldi os-
teko textu batzuetatik agiri danez. Ori berori dakar Perutxo'ren
kantak; eta Salinas'ko kondearenak. Etxepare'k onela, *Potaren
galdatzia* deritxon lanean: «Eta lelori bai lelo/, pota frango/, ber-
tzia bego»; eta *Sautrela'ren* amaieran: «Etai lelori / bai lelo le-
loa / zarai leloa». Iñoiz, dakusgunez, abestiaren asieran artzen
zan, iñoiz baita amaiterakoan; bertso-esaldiari neurria ta jasa emo-
teko erabilten eben, bear bada.

Itz ori geroago nortu egin eben, lelo Lelo biurtu nunbait.
Gerra'ren irudimenak batez be, nortasun berezia ezarri eutson;
idazle azkar onek, egia esan, ba-eban ortarako errazoirik, ainbat
kanta zaar iñok ez bestean adierazo bai ebazan eta. Zillegi
jako dakianari illun artean be bide egitea. Eta Gerra'k diñosku
Txanton Bedia gizaseme azkarra zala, Karlos Vgarrenak txit mai-
tatua. «Orrek, nere ustez —diño—, euskerara biurtu nai izan zuen
Agamenon'en kondaira eta otu zitzaion esatea Lelo zala erroma-
rren aurka gudan ari zan bitartean bere emazte Tota adiskidetu
zala Zara deitzen zan gazte batekin; onek Lelo gudatik etorri
zanean il zuala Lelo, eta euskaldunak naigabeturik bota zituztela
erritik kanpora arrika Tota eta Zara, et Lelo'ren izenak beti-betiko
iraun zezan erabaki zutela kanta guzien asieran aipatutzea bere
eriotza negargarria» (*Ibidem*, 125 orr.).

Leenengo Lelo'ren eriotza edesten dau egillak; ondoren biz-
kaitarrak erromatarrai egindako gudan bost urtez izan ebezan go-
raberak azaltzen ditu. Naiko zatitua dagoan arren, badau bizitasuna
ta maiña,

III. IDAZLARIRIK OSPETSUENAK

Irarkola, inprenta agertu zanetik, panpox agertzen jakuz liburu berezietan gizasemeen eta emakumeen oldozkun-biozkadak, orrietan txukun josi ta loturik. Euskeraz be Euzkadi'ko zazpi probintzietan daukguz liburuak. Leenengo agertu zana Beñat Etxepare'ren olerki idaztia dozu, gorago esan danez, 1545'an argitara emona. Bizkaia'n 'be ba-doguz euskal idazleak amaseigarren gizalditik ona; batzuk prosaz idatzi ebezan euren lanak, Betolaza'k adibidez XVI'garren mendean; Rafael Mikoleta lizenziatuak, Martin Otxoa Kapanaga mañariarrak eta beste batzuk amazazpigarren mendean; Njkolas Zubia'k, Arzadun'ek, Basterretxea izpartertarrak, Sebastian A. Gandara gernikarrak eta Bartolome Olaetxea laukarizkoak amazortzigarrenean, eta oneitatik iruk beintzat itz neurtuak be idatzi ebezan, Basterretxea'k «Jeskristoren Pasifioa», Gandara'k Gernikaldean abestuten ziran Marijrsiak eta Olaetxea'k bere dotriña Lburuan sartu euskuzan bertsoak.

Emeretzigarren gizaldia naiko aberatsa izan jakun euskal literaturan Bizkaia'n be. Ogetamar idazle datoz nire «Euskal Literatura»-n (2'gn. alean): J. A. Mogel, Pedro A. Añibarro, P. J. Patrizio Astarloa, Paulo Pedro Astarloa, J. Antonio Aboitiz, Aita Prai Bartolome, Domingo Kanala Etxebarria, Juan Mateo Zabala, Jun Kurutz de la Fuente, J. Jose Mogel, Bizenta A. Mogel, Pedro Novia Salzedo, Juan D. Unzueta, Aita Kristobal Linaza, Jose Antonio Uriarte, Eusebio Maria Azkue, Balentin Berriotxo, F. Martin Ortuzar, Balbino Garita-Onandia, Jose Maria Anpuero, Luis Zirilo Iza, Juan Jose Salazar, Ramon Etxezarreta, Aita Daniel Baertel, Andres Iturzieta, Eustakio Midina, Meltxor Andonegi, Ezekiel Etxebarria, Bonifazio Latxa.

Oneitatik amaika beintzat bertsoz idazten be saiatu ziran. Juan A. Mogel'ek ainbat ipuin b'ribildu ebazan bertso giar eta ederto emonez; Bizenta Mogel'ek bere «IpuiOnak» deritxon liburuak ipuin mordoa eskintzen dausku, Okendo'ko Ullifoarri'k lez Gabonkanta asko be ondurik; Bilbo'ko seme Mateo Zabala frantziskotarrak bardin, ainbat ipuin ditu bertsoan, «Milla Euskal Olerki Eder» (263 orr.) ikusi daikezunez. Era berean idatzi eban bertsoz Arrigorriaga'ko seme Juan A. Uriarte'k, Balbino Garita-Onandia'k,

Eustakio Madina'k eta Meltxor Andonegi'k be, aitaturiko liburuan ikusi zeinkenez.

Guztion artean buru agertzen dana, alan be, Jekeitiar Eusebio Maria Azkue, «Parnasorako Bidea» poesi-liburua idatzi ta aren seme R. M. Azkue'k, 1896'an, Bilbo'n argitaratu ebana dozu. Burua ta biotza, pentsamentuak eta sentipenak, ondo eioten ekiana zan Azkue, eta poesi-.moltzo ederra da ak itxi euskuna. Ona lau aapaldi ikusteko ta gozatzeko «Mogel eta Txaraka» izenburua daroan 20 estrofako lanetik aterata. Irakur:

«Markiña'ko zaldun bat, etxagun andia,
gazte dirutsua ta kristiñau garbia,
bizi zan bere etxean umezurtz ta bakar,
laguna nai ebala maite izateko alkar.

Gomuta eban bere aita esaten eutsala
zaldun bat mundurako gizon erdi zala;
au ondo siñistuta zan bere gogoa,
lenbailen izateko bera bere osoa,

Ez yakan ondo egiten geure zaldunari
iñok ez esatea aitatxu berari,
eta Markiña'n iñor, orain ez lenago,
ezta izaten bere aita baño gitxiago.

Apainduta gorputza, egun goiz batean
joan zan ardi-billa zaldien ganean;
arteztu eban zaldia damean etxera,
izateko beretzat mandatari bera».

Danak ezpabere, au eta geienak zortziko txikian idatzita daukoz, esan dogunaz giar, sakon eta gatz-ozpiñez gaiñezka, jarioka. Ederto idatzi eban bein B. Erkiaga'k: «Gure errikide onen jita eta joera ezagunena ta agirikoena gai errikoia, bizitzako gora-beera ta eguneroko jazoerak, eta gizasemeen egitada onakaz batean euren amarrukeri ta egiune doillorak jakin-erazotea da. Orduantxe da zorrotzen eta begikoen aren luma bizkorra. Esaterako, mediku-botikarioak, alperrak eta eskribauak eurak bere, ez yakaz lar atsegin. Bere aitarengandi entzun eta ikasi ete zituan lanbide orren kaltezko esan, uste, asmakizun eta izkirimiriak eurrez?» {*Olerti*, 1961, I, 69 orr.).

Bertso teknika aldetik zorrotz zaindu zitun legeak. Zortziko txikia geienbat, lau puntuko egin bearrean, bi bikotan lotzen dau. Atsegin jako amaieran be, soñutasun bereziaz azkena emotea, «bertsua izakera jatorrari zintzo eutsi nairik beti ere». Bizkaitar izkelgia darabil.

Balentin Berriotxo santuak bertsotan idazten eutson bere amari, Logroño'tik, Kadiz'tik, Manila'tik, Tonkin'etik... Leengo mendearen azkenerantza, lan ederra osotu eben Durango'n Garita-Onandia'k, Damaso Bernaolak, J. I. Arana jesuiteak eta Ramon Etxezarreta'k; laurok saiatu ziran prosaz eta itz-neurtuz. Bardin Eustakio Madlna'k be.

Aurreko ta oraingo menderen artean, ankalatraba, Bizkaiko seme taldea daukagu; Arrese-Beitia, Etxeita, Txomin Agirre, Azkue, Arana-Goiri, Kirikiño, Gorgonio Renteria, Urkixo, Zirilo Arzubiaga... Arrese-Beitia, Etxeita, Arana-Goiri, G. Renteria musa-saillera be txeratsu eldu ziran.

Olerkari lirikua dogu Arrese-Beitia. Zer ete dogu au? Alan naiz onan, norbere izate barruko sentiera ta biotz-zeuskadak argitan jartea, bakotxak bere barrumundua kantatzea. Eta au bakotxak egin oi dau berari ondoen dagokion lez, edo-ta modan dagoenez, «tinko naiz itz-ontzi, piko ta joeran». Arrese-gaitik esan oi dugu, bere garaiko seme zala. Eta nor ez? Beraz, poeta naiz idazle bati buraz eritxi emoterakoan, aurrenik poeta bizi izan zan giroko aizeak astintzea egoki be egoki litzakigu. Arrese-Beitia'ren egunetan, olerkariari barrua arrotzeko, jazokun bi daukaguz: politika aldetik, amaitu barria zala bigarren karlista gudatea eta poesi-joera aldetik orduantxe itzaliz joiala ainbat urtean, eta erreinñutan, nagusi izan zan erromantizismua. Auzi biok agiri dira otxamdiotarraren ko-pletan.

Arrese'k, aroztegian bear egiten ebalarik be, oierki asko idatzi eban. Eta eurok ez ziran auts-arteak geratu, aJdizkari ta egunkarietan, txeraz argitara emonak izan ziran. Liburu lez, oneik: «Ama Euskeriaren Ltburu Kantaria» (Bilbao, 1900). 496 orrialde: «Asti-orduetako bertsozko lanak» (Bilbao, 1902); «Olerki Sortatxua» (Zornotza, 1930), 62 orrialde; «Olerkiak» (Zornotza, 1933), eta «Olerkiak» (Bilbo, 1956), 688 orrialde. Neuk egin neban argitalpen au, aurretik argitaratu liburuetatik eta beste aldizkari bbatzuetatik

arutako lanakin; ia aren denak bau ta sortatu nituala uste neban. Baiña ez, geroago ikusi dodanez, oraindiño ba-ditu geiago, «Euskal-Erria»-n eta «Ibaizabal»-en batez be.

Bederatzi sailletan banatu nitun nik, Arrese'ren olerkisorta gertatzerakoan: 1. *Kantu errikoiak*; 2. *Lirika kantuak*; 3. *Gora kantuak*; 4. *Amalaukoak*; 5. *Eliz kantak*; 6. *Alegiak*; 7. *Ipuiñak*; 8. *Irakurgaiak*, ta 9. *Erderatik euskeratuak*. Errikoiak ditu ederrenak, askoren eritxiz, lirikuak be bere lira bereziari eragiñik, egiñak diran arren.

Arrese'k ba-dau irudimena, eta ba-dau biotzondoa. Eta izkuntza aberatsa. Biotz-suak bizkortuta osotu euskuzan olerkiak. Eta orduko trajeria abesten dau, foruak galtzea, euskeraren ilzoria, euskaldunen negar garratza. Ezifiaren ezifiak sor-azotako bertsoak dituzu aren lanik geienak. Iparragirre zein Arrese, erri-igarle bi ditugu; euren garaikoen naikari ta opa biziak kopla gartsuetan mamindu zituenak.

Irakur eizuz lau aapaldi oneik «Ama Euskeriari azken agurrak» deritxonetik aldatuta; zortziko nausitan dagoz:

«Zorigaiztoan negargarri ta
dot sentimentu andia,
geure lur maite dakustalako
gatzelatuta jarria;
bestela erdu, erdu ikustera,
Tubal euskeralaria,
baña ez dozu ezagutuko
orain zure jatorria.

Nun dira, bada, zure semiak,
Foru ta euskera zaliak?
Non dira, bada, Tubal, gure aita,
zure ondorengo garbiak?
Nun dira, bada, zure ume zintzo
eta leialen legiak?
Nun dira orain, orain negarrak,
nun dira nire begiak?

Agur illun bat egin dauskue
guraso zarren legiak,
umezurtz batzuk gelditu gara
billoxik Foru bagiak;
izan baigiña eurak legetxe
euskeriaren zaliak,
oso ta garbi gordeko ziran
oitura ain miragarriak.

Zorioneko arkaitzak eta
zorioneko mendiak,
orain atrean zuek zare izan
Foruen gordelariak;
zuek goietan beti euskaldun,
ez alan beien erriak,
orra zer gero ekarri deuskun
azkenian erderiak».

Eta amazpigarren estrofan Gernika'ko Aritzera doakioz begiak. Eta negar betean kantatzen:

«Eta nun dozuz, zeruko arbola,
zuk bere jantzi berdiak?
Zure erramok billox dakustaz
igar ta ezkur bagiak,
Ai mingarria! Gaztela'ko arrak
jan deutzuz sustrai guztiak,
baita biotza, baita barruak,
azala itxita bestiak».

Taiu onetakoak dozuz Arrese'ren kantak, errikoiak eta lirikuak batez be, barru-miñak surtuak. Sentieraz gaiñezka «Agur, ume», «Anjela», «Antxiñako denporetaan», «Zoaz ondo, ama!» eta gaiñerakoak.

Ain goi-maillakoak ez ditugula be, bertso-lan politak eundu euskuezan Jose Manuel Etxeita mundakarrak (beronena bait da «Au, Ori ta Bestia» poema liburua; Txomin Agirre, nobelari bikaiñak, arima neurritsua idazlanetan erion ondarrutar zintzoak be olerki-mondoa dau; Arana-Goiri goi-zale gartsu zanak kopla ederretan ustu eban sarr bere izate urduria; Gorgonio M. Renteria

elantxobetarrak poesi asko argitaratu ebazan «Euzkalzale», «Ibaizabal», «Euzkadi» ta Zornotza'ko «Ekin»-en: bere alaba aspalditik dabil aitaren lan guztiak, prosazkoak eta bertsozkoak, batu ta sailkatzen liburu mardul bat osatzeko asmotan.

Eta geure gizaldiaren lenengo amarnakoetara jauzi egiñik, emen daukaguz «Otxolua» ta Enbeitarrak (Kepa ta Imanol), Kepa gure urretxindorra, bertsolarien maila baiño zerbait gorago daukaguna. Askota ederrak dira aren lanak. «Gure Urretxindorra» liburuan batu nebazan nik aren Ianak osorik, or edo an, banakaren bat oindiño be auri leitekena izan ezik. Idazti mardul, aberats, joria. «Euskal Literatura» (IV, 131 orr.), onela idatzi neban nik: «Gizon bezela naiz bertsolari bezela, gaillena duzu Enbeita. Ezta errez onen guztizko gizantza osatzea. Gizon bezela, egia, jaiki lez errotua zan. Bertsolari zanez, euskal literaturaren pizkundean ba-du zer esana ta garrantzia muxikar aundi onek. Beronen olerkia, azal ta mami, sakon ederra bai dugu. Olerkia biotzetikoa da batez ere, ta Enbeita biotz aundi baten jabe genduan, eta bere bizitzako une oroz biotz orreri astifialdiak emanez, txinpart-urtika bizi izan zaiguna. Aren bertsoak, txinpart otsak, gogoz entzun eta irakurri oi ziran: millaka ta millaka biotz utzi zituen bere garaian zauskada sakonez eta esan-nai eztiz arroturik».

Gizaldi onen Ienengorantza, 1905'tik aurrera, erriz erri asi zan aberri maitasuna ta erlejiñoa gartsu abesten. Leundu ta aziz joian adimenez eta barru-indarrez, ots, olerkari, oleskari, mezulari, errioiulari egifiaz. Orretan asko lagundu eutsoen Jon Arrospide osagille jakintsuak eta Erretereria'tar Gorgoni itxas-gizonak. Olan ogei urtez gitxienez bere soiñeko illun, alkondara zuri ta euskal txapel baltzaz, Euskalerriko zokondo guztietan abestu eban. Bizkaï'tik urtenda, bere ibilladi garaitzazkoetan. Gipuzkoa, Naparroa ta Araba'ko uri-erri ta auzunetan, an or emen bere bere nagusitasunaren dirdai-izpirik samur gozoenak zabal-erazo zituan; baita mugaz andikalderaiño be eldu zan, Baiona, Ezpeleta, Donibane-Lobitzun, Donibane-Garazi ta olakoetnn be; bertso-ja'rdunaldi galantak egiñik.

Kepa Enbeita'k ez eban abestu bakarrik egin, baita idatzi be. Orduko aldizkari ta izparringietan, euskal orriren bat eukunetan beintzat, idatzi eban. «Ibaizabal», «La Gaceta del Norte», «Aberri», «Euzkadi», «Euzkel-Laguntza», «Euzkerea», «Karmen'go Ar.

gia», «Jaungoiko-Zale», «Ekin», «Napartarra», «Eusko Olerkiak», eta gaiñerako aldizkingietan agertzen dira aren lanak. Geienez bere izen-abizenaz etozan, baiña bein edo bein «Txindorra», «Karatx», «Pello» ta «Pello Mari» izen-ordeak be erabilli euskuzan.

Olerkari garbia dogu, txukuna ta zentzuduna. Arranoaren egazkada ebalako, ez genduan ifioiz lokatzartean ikusi. Berak atera ebazan aurretik ardangela illun loie'an bakarrik kantatzen ebenak eguratseko aize garbitara. Jainkoa ta erria ebazan kantagai; gurean sortuak izan diran gizon jakmtsu, itxastar, kirolzale ta abar eredu lez begi aurrean ipiñi euskuzan, baita amamak sukaldean erasi ta erri-aoran bala-bala dabiltzan alegi ta ipuiñak bertso biribilletan kirimillatu be.

Beronen anai, Imanol be, euskal letretan «Uribitarte'tar Ibon», poesi lan mordoaren jabe dogu. Eta onen artean sailkatu geinkez Kepa Ormaetxea, au da, Aita Lontzi, Bizente Etxezarraga, «Zindorra», Luis Gonzalez Etxebarri, «Aizkibel», Paulo Zamarripa ta beste batzuk.

—Sibili eta Granada,
Ondarrabia'n gerra da;
etxe onetako nagusi jauna
bakeak egiten ari da.

—Kerexa txiki betea,
aurten da zure urtea;
zeure matraillak dirudiela
kabelinearen lorea,

—Idi zuriak ekarten daude
karabirako atea,
etxe onetako zaldun gazteak
batuta dauko dotea.

—Eder elizan liburu,
usoak aren inguru;
etxe onetako txikar-andiak
Paradisuan aingeru».

Aitzen emon dogunez, ari askotakoak dira kopla zaarrak. Baiña emen lar ez luzatzeagaitik, iru klase aitatuko doguz. Maite-leloak aurrenik.

2. Maite-Ieloak

Kanta oneik, besteak beste ugariak dozuz euskal literaturan, Nun-nai ta noiznai kantatua izan da maitasuna. Ez, au ezin gengike uka, maitasuna dau biotzak berarizko kantagai; berezko iturria dauta, giltzari eragin ezkerro, ortik jario, Kantatxorta ugariak ezagutzen doguz gai onetaz osotuak. Ikus, astirik ba'dozu, nik beiñola

argiaratu neban «Maitasunezko eun olerkirik onenak» liburua, euskeraz ta erderaz. Bertan daukazu eredu-sail galanta.

Asko ta sentikor-sentikorrak doguz erritar kanten artean. Batzuk baifio ez, jakiña, koplaz zarren tankeraz egiñak besterik. ez aitatzeko, emen dituzu oneik:

«Esku xurietan eder arrosa,
eder arrosa;
are ederrago zitroina.

Horra Joanes hori zoin den ederra,
zoin den ederra!
Aurten ezkontzen omen da».

Mamiña: igande arratsalde, maiteak larrosa bat artu dau esku zurietan, eder-ederra nunbait; Joanes gaztea, alan be, berak kutun dauana, ederragoa da oraindik. Laster ezkonduko dira, abi bat osoturik.

Ortzipecan zear dabilkiguzan izar aundi biak be, eguzkia ta illargia, kantagai jori ta aberats izan ditu euskaJdunak. Maite-lelaetatik atera geinkenez, ez dau gitxitan jo eguzkiagana pozaren billa, ezta gabaz be illargiarengana argi-billa. Onela diño, naiz-ta mugaz bestaldekoa izan, maite-poesi samur onek:

«Iduzki denean, zoin den eder itzala!
Maitia, mintzo zira, plazer duzun bezala.
Egiten duzula
mila disimula,
iñorant zireala;
erraiten duzula
bertzetaik naizela;
falsuki mintzo zira».

«Kaila kantuz» asten dan zazpi aapaldi irukoitzekoak be onela diño:

«Kaila kantuz ogi petik Uztaril-agorreletan;
maitea ganik etxerakoan entzun izan dut bortzetan,
amodioak bainerabilka haren ate leihoetan».

Eta amodioa «nik batentzat hartu dut eta sekulan ez dut utzi-ko» esan ondoren, irugarren irukoan, onela kantatzen dausku:

«Kukuiak umeak xilo ttipian haritz adarren gainean;
ama, ni ere ezkondu nahi adinak ditudanean;
ene lagunak einak dire juan den aspaldi handian».

Ari berekoa lau aapaldiko beste au be:

«Munduian den ederrena zelian ekia;
lurreko anderetan, oi! ene maitia;
begia duzu nabarra, zuri-gorri larria,
ene begietako xarmagarria».

Onelaxe, asko nekatu bage, txorta aundi bikaiña osotu daikegu. Baiña naikoa eredu bezela.

3. *Illetak*

Alderdi au be ez dogu idorra. Ogeitairu illeta eskintzen dauskuz Azkue'k bere «Euskaierriaren Yakintza» liburuan. Eta nik «Milla Euskal Olsrki Eder» moldatzerakoan, ogetazazpi sartu nebazan bertan «Irri ta negar» izenpean. Ona lekeitiarrak Ultzama ibarrean batutako bat, labur-labur:

«Itxas gizontto bat zidan
senartzak nere amak eman.
Zerren ez legor aldera
joan beste bat artzera?
Orain zoria nuen nik,
zuri ta gorritz jantzirik.

Gaixoa urak eraman zuen
San Markos goizean.
Oi! egun andi argia,
neretzat illun tristia.
Arraiñen jaki izateko
sortu al zinan, senarko! »

Azken urteotan, drogarik naiko sartu jaku Euskalerrian. Ale-
giñak eginda be nekez uxatuko dogu izurri au geure lepotik. Ezin
astindu gatzex joak gabiltz andrazko ta gizonezko; leendik be ez
giñan kutsu bageak eta orain beste batzuk, bildurgarriagoak bear
bada, lupnak jota lez aurkitzen gara. Zein, baiña, leengo izurria?
Ardo-zale, napar mama gozo zale —droga bat ez ete?— beti izan
da euskalduna. Gaur oster, ez gara g'zasemeok bakarrik ukondoa
jasoten dakigunak; emakumeak be, zaar eta gazte, arrapastaka
doakiguz txiribogiñaren lezara, egarbera dirala-ta. Ba-dakie, bai,
zurrut egiten!

Ona zer difioan kopla zaar onek:

«Zorabiatua naiz munduko bizitzan,
nere begietara onera etorri zan.
Kantuz esango dizut ze moduz gabiltzan:
dama eder batekin esposatu nintzan.

Dama lura zebilan itxuraz jauntzia,
ongi orraztua ta liraina garria.
Ardoerik edatzen etzuela lenago,
ni enganatu artean zebilala nago.

Frankotan izaten naiz kanpoan lanean,
ongi etorri onak ark ni natorrenean.
Andra mozkorturik, il baten antzean,
zistua dariola sukaldamenean».

Negargarri ziñez aita mozkorra etxean; negargarriago, baiña,
ama orditurik sukalde ertzean. Il-kanpaiak ez dira biratzen illen-
gaitik soilki, baita lotsagarriro dabiltzanakaitik be, erabat.

Auzoko erriak zelan jokatu dafoen jakiteko asti barik, guk
geurean daukagu negar-gairik naiko: gure Foru zaarrak erostariak
aitatzen ditu, etxeren baten norbait ilten zanean, gaubelan eta
ilobirakoan, etxekoai negarrez jarra'tzen eutsen negarti erosta-
riak; illari lurra emokeran batez be, ildakoaren bizitza ta mira-
riak kantatu oi ebezan erostariak. Andarien atzetik koplak abesten
zituenok bertsokriak, emakume bertsolariak genduzan ziur asko.
Orrelakoen erosta-kantak, asko ta asko beintzat, jaso ta jaso barik
genditu jakuz. Aizeak eroandako orbel oriak izan jakuz. Tamal-
garn

Ontaz naikoa da-ta, bego emen azkenez, Azkue'k Zornotza'n
baturiko aapaldi biko au:

«Au da urkamendiko aizearen otza!
Jaunaren aurrerako nik daukadan lotsa!
Zerren egin dudazan zazpi eriotza,
zazpi eriotza ta, non dot neuk biotza!

Atzo etorri jatan agindu barria,
laster kenduko dostela gose-egarria
Bai ta etorri jatan arreba gaztea;
tamal artzen ebala ni olan ikustea».

4. Abestiak

Adar askotan zatitu geinke erri kantazko literatura, baiña ba leiteke zatikapen nasai nabalena auxe izatea: aozkoa ta klasikoa, mende luzeak zear aoz-ao eldu jakuna ta lumaz idatzita iraun daua-na. Batak zein besteak ba-dabez euren bide bereziak bai irudirenez ete gaiesakeraz; biak izan dabe berarizko olerkera, ederkera, gaur be nabari samar dabillena. Beste saillak atzera itxita, literatura-gintzari gagokiozalarik, au zalantza barik esan daikegu: aozko literatura pusketak baiño ez dirala guganaiño eldu, naiko pusketak, baiña ez osorik ez lenengoz abestu ziran moduan, naikoa lorrindu ta zatiturik baiño.

Joera bi oneitatik, zein ohea? Itaun oneri ez dautsogu errez erantzun egokia emongo. J. M. Lekuona'k leen aitaturiko liburuan, onela idazten dau: «Ba dirudi, kontrapuntuan bezala doazela beti herri-literaturaren eta literatu klasikoaren garapenak. Bata indartu adinean indar-galtzen doala dirudi bestea. Erdi Aroko joeretan, Erromantizismoan eta oraino abangoardi giroan du indar ahozko literaturak; eta ez hainbeste klasikoen mundua ahotan dabillenean, errenazimenduan, neo-klasiko garaia eta abar. Gaurko abstrakzio-joerak, adibidez, gaurko irudiera subiektiboak, gaurko teatroaren askatasunak eta egunerokotasunak kidetasun beteagoa hartzen dute, noski, ahozko literaturan, gure zenbait idazki klasikoetan baino».

Gure literatura idatzia, funtsezkoa beintzat, ez da zaarra: 1545'an argitaratu zan Bernat Etxepare'ren poesi-liburua, edu orreitakoen arteko leenengoa ain zuzen. Aoz-ao ta kantuz erabillia ta etorria dozu leenagoko gure literatura; aoz-ao erabilli ta Jan-durik iraun-azo eben gure gurasoak, kantuz emanik geienbat be-launez belauen euren seme-alabai. Literatura au, bein esan, aoz-aozkoa, aberats-aberatsa izan danik ezin daikikegu iñok ukatu. Or gaur be abesti sail mardulak, noiztikoak diran ez dakiguzala. Eus-kaldunaren intziri, asperen eta biozkada benetan ederrak, euskvl arnasa berok orniduak.

Textuz eta jantziz dotore, zenbat abesti bikain ditugun! Esan-dako kopla zaarrak, trikitixak, marijesak eta gaifierakoak ez-ezik, konta ezin alako abesti mordoak ezagutzen doguz Euskabrrrian, zein mugaz emendik zein andik. Erri-kantetan gure gaiñetik agertzen jakuz prantsez euskaldunak, zuberotarrak ain zuzen be. Or dituzu, batzuk aitzeko, «Altabizkar'ko kantua», «Bereterretxe'ren kantoria», «Atarratze Jauregiko anderearena», «Andra lokarua», «Urtsua'n illarena»... eder-ederrak. Beste oneik: «Aitarik ez dut», «Agota», «Goizean goiz jeikirik», «Xori kantatzale eijerra», «Oi, penarik ez banu», «Xarmagarri bat», «Lili bat ikusi dut», «Txori erresiñuk», Mendian zoin dan eder», nok daki oneik noiztikoak diran?

Bizkai aldean, egia esan, ez dogu ain aberatsa gure erri-kanta bilduma; baiña geurea dogu (askok onartu nai ez dauan) «Lelo'ren kanta»; geureak ditugu «Perutxo'rena», «Alos-torrea», «Milia Lasturen eresia» eta Azkue jaunak bere «Euskalerriaren Yakintzn» (IV) liburuan, 14'gn. orrialdetik 196'ra damoskuzan 221 lanetatik ainbat. Ona bat, «Peru gurea» deritxona. Ipuin zabal samarra, gaur ta biar gertatzen dana.

—Londres'en dot neuk senarra
zirinbedarrak ekarten.
Bera andik dan artean
gu emen dantza geitezen.
Oi, au egia!
daigun jira bi, Maria.

—Kapoiak dagoz erreten
oillaskotxuak mutiltzen,
orrek ondo erre artean
gu emen dantza gaitezen.
Oi, au egia!
daigun jira bi, Maria.

Neure oillanda nabarra
txikarra baina zabala,
zetan bai i auzora,
etxean oillarra donala?
Oi, au egia!
daigun jira bi, Maria.

IV. GAURKO ELERTIAREN GIROA EDESTIZKO TA BARRU-MIÑEZO OLERKI-SAILLEAN

Izadiak urtero ditu bere loraldiak, udabarrirantz asita daki-gunez; neguan lo egondako zugatz-mota guztiak, zelai, mendi,

solo ta baratzak ernemin agertzen jakuz. Aste batzuk aurrera, ta laster daukakegu garatze zabala,

Auzi barddña olerkigintzan, Berrogetazortzi urte dirala izan genduan guda nabarmen aren aurretik, olaxe izan zan euskal literaturan, loraldi izugarria. Primo de Rivera ta Berenguer'en jaun-tzar-aldia amaitu zanean, lurpean kimetz ziran aziak erne ta zilduz itxaropentsu ikusi genduzan: euskal elertia, guztion pozetan, lora zoragarriz jantzi jakun. Geure izkuntza ikasi, aztertu ta arnas-barritu naia bizi-ibizi ebillen orduko zaar eta gazteon artean. Guz-tiok, angoak eta emengoak, alkarren leian, alkarri lagunduz iñar-dugun euskera saillean, urte gitxiren buruan zelako Iorategi biurtu jakun euskal elertia!

Emen Bizkai aldeko lanari gagokiozala, prosaz naiz bertsoz, lendik ortan ebiltzanez gaiñ, zenbait idazle ta olerkari barri agertu jakuzan goizetik gabera. Egunez egun etozan euskal lan obe ta zentzundunagoek eguneroko ta aldizkarietan. Eta liburuak? Or Ibagutxi, Eguzkitza, Oar-Arteta bizkaitar prosalarien lanak; or olerkaritzan Maruri'tar Erramun (*Biotza abeslari*, *Lilitxingar*), or Gabriel Manterola (*Goi-izpiak*), Lontzi Aba, or Bngen Batiz, or Txanton Goiria, or Frantziako Atutxa (*Mugarra begiralari*), ohrki-sorta ederren egille suar.

Baiña guztion artean leenengo sailla daroala, emen dogu Este-ban Urkiaga, «Lauaxeta», Laukiniz'ko olerkari bipilla. Josulagun"-tan urte-pilloa egiñik, eta literatura klasikua ta oraingoa Duran-go'n, Loiola'n ta Oña'n ikasi ondoren, Bilbo'n daukagu 1929'tik «Euzkadi» egunerokoak eukan «Euzkal-Atalaren» zuzendari. «Orixe» zanaren ondorengo eta Uribitarte'tar Ibon laguntzaille ebala, ain zuzen. Eta egia esan, Kirikiño'k bere garain lez, ez eus-kun lan txikarra osotu eusko-olerkari ta idazleen onerako. Or bere oarrak lenen, ta oraintsu ber-argitaraturiko «Azalpenak» gero.

Arima on eta sentikor baten jabe zan Lauaxeta. Itz Iauz naiz bertsoz, idatzi eban guztia zentzunez eta gatzeez beter'k daukagu. Loiola'n egoala borobildu eban bere leenengo poesia, 1925'an, argitaratua beñik-bein, J. B. Deya'n datorrena. Errenderi'n ospatu zan, 1930'an, «Euskaltzaleak» eratutako leenengo Oleri Eguna; an agiri jakun Lauaxeta Lizardi, Orixeta enparauakaz batera, eta

beronen «Maitale kutuna» izan zan leenengo saria —zidarrezko aritz-adarra— eskuratu ebana.

Urrengo urtean emon euskun 143 orrialdeko poesi-liburu mar-dula «Bide-Barriak» (Bilbo, 1931), euskeraz ta erderaz. J. Aitzol'ek, liburu onen itzaurrean: «Olerkariak ezilkortasun aiotsak entzun izan dituzte. Gure gazte onek ere dei orren oiartzuna neurtitzetan dagerkigu. Poesi goiargiak lagun bekio ezilkortasuna irixteko. Adi-ego egokiak ditu naikuna betetzeko. Euskerari, bide latza, leguntzeko, «Lauaxeta»-k dagiana, ez da lan makala. Bere «Bide Barriak» goren, txalogarriak. Olerti-uts zelaietatik juan bedi. Nekeak ez dezala auldu; ain da galgarria bide ori. Oraindi-ñoakoan bulartsu darraikio. Ez bezaie, orde, maitasun gaiei, min-kuntasun asmo samurrei uko egin. Ain olerki politak egin dizkigu! Ain gogokoak ditut gaztaro asierako neurtitz oiek! Adi-poetsi eta maite-olerkiak ez-ezik beste gun ederra dituen olerki-txoak aurki lezazkike irakurleak» (x orr.). 42 olerki dira guztiz, maitasuna, aberria, Jainkoa kantatuz egiñak.

Andik lau urtera beste poesi-liburu bat, «Arrats-beran» (Bilbo, 1935), 162 orrialde, emon euskun. Berberak itzaurrean: «Ludi onen bestalde loratzen diran landaraen usañak goxalde bakotxak dakarkidaz. Auxe da neure sakona! Bestiak entzuten e2taben egalotsa neure gelara yatort eta barneko zugatz oneitatik txorijak aldatu ziranarren, abar-dardarea ezta amaitu». Pirtxillieriak zirala uste eban olarkiok; baiña bide orretatik nai izan eban jokatu, bertso labur, sotil ta atsegiñak onduaz. «Arrats-beran» lako liburu mordoa egiteko asmotan ebillen. «Euzkadi»-n orrela argitara zituan alegi edo ipuintxo batzuk, egoki ta dotore egiñak, 1932'garren urtez batez be, *Ixkiñuak*, erderazko *Letrillas* antzekoak.

Urkiaga berez olerkari jaioa dozu. Baifia ikasiz be, klasikoak irakurriz ez gitxi, eder-senaren gozotasuna beregandu eban. Irakurtean, espaiñar olerkariak albora itxi barik, Prantzia'koak atsegin jakozan, parnasorak batez be. Eta onei jarraiki osotu zituen «Bide Barriak» liburuan datozen geienak. «Arrats-beran» oster beste joera bat artu euskun, errez, arin, sakonagoa. Irakur eizu bat, «Mutxurdiña» deritxona, eta beste guztiak be antzera eioak dituzu, Ona estrofa bi, leenengoa ta bigarrena, lelo ta guzti:

«Euki neban, euki antziña,
—a zan eskontsari panpiña—
Tella bako etxia.
Euririk etzan egunetan
antxe bai nebala topetan
egizko aterpia.
Aren nayeze eldu yatazan
senargai bi, bijak konkorrak.
Ardanetxeko zorrak
alan kentzeko esperantzan!

Ardo zuri,
ardo gorri,
itunik yagokan matxurdin
poztu egik zurrut batekin.

Ardo gozoena edanik
zato batekin nintzalarik,
—ilgo al da betiko—
etorri yatan, bein, etorri,
mutil maingo, aurpegi-gorri,
nerekin ezkontzeko.
Maitasun zin asko egiñik
edan eustan zato gustija.
Ene ordi txarrija,
gero laga nindun bakarrik!

Ardo zuri,
ardo gorri,
itunik yagokan mutxurdin
poztu egik zurrut batekin».

Lauaxeta'k izan dauz omenaldiak, ez merezi beste baiña. Bat 1973'an egin geuntson emen, Larrea'n, Olerti-Egunez. Arratsaldeko batzarrean Luis Arostegi karmeldarrak lan gunez beterikoa irakurri euskun Laukiniztarraren olerkiari buruz. Iru poesi-lurralde ikusten zituan Arroste'gi'k aren olerkietan: *maitasuna*, *gaztaroa* ta *igaro-kortasuna*.

Lenengo, poeta geienak lez maitasuna darabil Lauaxeta'k be kantagai. Maitagar deritxogun jainko txikiak, bere gezi sarkor bigunez, giza-biotzak zauritzen ditu, eta zauriak poza ta negarra ekarten. Gure olerkariak ez dau nai maitasun leial-ezik, onakoa jostorratz zorrotz antzera sartu oi da barru-barruraino ta dana irabia ta Ioitu: garbia ta leiala nai dau, «Maitale kutuna» abesten daukun legez. «Lora baltzak —diño— edurtzn bildurgarria yataz».

Bigarren lurraldea gatzetasuna da. Lurralde zabalena bear bada, beste guztien erdi-erdia, aren poesiaren sorburua. «Maitasuna ta bizitza guztia gatzetasuna zear ikusten ditu», idazten dau Arostegi'k. «Gazte ule baltz gara», deadar Lauaxeta'k. Itxaropena, barriz, gatzaroari dagokion zabal-gune. Goiak damotse bizi-kemena; argiak dakartse arnasa. Aberria ta askatasuna be gatzaroaren inguru dabil-tzanak dira oroz gaifietik. «Gaztedi orren didarra / bai dala didar zolija! », oi u olerkariak. «Dana emon bear yako / maita dan askatasunari».

Irugarrena, igarokortasuna. Maite ditugun gauzak igesi doaz abiada aundiz. Au daroa gogoan —eta nok ez?— olerkariak. Beste gaiak be emendik artzen dabe, erdi-edegiz, euren poesi-mugagetasuna. Eta emen diño: izadiaren maite-bularrak ez dautsola kentzen barne daroan arantzearen miña, ezta barruan aginka dabilkion kezka nagusia.

Iru lurraldeok naste lez, aragitzen dauskuz Lauaxeta'k bere oJer-lanak.

An ziran besteok be, ingurumari, goizale orreikin taldea osotu naita: Urkidi'tar Albontsa, Bizente Ametzaga, Benjamin Mnaterola, Jakoba .Gerriko-Etxebarria (gazterik illak biok) eta beste batzuk. Musaen aizea puzka ebillen gurean, gozo ta indartsu. Izar eder bezela, baiña, Sabin Muniategi ta Eusebio Erkiaga jakuz punterengoak. Muniategi'k, gerora be ainbat poesi eder ondu dauskuzana, itxasoak ondo zearkatu ostein, guda aurretxoan «Goiz-aize» (Bilbo, 1936) eta oraintsuagoa «Bidean gora» (Bilbo, 1970) opari lez egin dauskuz. Eta E. Erkiaga'k, guda aurretik idazle, bitartean «Eguna»-ren atontzaille ta ondoren olerkari, eten barik salatu ta euskal arloan lan egin dau, Bizkai Bankuko lantegilik be, ixillik baiña zintzo, beti gure lanari, prosaz eta bertsoz, lotua bizi izanik. Egoki litzateke onen olerkiakin bilduma eder bat osotzea.

Ni be, naiz-ta apaltasunari grauskadatxoa egin, orduan asi nintzan olerkigintzan eta arrezkero ez dot ortik anka egin. Or argibidez «Milla Euskal Olerki Eder» (Zarautz, 1954), «Goiznabar» (Bilbo, 1970), olerki-bilduma, 1928-1950; or «Las cien mejores poesias de amar de la Literatura vasca», euskeraz ta erderaz; or «Olerti» aldizkaria; «Gure Bertsolariak», Agirre-Saria irabazi ebana, ta abar.

Bego emen gaiñera olerkari zerrenda galant au be: Agustín Zubikarai, antzerkitan ez-eze olerkiz be asko idatzi duana; Paulin Solozabal, sei-zazpi poesi-libururen egille xalo; Grabiél Aresti, ez ekian euskera ikasi ta poesi soziala bertso bipillez jantzi ebana; bardin Luis Arostegi gatikarra. «Poema amaitu bakoak» osotu euskuna, eta Gallastegi'tar Kauldi, «Zer» aidizkarian olerki poiitak damoskuzana; Juan Anjel Etxebarria, España'ko, Frantzia'ko ta Katalunya'ko olerkari askoren lanak euskeraz argitaratu dituna;

Biktoriano Gandiaga, frantziskotarra, Arantzazu'ko egoitza gozotik olerki-lanak ugari, «Elorri», «Iru gizon bakarka» ta besteak ma-mindu dauskuzana; Afonso Irigoien, Euskalari poeta, «Sorterriaren alde» ta «Herrian gara bi» liburuen egille; Martzel Andrinua, azken urteotan «Kezkaz» poesi-liburua eratu dauena; Pedro Ana-sagasti bermeoarrak, «Olatuak» bertso-idaztia eskiñi dautzu; Ni-kolas Altzola, «Makue»_v kopla bitxiak ez gitxi eioa; Antonio Bilbao, morgarra, «Lizardi Saria» irabazi ta oraintsu «Pentsakizu-nak» liburuxka argitara emon dauskuna; Fermin Iraolagoitia pa-siotarrak, iru ingurrazti daukaz irarkolarako gertu; Lorentzo Zu-gazaga, Gamitz'ko semeak, olerki txanbeliñak antolatu ditu; Mikel Zarate, orr.intsu illak, beti kezkatu, itz askatu ta lotuan idatzi eus-kun; Jon Enbaita, bertsolari ta olerkari, poesi liburu ñimiño baten egille; Manuel Ertzilla, Atxondo ibarreko semeak, poema bat emon dausku «Hitzik aintz idatzi dut» izenarekin; Abel Muniategi, Ere. ño'ko semeak, or-emengo aldizkarietan oler-lan politak emon ditu; Jesus Antonio Etkezarraga, bilbotarra, 1977'an «Lauaxeta»-ri egi-ñiko omenaldian, poesi-batzaldian, leenengo saria jaso ebana.

Ba-ditugu oraindik beste bi be, bizkaitar olerkariak, aitatu bea-rrekoak: J. Kerexeta eta Balendin Aurre-Aprais, a elorriotarra ta au Axangiztfrra. Biok koplari onak. Kerexeta'k iru poesi liburu daukaz: «Orbelak», «Bitargi» ta «Udazken». Orain lau urte, 1980'an, irurok batean argitaratuak. Poeta sakon, errez, ez-tia. Irakur:

«Jo danb.°dak, odeiok.		zure zurrunbilloetan!
gaurko sargaritan;		ta otzitu nadin
eta, bitartean,	Gaur	ez dot lagunkide
ltzi naizue baketan!		· , °
		nire gogokoa;
Busti nagizu, laiño,		entzun daidan, beraz,
uda-arrats onetan;		barruko mintzo gozoa.
sar zakidaz, leunki,	Eta	Izadi-erdian
lzatearen muinean.		nagoan ertean,
Egin orro, aizebaltz^		gaur beintzat, Maiteder,
areizti ondoan;		itzi nag'zu bakean! ».

Eta Aurre-Aprais? Egiazko olerkari niretzat. Lur-langille ta poeta. Olerki sakon, sendoak, ardao urtez ondu baten antze-

koak, argitaltzen dauskuz or-emengo aldizkarietan. Asko daki ederrari buruz, orrela agertzen bait jaku Larran urtero eratzen doguzan Olerti-Egunetan. Arima eder baten jabe danez gero, errez jako ederraren muiña jaso ta iragartea. Bere etxe zuri ertzeko solo ta baztarretan dakusana, orixe dau geienbat kantagai, difio «Alaitu guraz» deritxon lantxoan. Atsegingarri jako uneoro barruko kezka kanpoko bake ixillari autortzea.

«Udabarria bai-dator alai-alai!
aterako aal daust biotzeko dardai.

Zidor ertzeetako lora apaiñen lurrin;
gozatu eizue eme, zaurien samin.

baso ixilletako latsaren eresi:
zakit atsekabeentzat aienagarri»,

Eta azkenez, Luis Baraizarra, aurten (1985) «Lizardi Saria» eskuratu dauskuna. Ezta euskal literatura ortzian agotik sudurrera agertutako izarra. «Karmel» aldizkarian naiko idatzia dogu, eta poesisaillean, leendik be, Gabonetan eta, Markiña'ko uraetxoentzat olerkitxoetan saiatua dala, azken-urteotan or-emengo sariketara aurkeztu izan da. Ots, 1980'en «Lauaxea Saria»n esku artu eban olerkari lez, Laukiz'en. Arrezkero, Iparragirre'ren mende-urrenean leenengo saria lortu eban, 1982'an Ondarru'ko Lore Jokuetan bigarren saria ta igaz Markiña'ko Lore-Jokuetan be irabazle. «Bakardadeko Bertso Ezpalak» dabe izena saritutako oler-lanak, amairu guztira. Azken uiola, gelako bakartasuna, bizia, maitasuna, eriotza, poza, ituna ta abar kantatzen ditu arin, nasai ta gozo,

Irakur eizuz uiolaz egiñiko zati biok:

«Euria, tximista, trumoa,
betoskoz jantzirik da goia,
zeru-zola burrunbadaka
tximista-geziz grakadaka.
Bestetako oiha urdina
herio mehatxuz gordiña,
milaka zatitan urratuz
goiak behean hots amorratuz.

Dena ezinaren ezina
ondamendiaren samina,
urek dena trumilka bilduz
lur-zintzurretarik amilduz,
guztia hautsiz atzaparka,
hor zehar utziz lokatz-marka...
horra tristurazko trixxantza!
Badu honek gerraren antza».

Euskera jatorrean, pentsamentuak eta biotz-zirrarak maisuki lotuz, diardu Meñaka'ko olerkari koroituak.

Azken-itzez, baiña, ez dagigun aantz-zulo itxi azken orduko krikari poeta bat be. Euskal poesiar buruz asko ta ederto idatzi dauan J. M. Leizaola'k dakarsku berau «Acontecknientos del siglo XX en poetas euskericos» deritxon lanean {*Obras Completas*, Donostia, 1981, 2'garren alea, 618 orr.).

Bost kronika dira JEL-ORDE'k izenpetuta. Ba-ditu beste bi be, Lekeitiar Karlos Solano'ri bere eriotzan eskiñia ta «Euzkeria da gure izkuntza bakarra» deritxona, Paris'eko «Euzko-Deya»-n agertu ziranak. Ez dakigu nor dan kronikalari au; baiña Bizkai'ko baserri baten, 1890'an jaioa dala diñosku Leizaola'k, gerran ibi-litakoa ta mugaz bestealdera joana.

Bost jazokun-olerkiok onela dozuz: 1) *Guda oterkijak*, 12 zortziko nausi; 2) *Olerkijak Ingelandar eta Amerika'ren omenez*, 12 zortziko nausi; 3) *Hitler'ari olerkijak*, 12 zortz'ko nausi; amabi bertso-lerrotan idatzita; 4) *JEL-ORDE'n olerkijak angó adiskide onai*, 6 zortziko nausi; 5) *Franko'ren amar aginduak*, 12 zortziko nausi, amabi bertso-lerrotan emonda.

Erri euskera garbi ariñean idazten dau Jel-Orde'k. Ez da liriku bat, baiña jazotako gauzak xotil azaltzen dituna. Berak ikusi ta jasandako gauzak edesten dauskuz, bera egille dala orain eta artzaille dala gero, «atera giñan» eta abar daragoio. Idazkera onek, au da, leenengo ta irugarren pertsona erabilte onek jasa, eragiña ezarten dautso olerkilarari. Ausnar estrofa biok, «Guda olerkitik» artuta:

«Euzkel-erriak ezpaleu ixan
guda onetan parterik
neure ustian etzan ixango
ezetariko kalterik.
Aberritarren aurka zan,
etzan geuretzat bakerik,
naitezian atera giñan
etzegon beste tarterik.

Egazkiñakaz etorri eta
Gernika dana apurtu
emen bonbakaz sua emonik
erre ta ikatz bigurtu.
Basakeri ori egiñaz
jente guztija bildurtu,
etzerritarrok aspaldi ziren
ori egiteko gertu».

Utsune ta akatsak gorabera, auxe dogu Bizkaiko poesi-elertia-
ren aztarna. Ez diñot ugari-ugaria danik, ezta urria be, bai bien
arteko. Daukaguna, gure aurretikoak itxi dauskuena ikasi, aztertu
ta duindu bearrean gagozala, nik esango neuke. Ortxe dago gure
euskal arnasa, edestizko gure olerki bizietan eta euskaldunok
barru-miñetan emon ditugun frutuak diran kopla gartsu egokiro
taiutuetan. Gorde ta ugaritu daigun geure eltxor baliotsua.

DIEGO LORENZO URKIZU

Gaur ez orrenbeste, baña leenago Durango'n ba-ziran euskal idazle errimeak, beste batzuk lo egozala be euskaraz zerbait maimintzen obenak. Onein artekoa dogu gure Diego Lorentzo Urkizu, beronen bertso batzuk d'r:la-ta, Izurtza'ko seme Altzola'tar Nikolas Lasalleko Anai euskal bitxi-aleak era Akesolo'tar Lino onako zezio ta matraketan maisu danak, aizepara bikaiñez egurastua.

Urkizu durangarra izan zan. Bertoko alkatetza be urteetan egin ebana. Gizon eleiz-zalea, bere idatziak erakusten daukuenez. Liburu bi osotu ebazan, bata erderaz Uribarri'ko Ama Birjiñari egingdako Bederatzi-urrena ta bestea euskeraz, au da, «Liburu Birjina Santisimien Errosario Santuena». Iruña'n argitaratu zan berau, 1737'an, eta 87 orrialde ditu.

Lotsorra zan antza ta amaieran ez dua bere izenabizenik jarten, «Durangoko Uriko Deboto batek» baiño. Tabira'ko Errosarioko Amari egiten deutso liburuaren eskintza ta emen agertzen da bera nor dan, D. L. U. jarritz. Aita Akesolo'k onela: «Izurtzako seme dogun Berriotxo Ana'ak, ango ingurutako bazter eta gizonen aztartzaille zoliak, or argi ikusi dau beste erderazko liburua atera ebanaren izena: Diego Lorenzo Urkizu.

Liburuxka au oso arrarua da; gaur gure artean aurkitu ezin geinkena. Orain eun urte Durango'ko seme Ramon Etxezarreta'k ei eukan, baiña gero gorabera askoren ostean au be Ipar-amerikako Chikago'ko Biblioteka nausira joan zan, ta gaur an ei dago. Urteotan emen zabaldu dana beintzat andik bialdutako fotokopi da,

Bertsozkoa dogu liburu au, «Zeruko da lurreko Erregina andiaren... esklaborik txikerrenak» egiña. Aita Akesolo'k onela: «Liburuak iru zati daukazala esan geinke: lenengoak Errosarioa zer dan, eta misterio bakotxean zer gogoratu eta zer ikasi bear dogun azaltzen deusku: bigarrenak, Errosarioan esaten diran otoi-tzak, asierako damu-otoitzetik asita, misterio bakotxaren eskintza, eta abar; misterioak, barriz, irudiz apaindurik datoz. Irugarren zatia da bertsozkoa, misterio bakotxean kantetako bertsoak osotzen dabena» {*Karmel*, 1981-1, 62 orr.),

Bertsuok zortziko nagusitan dagoz emonda. Bertsozko liburu au ezta iñoiz osorik argitaratua izan; baiña bertoko bertsoak bai. Bartolome Olaetxea'ren «Dotriña»-n datoz 1814 eta 1864'ko argitaldian beintzat, pentsamentu potok itsatsirik: «Ama Birjina Errosariokoaren kanta eder au emoten da emen, mutiltxubak eskolarik etxera datozanian, ganaduben zain soluan dagozanian, eta aeen billa basuan dabiltzanian kantau daijen. Uxala beste kanta loi asko arima galtzaigarriak onan kendu al baleitez. Alan izan deilla bada, arren, bai»,

Gaur, antxiñako idazleen zati ta liburuxka billa gabiltzanok ez daigun aaztu Durango'ko euskaltzale au be. «Gure literaturatxoan lekutxo zor jako —diño Akcsolo'k—, eta beste idazte zar askoren artean ez dauka zertan lotsaturik, ez kanpoko azalez, ez barruko mamiz. Irakurlea nire eretxi izango dalakoan nago» (*Ibidem*).

Bertsuok 1737'an jarriak dira. Eta emen daukazuz gaurko ortografiz, Pozezko bost misterioai dagokiezanak, euron bitarteko ta azkeneko aapaldi lauko biakaz,

L E L O

Rosarioko Larrosa eder
Birjina da Ama bakarra,
bost misterio gozoz betiak
gatoz gaur kontenpletara.

II

Isabd zeure lenkusinia
dago mirariz beterik
bere Jaun da Jaubearen ama
bisita emoten joanik.
Saltoka dabil bere semia
oraindo jaio bagatik,
zeure ditxa da gozo andiya
adietan emon gurarik.
Leloa: *Rosarioko Larrosa eder.*

III

Amudiyoak aurkitu ez eban
munduan beste lorarik
emon nai eban frutu ederra
konserbetako garbirik.
Ai alegria dirxaz betia
Zeuri jagotzun bakarrik:
zeure erraetan zeuk ikustea
Jesus maitea sorturik.
Leloa: *Rosarioko Larrosa eder.*

Zein andiya zan zeure gozoa
munduan inok eztaki,
abereak bere sentietan dabe
zentzun bageak izanik.
Aingeru asko dira etorri
alkarren Ieian zeruti,
jaiotza onen barri alegriak
zabaletarren munduti.
Leloa: *Rosarioko Larrosa eder.*

Tenplura zuaz, Ama maitea,
kontentuz guztiz beterik,
ezin zinayo Jaungoikoari
presente andiyagorik.
Simeon santuak bere ditxa
ezin ondo sinisturik,
ikusi ezkerro Jesus maitea
eztauko il-arren penarik.

Leloa: *Rosarioko Larrosa eder...Leloa: Rosarioko Larrosa eder.*

Nok esan leike zeure gooza,
zeure Semia ikusirik
legeko jakindunen artean
bera guztien nagusi.
Bera Aitaren agindubari
asairea ori emonik,
nai dau orrelan adietan emon
zetara jakun etorri.

Lirio ederra, zeu izan zaite
ainbat gozoren artian, errezau dabenen anparua
orain da denpora guztian.

Esan dogu, merezi dabela puska oneik be, jaso ta zaintzea.

RAFAEL MIKOLETA (1611-.)

Bada gaur, naizta zentzun gitxikoa, onako ur-joan edo korronte bat eusko baserriaren aurkakoa ta kalearen aldekoa. Eta euskaldun jatorra nungoa ete dogu, urikoa ala baserrikoa? Menditik ez ete dakargu geure leiñu argia? Alan be, gaurko euskal idazle ta olerkari, poeta asko gure baserritarrak gitxi-eritxi ta albora itxi nairik, nik ez dakit zelako kirtenkeriak idatzi dabezan... Rafael Mikolet*, baiña euskal koplakaria, euskeraz bertsoak zelan antolatu ta apaindu erakutsi euskuna Bilbo'n, orduan uri txiki ta gaur uri aundi dagunean jaio zan 1611-azaroaren 19'an.

Bizitzea ta euskal lanak.—Amazazpigarren gizaldiaren lenengoetakoa da. Miñ Mikoleta ta Maria Zamudio, aren gurasoak; bkk bilbotar sendi onekoak. Idazlearen liburuetan agertzen danez, Lizenziadu titulua lortu eban lenengo, ta gero abade egin zan. Bilboko artxibuetako agki-liburuetan sarri agertzen bai da aren maisu-titulua, ez dakigu alan be nun egin eban arima-zaintza, ezta nun eta noiz il zanik be. San Anton'go eleizan bateatua izan zan.

Gizon jakituna ta euskaltzalea genduan, Berau da beintzat euskal gramatika osotzen lenen-lenen alegindu zana. Eta ba-dau onek bere meritua. *Modo breve de aprender la lengua vizcayna* idatzi eban 1653'an. Etzan aian be bere egunetan argitaratu: Londres'ko MUSEO Britaniko dalakoan aurkitzen da gaur be, Mikoleta'ren esku-idatzia. Nundik eta zelan joan zan ara? Bizkaiak eta Inglaterrek alkarregaz eukezan artu-emonak eta salerosketagaitik bear bada. Lenengo Sir Thomas Browne'na izan zan, eta gero zelan ez dakigula London'go liburutegi ospetsura jo eban. Argitaratu, oster, Barzelona'n egin zan lenengoz, Salvador Sampere Miguel'en pentzutan, ango «Revista de Ciencias Hisoricas» deritxonaren orrietan. Bigarren argtdaldi bat be an bertan egin zan 1880'an. Eta irugarrena Dodgson euskalariak osotu eban Sevilla'n, 1897'an.

Askok ikutu egin izan dautsoe liburu oni, euren ondorenak atera nairik. Guztion artean ondoen, alan be, lemoar apaiz jakintsu J. B. Eguzkitza'k, RIEV deritxon aldizkarian argitara eban, 1930'an, «Mikoleta'ren euskereak eta gaur Bizkaya'n darabilgunak, ze alde ete dauke?» amar orraialdeko lan jakingarria. Eta sarrera lez, zazpi ataletan bereziko dauela diño bilbotarraren lana.

«—Lenengo atalean «izen eraskin eta izen-ordekoetzaz diardu.—Bigarren, «egin, izan eta egon» aditzen irabiakerea dakar. Irugarrena, iztegi laburtxua da. Iztegi onen jarrai Dodgson'en oar batzuk datorz. Boskarren atakk alkarrizketa luzetxua, euskal-zenbakera ta asteko egunen izenak dakarz. Seigarrena euskal-olerki edo izneurtuetzaz da. Zazpigarrenean, Mikoleta'k bere lan onetan darabiltzan 163 aditz-irabiakera dakusguz: bata-bestearen jarrai ta urrengorik nrrengora ipiñi ebazan Dodgson jaunak, oitura ebanez».

Uts batzuk gorabera, batzuk parkagarri ta beste batzuk, gogortxoagoak ditunak nunbait, eder jakon Eguzkitza'ri erderaz idatzia, baiña euskal gramatika zan Mikoleta'ren lan au. Laburregia ziñez, jataldi eder bat ariñegi amaitzen jakunaren antzera. «Mikoletaren euskalizti au laburregia da; baiña euskera izpirik be ez ekienentzat idatzi ebala deritxat; oneik, geyenez, laburzaleak izaten dira-ta, uts. ori parkatu bear yako».

Gramatika au aztertu dabenak d'rauskuenez, gramatika lez, lenengo ekiñaldia zan-eta, balio aundirik ez ba'dau be, ezin geinkeo uka bere garrantzia barnera begiratzan ba'dautsogu. Bizkaitar iz-

kelgiko berba edevrez josita dago, ta adizkera bikaiñez beterik. Egillearen asmoa etzan, ain zuzen, bizkaiera erakusteko bide bat urratzea baiño,

Darabilen euskereari begira, gaurko azterlarientzat atan be, txalogarri dogu Mikoleta'ren lana. Bilbotarrak garai aretan aotan erabilen izkera jatorrean asmatzen ditu alkar-izketa gatz-ozpin-duak, olerkitxoak eta gaiñerakoak; tokiko esaera zar gardenez eta txoko aretan sortuaz joiazan pitxi apaiñak eurrez ereiten ditu bertan. Bai, lan osoaren gunari goi-samarretik begitu bat egin ez-kero, laster konturatzen gara, egillearen asmoa etzala elizti bat era-tzea, Larramendi'k, csate baterako, bere *Eziña Egiña* idaztean euki eban lez. Ba-ditu, ta ugari, erderatik artutako berba ta esakunak; baiña, geienik, badau aren lanak gatz ta bizitasuna. Eta idatzi zanetik laugarren gizaldira, guretzat gora interesgarria.

Olerkari.—Mikoletak euskal olerkiaz be zer-edo-zer adierazo nai euskun. Eta arlo onetan be aren itzak dira euskal literaturan daukaguzan lenengoak. Ak erderaz esana Eguzkitzak onela euske-raztu eban: «Yai-egunetan neskatoak abestu daroezan «lelori, le-lori» orreik alde batera itxi-ta, beste izneurkera bi dagoz euskeraz —diño Mikoleta'k—; geyagorik eztagoanik eztiñot; baña oituenak orrexek biok dirala, bai: bitzuok gaztelerazko «romance»-en antza dauke ta biganen erako neurtitzak lenegokoak baño luzetxoagoak izatea baño beste alderik, ez. Olerkari batzuk oraintsu erderazko aapaldiak eredutzat artuta, euskeraz be ainbat izneurkera barri da-rabillez; baña izneurkera ta aapaldiak euskaldun,entzat ulergatzak dira-ta, orretan diarduenok ospe gitxiko lana dagie». Eta Eguzki-tza'k jarraian: ««Gai onetzez Mikoleta'k diñoan ori egia danik eztot uste».

Ba ekian itzak neurtzen, eta euskal poetika zelan izan bear dauan erakutsi nairik diarduean, berak, asmatu-riko maite-o-ler-kitxo bi sartzen dauz, adibide lez. Ona bata:

«Amoren kontentuak / eztaude irauten,
kanpoan lorak legez / dira galtzaiten.

Lar adi bazagokaz / fabore bateri,
etorriko yatzu / gatxa bertati.
Ta aztuten badozu / , eztau ondo eiten;
kanpoan lorak legez / dira galtzaiten.

Alkar on baderetxe / bertan zeloak
penaz betetan ditu /bien gogoak.
Onegaz amoreak / dau gogaituten,
kanpoan lorak legez / dira galtxaiten.

Atzerengo-giño / kontentu izanik,
ezta iñor joango / amorea ganik.
Uretan bitsa legez / dira joaten,
kanpoan lorak legez / dira galtzaitenl ».

Bigarrena, berak diñoanez, luzeagoa da, sonetu antzera, eta ona
estrofa bi, nundik dabillen jakin daizun:

«Denpora baten /on oi neretxun,
baia mudatu /nindie,
zerren penatan / bior ekidan
emon zengidan / zoria.

Alper-alperrik / iminikozu
zeure indarra / ta izana,
zerren eztozu / biortuko zuk
lengo biotza / zeugana»,

Biak bat datoz, erdizka beintzat, gaurko gure zortziko nausi ta
txikiakin. Eta zer b'txi au gaiñeratuz, amaitzen dau: «Kantauri
Parnasoan gaur-egun be batzuk idatzi dabez amarrekoak, lirak eta
sonetuak euskeraz, erderaz daukiezan azentu ta konsonanteekin,
baiña ditdai urriko bidea dozue, neurri orreik eta abar; euskeraz
ulertzen dabezanak gitxi dira-ta».

Zortziko au, 5/5, 5/3, B'zkaian beiñik-bein zaarrenetarikoa
dogu; beiñola bateko bertsolari"n geienez erabilli ebena, 7/6, 7/5
ezta ainbestekoa, eta ez dator bat osorik beintzat, gure zortziko
txikiarekin, naiz-ta kideko izan. Gaurko bertsolarien antzera jokatu
eban nunbait Mikoleta'k bere bigarren poema au egiterakoan. Eta
bertsokriak, dakigunez, iñoizka doiñuak eskatu baiño itz geiago
sartu daroez euren kantu-neurtitzetan.

Bizkaitarrok geure Hteraturako lora pitxiak ta zabal-azo bearra
daukagu; orrela jardunik dira batzuk, baiña ez geiegi. Azkue
zanak, egia esan, ez eukan txatxartzat Mikoleta'ren liburua: 41

bider aitatzen dau bere *Morfologiaan*. Nik, olerki biok, sartu nebazan bai *Milla euskal Olerki eder* poesi-bilduman eta bai *Las Cien mejores poesias de la Literatura Vasca* n. K. Etxenagusiak ta M. Zaratek, bardintsu egin eben. Merezi dauanari, berea emonez, ez bedi iñor lotsatu.

JUAN BAUTISTA ALTZOLA (1638'an egiña)

Gaur ba-dabil jente gazten, ikasketak egindakoak nunbait, ikerketa lanerako gogo sortu jakenak, bazterretan ondo austuta dagozan paper zaarrak astindu ta bertan datozen literatur-atalak batez be, jaso ta argitara ateraten diarduenak. Orixe da izan be iker-lana.

Lan barri oni asiera emotean, zuñ nundik agertuko bizkaitar olerki antxiñekoren bat, ona zelan eskuratu jatan Bilboko «Labayru» ikastegiak argitaratzen dauan «Litterae Vasconicae», ots, euskeraren Iker-lanak, 4'garren zenbakia. Berton dator, Adolfo Aregita'k eginda, poema onen azterketa be, 9-20'rako orrialdeetan. Sarreran onan mintzo da: «Bizkaierako testu zaharretan interesgarrienetarikoa dogu Juan Bautista Alzola apaizak ondutako hau: batetik bere zahartasunagaitik eta bestatik, hizkerearen aberastasun eta dotoreziagaitik. Beronen balioa, bizkaierazkoan, eta mendebalekoen artean, ezagutzen ditugunen artean zaharrenatarikoa izatean datza». Blanca Urgell'en lana begi aurrean izanik egiña dozu.

Ezta lan luzea, bai oster a guk Bizkaian daukaguzan zaharrene-tatik luzeena. Lan jatorra, originala da, ez da gaztelerari lotua, bizkaiera ederrean osotua baiño. «Izkera landua darabil egileak —darrai Arejitak—, guztiz landua esango neuke. Bai hitzen morfologiaren aldetik, baiña baita lexikoaren, sintaxiaren eta estiloaren aldetik be. Argi atera daiteke... autorea gizon eskolatua zala, bere garaiko letren eta literaturaren ezagule ona. Ikasketa onak hartua».

Juan Bautista Alzola ta Muntzaraz lizenziatua da poema au ondu ebana, Durango'ko Tabira'n jaioa ta orduan Arraita'ko

Gaztelu-Elizabeitia'n arima zain egoana. Ondarribi'n, 1638'ko ira'llaren 7'an jzenpetu eban.

Aita Joseba Zubikarai, leenago ainbat urtetan India'n mixiolari ta gaur Markiña'ko karmeldar komentuan liburuzain dogu nak, emengo liburutegiko paper zaar askoren artean, XVII'garren gizaldiko bertsuok aurkitu zituan. Idazpuruak «Canciónn» dala diño. Ondar-ibaia (Ondarribia) Frantzesen eraso-alditik onez atera eban Domingo Lopez Egia, jatorriz Bilboko semea zanaren omezez jarriak zirala esanez. Garaitza ori 1638'ko-iraillaren 7'an izan zan. Labairu'k bere «H.'stor.'a General de B'zkaya»-n (V, 275976) aitatzen dau Domingo Egia. Bertso one'n jartzaillea Juan Bautista Alzola ta Muntxaraz dala axgi dagoan arien, beronen bizi-zeaztasunik ezta agiri. Bertsuok ZER aldizkarian emon zituan Joseba Zubikarai'k (64'garren zenbakian, 6'garren orri au).

Felipe Españako, done andia
eskuberu, dozu, mundu guztia,
Alegradu bidi. Kristau erria
libradu dalako, ondar ibaya:
Ogei mila gizon, Franzia erriko
egozan aldi baten, su, ema'teko,
Arako Bizkaitar, Domingo Egiko
izan da bakarrik, irabazteko,
jaun doneperi Deustuko batizadua
onradu izan dozu, zeure lekua,
Etse infanzonaduko, seme iaioa
Bizkaiko onetarik. animosoa,
Mundu guztia dago, atsegin onean,
egin dozulako, giza legean.
Iaunari alabanzak, prosezinoak,
Bizkaiaik egin dituz, gorde paskoak,
Beste Moisen bat, kumareanik,
gizon au egon da, señaladurik,
Iaunen eskurean, gobernadurik,
aenbeste egin dau, Espalagaitik,
Zegaiti eugi daben humildadea,
merezi du ez eiteko, ango plazea,
Obedenziagaz, azeptadurik
lealtadeaga, ondo jagonik,

Txaldor bagarik, miñak farfulleteko
ez, Domingo Egikori, itxaideteko,
Domingo Pazkoen izen andia
Koronikagarri, zeure, egia
txakurren ogia, emongo deutsu
Domingo Egikok bazagiz artu
Martizen susperroa, eldu ekizun
Feliperi egiteko, gustiok, oñean, mun.
Txakurren ametsagaz, palmak asko
eroango dozuz, Frantziarako,
Gastelako Almirantea, miserikordia
bear izan dozu, neure egia,
Zegaiti dalako, Kristiau, andia
errege anditsuen, ispillu argia.
Bederatzigarren Kapituluan
S. Matheok difio, Iuanen foruan
Eztot nik, bilatuko, sakrifizioak
eska badakidaz, miserikordiak
Santu onen, esanaz, akordadurik
Kristiau, zireanak, arnasa esturik,
Belaunez lurean, Franz'a gustia
Almirante Jauna, miserikordia
A legez izan baniz, Jainkoen fedea
erakutsiko neutsen, gañibitea,
Zegaiti ez takien, Berba osorik
jagotu inoxbere Yzorrabagarik.

On lizate bakea, legerik baliz:
autsi ezpa Iegie. Berbea barriz,

Ostera eta laster, alkar arturik
jupoak bear dituez, aforradurik
Daragiegun artean txil, eraso
armaen indarragaz Kristiau oso

Il zelegiezan, Españakoak
nagarrez egozan, nola eskekoak,
Victor España ta Gola (?) Franzia
geadar minakaz, jente andia

konfianza orregaz, bizi arren gu
larretan diñoa, si, non, bule, bu
Si bule, bu, e non, bule bu
Franesai bear jate, ausi buru

Arzobispo Burdeosko, Perladu gejoa
estuan daroazu, zeure kolkoa.

Erraz zuratean, beste amar milla
benogeta amargino, dira heriduak
dulabre eukezalako euren eskuak
ogeta amalau tiro, bronze onezkoak,
An etxi zituen, Frantziakoak,
berrogeta sei bandera, peleakoak
arkabuz da, pistola, muniziñokoak
Arzobispoen oea, Prinzipen bagera
gureak ezar dezan, lepoaz etsera
kopuzai granazkoak, erropa asko
mutil pikaroak, jantzi ezteko
mosketa eta lanza, kontu bagarik
laureun da geiago, zaldiak ilik
eun da larogei mila, dukat urrezko
Franesai pagea, egin eiteko
sartu ziteanean, ondar ibaian
Frantziarik ekar dezan, eurak aldean
Bizitzak, osasunak, esperanza andiak
an galdu zituen, Frantzes gustiak,
Gastelako Almirante Generoso
sar zidin orduan, animosoa.
Ekusi egianean, Domingo Egiko
kasi lurrean, etxugi, jako
esaten eusala, modu onean
Berba onek, aen, artean, izan zitean
D. Domingo Egiko, balerosoa
beutso erregegaiti laztan osoa,
Bigarrena España gustiagaiti
irugarrena, barriz, neuk, zeugaiti,
Erregen Majestaden biotz osoagaz,
Maese de Campo, zara, bastoa onegaz
Kastillau, gobernadore ondar ibaiko

egiten zaituz zeu sekula betiko,
 Pamplonako Gastelu, atxinakoa
 zeure eskuetan etxuten doa:
 Komendadore zara, jaun done akubeko
 Kurutze gorriagaz bularetarako
 zu legez kurutze au, merezidurik
 Españan eztago, saldun bizirik:
 Asko eta geiago, merezifu ozu
 dabelako Españak, atsegin artu:
 Ezin gitxiago, egin zendukean
 parkatu Bizkaiari, lealtadean:
 Faltadu ezin lei, berba errealak
 ez zugan bere iñox, ametsak, onak
 Escribietan deusun, karta gustian
 ifinten zaituz, zeu, zoor andian
 Ekusiko dozu, laster batean
 nola zorretarik, urten dokean:
 Erregen Majestaden, karten andia
 zugan iminten dau, biotz gustia:
 Konde Dukearen izar argian,
 zu izango zara, Domingo Egia:
 Zuti dagoan artean, ene burua,
 Almirantea legez, eutsi eskua:
 Izango nozula, adiskide, andi
 naxan artean, munduan, bizi:
 Laguna, anajea, adiskidea
 izango natxazu, ene fedea.
 Ezin gitxiago, esan neukean
 parkatu Bizkaiari, lealtadean:

Beto, alkandorak, ene kofrerean
 zatxut bertati, Domingo oean:
 Zergaiti ekusen, Almiranteak
 izerdiz baltziturik, Beaturik, oak:
 Onrra emaiterren, Almirantea
 egiteun aginetan dau, zuretzat oea:

Bera zure maian, zu aen aldean
 ze ondo, zirudian, ao asatean.

Animada Bitez Bizkaikoak
irudi eiteko, atxinakoak:
Bizkaiko legeak, and foruak
erregen Majestadeak konfirmaduak:
Atxinarik dituz mereziduak
zegaiti dituezan, garbi, eskuak:

Principe de Conde trompeteagaz
zematu zengizanean eriotzeagaz:
Emon zengiozala, Gaste'uen, Gilzak:
Parkatu leizula, guztioi, Bizitzak:
Zeu ez da besteak, leku gustian
ifini egizan, bildur, andian:

Baia zuk, Bizkaitarren lege onean
«Buru au il naiko dot zudai ganean».
Eguntaño Bizkaikoak, orrelangaorik
eztago egin dabela eskribidurik:
Bizkaitarrak, giltzak, Franzesai emon
ez eta balira, gustiok, Sanson:

Onrreagaz jaio, Onrregaz il
gizona gizalegen, ez beti, mutil:

Lurrean Victoria, zeruan gloria
Irabazi dozu, Domingo Egia:
Bazakioz, Birtuteari, beti jarraitu
Santutzat, Jaungoikoa, ekusi daizu:
Birjinearen bespera, egungustia
sekula gorde eikezu ondar ibaia:
Domingo Bizkaikoari, zorra deatsatzu
ez pa, ia, zinean gustiok Gabatxu:
Mila ta seireun da, ogeta amazortsi
garrenea, izanda, biziak, bizi:
Urrien zazpigarren, egun gustia
Españentzat, aurtan, izan zidia:
Ain egun alegrea, akordetako
papera geiago, balziateko:
Dagigun gustiok, atsegin artu
atsoak albiste, neuri indazu:
zegaiti deutsuden, negu gusliko

zer esan ifini sugaterako:
Gasteak egizu, danza eta saltu
Paris bear dogu urtera artu:
Eztaukezanak, pozik, gogoak
izan dagiezala, paskoa jestoak:
Alan daukezala, olandakoak
zegaiti direan txakur osoak,

Birginearen besperaeguri gustia.
sekula gorde eikezu ondar-ibaia.
Domingo Bizkaikoari zorra deutsazu,
ezpa, ia zinean gustiok Gabatxu.

Mila eta seireun da ogeta amazortzi
garrenean izan da, biziak bizi.
Urrian zazpigarren egun gustia
Españentzat aurten izan zidk,
airi egun alegrea akordetako
papera geiago baltzietako.

Dagigun gustiok atsegin artu;
atsoak, albiste neurri indazu;
zegaiti dautsudan negu gustiko
zer esan ifini sugaterako.
Gasteak egizu dantza eta saltu,
Paris bear dogu, urtera artu:
aztaukezanak pozik gogoak
izan dagizala paskoa jestoak.
Alan daukezala Olandakoak.
zegaiti direan txakur osoak.

ATSEGIN ANDIA

Pierre Lafitte'k, bere «L'Art Poef'que Basque d'Arnaud d'Oybenart» (1,665) deritxon liburuan, sikba ar-emeak dirak-ta diarduek, Bizkaikotzat damosku amaika sikbadun seiko au:

«Atxegin andia da amore eutea,
Eta bere bada gustiz firmea,
Ezin esan aieidiz ondo munduak
Zein andiak diren aren gustuak.
Gloriaz beterik jaio nindia
Ikusiaz gero Zeu, ene Eguzkia»,

(Separata, 137 orrialdean. Baiona,
«Gure Herria», 1967).

BIZKAIKO MAITE KANTA **(1609-)**

Salaberry, Azkue, Aita Donosti ta besteak lan jakingarria burutu eben erririk erri euskal folkloreko kanta ta letra bilia ibillia. Ba-dira oraindik arein jardunean jausi bakoak, adiera zurrez jo-katuz gero, erriaren agotik eta sitsak erdi-janik daukazan paper zarretatik jaso leitekezanak.

Onakoxea da begi aurrean dozun olerkkxo au, azken urteotan J. Kerexeta jaunak Elorrio'n aurkitua. Aurrerago datorren «XVII Mendeko Bertso Zariak» Markiña'ko karmeldar idaztitegian liburu baten azal-apaingarri lez aurkitu zanaren antzera, au be Gonzalo Suarez de Paz irakaslearen «Praxis ecclesiastica et secularia» de-ritxonaren azken folioan daukazu, 1609'an argitara emonda,

Ene begiakaz biotzean artean
errenkore andiak erne zitean.

Onerestea daukat biotzean sarturik,
linda eder galant bat kausea izanik.
Begiratu negion ta egun batean
errenkore (andiak erne zitean).

Biotza begien dago kerella,
zana librea ahek-gaiti katigu zidilla,
ta atera ebelako bere ezerean
errenkore (andiak erne zitean).

Begiak dautse egozten biotzari kulpea,
aganik jaio zala onerestea,
ta agaitirren aditu zerren zirean
errenkore (andik erne zitean).

Koldo Mitxelena'k bere liburu «Textos arcaicos vascos»-en sartu eban, 122'gn. orrialdean.

Gorago aitaturiko euskal bitxi-batzailleen itzak eta kantak, noiztikakoak ete dira? Euskalduna noiznai ta nun-nai izan da kantari. Amezazpigarren gizalдитik onantza fear bada? Beti izan bada kantari, baita Santimamiñeko arpe ta kobazuloetan bizi zala be; beraz, ez ipiñi urte-arazorik gure aspaldiko eresi ta kantai.

AGUSTIN BASTERRETXEA (1700-1761)

Olerkariak ez ditu bizi-bear kezak ortara aizatzen, ezta euren buruak ontzeko arluratu arloak be. Beste zerbait da olerkariak olerkari biurtzen dituna. Dei bat daroe barruan, eta dei ori dabe lera giartsu poesi lanak sorterazteko. Erne-min dauko arimea ta barru-kezka orreri avte-sorpenez, olerki zerrendaz erantzun bear. Berezko gozagiro, gogaldi ta eskuarez jantzia dau arimea osorik, eta berez jatorkoz gero pentsamentu ederrak, biotz-ikara bizi-go-zaak; onez gaiñ, beerago indar edo gaitasunak be, ots, zentzunak, ikusmenak ta entzumenak adibi'dez, laguntzaille bikaiñak dira zeregin orretan,

Euskal lurak be emon ditu olako gizonak eta emakumeak, irudimen azkarrez eta biotz sentikorrez aberastuak. Orrein artekoa, ezbaia askatzera jo bear barik, Agustin Basterretxea. Lekeitio'tik bertan daukagun Izpazter'en jaio zan 1700-11-22'an. Ez dago zetan esanik, gurasoen sukalde gozoan ardura aundiko aziera izan ebanik. Leenengo eskolak bere errian eta gero Lekeitio'n osotu ondoren, Ume-umetatik barruan eroian goi-deiari erantzunez, Jesus'en Lagundian sartu zan 1716-10-25'an. 1734'an egin eban Jesuiten artean euki oi daben profesa nagusia, aurretik maixu Iez Literatura,

Filosofi ta Teologia irakatsi ebazan, baita bidenabar Bizkaiko erriak zear mixiolari ibilli be. Geroago, Orduña'n eta Lekeitio'n nagusi izan zan, eta azkenez Lekeitio'ko Ikastetxeko buru zalarik, bertan ilzan 1761-11-18'an.

Mixiolari lez, garai artan, bere itzaldi ta sermoiak idatzi ta buruz ikasi bear, Aita Agustin'ek be eukiko zituan idazlan-pilloak, baiña ez eban egokitasunik argitara emoteko. Nundik dira? Gaur ez doguz ezagutzen. Bai, oster, ezagutzen ditugu bertsozko lantxo oneik: 1) *Jesu-Kristo gure Jaunaren Pasiñoa* (Bilbo, 1777); 2) *Gizonaren akabuko lau gauzak* (Bilbo, 1881), eta 3) *Anima penitentearen negarrak*. Aita Agustin Kardaberatz'ek bere esku-idatzietan «olerkari bikain» deitzen dautso.

Iru liburuok egilleak bizkaieraz osotu ebazan arren, A. Kardaberatz'ek gipuzkerara biurtu euskuzan leenengoa ta bigarrena, eta izkelgi orretan ezagunagoak dira, eta olan agiri jakuz aspaldiko eleiz-libururik geienetan. Baita gero, A. Agustinek gipuzkeraz osotu ebazalakooan, leenengoa ta bigarrena beintzat, bizkaieraz jarri ebezan. Ai zuzen, 1932'an egindako irarpen edo ediziñoak titulu au dakar: «Yesukristo geure Jaunaren Pasiño santua, Aita Basterretxea Izpazter-tarrak ta Jesuiteak Giputz-euskerazko bertsoetan imiñi ebana. Orain urtetan dau Bizkaikoetan garbiago, leunago, neurtuago eta bizkorxeago» (Tolosa), 24 orrialde. Bigarrena be, gero-txuago, Jose A. Oar'ek ipiñi eban bizkaieraz.

Bertsotan emondako iru liburutxo oneitatie leenengoa, au da, «Jesukristo gure Jaunaren Pasiñoa» izan da, urteak joan urteak etorri, geien argitaratu dana. Aita R. Galdos eibartarrak, 1928'an, onen argitaratze barria egiterakoan, ogei bat aurreratiko jarten daukuz lerroz lerro; baiña ba-dira antza geiago be. Leenengoz Bilbo'n argitaratu zan, Uriarte josulagunak diñoskunez, eta 1760' garren urtea baiño len. Azken urteotan, A. Galdos'ek ikerlan ederez ornidu ta apain-apain argitara emona (Donosti, 192?), bizkaieraz eta gipuzkeraz daukazu.

Izpartertar olerkari onegaz euskal idazleak eta argital-etxeak azturik egon diranik, ezin dogu ezelan be esan Gogoratu ortarako nik neure «Euskal Literatuta»-n (I, 231 orr.) jarri neban aipatzailleen zerrenda: «J. Urkixo, RIEV. XXII, 211 ta 150 orr.; R. Galdos, S. J., «Yosukisto gure Yaunaren Nekaustea euskerazko

neurtitzez». Donosti, 1928; S. Onaindia, MEOE, 246 orr.; A. Irigoien, «Euskal Kantak», Bilbao, 1959, 17 orr.; L. Mitxelena, HLV, 116 orr.; L. Villasante, HLV, 120 orr.; N. Kortazar, «Cien autores vascos», 95 orr.; M. Zarate, «Bizkaiko euskal idazleak», 37 orr.; Auñamendi, «Literatura, I, 225 orr.; J. Vinson, «Essai Bibl. Basque», 116.

Aita Basterretxea'ren bertso-txorta oneik atsegin izan jakoz gure erriari, «Pasiñoa» deritxana batez be. Gaur-egunean oraindik Gipuzkoa'n, Bizkaia'n eta Naparroa'n sarri entzun oi dira kantu biotz-eragille onen izki doiñuak. Esan begie mañaritarrek zein gogotsu abestu izan daben, bai eleizan eta bai kaleetan zear, urteetan abestu be, erritar jenteak eta abesbatzak!

OLERKARI

Zabiltz eta uste bageaa or dozu mendi-ertz ozkirria, loraz, zugatzaz eta ur-sorburuz zoragarri. Goia urdin eta txoriak kantuz; bertatik sentitzen zara olerkari. Edo-ta, kalean bertan, alboan, lora-tegi bat eder, umetxo ta erri xeez inguratna, ta bertatik arrotzen jatzu barru guziak. olerkaritzat jotzen dozu zeure burua. Gelan gure olerkari —Lizardi, Orixe, Lauaxeta— baten poesi bat irakurri dozu ta zeu be bat-batez olerkari sentitzen zara. Luma artu ta asten zara idazten zeure arima olerkiz dardaratua paperean ustu nairik, baiña nai zeunkenik ezin dozu lortu, zerbaitek uts-emoten: ikasia, poesi-kultura, trebetasuna falta jatzu. Eta izate barruan daroazuna, ezin adierazo,

Olerkari ikasia denak, ostera, naiko errez jadetsi oi dau ori ta geiago be. Orrela Agustin Basterretxea'k; jakintsu zan, jakintza ta Jainkogaia errotik ikasi ta aztertua, urteetan eurok gazteai erakusten ibillia. Poeta berez eta ikas'a. Bizkaiko erriz-erri batez be Kristoren bizitza, mirari, pasmo ta sakramentuak sarritan baiña geiago otsegiña. Eta nagusitza, itzaldi ta iraktsien artean bitarte egoki askorik ez. eban arren, noizik bein olerkintzari ekin eutson, eta or daukazuz gorago aitatu dautzudazan poesi lanok, gure euskal literaturaren bitxi atsegingarriak.

Eredu lez agertu nai dogun «Pasiñokoa» deritxonak irurogei estrofa daukaz guztiz, zortziko nagusitan, naizta azken puntuak bederatzikoen sunda erion. Onela banatuta dagoz:

«Jesu-Kristori kendu ezker
bekatuarekin ibizitza,
baldin ezpadet negar egiten,
arrizkoa det biotza:
guziok lagun,
kanta dezagun
bere penazko eriotza.

Mundua baño lenagotikan
señalaturiko eguna
alderatu zan obratzekotan
gizonaren osasuna;
argia bera
alde batera,
besterik egun illuna»,

Au sarrera legez; eta Getsemani'ko oriuari, izerdi otza arpegian
eta biotza .atsekabez gainezka, Kristo egoanekoa, onan abesten daus-
ku koplariak:

«Ostegun Santu afal ondoan
bere lagun zituela
Jesus'ek iru dizipuluak,
itz egin zien onela:
«Triste nago, ta
lo ori bota,
egizute emen gaubela.

Getsemani'ko ortu santuan
auspaz lurrean jarriarik,
eskatzen zion, Ibra zezala,
Aitari, kaliza artarik.
Jesus penatzen,
odolez usten,
eta ez det nik negarrik?».

Gumtz astuna sorbaldan, Jerusalem'dik gorantz doa Kristo.
Maitasun bizi-beroz ainbat urtetan Nazaret'en zeindu ta poztu eban
amak, Andra Mariak ez dau itxi albora. Olerkariak onela dakar
gogora:

«Bide onetan zijoanean
Kalbarioko mendira,
bere Semea kontenplatzeko
Ama zegoan begira;
an dira penak,
an tormentuak,
martirioak an dira!

Bidaltzen ditu Amak begiak
Semearen ikustera;
baiñan biotzak, sufridu ezin-ta,
biurtzen ditu atzera;
datoz argatik
begietatik
biotzak itz egitera».

Literaturan gora aundikotzat jotzen zan garai aretan alkar-izketa, eta A. Basterretxea'k emen Ama ta Semea ipinten dauskuz aurrez-aurre autu samintsuan. Amak negar egiten, Semea alan ikusirik. Semeak jardetsi: «Badakizu, Ama maite, / asko sentitzen ba'dezu ere / onela ni ikustea, / bestela ezin / zeruarekin / egingo dala bakea». Kristok Aitaren naia egin bear dau, ta Amari eskatzen dautso ortarako baimena. Eta aurrera mendi-gaiñeraiño. An dvtugu, azkenik, Semea abean beso-zabalik, eta Ama gurutz-oiñean, zutik.

Olerkariak ba-daki zelan biztu-azo errukia irakurle edo entzu-learen biotz-barnean.

JUAN ANTONIO MOGEL (1745-1804)

Ez dakit egia dan Mogel aundiak bere «Peru Abarka»n emoten dauskun esaera au: «Jan sarrija, jan-gartzu». Ba'lifio Iegez: sarri jan ezkerro, gosea jaku uxatzen. Beragaz osterá, ez da olan jazoten. Zenbat itzaldi, omenaldi, Kburu, idaztiño ta abar osotu doguz atzo ta gaur J. A. Mogel goratuz, edo-ta Mogeldarrak aupatu nairik,

Dakizunez, ba, iru izan ziran Mogel abizenekoak: Joan Antonio, Markiña'n erretpre luzaro egon eta berton 1804'an il zana; eta onen loba Juan Jose ta Bizenta, biok euskal idazle ospe aundi-koak. Juan Jose 1811'tik 1849'ra Markiña-Xemein'go erretore, eia Bizenta, Azkoiti'n jaioa ta ezkontuta Bilbo'n luzaro bizi izana.

J. A. Mogel'ek asko idatzi eban, euskeraz eta erderaz. Idaz'e argi ta etorri ugarikoa, ona bere euskal liburu batzuk: 1. *Konfesio ta Komunioko Sakramentuen gañean Erakasteak*, gipuzkeraz; 2. *Konfesiño ona*; 3. *Kristinauaren jakinbidea*; 4. *Peru Abarka*; 5. *Ipuin eta bertsoak*.

Mogel eta Añibarro arratiarra, bata Markiña'n txaunburu ta bestea frantziskotar eliz-izlari, sasoi ibardin samarrekoak eta adiskide mđñak ziren. Añibarro goratuz au diñosku Mogel'ek bere *Konfesiño Ona* liburuan: «Gura dabenak sinis'u Bizkaiko euskeriak ez deutsala ezer zor kiputzenai, irakurri begi liburu onek baño leenago urtengo daberu neure adiskide andi, ta gauza onetan nsure biarlagun legez egiten dan Aita Fray Pedro Antonio Añibarro Zarauzko Kolejio A. San Frantziskoren Ordenan Misiolarijak bizkaitarren-tzat atera daben Lburu txikar, baña urre guztiak baño geijago balio dabena», Eta Añibarro'k Mogel'ga'tik bere *Gramdtica Bascongada'm* Bizkaiko abade jainkozale, langille, jakintsu, errukior eta araberrakoenetarikoa izan da».

Idazle jakintsu onen lanik ederrena, baiña, *Peru Abarka* dogu, gaurko beintzat.. Orixe'k onela idatzi eban 1927'an liburu au.goratu'z: «Bizkaia'n ez ezik Euskalerrria'n argitara den libnurutik ederrenetakoa da *Peru Abarka* (1881). Euskal-biziera gai artu zuen, eta orregatik zaigu zalegarr'a~o. Peru nekazaria, eskolagabea, euskeraz besterik eztakiena, Maisu Juan Eendagillearekin ariarazten du. Peru ederki bezain Maisu Juan gaizki mintzatzen da. Gure Basarte'ko Irakasleak erakusten di.zkio Ma.ñsu Juan'i ta guri ola, errota, eundegi, ardandegi ta gai erako lantegietan eta bildegietan diran gauzak eta itzak. Esasra, oikuntza, neurtiitz, atsoitiz eta olakoak eder-tzen dute iburu au... Izkera apa'na, bizia, etorria, ugaria ta egokia du» {*Eu'skal Esnalea*, 232 orrialdean).

Giza-arloari ezpiritu zabalekoa genduan. Naiz erritar bategaz naiz erbsstetar jakitunaz, jokabde bardiña eukana. Etzan aundi-zale, eliztar zale baiño. Apai^a zariez, bere mendeko kr'stauak zaindu ta

zuzendu bear zituen; orretan egin euskuzan bere egiñalak. Euskal idazle izan ba'zan be, bere eliztarrak zituan elburu.

Idazle ta euskalari guren zanez, bere garaiko askogaz izan eban artu-emona. Mogel gertu egoan beti nornairi laguntza emoteko, eskua luzatz:ko, ta doai au ederra izan oi da adisk!detasunezko lokarriak estu-estu egiteko. Etxekoak lagun miñak zituen, Añi-barro, Paulo Astarloa eta abar, eta adiskide zitun erbesteko jakintsuak. Humboltd do'ztar/a bigarrenez Esukalerriratu zanean, asko lagundu eutson Mogel'ek; eta Humboldt'i atsegin jakozan arek Markiña'ko iturriari jarritako bsrtsuok: «Karlos Irugarrena / Bizkaiko jaun dala / Markiñako uriak / egin nau onela, / Ugarteko aspeetan / daukat jatorria, / ubide sakonetan / ekarri ugaria, / Ur au ederra zala / esanik aituak / alan arindu dira / neke ta kastuak». Adiskide zituen Vargas Ponce ta ingurakoak, aren idaztietatik agiri danez.

Idazle legez b:kaiña dogu Mogel. Nik onela idatzi neban neure *Euskal Literatura'n*: «Istinga zabal bateko ura bezain gardena dogu Mogel'en izkera. Edozertan trebe darabil idazkortza; euskerak ez duela gaiztasunik ez eziñik nornairi adier?zten emanaz. Mogel euskal idazle klasiku bat dogu, oberenetarikoa izan ere. Ba-ditu akats batzuk —nork ez?—, joskeran batez ere. Baiña ez arritzekoa, jaicitzeko bait zeuden oraindile gure erri-euskeraren joskera jatorra t'nkofu zuten Arana-Goiri, Azkue, Altuibe, Orixe eta besteak» (II, 26 orrialdean).

Eder-zale zan Mogel. Onek eta norbere izkuntza ondo jakiteak, ikaragarriro erreztu oi dau olerkigintza, edo bertsogintza beintzat. Eta *Peru Abarka'mi* aita bertsogintzan :be jarduna dogu. Beronen loba Bizmta A. Mogel'ek *Ipui Onak* liburua argitaratu eban, izlaur egindako berrogetamar ipuiñezko liburua; ementxe datoz geigarri lez zortzi alegi osabak bertsoz idatzitakoak: 1. *Andra alarguna ta olloa*-y 2. *Osoa ta antxumea*-y 3. *Lapurrak eta ollarra*; 4. *Baserri-tarra ta basaurdea*; 5. *Zakurra ta katua*; 6. *Katamotza ta zakurra*; 7. *Katua eizari basokoa*, eta 8. *Astoa eta otsoa*.

Etziran oneik b-ikarrik ondu zituanak. Bizenta'k diñoskunez, pillo galanta eukan bere osabak idatzia eta berak pillo orretatik banaka batzuk artu ebazan, adigarri lez zortzi oneik bere liburu

ipuiñez b:tean sarturik. Nun dira beste alegiak? Oraifiarte beintzat ez dakigu ziurrik.

Geroago, Julio Urkixo'k (ikus RIEV, 1907, 90 orr.) oar-azten dauskunez, Azkue jaunak bialdu eutson alegimordo bat Paris'ko Laterri Bibliotekan (A. d'Abbadie Bilduma) kopiatuta. Pillo one-tan 35 alegi edo ipuin datoz eta amarren oiñean onela irakuten da: «*Mogelena*», au da, 3, 6, 12, 15, 20, 25, 28, 30, 31 ta 32'ga-rrenak daroe ori.

Munduko ipuinlari jatorren oiñatzez bide egiñik, azal ta mamin ondo buruturik eskintzen dauskuz Mogel'ek bertso-lan oneik be. Irakur oso-osoan *Andra alarguna ta oiloa* deritxona ta emon zeuk eretxia.

«Andra alargunak eban
zorionez etxean
ollo arrautzaria:
ta zan ikusgarria
egunoro ifintea
utsik бага arrautzea,

Arrautz bat ez dot ezer
emonik janaldi bi:
egingo bere nok ni
andi tzar biren jabe.
Zelan bada ez yauek
asmatu onangorik?».

Diño bere artean:
«Emon yeutxadanean
aldi batez artoa,
arrautz egunekoa
beti yeustak egiten.
Zer, bada, eroaten
bayeutsat nik bi bider?

Alan ero-erorik
g'zendu zan olloa
ta arrautza batekoa
alosrtu zan suztia.

utsean geratzea».
geiegi billatzea
Beti izan da egia

Amabosgarrenak *Otso gaixotua ta ardi askojakiña* dau izenburu, Onela asten da:

«Otsoa dabil basoetn
basterrak guztiak galduten,
emen ostu bsstean ilten
iausi da txakurren ortzetan:

Eta aginka ebagirik
itziten dabee gaiztoak
saldurik bere lau zankoak,
baia orregiitik bizirik».

Egun ta egun ondu da zerbait eta goseak artu dau, eizeak ez dautso emoten eta bedarraz ezin atondu. Ardi bat dabil antxe jaten, eta miñetan dagoala-ta, ura eskatzen dautso ontzi baten. Eta ardiak:

«—Ura nai dok nik ekartea?	Gura eunke malmutz, garbitu
—dirautso urtento ardiak—,	polito polito zintzurra,
ez arabil eu egarriak;	ta atarako neure azurra
gosea dok, luki, gosea.	ire aginetan apurtu.

guzur utsa daukak mifiean».

Arinik ezin doanean
asmadu dok ire egarria
eta azala errukarria

Ez eutson ardiak malmuitzari urik eroan. Eta ipuinlariak ondoren erakusle lez, bakotxak gordeteko diñosku norbere burua gaizto deunga guztietatik; ez siñistu euren berba leunik, izan ez gaitzean galduak.

Onelaxe zuur, pipertsu ta eder osotuak ditugu Mogel'en alegi guztiak; baekian nundik nora joian. Bertso guztiei darien gatzeta gozotasuna, miresgarriak dira, bizi-bizi, euskera garbi ta errezean onduak. Arabar Samaniego'ri na'z Iriarte'ri ez dautse ezer zor, ez mamiñez ez izkeraz. Neurkeran eta oskidetzan ez dautzu akatsik egiten. Zabal-aztea merezi leukie alegiok,

JUAN ANTONIO ABOITIZ (1751-1824)

Uri ederra dozu Lekeitio. Etzara iñoiz egon bertan? An bizi diranak eta kanpotik ara joanak, ao batez autortzen dabe, itxas-aldeko errietaryik ederrenetarikoa dala. Kantauri ertzean daukazu, mendi, ugarte, ondartza ta bidez txairo apaindua. Etxeak zuri ta gorri, kaleak luze ta medar, ifioiz ez ixillik; alai kaia, ontzi kolo-retsuz argi ta ponpox; aize-tokiak zabal ta atsegin, Tala ta inguru-mari dotoreak, kresal osasuntsuz biriki-auspoei deiez. Eliz aundi ikusgarria kanpotik, eta Euskalerriko ederrenetarikoa barrutik.

Lekeitio au ez.a agorra izan euskal literaturari begira. Eta auxe da gure arloa. Ortxe munduratuak doguz Azkue aita-ssmak, biak euskal idazle jator; ortxe jaioa Eusebio Erlcaga, olerkari bikaiña. Ez noa, alan be, oneik goratuz aizatsera. Bester'k da nik asmo dodana. Onein artean eta oneik baiño lenagokoa dogu beste lekeitiar olerkari bat, oraintsu arte eusk?l literaturan bib'iografi asko sortu bakoa, erdiezeguna, baiña bere euskeragaitik ikerlarientzat intsresgarri leitekena.

Idazle au, izan be, garrantzi aundikoa da Bizkaiko euskal idazleen artean, idatzizko eusko-pizkundearen aurretikoa dogulako, Lekeitio'n jaio zan J. A. Aboititz, 1751'ko jocraillaren 3'an, goizeko ordu bi t'erdhta'ik iruretara, eta egun berean ango txaunburu Domingo Xabier Gamarra'k bateatu eban, Juan Antonio Agustin izena.ezarritz. Juan Aboititz eta Ursula Ajj,errika gurasoen legezko semea zan. Aitaren aldeko «itita-amamak, Juan Aboititz eta Domeka Zarankondegi; eta amaren aldekoak, Antonio Azterrika ta Katalina Uskola; Juan Aranburu ta Maria Axpe'k egin eben aita-bitxi ama-bitxi. GuiTsosk, Leksito'ko Andra Mari el Z3n ezkondu ziran 1747'ko jorraillaren 4'an, testigu izan'k Nikolas Zatika, Santiago Uskola eta beste batzuk. Ursula Azt-errika Izpazter'koa zan alabaz.

1754'an artu eban Sendotza deritxon sakramentua, irailhren 30'an. II barriz, parrck'ko liburuetan datorrenez, 1824'ko urri-Uaren 2'an egin zan. Elizakoak artu ta Z?mora idazkariaren aurrean testamentua osotu ondoren. 73 urtean ainbat lan egiñiko apaiz umore onekoa. Bateatzerakoan, Juan Antonio Agustin izena ipiñi eutsoen eta illen liburuan Juan Antonio Aboititz bakarrik agertzen da. Askue'k diñoanez, ez ei dakigu umore oneko giz^sem; oni zergaitik deitu eut:-oen b'ziten asi zanean J. A. Agust'n eta mundu cnetatik urt:keran Juan Antonio bak-rr'k. Irri-gertaera ete?

Lekeit'o ez da 1 ku ez-egokia bertsokri naiz poeta, izatez zerbait danari, oler-mintza arrotz:ko. Aboititz gero apaiz bertan urte asko.: bizi izanak, orrela erakutsi euskun. Itxas-ondokoak geienez ala ta zaratatsuak izan oi dira: or ondarruar e'a lekeitiarrak, Bermeo'ri ezertxo kendu barik, arrantzulanak amaitutakoan, Andra Mari, San Antolin r.aiz Santa Ei fehr-ja:et n...

Itxas-ertzean jaio ta lurraz trebe diran euskal idazleak bc, naiko ixurkoi izan oi dir.i cuskaldunak berezko dauan doai orretan, au da, umore onean. Begira gorago aitaturako Azkue aita-semeak, Erkiaga eta orain alda-maldaka derabilgun Aboititz abadea, Orrez gaiñ, zer-edo-z:r bada, leengo gizaldietakoak batez be, min-kaitz baiño umore ta gogo oneko izaten zaleago diluzu. Bekarte illuna ez jaku eder.

Aboititz, euskaldun jator lez, umore ederreko agertzen jaku itxi euskuzan olerki-lanetan. Munduko literatura guztiak daukiez okkoak, umore oneko idazleak, euren barrua goza-giroz dabenak. Edo-ta zerba.it b:rregarri ip'ñi nai izan danean, jokabide ortatik ibilli direnak. Antxiña ezagutu eben greziarrak, eta Erroma'n Horazio, Marzial ta Juvenal latindarrak txibitaren astiña aderto erakutsi eben euren olerkietan; eta Boccacio'k Italia'n, eta Moliere, Voltaire eta oraintsuago Anatole France'k Frantzi'n; Sw.ft, Defo;; Dickens eta Bernard Shaw'ek Ingalaterra'n, ta Hita, Quevedo, Iriarte, Valle-Inclan eta beste batzuk Espaiña'n...

Gure literatura, zoritxarpean bizi izana bait dogu, Etxahun'ek baleiteke betaz egoanean bere arro-aldiakaz edertua izatea. Era ortakoak doguz arek biribildutako olerki ederrok, «Ofizialenak», «GaztalonJoko neskatalak», «Bi ama alhaba», Maria Solt eta Kastero», «Barkoxeko eliza», «Mendiko herria» eta besteak. Eta zer da erderaz *satira* esaten jakon bertso-klase ori? Idazti bat, naiz itz lauz eta naiz bertsoz egiña, errjko oitutak eta ekanduak, jan eta edanak, jazkerak naiz modak, politikuak, diruzaleak, agin:e-billa jo ara ta jo ona dabilztanak, jorratu ta gaitzesten erabilli oi ditugun bertsoak; literatur-mota legez, munduko idazleen artean leen eta orain sarri atsegin jaken ziri-lanak, gizonezko naiz andrazkoen auleri ta jausi-aldiak txibitatzeke geienbat erabillitakoak.

Irri ta barre bertso-gilleak aparteko giroa dabe eurekan. Gauzak eta giza egitadak ikusi ta jasoteko zorroztasuna, umore onaz naste, sortu oi dabe giro ori. Talde ontakoa genduan Aboititz. Apaizak oi danez, sarri egiten eban bere ibiltaldia nasan zear, Arranegi, Narea kalean zear, bazkal aurretxoan eta illun-nabarrean, beti begi-luze ta oarie, beti olerki-gaitxoren baten billa. Lekeitio'ko kale-bazterretan, ez dakigu noiztik, baifia ugari samar daukaguz, leen eta orain, ardangelak eta txiribogiñak, Orreitatik ibilli oi zan,

jakiña, Aboititz abadea, aregaz eta onegaz autualdi luzeak eg'ñez, Ba-ekian, beraz, zelako piztia zan, Peru Dubko, esate baterako, an-emen napar baltza edanaz, erdi-mozkor, txerbel, apaizari egu-nero ateraldi ez-leunak botaten eutsozana. Baita ezagun eban Txanton Pipirri be, iñoren bizkar b:zi z:na; baita ezagutzen urliak apaizak, bere sasoikoak, etxean eukan «Matxango» tximinoa be; ezagun ebazan neskazarra, arrainsaltzaille barritsu, miin-zorro-tzak... Aboititz olerkariak, oneik guztiok igurtzi ta leusinduz, be-netako poza artu oi eban.

Eta bertso errezez onako ziri-lanik naikoa ondu zituan, antza danez, naizta gaur eurotatik asko jakin ez nun diranik. Azkue zanak, bere Morfologia Vasca-n, oneik aitatzen dauskuz: «Pem Dubako», «Txanton Pipirri», «Matxango», «Mendi altu orretan», «Zeugana nator, Pedrotxu», «Ezaguna naiz neu, Velasquillo», «Trakamailgo Erregiña». Azkue berberak difioanez, lengo gizaldia-ren erdirantza prailleak komentuetatik bota ebezanean, Aita Jose Antonio Uriarte, frantziskotarra, euskal idazle ugaria, Lekeitio'n bizi izan zan urte batzuetan; arek osotu eban Aboititz'en eta beste batzuen idatzietatik bertso bilduma bat, eta Azkue'k bere aldetik, Ian ortatik aldatu zituan batzuk.

Ona zer-jan billa kalerik kale ebillan Txantxon gizajoari jarrita-ko zazpi estrofadun olerkitxotik iru aapaldi:

Txanton Pipirri emen dago,
Hmosna on ba'lego,
Kanta bear dot, baldin al ba'dot,
neure sabelean gosea,
erruki dedin-jentea.

Egun baten apustua egin eben iru lagunen artean, Izpazter'en jango ebela goizetik gabera amar erraldeko txala. Txanton'ek, itxaropentsu, onela diño:

Pozez nengoan zoraturik
jateko kuren bat osorik.
Neure kontuak beti alanguak;
joan da poza potzura,
amesak diran modura.

Goseti onek guztiz zabala dau sabela, bardin gibela, este ba-kotxak artuko leuke ganbela bete okela. Ezta errotan arririk, bere agiñak langorik; baiña okela gitxi beratzat, eta besigua janez naikoatu bear Besigu-jataldi ederrak, bai. OM berak:

Lekeitio'ko kalean
besigu-denpora danean,
ogei txitxarro ta geiago,
eta guztiak gauean,
sartu dodaz sabelean.

Egoki litzateke Aboititz'en olerki guztiak batu ta txorta txiki batean argitaratzea,

JUAN MATEO ZABALA (1777-1840)

Batez-bat, zuloari larakoa lez datorkigu emen, L, Akesolo'k oraintsu idatzia, au da: «Guk geure gauetan ikusten dogun izarren argia ez da orain bertan izarrok bialtzen dauskuena. Urteak bai urteak egin ditu andik onaño eltzen. Bardintsu jazo da Aita Zabala onen argi edo ospearekhv. urteak joan dira guganaño eldu arte» (*Karmel*, 1977-4). Gaur alan be, zabal dabil onen ospea, bai gramatikalari ta bai ipuin-idazle be.

Bilbo'n jaio zan euskaltzale jator au, 1777-9-21'an. Bakiotarra eban aita, ama barriz Billarokoa. Añibarro ta Zabala, biak frantziskotar, adiskide kutunak, euskera maite ebenak eta euskal arloan lan ugari burutuak; biak sermolari ta euskal idazle, euskera ta euskal-erria zaindu ta goratu nairik.

Latin eta gaiñerako eleiz-ikasketak Bilbo'n San Frantzisko komentuan egiñik, beste ikasketa nagusiak —Filosofia ta Teolojiari buruzkoak— Gaztelerrian egin ebazan, berberak diñoskunez. Erbestean! Eta zelako arantza biotz barruan! Ostikopean eta Iarri ikusten eban bere izkuntza, ta erria... Bcrari be, aaztu egin jakon ia-ia amaren altzoan ikasi eban euskera, edo beintzat meza barria

abestu ebanean ez eukan egokitasun aundirik eta erreztasunik Jau-naren itza otsegin eta arima-zaintza egiteko. Ez, ezin erriz erri ibilli sermolari. Ta ordur.n cster.a asi zan euskera ikasten, Larra-mendi ta Astarloa'ren lanak irakurriz batez be.

Buru argikoa zan, eta 1804'an, Filosofi-irakasle izentatu eben Bilbo'ko komentuan; lau urtean orretan jardun eban, au da, Na-poleon Bonaparte'k, 1808'an, prailleak euren komentuetatik jaurti ebazan arte. Ordu estu ta larri areitan, ara ta ona ibilli jakun Aita Zabala, beste ordena askotakoen antzera, Galizia'ko Herbon fran-tziskotar mixiolarien ikastetxean, eta abar.

Erri-miñak joa azkenez, Zarrautz'eko mixiolari komentura al-datu ta ementxe bizi izan zan 1815'tik aurrera, beti izlari ta Ian-gille. Ementxe il zan 1840-2-6'an. Ardura berezizko karguak euki ebazan komentu barruan, birritan bertako Aita Nagusi izanik, le-nengoz 1826'tik 1829'ra ta b/garrenez 1839'tik aurrera. Bere be-soetan emon eban azken-amasa A. Añibarro'k. Bergara'ko besar-kada ostean, egun latzak esan bearko: birritan arakatu eutsoen ederto komentua, baita beste birritan bere, txispa artean, Getari'ra eroan be liberalak.

Beargiñak ez dau gura atsedetik, ez oporrik; berezkoa bait jako lanari loturik bizi izatea. Olakoxea genduan Aita Zabala. Ira-kasletza ta etxeko kargu artean be, bere izkuntzak kezkarazten eban. Astiune artean ainbat lan, euskal zelaian atan b.e, mamindu ta osotu euskun.

Ona iru oneik beintzat:

1. *El Verbo regular vascongado del dialecto vizcaino* (Do-nostia, 1818). 169 orrialde. Zabala ilda gero, Gipuzkoa'ko pro-bintziak argitaratu ebana. Euskerea, egia esan, ainbat urtetako go-raberak bizkar gaiñ, bizirik iraun bai, baiña an ta emen naiko aldatua aurkitzen zan, eta A. Zabala'k euskal irakurleak artu zituan elburu nagusitzat: uler egiela oneik entzun eta irakurten ebana. Erriz erri ibilliz, erriaren aotik jaso ebazan forma jatorrak erein euskuzan liburu orretan. Et.i ortik ikusten danez, naiko «regular» dogu gure bizkaitar aditza, beste izkelgietakoa baiño batu ta loji-koagoa.

2. *Nolicia de las obras bascongadas que han salido a la luz despues de las que cuenta el P. Larramendi* (Donostia, 1856). Amar orrialdeko idaztitxoa. Auxe dogu idatzi neban nik «euskal literatura bildumetatik osoena, bere Jaburrean beintzat, geroztik agertu diranai ezer kendu gabe».

3. *Fdbulas en dialecto vizcaino* (RIEV, I, 1907, 90 ta 529; III, 25 orr.). Bizkaieraz dagoz, Zabala'k gaixoaldi baten osotuak; 23 bat bere-bereak, eta beste 13'ak; 11 J. A. Mogel'enak, bat Bizente Mogel'ena ta beste bat Salaberri'rena.

Saffi esah doguna, ta esango be bai: Ipuin-zalea da euskalduna, ta bertso griñaz betea. Ba ekian ori Zabala'k. Eta makal-aldian orixe erabillen gogoan, bizkaitarrai ijauin batzuk eskiñi bertsoan: «Makalaldi baten —diño berak—, beste gauzatarako ez nintzanean prestu, eta oean bestetan baiño astiroago egon bear izaten nebanean, ene atsegingarrirako uste ez neban egiñen oni ekin neuntsan». Eta zergaitik bertsoan? Berak barriro: «Onelango ipuiñak izan daroe berezko gatza, gazigarria ta uia, gogoa joteko, begizkoa egiteko, ta errazago oratu ta erantsiteko». Eta emen daukazu Zabala euskal idazlea, olerkari be egiña.

Zabala'ren alegi edo ipuin bertsoak ez dabe, beste askorenak lez, autsartean egote luzerik egin. 1934'an, «Euskaltzaleak», J. Ariztimuño'ren itzaurrez dotore, «Eusko-Alegiak» eritxon liburutxoa atera eban; alegi edo ipuiñok A. Zabalarenak ziran. Geroago nik be, 1954'an «Milla Euskal Olerki eder»-ean, bilbotarraren 9 alegi sartu nebazan. Arrezkero be, or-emen, aitatuak izan dira. Beraz, ez dituzu aizearen arnas utsa lege. Alegi orreik, literatura orokorreko altxortegitik, gunez beintzat, jasoak izatea ba leiteke; baiña Aitzolek: «Alegi oiei eusko-kutsua erantsi zien. Bertso errezetan oparotsu ipuiak adierazten dizkigu. Ain errezki bertso doaia gure artean izan duanik gutxi noski».

Sarritan olerkari baten lantxo bat naiko izan oi da gizaseme orrek zelako galtzak jazten dabezan jakiteko. Irakur eta txasta egizu zeuk askoren artean aukeratu dodan au, «Gurasoa ta umeak» deritxona:

«Ilteko etsita ia egoan
guraso batek, umeak
aurrera ekarri, ta ondoan
dirautsez olango berbak:

—Ene semeak,
gutziz maiteak,
nik laster il bear yoat.

Ia niretzat ez dozak ezer
mundu onetako gauzak;
zuentzat ortxe, bai eta laster
itxiko yoadaz danak:

ortxe bazterra,
etxe ederra,
eta mastui galantak.

Baia, ez ñeukek nik joan gura
zeuei au esan bagarik,
onen mastuitan zaintsu atxurra
erabillita sakondurik,

katanarrua,
bean sartua,
topauko'zue beterik—.

Andik guraso au il ezkeru,
aren esan gañera
semeak lana bero bai bero
egiten abiau dira:

mastuia atxurtu,
zoiak apurtu,
ta azpiko lurrak ganera.

Katanarrua ez zan agertu;
ez eta beste dirurik.
Baia mastuiak aJan atxurtu
eta mats-mordoz beterik

euren saria
irabazia
gonburu deutse ekarririk,

Ganezka, bada, upakerea
bete daue txakoliñez;
ta batzuk edan, saldu bestea,
kontuak jota, azkenez,

seme bakotzak
dituzan poltzak
bete dituz urre onez.

Dirautsa, bada, bat-besteari:

—Ze katanarru oberik?

Nonbait aiteak au iragarri
nai yeuskuan, ez besterik—.

Ea, gizonak!
lan on sakonak,
onexegaz aberasturik».

- Ipuiñok dirala-ta askok emon dau bere eritxia, ta ez beti bat dotozanak. Azkue'k diño: «Bilduma polita». Eguzkitza'k: «Ez da munduko ipuilari aundien ondoan ipintekoa; baiña aintzat artzekoa, bai».

AITA JOSE ANTONIO URIARTE
(1812-1869)

Ona euskal literatura barrutian beste gizaseme aipagarri bat, mixiolari kementsu baizen euskal idazle bikain. 1812-5-28'an Arri-gorriaga'n munduratu. Beronen gurasoak, aita Txomin Uriarte, Basauriko semea ta ama, Madalen Adaro, Arrigorriaga bertakoa.

Leen-ikasketak bere sorterrian egin ondoren, Bermeo'ko prantziskotarren aztetxean artu euskun praille jantzia. 1829'an, Labas-tida'ko komentuan ikasi zitun Edertiak eta Jakintza, eta Bilbo'n Teologia, 1833'tik aurrera. Karlista geraldia zan. Azpeiti'n meza-kotu zan 1836'an, eta prantziskotar Ordeneak 1839'an Arrasate'n euki eban Batzarrak, orduan oitura zanez, izlari ta autorle izendatu eban. Urrengo urtean Espaifia'n prailleak, eta Euskalerrian be bai, komentuetatik uxatu zituezan zati baterako.

Uriarte Markina'ra joan zan, eta antxe —eta Lekeitio'n— bizi izan zan langille ta baketsu 1859'rarte. Sermolari ibilli zan erririk erri; Bilbon' San Nikolas eleizan azken-epaiaz ziarduala, Bonaparte printzipeak entzun eutson eta eder izan jakolako aren jarduna, une aretatikbere laguntzaille artu eban aita Uriarte. Auxe, euskal lanari gogotsu emona, laguntzaillerik bikaiñenetarikoa izan eban prantses printzeak.

Aurrenik lan txikietan lagundu eutson, baiña gero arek emon eutsan arazo garrantzitsua —Biblia osoa gipuzkeraz jartea— ederto baiña edertoago 'burutu eutson. Lapurdieraz eta gipuzkeraz osotu nai eban Bonaparte'k Biibliaren itzulpena; Duvoisin'ek egingo eban lapurdieraz eta Aita Uriarte'k gipuzkeraz. Biak osotu eben euren lana, baiña argitaratzekoan ez eben zori bardiña izan, Duvoisin'ena oso-osorik argitaratu zan, ez ostera Uriarte'rena, lenen-go iru liburuak —Asiera, Urteera ta Lebitarrena— bakarrik azaldu ebezan; beste zati guztiak Gipuzkoako Diputaziñoaren liburutegian dagoz gaur be esku on baten zain. Itzultze au zala-ta, ainbat ostera egin bear izan zituan Londres'era, eta Bonaparte'k nai ebanez Be-terriko euskal dialektuan daukazu Aita prantziskotarraren lana.

1859'an zabaldu barri zan Bermeo'ko frantziskotarren komen-tua barriro be. Emen bizi da Aita Uriarte, eta lan dagi euskal gaietan. 1862'an Londres'era doa Bibliaren itzulpena arik zeatzen

eta ariñen amaitzeko. 1867'an egiña eban, oso-osorik. Baiña gaixorik aurkitzen zan, naikoa gaixorik; eta San Millan de la Cogolla deritxon erritxoko komentura eroan eben, osasun billa. 1869'an, ostera, Zarautz'eko komentura dator, beretarren artera, euskaltzale asko datorkoz ikustera, Klaudio Otaegi zegamarra auron artean. Onek diñosku txarto aurkitu ebal. Eta, izan be, andik egun gitxira il zan Zarautz'eko komentuan bertan, 1869-620'an. 57 urte zitualarik. Garai aretako euskaltzale urten guztiekin izan eban artu-emona.

Idazle ugaria ta gozoa izan genduan. Ona aren lanik ezagunek: 1) *Marijaren illa*, edo *Maijatzeko illa* (Bilbo, 1850); 127 orrialde. Markiñaldeko euskeraz. Barriro be 1885'an argitara emona; 2) *Jesus SakramentaduaH eta Ama Donzella Mariari Bisitak* (Bilbo, 1856); Tolosa'n barriro be 1893'an argitaratua; 3) *Biblia* (London, 1859 zati bat beintzat); 4) *Maria Jangoikuaren Amak*; 5) *Ipuiak*, eta abar. Eta argitara barik ainbat lan,

Kutun eban bere izkuntza, eta maitasunak lahera bultzatzen. Mikel Zarate, beste batzuen artean, onela Jaunak bakarrik daki zenbat eta zenbat ordu emon ebazan gure Aita Uriartek euskera laetan, «gure asabetatik etorritako berbeta gozoa» ikasten, landuten eta idazten. Orrelantxe emon ebazan, emon bere, bizitzako urterik geienak. Osasuna bere orre^antxe galdu eban».

Biribildu zituan ipuiñak bertsoan dagoz. Ona bat, *Neskatilla esne saltzaillia* deritxona, nire «Milla euskal Olerki eder» liburuan be (273 orr.) datorrena.

Neskatilla bat uri batera joian
esnia eroiala bere pitxarrian,
ondotxu saldu ta aberastuko,
eta egun onak gero igaroteko.

—«Salduko dot —diño— esnia,
egingo dot irabazi ezin obia,
eun bat arrautza ditut erosiko
eta onek laster iminiko
oilloen lumapian,
eun bat txitatxu egin dagizan.
Salduko ditut gero oillaskuak,

oillandak biurtuko dira oilluak,
arrautzak oneetatik,
ta askora egingo dot gitxitatik.
Au poza! Urte biren epian
diru asko izango dot aldian,
Zorionekua onelan ni!
Erosiko ditut bei eder bi,
jaioko yataz gero txalak,
egingo dira bigak eta zekorrak,
bigaiakaz beiak
eta zekorrak azita idiak.
Esnia, barriz, izango dot ugari;
esango deusatz otsein neskatillari
karutxo saldu dagiala
ta gona barri bat egingo deusadala.

Idiak ditudaz lodituko,
zezin-geitzat gero salduko;
eta, azkenian,
diru gorri asko nere etxian.
Asmo onekaz zororik joian,
aberastutia ebala gogoan;

one'an itxuturik,
ba'lego legez diruz josirik.
Gogorazino oneetan aztu
nun eban bere esnia sartu:
labandu ta joten dau beia.
Agur, pitxar! ta agur, esnia!

Negarrak darraiko pozari,
ezerezak aberats ustiari,
eta neskatilla errukarria
gelditzen da galdurik guztia.

* * *

Ipuin onek zer deusku esaten?
Neskatilla eruak zer erakusten?
Ondo jakin naidozu?
Belarri biakaz entzun eg'zu:

«Darabiltenak ondasun makala
pitxar auskor ta argalean,
ezer бага, esku utsean,
gelditu dira beriala».

EUSEBIO MARIA AZKUE
(1813,-1873)

Lekeitiarra, R. M. Azkue, Euskaltzaidia sortu ebanaren aita, bertan jaio eta illa. Osalari baten semea. Aita Zamudio'koa zan ezkerro ta an osalaritza egin, semeak aukera onak izan zituan Ie-nengo ikasketa sakonak egiteko; Bilbo'n ikasi ebazan itxura danez latin eta jakintza gaiak frantziskotarren artean. Urte urduriak ziran areik, karlisten guda-aldian ain zuzen; eta euskal erritik alde egi-ñik, erbestean ikasi bear izan eban itxasorako bear zana.

Gerorako b'zitza, lekeitiar gizaseme azkarrarena, onela labur-tzen dauku A. Akesolo'k: «Ikasketok amaitu orduan, urte batzue-tan, itxasoz itxaso dabil, ara eta orra, pilotu eta kapitan-maillan, Iur barriak eta gizarte barriak ikusi eta ezagutzen. Bein ezkondu eta Ieorrean bizitzea erabagi dauan^an, itxas-gintza irakasle jarriko da. Bermeon lenengo gero luzaroago Mundakan, eta azkenez, 1862' tik aurrera, bere jaioterrian, Lekeition. Emen jarraitzen dau, erio-tzeak bizien artetik eroan eban arte» (*Karmel*, 1979-27 orr.).

Gaztetatik sentitzen eban barruan euskal zaletasuna, eta ortik sortu jakon euskeraz idazteko gogo be «Mindurik bizi zan —difio A. Akesolo'k—, euskereak poesiarako ain egokia izanik, lantzaille geiago ez eukiteaz. Bera, ixillean, ba'ña barruak alan eskatu eta agintzen eutsalako, Ian eta lan dabil beti, era guztietariko bertso-lanak sortzen: erlejiñozkoak eta osteangoak, benetasunezkoak eta barre eragitekoak, luzeak eta laburrak. Danetatik egiteko eukan gatza eta jasa, batez be gauza jolasgarri eta ziri-bertsoetarako» (*Ibidem*).

Gizon lez aitagarria ta zintzo genduan; itzez apala, apalkeri bakoa. Asko ikasia, gauza askotan aitua, matematiketan batez be;

itz egikeran soiñuz bakana ei zan, arrotz itxura ebana. Zozo bat ei eukan kaiolan au esaten eutsona: «Azkuen zozua naz ni, urra Pepita».

Barruan eukona lumaz azaltzeko, beti ekarren esku artean pamera; eta diño?nez, asko idatzi eban, baiña or geratu ziran aren idatziak pilloka galduak, itz-lauzkoak; bertsozkoak ez eben ainbeste zoritxar izan. R. M. Azkue bere semeak eskua emon eutsen, *Parnasorako Bidea* (Bilbo, 1896), 36° orrialdeko liburua argitaratuaz.

Zortzi sailletan banandurik dagoz bertako poesi-lan giiztiak: 1) *Oneraspenezkoak*, zazpi; 2) *Ipuñak*, bⁱ; -3) *Jolasgarriak*, ogetaamailau; 4) *Kondairazkoak*, zazpi; 5) *Irrigariak*, zazpi; 6) *Ziri-bertsuak*, amasei; 7) *Pozgarriak*, bat; eta 8) *Benetakoak*, amabost. Guztira, larogeta bederatz. Itzuliak ditu kn bi: «Ave maris stella» eta «Dies irae». zertziko aundiaren neurritz onduak. Beste guztiak jatorrak ditu. Eta R. M. Azkue'k, eurotatik naikoa beintzat, «Euskalzale» asterokoak be argitaratu zituan. Banaka batzuk ba-daukaz oindiño, Aita frantziskotarren komentueta Bermeon eta Zarautzen, garai baten A. Uriarte'ren eskuetan ibilliak.

Zer gairi ekin ete eutson bereziki? Danetik, esan bearke, zortzi sailletatik agiri danez. Neurritz ikusi nai dau gizona, idazten neban nik «Euskal Literaturan», ez iñoiz ez iñun alperkerian sandrazkoen joerak eta griñak ezagutzrn d tu, eta orrein zirikatzaile bipil dakusgu sarri; albiste ta zertzelada ugariz edertzen ditu bertsoak, koridaira aldetik; euskal ekanduak ezagutzen ditu ta erri jakituriz maisua d'rudi; eta, jakiña, siñismen sendoko ta euskaldun zintzo agertzen jatzu beti. Eta guztiau, geienik beintzat, euskera jator, bizi, errikoi ta atsegifiean.

Ni neu ez nazan arren joera orren zale, idazle askok makiñatxo bat bider artettu oi ditu bere lanak, itxura edo itzai esangura ohea ezarri nairik. Ohea ete? Sarritan, nik ezetz uste. Azkue aitak, barriZj orrazketa naikoa egin ebazan bere lanetan, ari ta oni begira.

Bere ñeurkera darabil, baiña zortziko txikiz ta nausiz jazten daukuz bere bertsorik geienak; eta eurok ez gitxitan lau puntuko egin bearrean bi bikotan lotzen ditu. «Neurriok —diño Eusebio

Erkiaga'k—, egokiro zainduak ditu geientsu, Baiña iñoiz euskal otsen kontra beteten ditu bertsuak, silaba otsaldiak lege kaltez indarkeria esan-erazoaz».

Eta bertsoen amaiera? Azken soiñutasun bardiñari jaramon estu ta zeatza egiten dautsa, bertsuaren izakera jatorrari zintzo eutsi nairik beti ere»; Bizkaitar izkelgia darabil; Zamudio ta Mun. daka aldekoa alan be Lekeitiokoa baiño geiago. Bizkortasun ori ederto dager jolas-sailleko poesietan atan be, *Mogel eta Txaraka* deritxonean adibidez.

Pamasorako Bidea bere garaiko olerkiz betea dozu. Ziri-olerkari gorenengotzat jo eban J. Manterola'k, beronen «Cancionero Basko»-n onen bsrso-lan b[^]tzuak sartuaz. Gizonak, urte-eroak, gertaerak, eguneroko gauzak argazkiz lez jarten dauskuz begi aurrean. Euskal koplariak ordurarte, geien-geien bat, lirika saillean kantatu eben; E.M. Azkue'k beste zelai bat saratu euskun,

Augaitik edo, E. Erkiaga'k onan: «Ezta liriku agertzen Azkue aita, sarritan. Geienbat edeslari, esalea, kontu-kontaria dogu, bertso errezetan beti bere. Irakasle-arloa maite dau, eta dakiana —'bai buru-arloko zeraketa bai bi itzako morapilloak— polito baten erakusten dauskuz, bizitzako «gramatika nabarra» ezagutzeko, ereti aukeratsua alperrik galdu ez daigun. Barruko intziririk, biozpeko min kanta gaiean oiú samiñik ez deusku azaltzen nabarmen. Eta izadiaren isil-soiñu agertu bearreko premiñarik bere, ezin ukatu aren lumearen zorrozatasuna, eztenkada eta esanaldi gordiñak eta gazigozoak, olantxe adierazoten dabelako. Umore oneko gizona dirudi, orixe sumau daikegu ba, mukuru ta ganezka, aren izneurtu askotan. Lexiku ugan ta bizia darabil errime» {*Olerti*, 1961, I, 69 orr.).

.....Badau oraindik beste poema interesgarri bat be, «Euzkadia» deritxona, Asmotan ebana, naikoa luzea zan antza danez, baiña amaitu barik itxi euskun, lenengo kantua bakar-bakarrik. Olinpo ta Parnasoko jaunen arteko burruka dozii. Bego A. Akesolo'k onetzaz diñoana.

«Gure literatura —diño— ez dago, ez, poerria barik: Hiri-barren lapurditarraren *Eskualdunak*, Orixo andiaren *Euskaldunak*, Aita Mitxelenaren *Arantzaxu* ez dira gauza utsak. Ulibarri oken-

doarrak be, euskaldunen bizimoduak gaitzat artuta, poema antzeko bat ariltzen ekin eutsan. Bakotxak izan ditu bere asmoa, ikuspegia eta moldea; bakotxak, bere zera eta kera.

«*Euzkadia*, besteen artean, bitxiena, bakanena dogula ez dago ukatzerik. Ezin izan bestela. Aitaren b'txikeri guztiak daukaz aldean: Patnatarren eta Olinpotarren artean murgildurik, bere etxean lez bizi zanak non billatuko eban gaia Olinpotarren edo Parnasotarren mundu orretan, edo zero orretan baiño? Eneida'ren ikutua bein baiño geiagotan igarten jako. Asieran argi ikusten da ori, Ia itzez itz, Virgilioaren *Ule ego qui quondam* bete-betean gogoratzen deusku. Virgilioaren burpilla emoten deutse konparaketazko esaldi batzuei be. Bertsoak berak ez ete deusku erakusten latiñezko *exametron* taunkada eta astuntasun berbera, edo antzekoa?» (*Karmel*, 1979-3, 26 orr.).

. Irakur poema ortatik bi, bata sarrerako irugarrena ta bigarre-na lenengo kantuko bigarren-irugarren aapaldien lenengo pikoak. Onela:

«Nik euki dodaz sarri ta askogaz ezbaiak,
baldi eta izan daben Musarik Bizkaiak;
ete boizi izan bada geure artian iñox,
zelan bere soinian daukagun ain billox»,

«Udabarriko enbatak beragaz daroa
berenoa matsentzat, matsaidura badoa...
Bardin geure biotza biazkunduten dau
enbidien lañoak arrapetan badau».

Karmel'en, esandako zenbakian datoz poema 124 estrofa, 1862' garren urterantza idatziak. Bizkaiko bertsolarien oiturari jarraituz, bifian-biñan daukaz puntuak, zortzi ta zazpi silabakoak.

BALENTIN BERRIOTXOA ETA ARIZTI, SANTUA (1827-1861)

Manila, Hong-Kong eta Makao'n mixiolari gartsu ibillita, azkenez, Tonkin'en arima billa beti Kristogaitik martiri gertatua, 34 urtekin.

Elorrio'n, Bizkaiko erri alaian jaio zan 1827-2-14'an. Bere gu-rasoak: aita, Juan Isidro Berriotxca Gaartea, bertako semea; ta ama, Monika Arizti Belar, Anzuola'ko Urruti baserrikoa. Aita Es-tarta prantziskotarrak Elorrio'n emondako mixiño baten ostean, Jainko-deiaren z'antzua biotz-muiñean somaturik, Logroño'n osotu zituan bere eleiz-ikastaroak, 1851 'an meza barria emonaz.

Beingoan apaiz-ikastetxean bertan gazteen arima zuzendari izendatu eben, baiña beste burubide batzuk erabiltzazan kilikari; eta kargua itxirik, Filipinas'ko probintziko dominikuen artean aterpea eskatu eban; mixiolaritza jakon gogoko. Okaña'ko azte-txean urte bete igarotakoan, 1857'an egin zituan bere eskintza nagusiak. 1857-I-29'an, Kadiz'en duikagu Manila-rako bidean. Eta lurralde areitan dabil laster arima billa, sutan biotza: Manila le-nengo, Hong-Kong, Makao ta Tonkin gero bere maxiño-lur.

Etziran areik mixiolarientzat egun samurrak; gaur bat eta biar bi, atxilo artu ta il be eg'ten ebezan. Naste ikaragarria! Berriotxoa alan be kementsu ebillen, bera ta bere lagunak. 1858-6-27'an Tonkin erdi-aldeko gotzain izentatu eben Erroma'tik, sifiisbakoak giltzape eukenaren ordezko. Guztiz adoretsu bete eban bere egite-koa; jentillen aldetiko- eraso latza, alan be, gero ta zakarrago eto-rren. 1861-10-25'an preso artu eben gure mixiolari zolia be, eta andik laster, azaroaren l'an, burua moztu eutsoen Hai-Deong'en. Aren gorpuzkiñak gurera ekarri ebeza, eta 1886-6-9'tik Elorrio'ko Sontzez Garbiaren eleizan dagoz. Pio X'garren Aita Santuak barriz, 1906-5-20'an, doatsu erabagi eban ospetsuki, eta Juan Pablo II' garrenak, altaretara jaso eban santu izenez.

Bizkaitar santu onek, bere bizialdi laburra euskal erritik kanpo egin arren, ez eban ahanzt-zulo itxi guraso euskaldunen magalean edoski eban izkera gozo?. Euskaldun eu?kalduna izan jakun nun nai ta nozinai. Ola. adierazten dausku beintzat naiz Logroño'tik eta Okaña'tik, naiz eguzki aldeko lurra'deetan ebillelarik, bere ama Monika'rj., sr.mu.rago. jakplako edo, .euskeraz idazten euts.onean. Sarri, gaiñera, bertsotan idatzi. be. Nun ikasi eban bertsogintza? Amazortzi urterarte arotz izan zan bere errian, eta bear bada or-duantxe biztu-azo jakon gar ori, bertso-zaletasuna.

Dana'dala euskal idazle dogu Berriotxoa. Bere amari, ia utsik egiteke, euskeraz idazten eutsona. Aita Jazinto M. Garrastatxu

dominikuak, 1951'an, *Cartas y Escritos* deritxon liburua argitara eban. Emendik atera daikegunez, Berlotxoa'k asko idatzi eban, erderaz ez-ezik euskeraz be. Liburu orretan 18 idazki (karta) ta beste zatitxo ibatzuk datoz euskeraz; baifia izan bear dabe geiago be. Izkera gozo errikoian idatzirik dagoz; aldapa beera datorren uraren antzera, berez ixuri eban bere biotza, eskutitzetan egin oi dogunez.

Filipinas'era bidean bost illabete egin ebezan itxasoz; beste askoren artean lau euskaldun joiazan eta euskeraz egiten eben auren artean. Berriotxoa'k kartak bialtzen dautsez gurasoi, ona 1857'ko azillaren 30'an bialdutakoa aitari erderaz eta amari euskeraz. Berretarren artetik urriñago ta aren biotza samurrago. Eta oraingoa dana bertsotan. Irakur zati au:

«Nere amatxo maitia,	izanik ain luzia,
zelan dago gure gentia?	ezta milagro andia.
Ixillik dago kartia,	Oindiño badaukat esperantzia
akaso erratu egin eban bidia;	leiruteko amaren letria;
alperrik ikaraz egon plumia,	amoriyuak bentzitzen dau guztia.

Ze gente dira ezkon-barriak?
Gente honratua emon oi dau Urrutiyak.
Pruebak emongo ditu lengusiña Mariyak.

Amatxo, bada berori bapere makurtu?
Ai, urtiak iñori ezteutse barkatu;
oindiño ezta ainbeste atsotu,
ardatzian nork berori bentzitu?
Bafia urtiak gaitik ez ikaratu;
Taunaren bildurrian bizitza bada pasatu,
il barik ezta iñor zeruan sartu.

Txoruentzat utzi deigun munduan;
Jauna maitatzen badaukagu biotza berua
ezta faltako zeruan ostatua.
Alperrik lurrean nekez jan artua,
bizitza pobria zerurako da atajua,
ez larregi desiatu dirua.

Alperrik izan dirua ederra,
galtzen bada gure anima bakarra.
ezta faltako begiyan negarra,
ez lepuan sua eta garra.

Errosariyo sendua eskuan,
Aita guria eta Ave Mariak aguan,
pensamentu santuak buruan,
ze gauza ederragorik munduan?

Ea bada, ama guria,
deyez dago beroren semia;
euki daigun biotza garbia,
zergaitik dan Yaunaren legia.
Iñoz badau pekatuak loitzen,
zergaitik ez gera Eleizan sartzen?
Aingeruak zeruan asko dira poztzen,
pekatariyak pekatua dabantan konfesatzen.

Laster utziko dot Manila,
bisitatzen noya gentila;
izanagaitik gizon txikiya,
azi biar dot bizar andiya;
tapatzen danian arpegiya,
orduan bai ni ikaragarriya,

Agur, ama, ondo bizi,
ez larregi burua ausi.
Agur, urrengo artian;
badao dibersiñua kartian;
biotza bada nasaitu dedilla,
ondo dago berorren mutilla.

Leituko ditu letra onek?
Ala uste dau Balentinek».

Badau gatza ta piperra karta onek, bertsotarako erreztasun bi-kaiñez gaiñera. Idazki au oso-osorik bikoteetan eio eban gure Santuak. Argi dago, ezpairik bage elorriotar mixiolariaren etorri opa-roa, jasa ta bizitasuna. Ango mixiolarien Gotzain zala be, ez eban galdu ez ñabarritu bere gaztearoko alaitasun naasi-eziña,

Ona beste gutun bat be garrantz'tsua, erdizka beintzat bertso-tan egiña. Karta bi dira izan; bata erderaz eta bestea euskeraz, Okafia'ko karmeldar lekaike biri, lenago berak moja-bizitzan zuzendutakoai egiñak. Bata Maria Luisa da ta bestea Maria Antonia, bigarren au euskalduna ta euskeraz idazten dautso. Lau onu damotsaz. Begira laugarrena ta azkena:

«Oraziñuari euki egiazu afiziño andiya,
oraziño barik ez zera izango egiazko monjia.
Zeure lanen erdietan jaso biotza zerura;
antxe daukagu geure ondasun guztia.

O neure biotzeko Jesus maitia!
Larri dabil emen gentia;
noiz libratuko da gorputzeko sokia?
Noiz izango naiz guztia zuria?
O zelan luzatzen dan neure bizitza!
Egin bedi gauza guztietan zeure borondaia».

MELTXOR ANDONEGI APAIZA (1839-)

Begiz ikusi ta eskuz ikutzen dogun zerbaitek eskiñi oi dausku sarri askotan olerki gai bikaiña; gero, geure antze ta barnesu> jantzi oi dogu kanpotik artutako edo aal-indarrez sortutako gai ori, etxegilleak arri landuz etxe lerdana lez, eder-zaleak itzez olerki joria neurtu. Olako zerbait ez ete euskun egin Andonegi abadeak?

Igorre'n jaio zan 1839'an. Eia gero, euskaltzale, Begoña'n Santa Monika komentuan daukagu bikario. Euskaltzale esan dot, eta egin-egiñean be, antxe egoala asi zan idazten, bere izkuntzeari etson maitasuna ta griña erakutsiz.

Oneitariko batzuk Donosti'ko «Euskal-Erria» aldizkarian agertzen dira; «Ama Dontzellaren Zeruratzari» eta «Ama Birjiñaren zeruratzari laukoak», esate baterako, biok Fray Luis de Leon'en *Al cielo vais, Señora* asten dan poesiaren antzera egiñak; beste bat,

«Garbitegiko arimaren deadarrak» deritxona. Onezaz gaiñera, «Euskalzale»-n argitaratu eban «Gabon gaba», 15 aapaldiko neurtitza, 1897'gko lotazillaren 20'an Begoñan egiña.

Onein artetik bi «Andra Maria Zerura» ta «Garbitegiko Ari-maren deadarrak» nire liburu «Milla Euskal Olerki Eder»-ean dau. kazuz. Lenengoak 8 aapaldi daukaz eta bigarrenak 11.

Gabon gabaz koplariak artzain taldeak ikusten ditu bideetan zear. Nora ete doaz? Gertakari ezia jazoa da Belen'en: askatxoan dago Aur jaio-barria, Mesias sarritan agindua, zapitan baturik, Ara doa olerkaria be, artzaiñakin kantatzen:

«Eguzkiaren urteieratik
sartuieraiño artian
dontzella baten Seme bakarra
Errege dogu guztian.

Igarle batek esan eban legez
zapireun urte baiño len
zeruko Jauna agertu jaku
gizon egiñik Belenen.

Giza-aldian egin dontsuak
gure gorputza jantzirik,
atera gaitu eriotzatik
eukidunez bat egiñik.

Galtzu artean Jesus maiteak,
betiko Jauna izanik,
donteillearen ugatz gozoa
artu dau pozez beterik».

Edu orretan darrai, Kristoren giza-izatez jaztearen misterio ederra sakon ta giar ospatu ta azalduz.

Orobat dagoz Garbitokiko arimai buruz egiñiko estrofak be. Deadar itzalak datoz lurpetik. Noiznai? Gaberdian? gau illunean entzun dauz olerkariak. Onela eioratzen bigarren aapaldian:

«Garbitegiko arimak ziran
ainbeste neken artean,
su-lokarriak eten ezin ta
laba goriko garpean.

Guraso batek larririk diño,
suzko izerdi bitsetan:
«Esker gaiztozko seme-alabak
aztu nozue benetan...».

Aita ta ama, neba, arreba,
senide eta lagunak,
sugar biziak erreten ditu
garbitu arte orbanak.

Guraso-dedar larrietara
gortuten dana munduan,
beste ainbeste igaro gabe
ezta santuko zeruan»,

Eta amaierako lelo lez, onu gogoangarri au:

«Gau eta egun eskatu daigun
arima onen pakea,
ainbat lasterren igaro daien
Sion santuko atea».

Andonegi jaunak ba-ekian, ba, olerkintzaren lege berezia.

EUSTAKIO MADINA ETA URIBE

Apaiza genduan. 1896'an itzali zan euskaltzale au. Euskal arloan, gaiñera, edozein zanik be ezin gengike esan, bere nortasun berezia erakutsi ebalako. Zelan? Bizkaiko Aldundiak euskerazko katedra bat Bilbo'n ipiñi ta zabaldu nai izan ebanean, nor-geiagokaz eskuratua izango zana, Madina apaiza be or aurkeztu zan sei leikideen artean, Azkue, Arana-Goiri, Unamuno, Itza ta besteakaz.

Euskal idazlari lez ez eban, dakigunez, askorik idatzi. Poesi baitzuk geien-geienez, eta itzulpenak. Donostia'ko «Euskal'-Erria»-n (1884-1889) daukazuz batzuk; E. J. Labairu'ren «Historia General del Señorío de Bizcaya»-n datoz lau eta Azkue'ren «Euskalzale» edergarridun aldizkarian bat, edo obeto, Labairu'k be bere Historian dakarren «Crudelis Herodes» goratzarrearen itzulpena. Banakaren bat kendu ezkeru, danak dozuz Jainko-kutsuzkoak. Trueba'ren «La Primavera» be euskeraztu eban.

«Jesusen Agerkerea» deritxo latinez «Crudelis Herodes» deritxogun ereserkiari. Ona bost aapalditik iru:

«Lurreko erreñuak ez ditu kenduten
zeru-goietakoak ditunak emoten.
Zergaitik, bada, ik dok, Herodes zitala,
Jainkb Erregearen bildur etorrerc?

Edateko direan ur garbietara
oiñ utsetan jasten da zeruko arkumea.
Eta gu garbituta dituz kenduten ak

:i; ekarri etzituzan pekatuen loiak.

Mirarizko egitez, o ikusgarria!
Ontzietako ura gorritz jantziten da,
eta bere izate itxirik leengoa,
uren ordeztu da an, zar-zar, emoten ardoa».

Irakur beste au be, «Ama Birjiñari» deritxona, latinezko «Ave,
Maris Stella», euskeraz:

«Birjiña maite, ots ederreko,
Jaunaren Ama garbia;
zeruetako «jauregi atea;
euren poz, ustea.

Naarren arteko lirio zuzen,
uso guztizko ederra;
gure zaurien osagarria
oindik dakarren, Maria!

Torre-zubiak artu eziña
ontzi galduen izarra;
guzur-bidetik gaizuz gorde gu
guri argi Zuk eginda.

Egi-auste baltzak astindu egizuz
laban-arriak aldendu;
bidez galdurik dabiltzazanak
egizuz zear-bidetu.

Jesus, zuretzat gorantzak beti,
dontzelliaren Semia;
Aitagaz beti bedeinka dilla
Megope dontsu maitia.

FELIPE ARRESE BEITIA
(1841-1906)

Itzak egokitzea, beti eder. Beraz, zer da olerkia? Ta zer oler-
kari izatea? Olerkia, poesia, gizonaren barruko zerbait da: bere
izate barruan, adimena ta naimena erabilliz, sortzen dana. Ez-

kutu aundia da giza-barrua, adierazpin; z eta sentipenez betea. Eta kantaria kantua abesten dauana dan lez, olerkaria bere barruko adierazpenak eta sentipenak itzez jatzi ta argi jarten deuskuzana dozu. Gure barrua mundua, mundu berezi bat da: batzutan pozik dago, gero miñez eta larri; eriotzeak bildurra sartzen, arri-mena; eder jako Jainkoaren eta gizonaren egite arrigarriak bertsoz esatea. Olerkian geienik ez da jazoera bat kantatzen, kanpotikoa baiño geiago barrukoa da kantagai. Biotz-zauskada da batez be poesia; ta au, naizta jazoera baten zear be, ots, narratibo deituan be, norbere barru egoera zatika lez aurkitu, olerkiaren guna biotzaren eragiñean datza. Gogora Arrese-Beitia.

Otxandio'n jaio zan Arrese-Beitia 1841-5-25'an eta bertan il zan 1906-1-16'an. Gaztetan Gasteiz'en eta geroago Donostia'n egin-dako egotaldi laburrak kendu ezkeru, bere jaioterrian emon zituan bizitzako egun guztiak. Arotza zan, bere esku-lanetik bizi zana. Eleiza askotako santuak eta altarak, batzuk egin eta beste batzuk, barrizatu zituan; trebea zan onetan, antza danez, «santugiña» esan eutsoen-eta. Bere erriko ekrzako, egurrezko gauzak, bereak dira oso-osorik, eta Donostia'ko egotaldian, ango Ikastetxe zarreko goi ertzeko euskotar gizon entzute aundikoen iduriak, berak zize-latu ebazan.

Ogetamar urteko, Anjela Bengoa'gaz ezkondu zan, sei seme-ala-ba izanik; lau gazterik ii jakezan, Luzlo'k eta Puri'k, oster, urte lu-zeak artu ebezan. Guraso ona ta erriarentzat be laguntzaille zintzoa izan zan Arrese-Beitia; beti prest egoan edozeiñi laguntzeko, karta bat idatzi bear zala, testamentu bat aurrera atera, ondasunak ba-natu, mesede bat eskatu naiz beste edozer gauza egin, otxandio-tarrak beragana jotzen eben. Bere poesi-lanetatik agiri danez, kris-tiñau legez benetan arteza genduan Arrese; eliz-kantak ez-ezik, bes-telakoak be, goi-ixuriz gaiñezka daukaguz.

Eta auxa zan, izan be, euskaldun guztiontzat opa ebana: fede-batasuna, ez jakozan eder liberalkeriak. 1880'an Maule'n sariztatu eutsoen «Bizi da ama euskera» itzneurtuan, onela kantatu eban: «Neure anaiak, bat izan beti —Euskeldun siñiskeretan; —Bat izan geure uste, eretxi, —Gogo eta asmuetan; —Fede bizi bat baldin badpgu —Biotz eta arimetan, —Bakez oraindiko biziko gara —Mendi, atx eta ibarretan». Ezta arrigarri: bigarren karlatar ge-

rratean gorriak ikusi ebazan, fedea ta foruak jagon nairik. Orrela agertzen jaku bere poesi-lanik geienetan.

Eta orrexek eraginda asi zan olerki idazten. Urte areitako gorabarak zirala-ta, «nire biotzak mingoztasun asko iruntsi ebazan» diño berak; alderdi bietakoak ez eben erakusten a-rrokeria baiño. Onela darrai: «Danak egin eben ondo euren gerrea euren miñean; baña nire biotzean ez». Eta idazten asten da. «1879'ko udabarrian —diño— gogoak emon eustan eresi bat egin bear nebala illetatsu edo negarrezkoa, iñok egiten ez eban ezkerro. Jaungoikoagana biotza jaso, ez ezkerra ta ez eskumara begiratuta, bakarrik gora eta geure izkera ta Arboleagana, asi nintzan ipinten *Ama Euskeriaren azken agurrak*. Eta Elizondo'n ospatu ziran euskal jaietan olerki onek irabazi leenengo saria.

Eta emen daukagu santugiña, olerkari, ogei bat bider poesi-sariketetan saritua, ain zuzen. Arrese'k, idatzi ebana bertsoan idatzi ebala esan bear, eskutitz batzuk ba'ditun arren; olerkitan ustua eban bere barru bizi, gurbil, olerkitsua. Eta Orixe edo kendu ezkerro, ezta arek beste euskal literaturan bertsoz idatzi dauanik. Orduko aldizkari guztietan agertzen dira bere lanak: «Euskal-Erria», «Revista Euskara», «Euskalzale», «Ibaizabal» eta olakoetan.

Arrese, garai aretan, ondo artua ta txalotua izan zan olerkari lez. Kanpion zanak, esaterako, goi-goi ipiñi eban arotz onen lana; bardin egiñik Auñamendi'z emengoak naiz andikoak. Aren lanak onartuak eta argitaratuak. Ona aren bertso-lanikbeñenak, naikotan argia ikusi dabenak:

—«Ama Euskeriaren azken agurrak» (*Revista Euskara*, 1879).

—«Bizkaitar zatrak eta erromatarrak» (*Revista Euskara*, 1883).

—«Ama Euskeriaren Liburu Kantaria» (Bilbao, 1900), 496 orrialde,

—«Asti-orduetako bertsozko lanak» (Bilbao, 1902),

—«Olerki Sortatxua» (Zornotza, 1930). Amasei olerki.

—«Olerkiak» (Zornotza, 1933). «Jaungoiko-Zale» bazkunak osoturiko txorta,

—«Olerkiak» (Bilbao, 1956). Neuk egindako bilduma, 688 orrialdekoa. Arrese'ren lanen txorta oso samarra burutu nai izan neban; baiña or geratu ziran olerki naikoa bilduma orretan sartu barik. «Euskal-Erria»-n eta «Ibaizabal»-en datozanak batez be, orduan ez bait nitun esku artean aldizkari orreik.

Orduan nik b:deratzi zatitan banatu nebazan Arrese'ren olerki-lanak. Ona:

—«Kantu errikoiak», ederrenak nunbait, biotz-biotzean sortuak.

—«Lirika kantuak», ederrak oneik be, biotzetik urtenak, negartiak asko,

—«Gora kantuak», gizaseme gurenak txalotuz egiñak.

—«Amalaukoak», pol'to b'ribilduak ditu 35 bat.

—«Eliz kantak»; oso Jainkozale zan Arrese, beraz eliz-kantak egokiozan aren barne-lirari,

—«Alegiak», geien-geien beintzat, bereak ditu.

—«Ipuiñak», erriko barregarriak eta, astintzen ba ekian.

—«Irakurgaiak», askotariko gaiez dotoretuak.

—«Erderatik euskeratuak», Zorrilla, Herrera, Quintana, Valbuena ta olakoak itzuliaz.

Olerkigintzan Arrese'k zaindu eban oinddño, garai aretako romantizismo atzeratuz kutsatu ba'zan be, euskal poetikan antxiñatik etorren tradiziñoa, gaur be bersolariak eta mugaz andiko olerkariak naiko ondo zaintzen dabena. Joera jator ortatik, egia esan, zerbait saiestua ibilli jakun, geroago Arana-Goiri, Oiartzun'go Iñarra, K. Etxegarai, Tolosa'ko Emeterio Arrese ta gero gerokoak ibilli jakuzan lez. Baiña geienbat leenari lotua ibilli zan; adimen zorrotza, irudimen bizia ta biotz kilikagarria erakutsi eban otxandiotarrak. Gauzak adirazteko ganoreak dizdiz dagi aren bertsoetan.

Orixegaitik goratua izan zan, eta ez gitxi, bere garaian ta geroago. Kanpion'ek olerkari aunditzat euki eban. «Olerkari goren-goa dogu Arrese —Iñoan—, baiña eusk?! olerkaria gero, eta aberri-

miña kantatzen, nik uste, iñor baiño euskaldunago. Eskuratu bere olerki ederretatik edozein, ta euskal erriaren muin gartsua ta azal islatsua bertan aurkituko dozuez». Foru-zale da Arrese, ta onek emoten euskuzan eskubideak ilda ikustean, eurok negartzen ditu, malko-jario».

Eta nik idatzi neban beiñola: «... Arrese-Beitia dogu, olerkari erre, aberatsa, izkera gozo ta durundi meeduna. Onek baizen bigun ta sentikor ez ditu iñok kantau Euskal-Erria, Euskera ta Aritz aren atsekabe-lorak» {*Olerkiak*, 7 orr.).

Gaurko girorako be ez dogu oskol Arrese-Beitia. Espaiñar olerkari erromantiku Nuñez de Arce'k merezi ba'dau antolajietan agertzea, zergaitik ez onek? Irakur beronen «Arbo'a bat» deritxon zortzi aapaldiko lan au, Bhbo'n 1881'an donkitua.

«Arbola bat zan Paradisuan
Jaunak apropos jarria,
mundu guztiak artu egion
lotsa ta itzal andia;
bere azpian bizitea zan
aita Adanen gloria;
andik kanpora zer topau eban
ezpada negargarria?

Arbola bat zan Bizkaian bere,
neure anaia laztanak,
zeiñen azpian, pozez beterik
egoten ziran asabak;
kerizpe zabal artan jarririk
eginda euren Batzarrak,
buztarri baga, nasai ta libre,
bizi ziran bizkaitarrak,

Bere azpian umildu ziran
Errege Gaztelakoak,
eta lekuri ez eben izan
sekula barriz moroak;
atzera gura badogu izan
libre len giñan lakoak,
itxi daiguzan erdaldunentzat
erdaldun diran kontuak.

Aztu daiguzan geure artean
izan diran aserreak,
izan gaitean anaia eta
euskal zintzo garbiak;
betor guraso zarren fedea,
betoz asaben legeak,
bere negarrak leortu daizan
ni jaio nintzan Erriak.

Arbola santu aren azpian
bizi zan zeruan legez,
eukazalako atsegin danak
eta nekerik baperez;
ai!, begiratu baleutsa beti
lotsa on eta itzalez!
Mundua etzan gaur aurkituko
onenbeste atsekabez.

O neure Erri maite maitea!
Zakustaz triste negarrez,
zure alabak euren buruak
baltzez estaldu dituez,
trentza mardoak tiraka atera
ta sutara bota dabez,
gaur euskaldunak dirala orrek
ezin ezagutu leikez,

Ixildu ziran neskaten kantak,
mututu artzain-txistuak,
zelai zabal ta jolas-lekuak
arroak bera, itxasorantza,
doiazan errekatxoak
gau eta egun txilioz dagos:
«ai, gara Gaztelakoak! ».

Bakarrrik dakust pozgarritxo bat,
euskaldun amen fedea;
benturaz onek bigundu leike
Jaungoikozko aserrea,
eta zerutik jatsi barriro
galdu zan libertadea:
mundua mundu bizi dakigun
Gernikako Arbolea».

Onako bertsoakaitik edo, sarri esan da Arrese negartia zala. Zubero'k barriz onela: «Negarti baten deadarrak zirudien, baña ez; Arrese etzan negarti utsa, eta ez'n izan bere, benetako olerkaria izateko. Olerkariari, *poietes*, egille izatea dagokio, itxadopenari bi-deak zabaljdu, etorkizun obe-argitsuago baten egille ta iragarle izan, orra olerkari ibaten eg'mkizuna. Eta Arrese etzan itxaropen bakoa:

«Gabak urrengo dakar eguna,
neguak udabarria,
onek atzetik uda loratsu
eder ta zoragarria».

Negute gogor ta izoztu baten ondoren, udaberri eder loratsu bat opa eutson euskerari. ta u^ab^rri ori. aur.reratuteko gogotsu lan egin eban berak. Elizondokoa. etzan izan berak irabazitako sari bakarra. Zortzi urte geroago Unamuno erdelzaleak, Gernikako batzaldi ta sariketa baten sar'ztutako Arre-e'n beste bertso batzuk gogotsu Irakurri zituan ainbeste entzulen aurrean. Eta Iruña'n, Mauleon'en, Ondarrabian, Durangon, Bilbon, Donostian, iya batzaldirik zan toki guztietan urten eban bein baño sarriago garaille» *IKarmel*, 1957, 1-15 orr.).

JOSE MARIA GARATE GALLASTEGI (1860-)

Markifia'tik Ondarru'rako bitxabalak gurutzatzen dau erdi-erditik Berrktua; ortxe dator Artibai be imarmarti Plazakola'tik beera, eta ortxe ibai ertz=an, Mill'> azpian, iaio zan Garaite euskal idazlea, Munisola basetxean, 1860-9'-22'an, luzaro Bilbo'n bizi eta bertan illik.

Ementxe Balbo'n billakatu zan euskal idazle etxetik ekarren jiteari kemen barria txertatuz. Zenbait lan daukaguz bereak «Euzkadi»-n prosaz eta bertsoz. Abertzale zintzoa bait zan, aren neur-titzak be erri-goralpen eta maitasunez jori aurkitu bear, ziur asko,

Amalau estrofako poema au argitaratu neban nik neure «Milla Euskal Olerki eder» liburuan. Bego berau emen be. «Ez-taria» deritxo.

Gizon bakotxak ditu berakin berarizko gogakiak;
Aran zaliak bai'yatzuz batzuk, beste batzuk eiztariak,
Beste batzuk eiztariak.

Igande goizez, gizon azkarra izango da eiztaria;
Buruz goitarra, oiñez bizkorra, lauso gabeko begia,
Lauso gabeko begia.

Gaztetxutatik eiza-zalia, izkilluagaz eizian;
Or dabil larri, txakur argalaz mendi guztien ganian,
Mendi guztien ganian.

Latin ikasten ibil zanian, mutil gazte totoluak,
Amaika bidar eizntziaren itxi ebazan goiz-loak,
itxi ebazan goiz-loak,

Bere adiña guztiz argia, zorrotzak bere begiak,
Eun bat neurkian artu ezkerro, eztautso igesko erbiak,
Eztautso igesko erbiak.

Aratu barik ezta itxiko inguruetan mendirik,
Gabon orduko ezta lotuko erbitxu bat be bizirik.
Erbitxu bat be bizirik.

Olan pizka bat asetzen eban bere barruko bizia;
Atzeko anak esku artean, ori dok barriz erbia.
. _Ori dok barriz erbia.

Eper-mendi ta egiko baso erbi-leku egokiak,
Asti gitxitxu eukanerako itxi ei ebazan biak,
- Itxi ei ebazan biak.

Bein «Andonegi» ganetik gora «Laka»-ko solo azpian,
Txakurrai zirku eindakotxu bat laster ar eban begian,
Laster ar eban begian.

«Ikan» aldetik gorako zidor eta artetxu ertzetan,
Danbada bataz sarri el eban, iñora alde eginge, bertan,
Iñora alde eginge, bertan,

«Asterri»-tik «Burgaña»-n ziar jatsirik itxas aldera,
Erbirik gabe etzan biurtzen sekula beren etxera,
Sekula beren etxera.

«Arta(tnentegi)»-n bertan bakarrik, zenbat erbi il dabezan!
Eztot nik uste eiztari orrek eukiko daben gomutan,
Eukiko daben gomutan.

Gabean gero erbi-janean baturik aiza-lagunak,
Oso guzurti esaten dabez eiztari zarren ipufiak,
Eiztari zarren ipufiak.

Eiztari orreik benetan dira mendi ta latzin-zaliak,
Baña erbiak mendian barik maian ederrago dozak,
Maian ederrago dozak.

Bertsolarien jokora, emen be, amaieran, oldozkunik zorrotz
trinkoena.

TXOMIN AGIRRE **(1864-1920)**

Ondarrutarra dogu Agirre, apaiz zintzo ta euskal idazle bipil.
Lenengo ikasketak, ez edozelan gero, erriko eskolan osotu ondoren,
gero Bilbon eta abar ibilli jakun zoli baiño zoliago, guztiz liburu zale. Aita arotz eban arren, semeak ez eutson ogibide ortan jarraitu. Ez, gazte-gaztetatik erne jakon biotzaren muin-muiñean «elizarako ta elizgizadirako» garra.

Gasteiz'en burutu eban batez be bere eleiz-karrera. Zintzo ta apala zalako, laster beragandu ebazan ango maisu ta apaizgaien biotzak; danak eben maite. Azkue lekeitiar eta Agirre ondarrutar, alkarregaz ikasi eben, biak ziran adin bateko ta adiskide kutun, eta euskal erria maite ebenak. Izatez oster, bata (Azkue) odol-

gorri ta bestea (Agirre) odol-zurbil; Azkue sendo ta iraunkorrango lanerako, Agirre —arpegi-zuri ta izaketa bigundun—, egokiago gizartean bizi izateko.

Leketiarrak onan diñosku itzaldi baten: «Seminario'ko urte alai aitan odol-gorri giñanok, sarberritan beintzat, batean pozik bes-tean belauniko, okerkeriatxoren baten ordaiña artzen genuen artean, Agirre odol-zurbilla etzan bein ere blde zuzenetik ateratzen, ta elizan izan ezik bein ere enuen belauniko ikusi».

Aldiari berea ordaindurik, eta eleizgizon bati dagokionez, adimena jakituriz ta biotza birtutez edertua, Gasteiz'en bertan me-zakotu zan 1888'ko maiatzaren 26'an, orduan goterki ontako go-tzain zan Mariano Migel Gomez jaunaren esku-ezartez. Urkiola'n abestu eban meza barria. Eta andik laster karmeldar mojak Zumaia'n dauken ikastetxera bialdu eben arima-zain. Eta antxe bizi izan zan, iñora be aldatu barik, il arteraiñoko guztian, ogetamar urtetik gora. Emendiik egingo dau bere abade lana itzez eta idatziz, Itxasora begira jaio ta bizi izana, alan be, Euskalerra osoan zear ibiillko da idatzi-gai billa.

Bitarikoa da Txomin Agirre'k Zumsia'tik egindako Jana: autorteg'an eta liburuak idazten. Zumaia'n etzan euskal idazle lez eza-guna, baiña sermolari on eta autor-entzule jakituntzat eukien danak. Arima zain zintzoa zan, izan be, eta orretan jardun oi eban, monjen ikastetxean ezezik, erriko eleiz nagusian be bai, beti as-titsu ta aspergaitz. Aren autortegi inguruan, beti aurkitzen zan argi ta poztasun billa ara eldutakoren bat.

Orrez gaiñ, txiro zale genduan, on-ereille amorratua. Izlari bi-kaiña, erririk erri asko ibilli zana. Azkue'k onela: «Apa'z bezela bere erriko Antigua deritzaion baseliza txukunean itz egin zuen lenengo aldiz». Gero, al ebanean, euskaldunari euskeraz Kristoren irakatsia emoten... Ospe aund'ko itzaldiak be etzitun gitxitan egin, 1900'ko iraillaren 8'an, esaterako, Begoña'ko Ama koroatua izan zanean.

Iñoiz be etzan osasuntsu izan. Eta azken urteetan maskal ager-tzen zan Euskaltzaindiak ospatutzen ebazan batzarretan be. Andik laster il zan, 1920-1-14'an. Eta Euskalerra osoak negartu eben aren eriotza. Goterkiko albistariak iñoan: «Bizi izan zan lez santu an-

tzean il zan Zumaia'n Domingo Agirre apaiza. Gasteiz'ko Elizbarrutiak onegaz bere apaizetatik onenetako bat galtzen dau... Txit eratsu, apal ta goi-maitasunez jantz'a zalako, errez irabazten ebazan edozeiñen biotzak... Baita galdu dogu, Txomin Agirre galtzean, euska'l izkera zarraren sailleko langillerik gartsu ta argienrtariko bat. Euskera ikasi ta zabaltzearren Txomin'ek egin ebanak argiro diñosku Jaungoikoak zelango doaiz ornidu eban gizon au, eta onek zelan erabilli ebazan eurak urko-lagunaren onerak"» {*Boletin O/*. LVI, 1920-11-16).

Eta Azkue jaunak onan: «Nere urteak zituen. Neri bezeh, ari ere Jainkoak itsasondoan, arkaitz-ga'iñean, atondu zion seaska. Aurtzarotik asita ugiñen (olatuen) burrundara indarga r'ak duruhdi egiten zigun belarrietan eta gure biriak itsas aize mardul txistulariak gogortu zituen. Ala ere, bere urtaide geranok emen utzita, umo-umo zalako edo, berarengana, guk nai eta bear baño askozaz lenago, dei egin zion Jaun saritzailleak. Azken-itzak, erdizka ebaikiak, euskerazkoak izan orrten zituen, noski Andre Maria'ri zuzenduak».

Idazten noiz asi zan ez dakigula be, irakurgaiak ipuiñak eta bertsoak ondu zituan 1890'garrenetik asita Donost'a'ko *Euskal-Erria* amabosterokoan. Apa'z z'n, euskaldun apaiz; eta ba-eban asmo bikain bat euskeraz idaztean: dana Kristogan barritzatu. Etzan txalo-min, bai ostera arima-zale; gar onek eraginda gaillendu zituan bere lanak, naiz eleizkoiak eta naiz eleberri antzekoak. *Auñemendiko Lorea* ariltzean, bakea opa eban errien artean; beste nobela bi {*Kresala ta Garoa*} arei buruz P. Lhande'k onela: «Biok, bai gure itsasgizonen bai gure nekazarien artean, Jaungoikoaren maitetasun ta bildurtasunik gabe zorion egizkorik izan ez ditekeala darakuskigute».

Azken orduan beste nobela b;t erabillen esku artean: *Ni ta Ni*, Markifia aldean erdi-aroko goraberak, Oiñaz eta Gaboarren arteko liskar eta burrukak. Berau amaitu orduko, baiña, Jaunak bere atseden gozora eroan euskun.

Idazti oneitatik ikusi daikegunez, Agirre arima eder eta onera makur baten jaube zan. Eta aren barne-baratzean geroago ta mardulago egiñaz joiazan onbidezko lorak dakarren zorion-aparra.

Agirre'ren idaztiak bere arima neurritsutik darion lurrin ezti iraunkor dirudie. Euskera gozo olerkitsua darie nun-naitik.

Olerkari genduan, beraz? Ni baietzean nozu. Gaztetan ainbat argitaratu euskuzan *Euskal Erria* aldizkarian, eta ak eta onek diñonez, gaztetan osotuak ei dira neurtitzik b'kaiñenak. Nik, neure olerki-bilduman iru sartu nebazan —*Seaskatxoa*, *Sara'ko Lorea* ta *Zergatik ni koblakari?*—; «Ondarrak» (1964) liburuan, ostera 24 {*Ipuia*, *Aritzari ta Euskalduneri*, *Naik.ua* juat, *Mariñela*, *Kantariak*, *Itxas-ertzean*, *On Pedro Nobia Salzedo-kuari*, *Zer pakea*}, *Gernika'ri*, *Mendi ganetik*, *Itxaro daigun*, *Usain gozodun*, *Ama bat*, *Sara'ko Lorea*, *Jesus'en Biotzari*, *Agure-kanta*, *Ai balekitel*, *Itxasaldian*, *Seaskatxo bat*}, *Eresia.k* *Jesus'i*, *Ondarribi*, *Txori alai*, *Au ondamera*}, *Euskaldun bat* },

Lenengosk Donostiko *Euskal-Erria'n* datoz, eta besteak 1897'tik Azkue'k Bilbo'n ateraten eban *Euskalzale* asterokoan, eta bana-ka batzuk *Euskal-Esnalea'n* eta *Larralde'ko Lorea* deritxonean.

AMA BAT

Seiaska matoiz baten aurrean
makur, ama bat, lengoan
begira egoan ume berea
esna edo lo ete egoan.
Ezaguturik esnatu zala,
arturik bere altzoan,
maitasuneko berba ederrakaz
amak onela zifioan:

«Semetxo neure biotzekoa,
semetxo neure kutuna,
zuk argiturik ipiñi dozu
nire arimako illuna;
Jaungoiko andiak emon daizula
indarra eta osasuna.
Ilgo ba'z'ña... galduko leuke
zure amak bere zentzuna.

Semetxo laztan sortu zareana
errai neureen erdian;
semetxo eder, bardin bagea
itxasoan ta lurrian,
etzara jaio jauregi baten
aberastasun artian...
Baiña zu zagoz, maitea, asko
aberastasun-etxean.

Jauregietan jaio direanak,
errege direanak sortu,
ezingo dira, neure biotza,
bein bere zugaz negurtu,
Aginpidean izango dira
geiago, ezin ukatu;
baiña ederrez, neure kutuna,
ederragorik eztozu.

Zure bekoki zabal garbian
ta begi urdin gozoetan
ezagutzen dan argitasuna
ikusten eztot besteetan.
Ta urre irudiko ule kiskurra?
ezpada urrea benetan,
urre-zidarrak baiño geiago
balio dau nire usteetan,

Kutun, laztana, biotzekoa,
neure semea zu zara;
zure ondoan aztuten yataz
samiñak eta nesarra.

Zu nire poza, nire atsegiña
betiko izango etzara?
Naiko deustazu, maiteko nozu
maite zaudazan gisara?
Ze ao polit zoragarria,
ze samurra ikusten yatzu!
Zeure ezpan bigun, orban bagean
irri-barrea daukazu.

Menturaz, baietz, aingerutxo,
baietz ag'intzen deustazu?
Etxe onetako lora ederrena,
indar!, mun bat esidazu.

MIGEL UNAMUNO TA JUGO (1864-1936)

Bego emen gizaseme ospe aundiko ta ertilari bika'n onen go-mutabe. Gure odolekoa zan eta gaur, psntsalarì lez, entzute orokor zabalekoa.

Bilbo'n jaio zan Unamuno. Ume zala karlistak, 1874'an, itxi-tuan euki eben bere uria. Berton ikasi eban batxil'err karrera, eta 1880'an Madrid'era aldaturik emen ikasi ebazan Filosofia eta Letrak, lau urtetan. Gero erakus-toki baten billa ibilli jakun nor-geiagoka, Sikologi, Latin, Logika, Etika, baita Bilbo'n be euskal katedra billa; azkenez, 1891'an, Menendez Pelayo ta Juan Valera maiko zirala, Salamanka'ko Unibertsitateko Griego-Irakastegia lortu eban. Urte askotan Ikasgu nagusi ontako zuzendari izan zan, ia bizitza guztian berton bizirik. 1894'ranta asi zan idazten; etzan ibiltauna, ta Espaiña ta Portugal'tik kanpo, gitxitan urten eban.

1924'an, alan be, Primo de Rivera'k Fuerteventura'ra erbestera eban, baiña andik laster frantses oial-itxasontzi batek Frantzia'ra eroanik, Paris'en eta Euskalerritik ur-ur Endaia'an bizi izan zan 1930'rarte. Urrengo urtean, Salamanka'ko Ikasgu nagusira itzuli ta emen, barriro be zuzendari zalarik, Espaiñar Izkuntzaren

Edestia azaldu eban, anai artekj gudjldirarte. Au ezta laster, 1936' garreneko urtearen azken egunean, Sa'amanka'n jakun Unamuno ospetsua.

Gutziz eztabaidatua izan zan ibizitzan, eta ez gitxiago be il ondoren; ezkertiar zala, Jainko gabea, idatziz oker asko egiña, ta olakoak. Baiña aren onak eta txarrak aztailluan ipiñi ezkeroz, ni nago alderdi onak geiago ditula txarrak baiño. Zeozer garealakoa, sarri, arin samar idazten dala —eritxiak emon— uste dot. «Au arriskutsu da» esan oi da, eta ori diñoanarena, arriskutsuago ta funtsik ezagoa izan oi da.

Asko idatzi eban Unamuno'k, bere garaiko jakitunak eta pentsalariak astindu nauik, askotan, paradoxa ta irri-mirrika, piper ta gatz-ipurrez onduta. Saioak idatzi ebaz^n, onetaz eta aretaz, aundaka; 30 bat nobela; gazet?..-lan asko, eta poesiak ugari. Ez etorren bat bere garaikoakaz, eta lan guztiotan, oiturak, politika, erlejiño, onako auziak garia ta babak txibit-azpian legez xe-xe eginda itxi oi ebazan. Orduko pentsalariak, mundu guztikoak, baiño aurrerago bizi zala esan daroe gaur.

Gai batek batez be kezkatzen eban samintasun biziz: eriotz ondorengo bizitzak, bere ezilkortasunak. Orduko zientziak, barriz, au ez eben auzitan be jarten. Unamuno'k, ordurarte ezagutzen etziran indar, jatortasun eta zirraraz, betiko bizitza dala diño giza-semeen leia, ardura ta kezka bakarra; ortarako eriotzea dakar begien aurrera. Idazleen artean gaur naiko aurreratua dabillen kezka onen aurrelari izan genduan gure bilbotar argia.

Kezka latz onek, oster, baldintzatu egin oi dau gizona idazle legez. Unamuno'k, naiz-ta au ez izan elburutik gorengoena, «mun, duko ezilkortasuna ta ospea»; berak idazten dauana irakurriz bes-teen espiritua be salbatu egin nai dau; bera ilda gero be, bebil bere ospea dirdaitsu: dardar egiñik bai, bere irakurleen ariman; ots, ixuri bei bere izatea urko lagunen barne-lezan. Gauzok, gogor eta trakets maiz esanik, Unamuno'k nai zitunak eta irakin bizian barruan ebiltzanak.

Euskal odo'a ta gauzok adieraztean euskal izakera ezarri oi eutson iñoan guztiari; labur ta latz idazten eban, euskal izakera orrela baitn, sakon eta labur. Ortega y Gasset'ek eta berak ildo

barriz bota euskuen espaiñar literatura; leen luze ta arro-astiña zana, itz zuur ta murntz biurtuz. Aldaera ori bilbotar idazle erneari zor jakon batez be.

Esandako kezka orrek bultz eraginda, zorrotz gisan, adierazo zituan garai artarako geiegikeri batzuk, politikan eta erlejiño zelaian, orduko irakurleak onartu ez ebezanak, gaur alan be gaindিতা dagozanak. Aren liburuak, leen eta orain, eurrez irakurriak eta arrotz-izkuntzetara itzuliak izan dira, ta iñorentzat be ez dituzu nazkagarri.

Olerkari zan, irudimen bizi aberatsaren jaube. Lenengo olerlanak euskeraz onduak ditu. Eta emengo katedra bat zala-ta, artu eban keru gaiztoa izan ez ba'litz, eta Salamanka'ra lan billa jo bearrean, emen geratu, ez genduan euskal langille makala geurean izango. Aren olerkia bere izate-barnetik jagia da, egi-egiazkoa, beneteko adimena ta sentipena erakusten dauskuna. Eta barneazalpen au bertso neurri bipillez jazten dau, mamiñari bertsoak bait damotsa itxura txairoa.

Bereak ditu poesi-liburuok: *Poesias* (1907), *Rosario de sonetos liricos* (1911), *El Cristo de Velazquez* (1920), España'k bere Urrezko Gizalditik sortu izan dauan erlejiño poemarik ederrena, *Rimas de dentro* (1923), *Romancero del destierro* (1926), «antologfa poetica» ((1942) datozanak eta azkenez, Losada'k Argentina'n argitaratu eban *Cancionero*; emen daukaguz Unamuno'k ugunero lez olerkitan idazten ebana,

Bizkaitar gizaseme aundi bategandik urtena dan ezkerio bioj emen Unamuno'k gaztetan eundutako «Gabon-abestia» deritxon au be. Amabi estrofa dira, zortziko txikitan; erdel olerkiari buruzko legeak ikasiak zituan antza, euskerazkoetan be bardiñak bait dara-biltz, neurkeran beintzat; rimari ez dautso kasu larregi egiten. Baiña eskertsuak dira Gabon-kantari dagokiezan neurtitzok.

GABON-ABESTIA

Iru errege aundiak
eldu dira urrutik,
Aur baten ikustera
munduko ederrarik.

Artzaiak **Belen'**era
dakarren adiñak,
ardiak elur baño
bai txuriagoak.

Lurra apaindua dago
ta elurrez betia;
jai aundiaren dala,
ta eder jantzia.

Zergatik lurra dago
ederto apaindua?
Zeren Jesus ederra
mundura eldu da.

Zeruko aingeruak,
txoriak bezela,
danok kantatzen dute
Jauna eldu dala.

Arek kantatzen dute
ta poz aundiagoz,
Jaungoikoaren Jaiotza
geure euskera gozoz.

Geure euskera baño
berba ederrago
ezta gauza ain aundi
zelebratutako.

Eskatu biar dogu
poza geure etxian,
ta lurean pakea
gizonen artian.

Odoiez zan betia
lenago mundua,
gabaz ta illargi gabe
eta asko illuna.

Urten zuen orduan
egiaren argia,
ta mundu gelditu da
odoiez garbia.

Gaur da pozaren gaba;
kanpoan otza da;
baño gauren barruan
asko da berua.

Goazen, goazen, anaiak,
Aurra ikustera;
goazen, goazen len-bai-len,
anaiak, aurrera!

Olerkietan azaltzen ei do ;u ondoen geure izatea.

R. M. AZKUE
(1864-1951)

Itxas-ertztiko erri alai txanbeliñean sortua dogu R. M. Azkue, Soññez, aundi sendoa zan, txairo osasuntsua; izakeraz, osteraz, bizi zolia, adimen argiko. Euskaltzale porrokatua, gitxik egin izan dau gurean arek aiña ian euskerearen onerako.

Euskaltzale zan aita, Eusebio Maria Azkue, euskaltzale zan ama, Karmen Aberasturi, eta semea be naitaez, euskaltzale izan bear. Eta euskal idazle, garbizale ta ereslari. Beraz, erraldoi onen lana sailkatzea gaitz jakun arren, iru sailletan sartu geinke: 1) *Euskerari buruzkoak*; 2) *Literatura-lanak*, eta 3) *Musikalanak*.

—*Euskerari buruzkoak*: «Euskal Izkindea» (Bilbao, 1891); «Metodo practico para aprender el vascuence bizkaino y guipuzkoano» (Bilbao, 1896); «Proyecto de Ortograffa» (Bilbao, 1896); «El Euskera o el Bascuence en 200 lecciones» (Bilbao, 1897); «Manual de Conversacion» (Bilbao, 1901); «Diccionario Vasco-español-frances» (Tours, 1906-06); «Prontuario facil para el estudio de la lengua vasca popular» (Bilbao, 1917); «Diccionario de bolsillo vasco-español y español-vasco» (Bilbao, 1918); «Morfologia vasca» (Bilbao, 1923); «Neologismos formados a imitacion de otras lenguas» (Bilbao, 1929); «Acerca del Santoral vasco» (Bilbao, 1923); «Gipuzkera osotua» (Bermeo, 1936); «El Vascuence y varias lenguas cultas» (Bilbao, 1949).

—*Literatura-lanak*: «Txirristadak» (Bilbao, 1898); «Bein da betiko» (Bilbao, 1890); «Jesusen Biotzaren Illa» (Bilbao, 1901); «Ardi kaldua» (Bilbao, 1919); «Itzaldiak» (Donosti, 1923); «Laminak Euskalerrian» (Bilbao, 1927); «Euskalerraren Yakintza», lau ale (Madrid, 1935); «Ipuiñak» (Bilbao, 1963); geroago argitaratuak, «Grankanton arratzaleak» eta «Latsibei» eta «Ortzuri» la «Kristo'ren Antz-bideak» argitara barilc.

—*Musika-lanak*: «Euskerazko erasiak»; «Eleizarako Eresiak»; «Ingurrazti ibatzuk»; «Ereserki oneik: a) *Vizcaytik Bizkaira*; b) *Sasheskola*; c) *Aitaren bildur*; d) *Gainzabale'ko eiztadia*; e) *Eguzkia*; f) *Colonia inglesa*; g) *Pasa de chimbos*. Iru oratorio: «Da-

niel», «Lamindano» ta «Andra Urraka», Opera bi: «Ortzuri» ta «Urlo», Bilbo'n 1909'an eta 1912'an antzeztuak. «Cancionero vasco popular» (Barzelcna, 1918), 12 ale, eta (Bilbao, 1968), ale blitan. Itzaldiak: «Musica popular bascongada» (Bilbao, 1901); «Musica popular vasca» eta «La musica popular vasca y la griega» (Bilbao, 1919); «La Tradicion en nuestra musica popular religiosa» (Gasteiz, 1930).

Erraldoi ez oizko oni, dakusgunez, ikuspegi askotik so-egin geinkio; baita olerkari aldetik be, eder-zale zanez eta euskera menperatzaille bizkor, orretan jardun izan ba'leu, guna aterako eutsen olerti zelaiari be, Bergili'k legez bere Musari oles eginterakoan. Ortan asia dogu gazte egunetan. Nik neure bilduman onen neurtitz bi sartu nebazan, «Errkniña» ta «Ulargia».

Biok dagoz zortziko nagusian osoturk, 5/5, 5/33. *Illargiak* 12 estrofa daukaz akatsik ta maisukiegiñak. Oso erromantiku agertzen zaigu' egilea, lan biotan, batez be bigarreanean.

ERRIMIÑA

Dardaia baizen bizkor ta larden	Su-bazterreko egur arteko
igaz abillan usoa,	pipi-zulodun seaskak
Lea ondoko etxeno baten	Amets gozoak, nere aur-ametsak,
egazperagifio oa.	oso gorderik zeauzkak,
Urru ta urru sar adi bertan,	Igon ote da batxo munduan
bildurra aizetan utzirik;	ametsak baño gorago?
Iñortxok ere eztik ikusten	Or ur-arria baizen be ¹ bean
an pizti erpe zorrotzik.	dituen bat emen dago.

Eztakusk dana zein garbi txukun.	Galde uda naiz negu usaiñez
egazpe ortan dagoen?	goi-be dabilzan lettxunai,
Betebetea esan dezakak:	Seaskerritik zein goi ta urruti
«Euskalduinbat bizi da emen».	blzi naizen ni. Bizi? Ai!
Atal ondoan kukurrukuka	Aizeak ere nekatzen dituk
ari dan oillar putz ori	ortik onera urbiltzen,
Auzo-munetan dabil edatzen	Ta iñork etzekik, neronez landan
toki ortako o ze zori!	zein asnas [^] -bear nagoen.

Orko etxandere urr-biozdun	«Urta urratxua» entzutorduan
gibel-min gabe orixe	ta artoa ikusi ugari,
Det lur gaiñeko ondasun bakar,	Ego-zuri laztantxo, i ere
ni maite nauan amaxe.	oillasko artean sar adi.
Maite diat nik o eguzki ixil,	O zein goso ta zein mamitsu
ik or dakuskan txokoa,	amak emandako artoa!
Txoko ori baño txit maiteago	Agokoaren oroipen utsa
or bizi dan gurasoa.	- arimaraiño dijoa.

Aur nintzanean nuen bezela
 gabero lotarakoan
 Oraiño ere amets gozotan
 ama det nere gogoan;
 Aur nintzanean nuen bezela,
 seaskadoan gabero,
 Ama maiteak oiuegin bezait
 «U-au-atxoa lo ta lo».

ARANA-GOIRI'TAR SABIN (1865-1903)

Nik lendik be 168 orrialdeko idazti bat dpt argitaraturik, ots, «Arana-Goiri'tar Sabin Olerkari». Zati bi ditu: 1) Arana-Goiri'ren euskal lana eta 2) Arana-Goiri'ren olerkien azterketa.

Pausurik aurrerantz emon baiño leen, irakur eizu nik liburu aren sarretan niñoana. «Begien mende dozu idazti adigarri bat —idazten neban—, geldi-geldi irakurtekoa. Ez ezelan be eliz^ txorien egazkada biziz, saiaren ego-ukaldi itzal aundikoaz ba'ño. Sabin'en olerkiak dituzu, maisu jakintsuaren sorpenak. Arek be, ba, musaen ondi-gaiñean intzentsua erre eban. Besterenganatua ibilli zan gauza askotan, eder-lanari ekiteko asti geiegi barik, alan eta guzti, sarri aundiko bultzadak izan zituan ez gitxitan.

Goi-gorriak jota eder-eremuan besteak ez ekusena ikustera eldu zan, ez gero obari ta interesdun zerbaiten billa, guztion aintzarako zañak eraginda baiño. Erdiune bef-berera doaz abandotarraren bu-

rutapen, biotz-erason eta birlora dan-danak: euskal erriaren ona, zuzena ta aintza. Urduritasun orrek iruntsiko dautsa olerkariari arimea. Aren lirikar kopla guztiak barreri-barrendik sortuak dira. Olerkia/ barruan erne ta eroana, aur-aldi bateri antzeko dala ta-kean-potean entzuna dogu; labur adierazteko, ernaldi nekeza, luzi', lillurazlea. Ez da, egia autortu >na ba'da, edozer gauza, tresna bat, idazkortz bat, adibidez. Beste zerbait da, muiñetik jagia, gizonaren barne-'biziak uzta edfer lez emona. ••• i

Olantxe moldatu euskuzan Arana'k bere olerkiak, espetxean, illunetan egiñik ainbat, mendi gurenetik zabal ta eder, baiña zori gaiztoko gure erria ikusiaz, biotz-taupadaka biribildutako o'er-bi-txiak. Giza-abots oro da, ziurki, berbearen ereile. Arana'rena aberri ereile. Aren bertsoak Jainkoa ta Absrria kantatu eben. Bernaros'ek aitatu zitun iñoiz «lirikar aotxcak», emakumezkoak beti gauza bardiña abesten dabela adierazo nairik. Arana'z berebat esan bear-ko? Ba leiteke. Ez poesi mimikoi ta geldoak egin zitulako, bere barrua olan ust ebalako baiño. Biotzean daroaguna errez adietan emoten. Ak maite eroazan, su bi, bere erraietan. Eta orrexek abes-ten dauskuz eten barik.

Biotzaren intziarik, oi u bizi-garratzak, aren lanak, larogetaz ur-teak joanak dirala be, oraindik gogotan daukaguzanak. Olerkaria-ren naia, barriz, nobere bertsoak urtez urte otsegiñak izatea da, ezipairik bage. Eta Arana'k jadetsia dau gurari ori. Bai, nok ez ditu gaurbe entzuten, euskotar eztarriak oiukatuta, aren olerk'ak: «Bizkaitarrak gara», «Mendiko negarra», «Azkatasun eguzkia», «Lenago il! », «Agur, Jaunan Ama», «Goxeko Izarra», «Otsaña zara», «Ken! »; «Euzko-Abendearen Ereserkia» eta gaiñerakoak?.

Egia esan, Arana'k erderaz emon euskuzan bere lanik geienak; baiña berak diñcsku bost. a'diz gaitz egiten jakola erderaz jardun bearra, ta orretan ba'ziarduan be euskotarrak ulertu eg'oen egiten ebal, ez bere gogoz. Gizona, alan be, ez da itzez neurtzen, egitez baiño, eta Sabin'ek, ez ekian euskera ikasi egin eban, eta euskera utsean emon euskuzan: «Egutegi bizkaitarra», sakelerako; «Urrien lenengo aizkidia», irakurten ikasteko; «Lenengo Egutegi Bizkai-tarra», ormarakoa, egiaz ederto antolatua; bertan datoz euskal izenak be, geroago, ilda gero, «Ixendegi Euzkotarra» izenez, ar gitara ekarria; «Olerkijak» eta «Libe», azkenez; euskeraz osbtu zitun guztiok.

Arana'k, bego emen, berak ikasi ta idatzi ez-ezik, eragille trebe lez, bultzada ederra emon eutsan euskereari. Aren irrintziari esker, zenbait euskalari ta euskal idazle jagi ziran or-emendik. Ulagiñik aurkitu eban bere izkuntza ta il ez eten aleg'ñak alegin erre zituan. «Uten baldin ba'da, ab:rtzalerik ez dalako, ilgo da», iñoan. Arana izan ez ba'litz, euskaldunok gaur, ziur ?sko, a'nbat gauza ta bal'o aintzagarri galduak genduzan onezkero.

Arana'ren «Olerkijak» liburua, EleVlcb't:r Koldobika'k argitaratu eban 1918'an. Iru sailletan banandu zitun olerldok. Onan: I. Bost *ereserki*; 1) «Oñatz-Loyola Likona'tar Iñaki, Bizkaya'ren Zaindari deunari Bizkaitarrak», 1895'an egiña; 2) «Oñatz-Loyola eta Likona'tar Iñaki, Gipuzkoa'ren Zamdari deunari Gipuzkoarrak»; 3) «Agur, Jaunan Ama» (*Ave, maris stella* euskeraz); 4) «Jai andi onetan» (*Sacris solemnibus* euskeraz), ta 5) Euzko-Abendearen Ereserkija». II. Zortzi *illots*: 1) «Gaurik baltzena»; 2) «Ene Ama! »; 3) «Oraingo Bizkai-bizkaitarrak», 1896'an egiña; 4) «Mendiko negarra», 1896'an egiña; 5) «Abertzale baten negarra»; 6) «Otseña zara»; 7) «Lenago il! », Bilbao'ko espetxean 1895'an ondua; 8) «Ene Aberrija! ». III. Amazortzi *abesti*: 1) «Begoña'ko Ixar zerutarra», 1895'an egiña; 2) «Ama Goikuari»; 3) «Andrea Miren'garbijari»; 4) «Josu'ren Bijotzari Abestija»; 5) «Gabona»; 6) «Goxeko Ixarra»; 7) «Itxarkundia», goiz-abestia; 8) «Ederra zara»; 9) «Ai, Mikel»; 10) «B'zkaitarrak gara! »; 11) «Ken! »; 12) «Ai, Kepandon! »; 13) «Urkiola'ko bidian»; 14) «Boga, boga»; 15) «Abertzde ezkontuba espetxian»; 16) «Zifiesmena!»; 17) «Astarloa'tar Paul-Kepa'ri», ta 18) «Didar bat aditu da».

Erri askatzaille geienak olerkia erabili izan dabe zuzi bezela, bere garaian Rizal'ek Filipinas'en eta ora'ntsu Maio-tse-tun'ek Txina'n legez. Aberria zan Arana'ren kantagai, ikurpe onekin: «Jaungoikua eta Lagi-Zarra». Aren olerk'a ezta irudimenaren saio uts, egia batek aragitutakoa baiño. Lokarturiko erria esnatu bear eban, eta egoera orrek bere-bere ebazan istillu ta nekeak kanta euskuzan bertso bizietan. Gaur iraultza garaian gagozan lez, orduan lo-zorro egoan euskalduna, ta zartaka-zartaka itxar-azo bear lokartua.

Ona eredugarri «Otseña zara» deritxona, «Patria»-k 1904'ko urrillaren l'an argitara ekarria.

Aurrerakuntza garaian ete dabilkigu mundua? Ainbeste teknika irrati, berebil, egazkin, telebista ta abar dogu gaur, eta egor:-eziñak darabil gizona. Orregaitik edo, Arana'k onela:

«Zorijona
zeure laguna zan
zeure lagijen
aldijan.

Noz-nai
zeure buruban jauna ziñan:
gatxa zer zan etzenkijan.

Itxurik
zeuk arrotza one:si, baña,
ta emon zeuntson bijotza.

Ordutik ona
otseña zara:
jabia dozu
España.

Ara zelan,
Euzkeldun Errija,
jausi zerean
lexara.

Lotsa...!
Lotsarik eztau orretara
dagonak azpiratuta,

Begirik
ori ikusteko ba-daukazu,
noz-edo-noz,Ama, itxartu,
ta orban ori
kendu odolaz;
arren, negarrez
ez kendu.

Arana'ren poesirik geienak lez, au b?, gaur, erritar kanta biurturik daukazu. Esaiozu abots ederreko bati —gogoan dot Leon Aranguren olaetarra-euskal abesti ozen bat kanta daiala, ta auxe abestuko dautzu; letra ta musika, izan be, sentimentuz eta giartasunez gaiñezkakoa da. Pentsamentuz eta sentipenez eder. Arana ez dabilkigu zalantzan; ba-daki zer nai dauan eta urratsak norantz zuzendu.

BUSTINTZA'TAR EBAISTA

— KIRIKIÑO —

(1866-1929)

Nainundik begiz jo, Kirikiño beti yaku ikasgarri; ?rgia ta be-roa dakarskuz bere gizantz izugarriak. Igaz, aren eungarren jaiotzurte urrena ospatu gendun, zerbait egiñaz: omenaldia Mañari'n, ari buruzko lanak eguneroko ta aldizkarietan, or-emen itzaldiak,

teatru-jaiak, *Abarrak* barriz argitaratu, eta gaiñerakoak. Ezta etsi-etsian —konforme— gelditzeko beste be,- baiña egin alean lan egin ezkerro, nok guri geiago eskatu? Ez gaitezan, orraitino, egi-ñagaz aseturik ereiñotz gaiñean nasai jarrita egon. Aurrera jo bearra dogu, leiatsu ta oztargi.

Kirikiño ta ipuinlari adierazpen bardin samarrak doguz sarri. Alan be, orretan baiño geiago jarduna da. Igaz argitara emon genduan *Abarrak* liburu mardulean ikusi zeinkenez, ainbat gai ta auzi erabilli ebazan Kirikiño'k, beti sakon ta dotore, errikoi ta bizitasunez gaiñezka. Erri jakin-zaleari danetik egokitu ta emon eutsan janari egosi erreza. Aurretikoak itxitako erentzi bikaifia —abesti, elezar, ipuin, ilarri, baserri ta itxaso-bizitzan datzan euskal gogoa—• erriaren kontzientzi barruan dardarazo nai eban. Eta orretan saiatu zan ainbat gai ta gauzari ekiñez, erriak bere-berea ebana maitatzen eta zaintzen ikasi egian,

Ortarako igarle doaiz dagerkigu. Giza-kondaira zarrean, momentu larrietan, gerra bat irabaztcen edo gsltzean, il edo biz'ko une estuetan, mast'ak batu ta soloak goldatzean, bertsolariak, igar-leak jagi oi ziran —gure arfean be bai—, negar eresi edo garai-kantak esanez. Kirikiño'k br.-ekian au, ta sasoi atako euskal urretxindor zan Enbeita'tar Kepa'gaz batera, negar kantak eta oi-u-ots alaitsuak abestu euskuzan; Eu'skallerria ta euskeraren zoria ilteko arian ikusten zitun, eta bertsolarien deia beti be erriaren antsia izan dala jakiñik, olerkari senez goi-argitua, bertso ta ahapaldi kartsuak aragitu euskuzan sarri. Or dozu, irakurle, aitaturiko *Abarrak* liburuan olako mordoska bat.

Baifia ba-dira oindiño beste batzuk liburu ortan sartu bageak. Eta azken-argitalpenean sartu-ezok aitatu nai ditut emen. Gaur goizean, ain zuzen be, urte askotxo dirala argitara emoniko erri-abe'sti liburuxka bat, 144 orrialdekoj, eskuratu dot. Zazpi sailletan banaturik dago: 1) *Ereserkiak*; 2) *Abesti aberkoiak*; 3) *Maitasun abestiak*; 4) *Siaska abesñak*; 5) *Uskurtz-abestiak*; 6) *Gabon abestiak*, ta 7) *Erri-abestiak*. Eta eurotatik amazazpik Bustintza ab'zena darbe azpian. Eta amazpi kanta oneitan bso Iiriku agertzen yaku Kirikiño.

Lenengoa, «Jagi-jagi» da; gure arrantzale zarrak beiñola olan-desai gogor egin bear izan eutsen itxasoan. Ordukoa dogu kanta au:

«Jeiki, jeiki, etxekoak;
argia da zabala;
itxasoti mintzatzen da
zilarrezko trunpeta».

Kirikiño'k aire ta neurri bardiñez esotu eban berea. Las'er urreratuz doan egun zoragarri bat dakuS; eta diño:

«Sorkaldertjik agiri da
argi gozo biguna.
Bere aurrean, bildurtuta,
igesi dua illuna».

Aberkoien artean ba-ditu guztiz pol tak. Bere lurraldeak itxita ona datorrenari diñotsa, Zubero'ko eres-kanta bati letrea jarriaz:

«Zetara ator ona?
Ango lur ederrak
gogoz landu egixak,
eta jangok ondo,
ta alan i ta ni
adiskide beti».

Eta beste au aberri maiteari eskifiia:

«Lora polita ontzian
begiratzen dodanian,
orduau zaukot, ene maitia,
neure goguan.

Txori polita kaiolan
begiratzen dodanian,
ai!, orduantxe zaukot, maitia,
neure goguan»,

Beste zazpi oneik be, «Aitonaren esana», «Zeuretzat blzitza», «Gertu gagoz», «Goiko mendian», «Anton Aizkorri», «Txori urretxindorra» ta «Txori urretxindoirira udan», bardiñak dira, samur sentikorrak.

IBiltari zan Kirikifio; domeka ta jaietan, beste zeregin barik ba'egoan be'ntzat, ara naiz ona ibillirik, euskal lurak dituan eder-

tasunez asetu nai izaten eban bere barrena. Udaldian batez be bere errira joan oi zan eta ondo ekizan ango mendi-muiño, errekondu ta aitzarteak. Eta berak barruan eroanaz kutsutu nai ebazan bes-teak be. «Mendian axia» asten dan poeman onela diño:

«Mendian axia / garbi ta ederra,
bertan indartuten / da sendoro bularra;
antxe dozu, gazte, / osasun betia:
izan zaite, ba, beti / mendigoxalia».

Maite-kantaetan ederto egiña dau bat, Zubero-eresiz abestua* ta geroago bere emazte izan zan Bustintza'tar Basili'ri eskiña:

«Neskatilla bat bai-dot / maite biotzetik,
alkarren maite gara / biok aspalditik.
Bere on izatiaz / nauko zoraturik;
bardiñik eztot uste / iñun be dagon'k».

Elizkoietan be zentzunez egiñak ditu. «Ogi zerutik» oso zarra da gure eliz-abesti txortetan. Kirikiño'k ahapaldi ari beste batzuk ipifii eutsozan, berak asmauta. Ona bat:

«Eztot, ez, begiz / nik ikusten,
ziñetsi, barriz, / bai, ziñesten,
Oteunan dala, / Josu emen,
geu onetsi ta / maitatuten».

«Abestu biar dogu» asten dana Andra Maria'ri egiña. Ta «A'gur, Josu'ren Ama» asten dana be berak atondua, batez be 1909'an Euskalerritik Lourdes'era egin zan peregrinaziñoart abes-tutakoa.

Euskal oituren zaie genduan. Eta Bilbao'ko Euzkelzale-Bazku-nak zerbait otzituaz joian Santa Ageda oitura barriztu nai izan ebanean, olako eskabideetan kanta oi dan letrea berak osotu eban, gero ainbat aldiz abestu izan dan «Aintzaldu daigun Agate deuha» asten dana noski. San Juan bezperan be, or-emen sua bizturik, se-kulako kankak erib'lten doguz, «Urm, urra» abestuz sokvbaratz, zelai-beresietako sorgiñak uxatu na'ez. Kirikiño'k onela:

«Deun Jon'az sorgin, eltxo ta zorri
 guztiak dira erretan,
 soluetako landara onak
 garbi geratu daitezana.
 Gora, gora, gora garbitasuna!
 Aupa, bizkor egin suari bira!
 Ujuju!
 Deun-Jon'etara guaz gu».

Eta, azkenean, norbaitek «Txeru kartzelan dago» abestu dau-
 tso, ta bertatik iduri bat etorri yako aurrera. Norena ete? Gorputz
 izatea emon eutsonarena ala illun ekusan lur-amarena? Zein bata
 zein bestea biotzez maite ditu, ta areik kartzelan ikusterakoan
 barru-ikutua diño:

«Ama, zeu barik larri
 nago neu behetan!
 erdu ta poztu naizu
 zeure besoetan.

:.....: c - -

A m a !

Triskan egizu, neskatotxua,
 mutikotxua, lai-rai-lon».

Auxe dogu Kirikiño'ren biotza, bertso samurretan ustua.

GORGONIO M. ERRETERIA **(1868-1940)**

Elantxobe'k ez ditu gizon ospetsu gitxi emon; ez bakarrik
 itxastar, baita euskal idazle ta olerkari lez be. Ori argitu ta egizta-
 tzeko, ez erdi-aazturik daukaguzan Andima Ibiñagabeitia, Jose
 Intxasagarri ta besteak gogora ekarte baiño. Emengoxea, elantxo-
 betarra genduan Gorgonio be, euskal idazle ta olerkari, barriro
 esanik.

Itxas-ertz txairo onetan jaio zan 1868'ko iraillaren bederatzian.
 Berton osotu zituan lenengo ikasteak; gero, Bizkai itxas-aldeko
 beste gazte askoren antzera, nautika ikasi ta urgain zear ameslari

ta bizkor ekin eutson bazterrak ikusi t'a' esitzen, Eder jakon kresal-sunda ta Marina M:rkante'n izena emonik, or nun dabilkigun zintzo ta langille. Ogei urte ta geiago erre zituan Filipinas'en, Ligarte artako Marina Merkante'ko buru zala.

; Urrin bizi zan berak maite eban erritik. Azkue jaunak zuzen-tzeneban «Euskalzale» aldizkariaren orian dator, urriñeko izaro aretatik bialdutako «Urruntasuna» derilxon olerkia. Onela diño bertan:

«Urrun daukat nik Euskalerria
joan dan aspaldi onetan;
asko ba'neban lenago maite,
geiago dot gaur maitetan».

Egia da, biotzak ez dau parkatzen. Gaiztotu ez danak bein-tzat, itxas-orratzak iparrera lez, eki-loreak eguzkira lez, ala berean biotzak sorterrirpntz joten. Eta Gorgonio, urtJ-mordoa erbesteetan egin ostein, bere errira biurtu zan; gazte ta amesez beterik oin-diño. Bere erriaren alde zerbait egiteko gogo ta asmoz.

Egiatzko abertzalea genduan. Adeitsu, samur eta on-bera agertu zan nun-nai ta beti. Eta, ba-dakizu, olako gizasemeak, ez euki dudarik, goratu egin oi ditu erriak. Alkate izentatu eban Elan-txobe'k eta, alkate zala, beste lan bikain askoren artean erriko iltegi, kanposantu barria zuzendu eban; onen sarreran, berak atxurdiñean josita esan gogoangari au ipiñiaz: «Otoi bat eta gero arte».

Gizon jakintsu, zuur eta experientzi aundikoa zanez, 1916-1920 bitartean, Bizkai Buru Batzarreko nagusi izan zan; baita 1917'tik 1920'ra Probintziko Aldun edo Diputadube. Kargu onegaz egoala, gogotsu lan egin eban Bizkaiko langilleriaren alde, euron gizarte-auzi,; buru-auste t'a goraberak zuzendu ta artez eroaten asko b'; asko alegindurik. Aozko izlari lez, erririk erri ibilli zan J. Arros-pide ta K. Enbeita'gaz. Orduko euskal-azi ereille jator eta zin-tzoenak, onexek irurok izan zi:an og:i urte ta geiagoan. Beti eus-keraz, erriak ekian izkuntza ugari oparoan.

Azken gerratean Frantzia'ra joan igeska, eta Baiona'n il zan bereak inguruan zitualarik, 1940'ko urtarrillaren ogetazazpian,

Aren gorpuzkondoak, barriz, Elantxobe'ra ekarri ebezan 1959'garren urtean.

Ainbat lan egin eban Gorgonio'k euskal barrutian, prosaz eta bertsoz. Bilbo'n Azkue jaunak ekarren «Euskalzale»-n eta gero «Ibaizabal»-en asi zan be[^]rgiñen, 1897'an ain zuzen. Lenengo lanean Azkue ta «Euskalzale» goratuz pozik agertzen zan, eta Azkue'k bere aldetik onan: «Umeai egiten iakezan palaguak eta agurari egiñiko- ariguriak edo osek'oak legez artu daroaguz egiten iakuzan ondo-esanak: ezpanetan bsrrea, umeak legez, ta biotzean esker ona, aguren antzera, doguzala. Ez aaztu, urrunetako euskaldunak, zuen Ama zaar onezaz».

Gorgonio'k naikoa idatzi eban, lenengo aitatu ditugun Azkue'k zuzendutako aldizkari bietan eta gero, Euzkadi'n aurkitzen zala Bilbo'ko «Euzk?.di»-n eta «Gudari»-n eta Zornotza'ko «Ekin»-en; lenengo «Errebido» izenordea erabilli euskun eta azkenez «Perullarra». Gai asko astindu ebazan: Jainkoa, maitasuna, baserria, su-tondoa, aretxa, gure izkuntza, Gernika'ko Zugatzza, eta abar,

Min emoten dautso Gernika'ko Zugatzak; zergaitik baifia?
Gizaldiak zear kemena gitxitu jakolako. Edu onetan diartu kantari:

«Sorterritik urrunean
biotza daukat naibagez
eta gomuta nai ta ez
beti zugandik urrean,
egunez eta gabean
nire begiak negarrez
zu ikusi nai zaituez
lenago ziñan antzean».

Gure maisua, eguzki dizditsua il zanean, biotza oso zauritu jakola dirudi. Ona emen berrogetamar bertsodun olerki gartsuaren lenengo amasei lerroko aapaldia, Arana Goiri'ri eskiñ'a.

¹^KIS *tp^fxu''^'•s^{tr}~*

«II ziñan, baña zure gomuta
illezkorra da neure goguan.
Aintzaz jantzirik agertuten yat
beste gomuta danen buruan.

Baita sarritan, atseke orduan,
agertuten yat zeure irudija
ta erakusten daust, irri-barreka,
azke izateko dodan bidia.

Aberriaren zifiopa aundi
eta gaizkalle dua neure biotza
zeuretzat da gaur neure otoia.
Zor dautzuk bada ene zoruna
zoritxarreko Aberri onetan,
ezautzen ba'dot Ama kutuna
zeugaitik da, ba, bene-benetan»,

Ez dakit Perularra mendigoizale edo-ta erromerizaJe zanik;
baiña au ba-dakit, aren lumeak mendigoizaleak eta erromeri zale?k
goratu zituna. Leenago, edo oindiño antxiña ez dala, gaurko «in-
pernuko auspoaren» orde, panderoa lagun kopla atsegiñak kan-
tatzen ziran dantza bitartean. Onako bat beiñik-bein agiri da
Zornotza'n azaltzen zan «Ekin» asterokoan, Amabi lauко daukaz,
Perularra'k gatz eta piperrez gaiñezka egiñak. Ona orretatik bost
saltoka artuta.

«Oñetako indarra
buruan bazendu,
pozik eingo nintzake
ni zugaz eskondu.

Ez egizu barrerik
iñoren gaxian,
bestek egin ez daizun
zeuk daukezunian.

Egualdi onak
egualdi zatarra:
berak dau urrian
atzetik negarra.

Gordeten ez diranak
bear dan orduan,
negar egin oi dabe
sarri beranduan.

Ezkontzeko amesak
oi dozak gogoan,
eta sasia daukak
garalle soloan».

Molde onetako koplai trikitixak deritxegu. Lengo gizaldietan
—baita gaur be— onako asko abestu izan da gure artean. Moltso
batzuk batu ta argitaratzea lan polit bikaiña izango litzateke.

Edozein eratako bertsotan jator agertzen jaku Gorgonio. Ez, ez dogu edozelango koblakari. «Ez zirtzila inolaz ere —idatzi neban nik ari buruz neure«Euskal Literatura»-n, barne-gunez eta gaiñ-azalez bikainki onduta bait daude biribildu zizkigun guztiak. Bere alaba Jule bizkorra ari da aspaldidanik aren lan osoakin liburu eder bat gertu naiean». Neuk daukat ori, nok diruz lagundu zain.

ON ZIRILO ARTZUBIAGA (1874-1966)

92 urteraiño bizi izan zan Zirilo Artzubiaga abadea. Liburu Santuak doe edertzat dauko urte luzez b'zi izatea. Nun ete datza, baiña, zartzaro luzearen ezkutua. Artzubiaga'ri sarri egin eutsoen itaun au, eta berak iru errezeta lez eukazan ortarako: 1) *gitxi jan*, asko jateak bada sabela putzitu ta burua lausotu egiten ditu; 2) *ez asanatu*, asarreak sumindu ta nastau egin oi dau barrua, ta 3) *gogozko gauzetan lan egin*, geure gogora ta erara lan dagigunean, ia bat bere ez gara nekatzen.

Otx-andio'n jaio zan 1874'ko bagillaren 22'an. Eleiz-gizon izan nairik, latifia ta gaiñerakoak Legutiano'ko seme zan Jorge arabar apaiz entzute aundia eukanagaz ementxe Zornotza'n ikasi ebazan, gero Gasteiz'ko apaizgaitegian osoturik ikasketa nagusiak.

Apaiz-maillako duintasuna 1899'ko uztaillaren H'an jadetsi eban, bere jaioterrian leengo meza emonaz; Azkue'k egin eutson itzaldia ta Arrese-Beitia'k, «Neure adiskide maite Zirilo Artzubiagatar jaunari bere meza barhko egunean», deritxon olerki sentikorra eskiñi eutson.

Arimazain arloari loturik, Karrantza baillaran urte bi egin zituan, San Esteban deitu erritxoan. Beste pare bat urte lez egon zan Orozko'ko San Martin e'e'zan. 1930'tik aurrera, Zornotza'n bizi izan zan gerraldiararte (1936), emengo parroko gaudetan arduratua batez be,

Bizkaiko abadeen artean alkarte bat sortu zan 1912'n, «Jaungoiko-Zale» bazkuna. Alkarte onek ba-eban izen berbereko aldizkari bat be: «Jaungoiko-Zale», illerokoa. Eta bion idazkari, bazkunarena ta aldizkariarena, Zirilo Artzubiaga izan jakun. Kargu orretan inarduala makiña bat orri ta liburutxo argitaratu zituan gero bere abade lagunak eleiztarren artean zabaldu egiezan. Gabirel Manterola, Jon Gurutz Eguzkitza ta J. G Ibargutxi ebazan batez be laguntzaille bizkor.

Gerra zala-ta, erbestera jo bear izan eban Eusko Gobernuaren mendeko ume mordo bategaz, urte batzuetan Ingalterra'n bizi izanik. Irurogei urte eukazan. Guda amadtutakoan euskaleriratu zan barriro be ta lengo lanari oratu eutson, ixillik, baiña txiri-txiri, bere elburuan beti. Begoña'n eukan bere lantegi barria, ta ogibidea: Klarisen kapellau zan. Ementxe jarri eban «Ediciones Religiosas» liburuak argitaldu ta saltzeko egoitza. Sarri joan oi naiakon ni laguntasuna eskiñiz. Antxe il zan 1966'ko uztailaren 11'an. Derio'n lur emon jakon On Zirilo Artzuabiaga jaun agurgarri, euskal arloetako langille ezin aspertuari.

Idazle ta liburu argitaratzaille.—Idazle ez eban askorik idatzi Artzubiaga'k. Astirik be ez eban ortarako izan. Edetto ekian euskeraz eta idazten asi zan Azkue'ren «Ibaizabal» aldizkarian, eta ainbat lan datoz «Arzuabiaga» ta «Otzandio»-z izenpeturik. Olerkitan be ekin eutson «Mariari» bere sorkunde garbian amabi aapaldiko neurtitza, ederto borobildutako poema eskiñiz. Eleizako zeregiñak eta idazkaritzako lanetatik kanpo zaila zan liburuak eta artikuluak eratu ta idazten ekitea. Orrez gaiñ, Bizkaiko Dotriña arazoa be bere zainpean egoan, azterketak antolatu ta abar.

Liburuak argitaratzen, oster, lan ikaragarria burutu eban, ogetalau urtetan liburu asko ta ederrak, olerki ta musika, ainbat lan bikain argitara emonaz. Gai orretzaz J. G. Ibargutxi'k, sakon ta ulert-errez idatzi ebazan bburuak berak argitaratu zituan. «Jaungoiko-Zale» bazkunak, On Zirilo'ri eskerrak, bere irarkola eukan Zornotza'n, gero gerra denporan erre ta sakabanatua.

Bere ustez liburuak ba-dabe garrantzirik, erlejiñoari buruzkoak batez be; bein A. Irigoien'ek itz-aspertu gozoa euki eban aregaz, eta azkeriez itaundu eutson Irigoien'ek: «Zelan ikusten dbzu gaurkp euskal zeregina?». Ta Arz'ubiaga'k erantzun:; «Bear dogu aba-

deok ardura apur bat ar dagien. Predikaziñoa bakarrik ezta naikoa, irakurten be zaletu bear da erria. Ortk dator kultura, ta gaiñera bear-bearrezkoak dira liburuak fedea indartzeko eta obeto ezagutzeko. Leiduteko zaletasuna biztu ezker, liburuak be ugaritu egingo litzakez eta eskatu jenteak. Brstela erlejiñoak eztau iñoren bururik bear dan legez kntzen». Emen dago aren lan guztien zergaitia.

Olerkari.—«Olerkari lez ere —idatzi neban nik— agertzen zaigu, ta ez txepetz gisako alegia, Arrese-Beitia bere errikidearen amasaz baizik». Ona aapaldi batzuk zortziko nausitan arilduak.

Sorkunde garbia dau kantagai. Gauak eukan gizadia, baifia amaitu da gau orren aginpidea. Febo'k buztartu ditu zaldiak eta igonaz doa muiño ta mendiak; amaitu dira bardin Eba gangarrak ekarri euskuzan penak, pozez beteak izango dira aurrerantzean egunak,

«Aingerutxuen talde andiak,
jira biraka zeruan,
dabiltz kantetan eta olgetan
Maria'n tronu albu.
Euren eguak ega-biraka
astintzen dauen lañuan
eskiñiagaz eres bigunak,
kantaurik arpa gozuan».

Dontzella gazte guri bat, txukun jantzita, lirio zuri iduri, dauko aurrean Maria'k. Neguak ezerik itxitako lorea dozu berau, eta lora artean biotz biguna opatu dautzu, zuri, Maria!

«Koblakariak alde batera
itxirik kantu tristeak,
ipinten dauez euren lretan
gaur kordel alegereak;
bazter danetan zabaldu daizan
kanta gozuak aizeak,
kantau daruez Ana'n alaban
birtute guztiz nobleak».

Bera be, koblakari da-ta, leiza sakonaren antzera, ixillaren laiñotzan egongo ete? Kantari motel da, ta ez dauko une zoragarri

orrek deskan aiñako kantarik, baiña txanbillotxak goiz-eresaldian
bere doiñu motela legez, berak be daukana gogoz emongo.

«Ni bere nator, Ama maitea,
zure altara eder aurrera;
ez dakart baña kanta bigunik,
ain gitxi loraik Zugana;
bakar-bakarrrik daukat lira bat
beti negarrez dagoana;
eta biotza armin-armiñik
minberatua dan-dana».

Alan eta guzti be, kantatu nai dautso bere Sorkunde Garbia.
Baiña zelan? Ito egiten jako abotsa eztarrian. Bere lira negartia be
ixillik, ez dauko kanta gozorik. Eta azkenik, eziñaren eziñean, ler
dagi kantari:

«Zara Zu, Andra zoragarria,
orban bagako andrea,
deabruaren arerioa
ta buru apurtzaillea:
orrexegaitik kantetan dogu
dala zure Sorkundea,
garbi-garbia ta pozgarria,
bape obenik bagea».

JUAN BAUTISTA EGUZK/ITZA MEABE
(1875-1939)

Gure izkuntzaren zoriak urduri ekarren gizaseme jatorra. «Iz-
kuntza aUatzea —iñoan ak— erriaren gogoa aldatzea da; baña
gogoa aldatzeak, aurreragoko siñeste, ekandu ta izkeraren aldatzea
beragaz daroa; auxegakik, Euskalerrian, bere siñeskintza ta ekan-
duai, bere gogoari, gogo orren mendu ta izakera bereziari eutsi
bear dautsegu; bafia oni eutsiteko, euskerea galdu ez dedin, lan
egin bear dogu».

Lemoa'n jaio zan Eguzk'tza, 1875-11-28'an. Kbskondu zanean, garai atako gazte askok lez, e'eiz-gizon izateko, ementxe Larrea'ko latin ikastetxean burutu ebazan lenengo ikastaroak; Jakintza tn Teologia gero Gasteiz'en amaituz. Oso emona zan izkuntzetara, aitua egiñik griego ta latiñ:a;i batez be. Lizenziatua zan Teologian.

1904'tik aurrera. ia bizialdi osoa, Lekeit'o'n emon eban, eleiz-karrera egin gura eben gazteak ementxe bait eukien Eguzkitzak zuzenduriko Latin-ikasgua. Irakatsi ez-ezik, idatzi egiten eban eta itzaldiak erriz-erri. M. Lekuona'k onela idazten dau Eguzkitza'ri buruz: «Apaiza zala esan bearrik ez dago. Eta ez nolanaiko apaiza izan ere. Jaungoikozkoa benetan, eta benetan jakintsu, gaiñera, Buruz ondotoxo jantzia, berez eta ikastez. Adimen trinko ta sendoa. Sophistikeri gabeko eskolastikoa. Oldozpen sakon eta argia. Itz ohdo ebakia. Jardunean eta lagunartean, itz-murritza. Aurpegi irritsua orraitik. Lanean, langille gotorra, aspertzegabea. Akademiz Lizenziatua».

Gerra-aldian eta ostean, aron ibilli jakun, baita aldikada baten illunpeko gela baltzean etzun be, Etxepare gure len-idazlearen antzean. Azkenez, oraind'k gordin, Lemoa'n il zan 1939-8-12'an,

Euskal lana.—Ikasketak amaitu ebazaneko asi zan idazten. «Jaungoiko-Zale» sortu zanetik lankide zan, 1932'tik aurrera, «Ekin»-en bardin. «Eguzkitza» ta «Lemoatarra» erabilli zituan lanak izenpetzean. RIEV, «Euskera», «Yakintza», «Euzkadi», «Eukerea»-n eta^, agertzen dira aren idazlanak. Idazle eder dogu beti, gaiak illunak edo gitxi erabilliak izanda be, argi ta ulert-errez unteten eben Eguzkitzaren luma bizkorretik. Ez dakit zergaitik ez diran ber-argitaratzen aren idatziak.

Oar lan ederrok: 1) *Garbitokiko Arimaen illa* (Bilbao, 1915), 112 orrialde; 2) *Andra Maria'ren Loretako illa* (Zornotza, 1919), 290 orrialde, liburu eder-ederra; 3) *Euskal egunetako itzaldiak*, Lta II (Bilbao, 1921 eta Bermeo, 1926); 4) *Arrasateko* (Bermeo, 1928); 5) *Andoain'go* (Zornotza, 1929); 6) *Emakume euskotarrak* (Yakintza, 1930); 7) *Argi Donea*, bizkaieraz (Zornotza, 1933 ta 1935); 8) *Gizarte-auzia* (Zornotza, 1935; ainbat eta ainbat euskerari buruz lan bikain, eta *Eleiz-itzaldiak*. meta aundia, gaur De-rio'n Seminarioko liburutegian dagozanak.

Euskaltzaindua izan zan 1919-9-21'an, Irakats-egikizuna ornidu ostean, be-eban oraindik alkarte onen barruan lan egiteko era be, ainbat txosten bikain aurkeztu oi zituan Euskaltzaindiaren batzarretara; iker-saillean batez be, lan aipagarria egin eban Eguzkitzak. Eta Orixe'k *Karmel'en* (1961) bizkaitar idazle gotor one-tzaz: «...nire ustez, orainarte izan dogun euskal idazleri[^] bikai-nena».

Eta olerkari? Zoritzarrak olerkari biurtzen ei dau biotza. Eta Eguzkitza'k giltzape egon z.,nekoa dau olerkitxo au, 1937-9-29'an biribildua.

SEME ATXILLOTUARI

Goiko Ailak: Jaungoiko nozun orrek Aitabe banozu;
Betikoa nazala gomutau egizu.
Berankor nazan arren, ez naz Ni ahanzkor;
Okerra zuzentzeko, enabiltzu dekor.
Bakotxari berea Neuk dakit emoten,
Aspertzeka diardut zuzena egken.
Uste betea Nigan biotzez ba dozu,
Zuzen orren argia laster dakuskezu.

Goiko Amak: Jira ta bira dabiltz gaba ta eguna...
Ez geiegi larritu, semetxo kutuna,
Illun ondoren dator argi pozkarria,
Atsekabe ondoren atsegin garbia.
Orain, gero ta beti Goikoa nagusi,
Zure biotz-samiña ondo dau ikusi.
Oro zuzentzen daki goiko elbururantz;
Zu bere ba-zaroaz laztanki Zerurantz.

Bizitza zear olerkigintzan murgildua etzan arren, Eguzkitza'k ezagutzen zituan euskal ederraren sena eta teknika.

AITA IMANOL ARRIANDIAGA (1876-1977)

Elantxobe'n munduratu zan Aita Arriandiaga Gorozika, .1876' ko jorraiaren 20'an. Umetatik e:orren argia, eta itxasorako barik, Claret'arren ordenarako lera barruan somaturik, Miren-Biotzaren Semeak Balmaseda'n dauken ikastetxera joan jakun amaika bat urteko zala. Emen inguruetakomomentuetan egin eban eliz-karreira, azkenenkomikasketak Erroma'n osoturik.

1903'tik aurrera, urte mordoan, Santo Domingo de la Calzad'a'n, Logroño'ko probintzian irakasletza egin eban, Claret'arren gazte ikasleimorala batez be azalduaz. Ementxe egoala asi zan idazten, gero bzitza osoan egingo ebana: ordenakoak Madrid'en ateraten eben «Ilustración del Clero»-n argitaratu z'tuan bere lenengo lanak,

Zolia zan Aita Imanol. Eta bere ordena barruan kargu garrantzitsuak euki ebazan: Lagundiko idazkari orokor izan zan. Kargu oneik zirala-ta, jrakasle ta jdazlari, Erroma'n eta Madrid'en bizi izan zan, Brasil'etik eta osterak egiñez. Zillegizti ta Eskugoan norbaiti dudaren bat sortzen jakonean, aregana jo oi eban; beraz leku guztietan oso maitatua zan, beti ta nun-nai edonori on egiteko gertu egoalako.

Langille aspertu bakoa izan zan beti, nagusialc bere gaiñ itxitako zerak ez-ezik, baita latinez, erderaz ta euskeraz lan ederrik asko osotuz. Beire'n, Naparroako erritxoan il zan 1977'ko urtarillaren 30'an.

Euskal lana.—Erderaz idatzi ta or-emen argitu zituan lanak albora itxirik, guk geureari lotuaz, euskerazkoak bakarrik aitatuko ditugu.

Jaiotzez euskaldun jatorra zan Aita Imanol. Baiña Balmaseda'ko ikastetxeko ikasketa bitartean —sarritan jazo oi dana—, aitzu egin jakon apurka-apurka amagand.k ikasitako euskerea. Eta bein, ama ikustera joan jakonean, ona zelako estatusunean amasemeak: amak ez ekian erderarik eta semeak euskerarik ez, aitzuta. Au lotsa! Orduantxe asi zan Aita Imanol euskera barriz ikasi, mintzatu ta idazten,

Aizeak dakartson arnasa garbiz biztutako zugatzak ez ete ari eskerrik emoten? Eskergarri dogu, nik uste, olako ongille bat aldamenean, akulu leunez zirikalari. Elantxobetarrak izan ebazan olakoak. Gaur zoritxarrez ez dana, lenago ba-ziran, apaiz naiz praiille ikastetxeetan, olako zirikakriak, oso mesede gaknta alkarri ekartsoenak. Claret'arren ordean ba ziran, garai aretan, euskaltzale errimeak, Gotzon Urrutia ta Zabala-Arana nabarniztarrak, Gabino Garriga bil'botarra ta abar; onein artekoa zan Aita Imanol Arriandiaga. Eta alkar ziztaturik, euskal alorrean lan bikain-bikaiña, burutu eben,

Euskerazko lanak Aita Imanol «Euskadi»-n, «Euzko-Deya»-n, «Euzkerea»-n, «Euskal Esnalea»-n argitara emon zituan, «Mibisus», «Arpidedun», «Argorri» ta «Omabeitia'tar Karmel» ezizenak beintzat erabilliaz. Ona emen aren euskal liburuetatik batzuk: 1) *Umiak autoriuten eta jaunartuten* (Bilbo, 1911); 2) *Josu Kristoren Antzarpenera*, bigarren idaztia; 3) *Jaunartazko itaune-erantzunak* (Euskadi, 1913); 4) *Irakasti Kistarra* (Bilbo, 1919); 5) *Dabid'en Eresiak* («Euskadi»-n, «Euzko-Deya»-n, eta «Euzkerea»-n, 1898'an asita, argitara emonak, ogei bat guztiz; 6) *Matai Deunak legezko Josu-Kisto'gazko Goizparra* (Euzko-Gogoa, 1951-1952); 7) *Goizparrak eta Beldubaik* egiña (Zarautz, 1959, 558 orrialde; 8) *Daneurtiztija, Geometria* (1921'an egifia, baiña argitaratu bage).

Zelako idazlea?—Bere euskera lanetan garbiegia dogula-ta, naikoa astindua izan da Aita Arraiandiaga. Baiña ez daiogun, erro-tako txaplatak lez, beti zer bati jardun. Esr.n dodanez, etengabe iUatzii eban, erderaz ta euskeraz. Gaiak sakon ikasi ta adierazo naia agertzen dau beti, adimen argi zorrotzari dagokionez. Eta nik orain urte batzuk esan nebana difiot gaur be.

«Onako idazlez epai arteza emateko —idazten neban—, sasoi artan nolako z;billen gogoz artu bearra dugu. XIX'garren men-dearen azken aldiko euskal idazleak noski, naikoa mordoillo imditu ta ikusi zuten aurretikoak idatzitako euskera, bai joskeraz eta bai iztegiz. Ortaz, egun aietako euskal idazle ta euskaltzale jatorrak —nola ez?— arnas berriz txerratu, indartu ta apaindu gogo zuten erria lez izkuntza. Euskera sustraiz eraberritu bear ori ezta ba arritzekoa. Gizasem.; bipillak ziran, eraginkorrak —Arana-Goiri,

Azkue, Arriandiaga— eta, gaur-egun opa dogunez, ezpiritu berriz jantzi gurata landu zuten euske:ea, gure izkera. Azkue bera, ikusi nolako arriskuan murgildu z'tzaigun bere dalako rramatika csotu zuenean. Arriandiaga aranatar itsua genduan. Orain ere ez al ditugu olakoak? Ari edo oni itsuan jarraltzen diotenak? Eta, bear bada, neurj zabalagoan jarraitu ere? Beraz, geure jokabidea zuri-tzeko lain errazoi ba'dugu, ez ditzagun iñolaz ere kpa estuagoz aiek neurtu. {*Euskal Literatura*, IV, 39 orr.).

Margo askotako eritxiak emon dira; ni, oneik geienok irakurri ondoren, Orixe'k esanagaz gelditzen^ bai eskolaz eta bai itz barriz. Lenen au diño: «Gure okerra da geure izkuntzaren onerako joera ta eskolak albora ez uztea, ezta idazleak klas kuak izanda ere»; eta bigarren: «Gure Mibisus'ek sorturiko anitz euskal itz dira gaur or dabilztanak, Euzko Gaztediko'ren batek egin leikegun beñenen zenbaketa, baita *Lenengo Egutegi Bizkaitarra*'Kn egillearenak ere. Egiten danetik, zerbait geratzen; egiten ez danetik, ezer ez. Entzuna dudanez, gure gizaldiak geienen erabilitako eskuiztegi ta ia gure g'zaldiak erabillitako bakarrak, Aita Arriandiaga'k asmatu-riko sei milla itz dauzka». Ez bebil, bada, iñor gizaseme azkar au beztu nairik.

Olerkari.—Asko ezta be, or-emen sakabanatuak ba-dira Aita Arriandiaga'ren neurtitzak. Abertzale aldizkari ta idaztietan emonak ain zuzen. Lenengo ta bein, gitxik dakiana, eleizetan Gure Jauna agirian dagola abesten dan au, «Abestu daiogu Maitasunari» deritxona, elantxobetarrak egiña dozu, «Ereserkijak» liburuan da-torrena. Baita beste au be, liburu orretakoen artean daukaguna:

Abestu, euzkotarrak bai,	Aberrija dogu
abestu gogoz,	Ama laztana,
Aberrijaren opaz	s;miak gauz-eta
oiu ta zantzoz.	zintzo abestu Amari.

Emen dozu Dabid'en salmuetatik IV'garrena, gau-otoitza:

Goiko Jaunari dei ein leutsadan,	Erixiki akit, ene goiko Jaun,
eta entzun daust adikor;	erruki akit, Jaun maite:
estu ta larri nengualarik,	nire otoi au entzukek, arren,
atera ein nau maitekor.	adi, goiko Jaun, ta bete.

Gixa-emiok, noxarte orren
biotz-gogorak ixango?
Zer-ta guzurra maiteko dozu?
Zer-ta guzurra billauko?

Jakin, ba, orok bere donia
gaizkatu daula Jaunguak:
eta dei eingo dautsadania
dantzuskedala Goikuak.

Asarre-sumin jññoiz ba'zara
ez egin, baña, obenik:
ta goguaren damukizunak
g?lan negar ein garbairik.

Eskafii eskain zuzen garbija,
lagijaz arauz dakena:
ta itxaron beti goiko Jaunagaz,
bai dau sarizten zuzena,

Askok eta askok erausten dabe,
nok geuri ona emongo?
Eure argija, euren abintzak
josi daustazak, Jaun-goiko.

Ta neu-bijotz au pozez bete dok,
eure abintzaz ustetsu.
Ardauaz areik, gari, gaimelaz,
dagoz aberats, alaitsu.

Bafia gentzaz nik lo egingo dot,
atsedengo naz ni gentzaz:
eskijer, bada, nik bai Htxarot
goiko Jaunaren abintzaz.

Margo illunezko leizaz dabil ez gitxitan gure arimea, Jainkoa-
ren billa. Izan be, goiko Jaunak poztu ta naigabetu oi dau kezka-
ore bestelakoz. Dabid erregeak zerbait ba-ekian ortaz. Eta ez **ete**
aren eresiak euskeratu ebezanak?

PAUL ZAMARRIPA (1877-1950)

Eginkizun bikaiña da, bene-benetan, euren bizitzan audi izan
ziran gizasemeak aitatu ta gorestea.

Naiz-ta guk oraintsu arte ixil-samar eukia izan, olakoxea gen-
duan Zamarripa, Txorierri'ko seme langille argia, ainbat euskal
liburu bitxi idatzi ta argitara emon euskuzana.

Esanak esan, euskal arloan lan egin eben, eta egiten daben,
guztiak merzi dabe —ez ukatu— gorrutagarri berezi-berezi bat.
Bestelan, esker txarreko g'ntzatekez.

Laredo'n jaio zan arren, beronen gurasoak sondikarrak zira-lako, ona aldatu ziran Paul umetxo zala. Emen egin zituan bere lenengo ikasketak be, eta gero Durango'n. Geroago, eliz-gizon izan nai-ta, Gasteiz'ko Apniztegia csotu ebazan Jakintza, Teo!o gia ta gaiñerako ikasiak. 1907'garreneko guizuman mezakotu zan, Lenengo arimazaintza, b?.rriz, 1907'tik asita Bermeo ondoko Al-mike auzotegian egin eban; gero Otxaran, Gatika, Bermeo ta Son-dika'n. Emen Sondika'n il zan 1950-8-17'an.

. Arimaza'n arduratsua izan zan beti; errian, ostera, edozeiñi laguntzeko beti gertu egoana. Artzain ona bene-benetan. Ortan lan egiteko ba-eban aparteko esk;rra be; g'zas:me betillun eta tristeak ez dira iñoiz be konfiantza itxartzen dabenak; bai, ostera, poza ta alaitasuna ere'ten dauskuenak. Olakoxea zan Zamarripa, alaia ta umore onekoa.

Umore onekoa. Berberak difio argiro: «Barreka jaiotetik yatordala uste dot onako barre egiteko daukodan berezko erreztasun zorioneko au». G'rosgo, bere *K'l'-kili* liburuaren itzau-rrean be bardindiñosku; Bermeo'n egoala, ba, itxas-ertzekp umore oneko onegandik b; zerbait ikasi eban. «Barre eg teko erreztasun au —diiio— berezkoa dcda.'a, ta arraiñak ur.tan ibiltea lez bear daula nire gogo barrekor onek, beronen senean egoteko, barre artean ibiltea, emen, Bermeo izeneko beste arrain-erri maitegarri onetan, ikasi dot».

Mikel Zarate txorierr'.tarrak, aren lanak aitatzean, zer oni buruz au diño: «Aren lanak ez dira mamintsuak. Gai aldetik eta umore aldetik be urri samarrak. Eta euskra aldetik? Onetan dogu maisu goragarria».

Zenbait buru ainbat aburu, esan.bear emen be.

Egia esan: euskeran maisu ba'dogu, bera arimazain egon zan errietako euskal esaera giar filosofiz jantziak batu ta osotu zituan liburuetan darabiltzalako dogu batez be.

Gai onetaz mugaz bestaldekoak be, au da, iparraldeko euskal idazleak, naikoa ondo konturatu ziran. 1927'an, Zamarrip.v'k olerki liburu bat argitaldu eban; 36 poesi goi-usaiñeko, ia geienak gaz-tetaa egiñak eta sarituak.

Lafittç jaunak, liburua aztertu ondoren, on.ia idatzi eban *Gure Herria'n*-. «Olerki edo pertsuak ez dira segur nola nahikoak... Halere aitortuko dugu gehiago ditugula Zamarriparen irri-solasak: aise, ez ote aise, heldu zitzaizkon pertsuak, elhea zariola; Oxobi edo Orixen tinkirik ez dute, are gutiago Iratzeder edo Jauregi-ren hegali... Ba'nan erakusten dute zorbateino zen herri-zale, eliza-zale eta eskual-zale suhar».

Gazte zala, filosofi gaiak aztertzen asi baiño leen ekin eutson idazkortz-lanari.

Azkue'k Bilbo'n ateraten eban «Euskalzale» asterokoan ager-tzen dira aren ianak, 1897'an asita agertu be, izkirimiriak lenengo ta gevo gerokoak, ipuiñak eta ziribertsoak. «Artatxori» ez-izena erabilli eban len-idazlanok izenpetzean.

«Euskalzale»-n ez-ezik, «Ibaizabal», RIEV, «Jaunjoiko-Zale», «Euskal Esnalea» ta beste aldizkiri batzuetan be idatzi eban. Azken urteetan, barriz, 1935'an asita, «La Gaceta del Norte»-k eukan kuskal atalean idatzi eban, oso sarritan.

Ugaria izan zan bere lanetan. Ona argitara zituan libururik geienak: 1) *El Bascuence facilitado* (1909); 2) *Manual del Vascofilo* (1913); 3) *Vocabulario vasco-castellano y castellano-vasco* (1913); 4) *Zaparradak eta* (1926); 5) *Gora begira* (1927); 6) *Kristauaren Dotrinea* (1926); 7) *Conjugaciones guipuzcoanas* (1929); 8) *Anayak gara* (1929); 9) *Kili-kili* (1930); 10) *Firi-firi* (1935).

Emen daukagu Zamarripa'ren euskal lana. Ixilla ta egazkada lar aundirik bagakoa bear bada. Lan txiki, errez eta errikoia beti daben grazi ta edertasunez jantzia. Berak bein eta barriz ad'erazten dauanez, euskal kezka bizi izan yakun sondikarra.

Bai ilgo ez ilgo ikusten eban euskera, biotz-biotzez maite eban izkuntza, eta eliz-ardurak izten eutsozan astiune guztietan, barruak eska bezela, ortan jarduna dogu, euskera ikasi, idatzi ta erakusten. Ez dogu eredu txarra!

Zamarripa'ri buruz ifior txarto esaka ibilli yakunik ez'n geinke aitortu. Onen idatziak geienik txaloka artuak izan dira, bai leen bai orain. Mikel Zarate'k iño'z bota eban arren Zamarripa'ren irri-barreak ez ebela pipermin esaekorik, euskerari begira onan idatzi

euskun: «Zamarripa'k darabilen euskera jatorra, garbia ta erreza da... Idazle zaarren eta erriaren iturririk edan dau ura. Eta, jakiña, orrexegaitik da ain jatorra bete euskerea. Alkar-izketak, esakerak eta abar ondo josten ditu. Zenbat aberastasun euskera aldetik! ».

Karmelo Etxenagusia'k, onela: «Euskaltzale sutsua ta langillea. Euskera jator-jatorra dau, Bizkai'ko Txorierrri aldekoaren ispillu garbia; ganera, argia, bizia, edoze'ñek uleitzekoa». Eta Aita Villasante'k: «Zamarripa'ren euskera beti duzu jatorra ta konfiantza osokoa, errian eta idazle zaarretan oiñarritua».

Arrokeriagaitik euskaldun askok egiten dau erdera. Ba doa baserritik ume bat Bilbo edo beste uri andi batera... Erderea ikasirik etxera biurtuten ba'da, erakutsi gura dau, bere lagunen artean, urian arturiko *jakituria*, ta or joatzu mutilla erdera *zara zara* alderdi danetatik egiten dabela...

Beste euskaldun batzuk egin gura dabe erdera, jakedun edo txaketadun gutxi euskeraz ikusten dabelako. Uste dabe, onek darabilen berbetea eurok aboan erabilli ezkerok, ba dirala eurak beste, ta or joatzuz erdera-azia leku danetatik eraiten, or jausi ta emen etzun ibilliko ba'dira bere.

Lotseagaitik euskera ez dabela egiten esaten dabenak bere ba dagoz. Eta onen artean jakedunak asko, geienak. Ba dagoz ogei gizon jatordu edo batzar baten, eurotan emeretzi euskaldunak izango dira, ta, ori tamalgarria!, bata euskerarik ez dakielako, erderaz jarduten dabe. Itandu ezkerok ia zergaitik egiten daben erdera... esango dautzue aziera onak edo edukaziñoak alan aginduten dabela, batek ez dakianean besteak dakien berbeteatariko bat eta beste bat dakienean.

Baiña, ez aziera onak ez amandrek galerazoten dau euskera egiten. Emeretzi gizon egon~o dira euren erriko izketan jardun barik, beste batek ez dakielako! Nork aginduta? Frantsesak zer egiten dabe, erdera jakin s.ren bere, Espanian bertan izanagaitik bere españatar bat alboan eurokaz eukiagaitik gora bera? A erdalzaleak, zuon errazoe danak akiakulluak edo atxakiak dira! ».

Bertsoz be ez eban gitxi idatzi gure idazhak. Eder yakon, gazetetan batez be, musai dei egitea ta arein kutuntasunean bizi izatea. Gasteiz'en ikasle zala asita, sari ederrak be jaso zituan.

Esate baterako, 1903'an Donapaleu'n; 1904'an Ordizia'n eta Ustaritz'en; 1905'an Bergara'n eta Baigorri'n; 1906'an Donostia'n eta abar.

«Ibaizabal» asterokoan agertzen dira aren poesiak. Liburueta-tik «Gora begira», 114 orrialdeko bilduma, koplaz egiña da oso-osorik, eta «Kili-kili»-n be agertzen dira batzuk.

Aitatu dogunez, P. Lafitte'k ez eukazan txartzat onen bertsoak, eta Donosti'ko osagille jakintsu ta euskaltzaiñak, ots, Aingeru I-i-garai'k be, onela dño: «Zamarripa'ren olerkiak danak dituzu onak». Eta eurok banaka aztertuz, au egozten dausku: «*Aupa laz-tantzul*», titulukoak, berezi, euskereak izkelgi guztietan dauzkan aur-iztegi aberats-aberatsaren zati eder bat ematen d'gu» (RIEV, 1928, 167 orr.).

Erakusburu lege, ona au, 1903'gamnjko m'rtian, XIII'garren Leon Aita Santua kate artean ikusten ebalako, osotu ebana.

Oraindik be kateak
Erroma orretan Leo gidaria
loturik dauke? Katetxeko ateak
ez dira irigi?Au negargarria!
Geiago bere txarrak
entzungo dabez onaren negarrak?

Bebil Askatasuna
lurraren alde batetik bestera...
ta ezta bein joan oraindik zugana?
onan kalteko kateok austera?
Zelan da ain ez-bardiña
askatasunak eiñiko alegiña?

Ai!, baiña zer diñot nik,
askatasunak bazaukez katigu,
bazaukez berak lokarriz jantzirik?
Tamalez bai dakigu
seme gazte ta zarrak
nondik datoza kateon indarrak.

Ori da askatasuna
katega katez lotuten dabena
ta Aita katigu, ai!, ipinten dauskuna.
Askatasuna da beran izena!
izen ona benetan...
ai!, balitz ona bere egikeretan!

Txarrantzat da ondasuna,
onantzatz beti dakaz, ai!, negarrak;
deunga danantzatz guztia da biguna,
onan kaltean dire bere indarrak.
Ori da askatasuna.
ojuka or ta emen entzuten doguna.

Beioa guzurrezko
askatasuna Jurbira onetatik...
Eztot begirik, ez, bera ikusteko...
Nire begiak nai dabe bertatik
Leon Andia ikusi,
Katerik barik Errona'n nagusi.

KEPA ENBETTA **(1878-1942)**

Aren bei'tsoak etziran erriz erri bertsotan ibilliaz, entzuleen be-larriak pitin bat gozatu ta gero aize-egoz sakabanatuak bakarrik; luma zorrotz eta azkar, paperean ezarri euskuzan bere barne-tau-pada ta gogai-galda bizienak. Bertsuok or ditugu gaur be «Ibaiza-bal», «Aberri», «Euzkadi», «Euzkera», «Karmen'go Argia» ta an-tzeko aldizkarietan; edo-ta nik, 1971'an osoturiko, aren bertso bilduma «Gure Urretxindorra» deritxonean (Buenos Aires, 1971). Irureun eta ogeta amazortzi bat poesi dira, luze ta labur, bertan datozenak; oindiño be, b:ar bada, ba-dira or-emen beste batzuk, o'erkari oso oparotsu izanik nainungo aldizkarietan idazten eus-kun eta.

Iñor mintzeko griña barik, Kepa Enbeita dogu, nire eritxiz beintzat, oraiñarteko bertsolarietan ugari, jator cta abertzaleena, Aitaturiko txorta osotzean, bost sailletan banandu nituan aren lan guztiak: 1) *Aberkoiak*; 2) *Uzkurtzakuak*; 3) *Goralpenezkuak*; 4) *lpuin eta abar*; eta 5) *Gomutakizunak*.

Aberkoiak 78 dituzu, ederrak, edozein izkuntzek sa'l orretan dituan onenakaz kidezu naiz bard'ñean jarteko lakoak. Begiko yakozan, antza, mueta ontakoak eta ardura aundiz, mamiñez sakon eta azalez eder, ondu zituan: ernemin dan soloak, loratzea ekarten. Suaren gar bizia dario olerkiri abertzaleari. Eder-arnasaz gaiñezka, Kazpi batez be aukeratu geinkez: «II zan Aberrija biztuteko», «Itxas-ertzian», «Dollorkeriak... itx», «Abesti abertzalia», «Ai ze ederra», «Aberrijaren ziñopa», «Beste ames bat».

Aberkoi onein artean datoz gure izkuntza maite, «Euskerari» nunbait, opatu eutsozanak be. Amar bat dituzu guztiz. Bere bertsoetan, euskaldunon zer guztiak jaso ta goratu nai izan zituan: gure itxaso, ibar ta mendiak; gure abere, txori, zugatz eta arkaitzak; gure eleiztar, jakitun, kirolzale, itxastar eta gaiñerako giza-
seme gurenak. Dan-danau, jakiña, alegi, irudikizun, ipuin eta antzeko olerki-lan bizi gartsutan. Ederraren sena leun ekarren barnean eta erle antzo ba-ekian nun aurkitu eztigai oparotsua. Euskal lurra, ain zuzen, beronen osotasun aundian, eder aukerakoa eban ortarako. Eta eredutasun bikaiña eskuratu euskun.

Euskaldunok iru guda lotsagarri izan ditugu ia eun urte barruan, Azkenengoa (1936) sortu baiño pizkat lenixoago, Enbeita'k idazten eban: Asaba zarren lorratzai jarraituki, Sabin aundiak irakatsiriko Jel-ibidez ziar, ba-guaz geu be, aurrera ta aurrera, gurendarik gurenda». Era askotarikoak ziran gurenda oneik, berein arlotan irabazita-koak. Azken istillu aurretxoan, izan bs, Erkal-egunetan, ba-genduan bizi-gurea, ots, geure gauzak aurrera eroan naia. Lendik etorrn aziak lora ugaria ekarri ta laborez gaiñezka geunkan. Aberria, ez gero itz utsez bakarrik, bere doai, balio, gaitasun eta eskualdi azkar guztiekaz, bene^jbenetan maite ebanik ezin uka'tu.

Eta onen doairik baliotsuena lez jo oi eban bere izkuntza, eus-
kera; erriaren izkera, izan be, beronen gogo; arnasa ta muiña dozu. Guk geure lur gaiñean euskaldun gizona daukagu, euskerrz mintzo dana, soin eta ezpirituz loratua. Gizon orrek, au da, eus-

kaldunak euskaldunari, bere biozkada, gogai, pentsamentu, eritxi poz eta kezak, euskeraz adierazo oi dautsaz. Euskera da, beraz, euskaldunontzat guk dugon doairik bikaiñena.

Au ba-ekian Enbeita'k. Eta auxe goratu euskun bertso gartsuetan. Erdel zaleik, naiz etxeko naiz kanpoko, sarri ikusi oi zituan euskera zapaldu ta il-azo nairik. Baiña erabag'a eukan, beste millaka ta millakak lez, berau zaindu ta al giñoan beroni eutsi ta laguntzea. 1916'garrenean zan; eusko gaztedia ekusan garai art-m asmo ori artu ta aurrera eroan gura. Zortziko beroetan, onela goritu ta sustatzen d'tu gaztcok, erabagi orri gogor eutsi bear yakola aitzen emonik:

«Aupa! euzkotar orok itxartu!
Didar ein, gora jagita.
Nor da jauntxoboi, 'gure ele make
Oni eiteko arrika?
Alperrik dabiltz euzkera ilteko
Ordez erdera jarrita.
Ori laketu baño... lenau il,
Daugoku erabagita».

Euskereari eusten erakutsi eroian kemenagaitik, Bizkai'ko eusko gaztedia, leial la zintzoa, goratzen dau. Onela diño:

«Euzko gastedi gurgarri ori,
Jagiko zara osuan;
Geu be zeuekaz bat-ingo gara
Uri, txaide naiz basuan,
D:dar eiteko, *Gora Euzkeral*
Geure amaren besuan
Ikasi gendun ele kutun au
Bego yagokon lekuan»,

Bertatik irudikizun dizditsu batek dau aren burua arrotzen. Aberria dakus billosik, jantzi bage, il agiñean; arnas-indartzen dauan gogo barik, gorputza zer ete? Bertsolariak kanta:

«Beingo batian usteltzen dan lez
Gogo bagako gorputza,
Euzkadi bardin i!go litzdke,
Euskera ilgo ba'litza.

Atzemtarrok bakije ondo
Nun dagon gaitz orren giltza;
Baña eztabe au jaritxiko,
Alper-alperrik dabilta»,

Zer egin bear ete euskaldunak, bere izkuntza zaintzeko? Euskeraz itz-egin, obeto ikasi, nun-nai euskal usaiñaren gozotasuna edatu ta zabalazi. Alkarregazko artu-emon eta gaiñerako zer guztiak, euskeraz burutu. Or daukagu giltza, ortxe etsaiak uxatzeko izkillurik onena. Kantari darrai Enbeita'k, zeregiñok aitatzuz:

«Jayoten diran ume gustiai
Ezarri euzkel-izenak;
Dakigun orok itz-egin euskeraz,
Ikasi eztakijenak,
Artu-emonak, idazki ta abar
Euskeraz erabil danak.
Orra etsayok uxatuteko
Diran izkuluik onenak».

Nok galazo guri euskeraz egiten? Gaiñera, bakotxak ez al dau berea jagon bear? Muxikarrak onela:

«Jainkuak diño: «Zeuria zaindu,
Itxi bestenai bakian».
Beraz, erdera erabil beye
berai yagokon tokian.
Baña... guk ugatz gozue edanaz
Amaren laztan artian
Ikasi gendun euzkera be bai,
Euzko-Aberri maitian».

Arkaitz artetik, orri artean zear, jauzika doan uraren anizera, ezta atertzen au adierazoz; pentsa-indar batek dauko, katez lez lotua, lilluraturik; bakotxari berea emon bear yakola... Euskaldunok geure-geurea dogu euskera, gogo ta arnasa, goi-erdi ta suster,

«Euzkereari egin dayogun
biar dan lako arrera,
dalako geure zorun guztijen
etorkixuna berbera,

geure gogua, geare arnasa,
goi-erdi eta susterra;
ganera Jauna'k egiña da-ta,
maite biogu euzkera».

Arrokeria nunbait gauza txarren jatorr'; nagikeria, barriz, us-
telaren lengusu. Ez •giitezan bizi sen'tarte ortan. Ikastolak ugarituz
joiazan 1917'an eta Enbeita'k, ikastolok gero ta zabalago ta ume-
txoz beteago ikusi nairik, ez dau na; olako nagikeri dongarik. Nagia
beti iguingarri; Jainkoak ez dau ezelan be alper dana onetsiko. Eus-
keraren alde, beraz, lanari ekin bear: umetxoai euskeraz egin bear
yake, baita erakutsi be; eta ikastolara bialdu. Kepa'k onela:

«Etxian naiz kalian,
nai-nun ta edonoz,
Euzkeraren alde
lan ein biogu gogoz.
Euzkel-ikastoleak
umientzat or dagoz;
bertara bialtzeko
gu biartuta gagoz».

«Orain zabaldu diran
ikastetxietara
zeure seme euzkeldunak
Euzkeraz ikastera
bialdu gura ezta
geratzen ba'zara...
belarrimotzak baño
askoz txarrago zara».

Muxikarra etzan naste-zale; aren itzak era berbak eta agitadak
anaikor eta maitasunez gaiñezkakok ziran beti. Euskaldunok bat-
eginda ikusi nai ginduzan: batasunak indarra bait dagi. Pago ba-
karra errez aizeak erasten, ez ostera moltzoan dagoana. Gu be
bardin, moltzo trinkoan, kezka, lei, gurari ta lan-bear bardiñek
akulatu, biztu ta gogo berotuak opa ginduzan. Onan kantatzen eban
1916'an:

«Maitasunak dau batasuna,
Batasunak dau indarra;
Iñozko geyen daukogu, barriz,
Indar orixen biarra.
Batu gaizan, ba, guraso danok
Euzkotar onak ba gara,
Gure sendijak ikasi dayan
Geuk gura dogun erara».

Gizonok, baifia, aldakor izan: eguzkia nora, zapia ara. Geure txepelkeria, beraz, astindu ta barnean ereari berea emonik, asmo ta xede on bati aurrera eragin nai izatean, geure gaiñ dogun goi-indarrari be dei egitea, egoki yaku dudarik bage. Kepa zolia zan ortan. Euskera zaindu, ikasi ta erakutsi arloan be yoranez iku:i eroian goi-laguntzaren b;roa, azkortasuna. Onela dabes, Euskadi'ko ikastetxeetan euskeraz entzun nairik:

«Ezpata zorrotz ori arturik,
Deun Mikel agurgarrija,
Etor akiguz kentzeko emen
Daukagun erdelkerija;
Berai yagokon tokian jarri
Daigun euskera garbija.
Bestela, zelan esango dogu
Au dala Euzkelerrija?»,

Onelaxe sendo ta gartsu abestu zituan ainbat bertsoetan gure izkuntzaren balio ta edertasunak; eta guk, eurok zaindu ta jagon bearra daukagu. Esanda itxi dogunez, Enbeita'k bere sorterria, euskaldun guztiona nunbait, maitasun beroz, barruan eroianez, kantatu ta itxi euskun erriko plazetan eta euskal aldizkarietan.

Ez dakit, irakurle, konturatu zarean ala ez. Enbeita'ren bertsoak, egundo ,be pot egiteke, zein neurrian eta zein amaieran, garbi ta aratz, maixuki osotu ta biribilduak daukaguz. Gaur askok —errez-zaleak noski— bertsoen neurria ta amai bardiña, olerkiko traba ta oztopo dirala esan oi dabe; irudimenaren aparotasuna lotuegi egiten dabela, entzuten eta idazten da sarri. Egia ete?

Enbeita'k ez eban uste orrela; ezta munduko poeta nausi asko taaskok be. Verlaine'k iñoiz bere *Art Poétique* liburuan, estrofa oskidetsuetan madarikatu eban azken-amaitze bardiña, au da, r'ma, beronek dakazan beaztopa, soster eta atzeragarriakaitik; baiña gaztetan madarikatu eban orren bitaitez bsrtsorik b'.kaiñenak rima barruan osoturik eskiñi euskuzan, Poeta onak, izan be, amaikide-tasunaren biurriak beartu ditu euren poesilernetako eder-sorpen bi-kaifiehak egiten. Labur, euren edertasunik garbi ta bizienak ort;k sortuak dira.

Gai onek asieran d'tun zailtasunak, ekiñaren ekiñez, errez azpiratu oi doguz, eta azkenerako, Verlaine'k eta beste askok lez, autortu daroagu: «Ez yatorku txarto indarketa ori. Gorbea'ra igoteko izerdia bear; baiña ara ezke:o, andik dakusguzan edertasun lilluragarriak itzez eta lumaz azaldu eziñak d'tugu: adierazo nai, ta olako zerbaiten geratu oi gara, ezln esanik. Po;ta garai guztiak izan dabez koska orreik; Lizardi'k, Orixe'k, Lauaxeta'k... Baifh gero....!

Enbeita'k kantatuz idatzi eb~zan bere ber::sorik geienak. Eta, bere aapaldiak lekuko, itz leengoetatik etorkozan neurria ta rima, doiñuaren dardar-gain leun baiño leunago. Idazten asi zanetik era orretan osotu euskuzan bere brtsoak, eder, oskidetsu, ezeren itz indarkeri bage. Ez dakigu clerkariaren barruan zer gertatzen dan; baiña zerbait ulertu eziña, adierazo eziña, gertatzen da buruan eta biotzean irakin bizia.n daroan zer-edo-zer, luma eskuratuz, papere-ratu nai dauskunean. Amai auzitan, itz bat bota ordukoxe, or dauka beste bat, «ni be bai» esanik, gertu ta prest ze'aira urteteko. Gogora gure bertsolariak.

IMANOL ENBEITA (1884-1946)

Sarrera lez bego aurrenik L. Akesolo'k ZER aldizkarian argitaraturiko «Gitxi ezagutua dan euskal-idazlea» artikuluan (118-garren zenbakian) diñoana: «Ona euskal-idazle bat, gitxi ezagutua nire ustez, gure idazleen artean zor jakon maillarik autortu ez jakona». Orrelaxe da, izan be, bere bizitza guztian euskal barrutian lan eta lan bizi izana dogun arren, ez dautsagu arrezkeroko literatur liburuetan, ez aldizkari ta egunerokoetan, gora aundirik emon izan.

Kepa Enbeita, bertsolari ospetsuaren anaia, Muxika-Areatza'n jaio zan Usparitxa basetxean, 1884-10-24'an. Kepa, Imanol. Jago-ba, iru anai ta bertsolari; ezta arritzekoa, enbeitatarrak etxean bai euken bertsolari esko!ea, bertsolari eben aita bertsolari naitaez

semeak; eta Imanol'ek be, oraindik gazte zala bota ebazan bereak, Azkue'k eta Kirikiño'k argitaratzen eben «Ibaizabal»-en anaiak txandaka botatako *Bei Zctrraren* bertsoak. Garai ontan sei bat olerki eio zituan ImanoPek, eta gero, ez dakigu zergaitik Ameriketarako bidea artu eban, 1908'an. Amairu-amalau urte igaro ebazan Argentina'ko HaVn; czagun, ad'sk'de edo srnklartekoren batek deituta joan zan ara, ta lenengotik idazkari lanari ekin eutson ofizina baten.

Alan be, ainbat euskaldun erbestera joanak lez, erri-miñez eukan biotza, ta angoari agur egiñik, Muxika'ra biurtu, eta 1921'an, Urkiola'n ezkondu zan Gernika'ko alaba Balentina Barrena'rekin. Urkiola'n zan Kepa foe, ta bertso foiozkorak zuzendu eutsozan. Ezkontza zoriontsu ontatik iru seme-alaba jaio ziran: Joseba, Gotzone ta Itziar. Senaj-emazte ta seme-alabak, baxriz, Kepa'k opa izan eutsen lez, alkar mai'asunean bizi izan ziran, Jainkoa, urkolaguna ta Aberria biotzez maite izanik.

Euskalzale bizi agertzen jakun Imanol, baiña euskal errian etzan giro ona euskerari ekiteko. Entzun oster a be A. Akesolo'ri: «Imanol ezkonbarri zala, luzaro barik ez zan euskerarentzat giro ona jarri Bidasoaz onantzako Euskalerrian. Primo de Rivera militarren indarrez agintari jarri eta beingoan asi zan Gaztela'ko erdereaz osteango izkuntzai eutsen gorrotoa ta gatx-eritxia erakusten. Politika usaiñeko ainbat aldizkarik ixildu foearra izan eben. Egunkarietan galerazota gelditu zan euskeraz idaztea. Esate baterako, Kirikiñok *Euzkadi-n* idazten eban euskal-orria mutu gelditu zan iru urtez, 1925'ko azken aldera arte».

Langille errimeak, baiña, eragozpen artean be lana aurkitzen. Imanol'ek Zornotza'ko *Jaungoiko-Zale'n* aurkitu eban, irarkolan eta aldizkarian, iru urtez, 1927-28 ta 29'an, ementxe lan dagi. Artikuluak idazten ditu ta gazeta-lanak, ta aldizkari onetan datozan lanak, olerkizkoak batez be, *Garbi-nai'ez* izenpetuko deuskuz.

Militar agintariaren eskua foigundu zanean, zapalduen kemenak bizkortzen asi z'iran, eta gogotsu lan egiten. Euzkaltzale Bazkuna-koak, adibidez, aldizkari bat sortu ebsn: *Euzkerea*; 1929'gko urtarilla-15'an kaleratu zan lenengo zenbakia. Berton agertzen zan

Kepa Enbeita'ren «*Jcntzi daigun euzkerea*». Imanol be *emen* agertuko jaku, baiña urrengo urtean, 1930'an, bere «*Sabin*» itz-lauzko lanarekin, Sabin eta beronen emazteaz zer asko dakaz gogota.

1933'an asi ta gerrararte, *Jaunkoiko-Zale* ta *Euzkerea* itxuik, *Euzkadi-n* euskal orria zuzentzen sailu jaku. Makiña bat lan egiña dogu lau bat urtean eguneroko onetan: gaur baiño gar naikoa geiago agiri zan berton. Entzun oster a be A. Lino'ri: «Emen, *Euzkadi* egunkarian emon eban Imanolek bere euskaltzaletasun sedoaren neurria, emen erakutsi eban bere lanerako gogoa eta kemen a. Emen jarraituko dau 1933n asi ta 1936n militarrek sortu euskuen gudate zitaleko egunetara arte». Izen eta izen-ordeok erabilli zituan lanak izenpetzeko: «Imanol», «Enbeita'tar Imanol», «E'tar L», «Garbi-nai», «Ibon», «Uribitarte'tar Ibon».

Utsik bage etorren, lenengo *Egunerokua* eta azkenengo orrialdean *Gaiak*, tarteka olerkiak be sarturik. Beraz, *Jaungoiko-Zale'n* eta *Euzkerea'n* izan ba'zan, *Euzkal-Aialcan* egiña askcz txalogarriagoa dogu. Gazetaritzan gitxi izango dira euskal idazlen artean ak aiña idatzi dauanik; 1933'tik 1937'ra *Euzkadi* egunkariko euskal orrian osotu eban lana, bete-betea izan zan.

«Egi azko euskaltzaie zan. Guiasojk etxean ereindako aziak, beti be —idatzi neban nik beiñola—; erne ta arnari onak ekarten. Imanol Enbeita'k, ziñez ta miñez, maite zuen amaren altzo epelean ikasitako euskera, ta gogoz eutsi zion oni, naiz erbestean naiz bere-tarren artean, bere bizitza osoan. Gaztetan bere estudioak Buje-do'n egin zituan arren, etzan ain ikasia ere; baiña ikasi ta idatzi berea atera zion berezko antze-trebetasunari... Etzan erriz erri bertsolari gisan ibilli, b;rtsolari ona zan arren: etzuen abotsik. Idatzi, orde a ,esan dugunez, asko idatzi zigun, bertsoan eta itz askatuan».

Noiz asi zan Imanol biotz-barru pilpil ekazan bertsoak jaulkitzen? Aitatu dogu gizaldiaren asikera *Ibaizabal* asterokoak dakarren *Bei Zarren* bertsoak, iru anaien artean txandaka eratuak; amabi estrofetik sei Imanol'enak dira. *Geioagojaungoiko-Zale*, *Euzkerea* ta *Euzkadi-n* idatziak ez dira gitxi. Ona bat, zeuk txastatu daizun. Zubigar, giputz olerkaria, 1930'an il zan; ari eskiñitakoa da kopla adierazgari au, «Olerkarija be il! » deritxona,

«Erijotzeak zintzo diardu
ilkor-axija ereiten,
bein ilteagaz aitzuta edo
iñor geratu ezteiten.

Erijotzea jaun arteza da
Zuzentzak berak egiña;
lagi bat dauko gustijoentzat:
danontzat neurri bardiña!

Eta orduba eltzen danian
aurretik ezer esange,
lagi bategaz epaituko dau
bakaldun jauna ba'da be!

Erijotzeak Iorik ez dagi,
egunez, ta ez gabeaz;
etorri barriz, gau-lapurra lez,
gitxijen uste danean!

Erijotzea bere lanean
gogaituge ta zur dabil;
gau eta egun zeregin baten
aizkoreagaz il eta il!

Oinguan barriz jo erijotza!
olerkarija, il dozu;
orok begiko geban «Zubigar»
danon kutun zan Garbizu!

Olerkarija, euzkotar zurra,
kistar zintzo ta on-ona
izan zan-eta, orain an goian,
Jaunak bemotso zoruna!

Zentzun aundiko koplari da. Egiatzko olerkariak inguruan dau
gairik naiko. Baita Enbeita'k be, gauza xaloak naiko zituan neur-
tziz apaiñak urkulatzeko. Gaur, erria goratzen ba'dausku, biar lu-
giñaren naiz artzaiñaren bizi-modua.

Arana-Goiri'ren eskolakoa genduan, eta bere euskerea errikoia
ta bizia zan beti, naste ta zirkulu bakoa. Eta Akesolo'k azkenik:
«Arlo batetik eta bestetik, olerkari lez ta gazetalari lez, etorriko
al jako 'berari zor jakon omena emoteko ordua».

ALEJANDRO BILBAO, «AITA MARURI» (1884-1966)

Neure «Milla Euskal O'erki eder» liburuan, onela egin neban
nik koplari onen aurkezpena: «Olerkari bikaiña, bulkoz jagi ta bio-
tzondoz ezti. Igon-miñez dago beti uso zuri antzera, zeru-azpiz ega
luzean egazka. Usain gozoz lurrundu ditu bertsoak joran, kili-kili
ta txindar bizi diranak», (65? orrialdean),

Maruri'n, Mungi ondoko erritxuan jaio zan Aita Maruri, 1884'ko epaillaren 25'an. Gaztela'ko kaputxinoetan egin ebazan bere eleiz-ikasketak. Baiña, gero, 1907'an, Bizkaiko kaputxinoen prob:ntzia Naparroa'koekin alkaLtu zanean, Aita au be probintzi barri ontara etorri zan, 1909'an Iruña'n apaiz sagaratua.

Ondoren ogetakaz urteetan, Ondarribi'ko komentuan bizi izan bertako arima arloetan arazotua. Prantzia'n be egon jakun iñoiz, mixiolari lez ara joanik. Geroago, Iruña'n eta Muskaria'n zenbait urtetan bizi izan'k, kaputxinoetatik urten egin eban. Nagusiakaz eukitako istilluak zirala bide, eta orduan, erderaz, liburuxka bat idatzi eban zenbait nagusiren jokab'dea laidotu ta itxusiturik.

Bere gogo urduriari egokion bakea Lemoniz ondoko Armintzi itxas-egalean idoro ebala esan gengike; ementxe, ba, beretarren etxean igaro zitun bere zartzaroko urteak. Bertoko arrantzaleen Alkarteko zalarik, diru-kontuak be berak eroanik. Ementxe ezagutu neban nik, Lemon'tz'en sermolari nenbilen jai-eguerdi batean: Jose Antonio Oar-Arteta bertako parrokuak eta biok ikusten joan gintzak'on. Geroztik, askotan etorri izan jatan ona, Larra'ra, bere barru kezkatia arindu nairik. Bere azken liburu barria, ots, «Txindor Egakak» (Donosti, 1964) alkarregaz osotua da.

Armintza'n bertan il zan 1966'ko uztailaren 22'an.

Euskal lana.—Bere izkuntza egoera e zonran ikusirik, eta erriak zer irakurri izan egian, olerkitxoak ariltzen asi zan, gure erria gauza laburren zale zala-ta. Baiona'ko «Gure Herria»-n (1924, IV, 556 orr.) dator beronen lenengo saria atera eban «Elur maluta» deritxon poesia, sei estrofa txikikoa. Urrengo urtean be ald'zkari berbertan aundikiro aipatuak izan ziran beronen «Aur Jesusen zapatatxua» ta «Ostiral Deuna». Aren olerki danak 1924'tik 1930'ra bitartean egiñak dira, 40 urtetik gora zituala onduak. Azken urteetan, Armintza'n aurkitzen zala, 1960'an osotu euskuzan beste batzuk «01erti»-n daukaguz.

Lau liburu dira arek euskeraz argitara emonak, bat itz askatuz eta iru bertsotan. Ona:

1) *Biotza abeslari* (Zcrno:za, 1927), «Jaungoiko-Zale'ren irar-kolan. 144 orrialdeko liburutxo bi, bata bizkaieraz eta bestea gipuzkeraz,

2) *Lili-txingar* (Tolosa, 1928). Bizkaieraz eta gipuzkeraz au be, liburuxka bi, 142 orrialde,

3) *Txomin ariote* (Tolosa, 1929). Itz lauz. B'zkaieraz eta gipuzkeraz, liburutxo bi. Umetxcentzako irakur-liburua. Euskaldunen rsele zar bat dau oiñarri.

4) *Txindor egadak* (Donosti, 1964). 143 orrialde. Iru sa'l daukazuz berton: 1) *ġainkotiak*, amar oLrkitxo; 2) *Loretxoak*, amar oneik be, eta 3) *Neskaldia*, ogeta bederatzi lan guztira.

II aurreko urtean, 1965'an, bigarrensz argitaldu euskuzan «Bio-tza Abeslari» ta «Li'i-txingar». «Maruri'tar Erramun» erabilli oi eban geienez lanak izenpetzean. Sariak be etzitun gitxi jaso, eta bat aipagarria 1926'an Naparroa'ko Adiskideak eratutako Elertiz-ko leiaketan.

Olerki batzuk.—Beioa emen aurrenik «Elur-maluta», Baiona'n saritu eutsoena.

«Elur-maluta
Jose Deun lore,
izen polita
ezarri dizuna.

Mutikoena
ura bai poza,
elur-maluta
jauska ikusita.

Eskolarik ez,
txorik eskura;
betor ugari
elur-maluta.

Orra oiua
mutikoena,
dakustenean
e'ur-maluta,

Ta pii ituna
txoritxoena,
dakustenean
elur txuria.

Ludi onetan
au da legia:
batzuen poza,
besteen ituna.

Mauritarraren geienak olakoxeak ditugu, Jabur, arin filosofiz beteak,

«Ostiral Deuna» deritxonak, barriz, zortzi aapaldi d?ukaz;
baiña beioa emen bere arnasa ta txukuntasuna ditu-ta.

«Suzko sugeak, zaurituta, osasun billa
burnizko sugeari begiratzera
joranez etortzen ziradenak bezela,
nator ni, Jauna, Kalbario mendira.

Barren guzia obenez zauritu derala
natorkizu, Jauna, zure gurutz oñera;
ta zu oben en zorra ordaintzegatik zaude,
lapur biren erdian gurutzean josia.

Gañetik eta barrendik zeatz zauritua,
Jaungoiko izinarren, gizon-itxura galdua.
Nun da, Jauna, zure begietako diztia,
eguzkia baño ederrago ba'zera?

Buruan arantza-koroia dukazu, Jauna,
zure margo ederrak, beltz-ori itzuliak;
begiak sakon eta illun, sudurra zorroztua,
esku-oñak iltze gogorrez josiak.

BuJarra aunditua, Biotza zulatua,
lau aldetik Jauna dana da errukia,
Baña bertan obendari itxutuen aMetik
agertzen dana, guztia da amorrua.

Zu orrela ikusita, Jauna, eguzkia
dago illundua, lurra dabil dardaka.
Eriotza etsairik gogorrena, bigunduta,
espetxetuta dauzkanak dabil azkeka.

Ta nerekin zer izango da, Jauna, ni ba naiz
zure nekaldi eriotzaren borrarua?
Zure eriotzaren errukiaren errukiz
nai det ikusi nere biotza urtua.

Ta uste osoan, oben en garbai aundiaz
nitzaz oroi dizut, Jauna, lapur onakin:
«Gaur bertan izango zera an goian nerekin».
Berak I'z en'zun d:zndan poz aundiakin».

onetakoak dira beste guztiak be, guri goriak.

JUAN ABANDO URREXOLA
(1885-1945)

Bilbo'k sortu izan dauz gizaseme argi ta erneak. Politikan naiz letretan. Eta abertzale erpiñekoak, euren lurra, oitura, lege ta izkuntza gogotsu maite izan dabenak. Oirein artekoa dozu Abando jauna be.

Bizkaiko uriburuan ludiratu zan, 1885'ko otsaillaren 8'an. Ementxe emon eban gaiñera, sendikoak lendik ekarren lan-bizimoduari lotuta, bere bizitza osoa. Joera ta ekandu oneko agertu izan zan beti etxean eta kanpoan bere lan-artu-emonetan. Ementxe il zan, azkenik, 1945'ko maiatzaren 5'an.

Nik onela idatzi neban beiñola: «Arima eder bat zuen, eta barru jator ori ustutzen alegindu zar bere euskal idatzietan. Naikoa idatzi zuen, «Euzkadi»-n batez ere; 1930'tik 1936'ra bitartean. Eder zitzaizkion olerki arin laburrak, biotzez eta jakituriz oretuak, Onelako mordoak dauzka bolara artan Bilbao'ko eguneroko apaiñean argitaratuta. Itz-lauz ere orobat egifia duzu. Merezi luke, beraz, aren lanakin bilduma eder bat osatu te argitara ematea». (*Euskal Literatura*, IV, 76 orr.).

Bere gurasoak, aita Arrieta'koa ta ama Zamudio'koa, euskal-dunak ziran. Lenengo ikasketak Bilbo'n eta Zamudio'n egin zituan; geroago merkantil maisutza ikasi eban, eta ikasi oneik amaitu ondoren, bere aita Pasaiko (Gipuzkoa) burdin-ola batera bialdu eban burdiñea urtzen ikasi egian. An moldekaritza bakarrik ez euskun ikasi, baita bertsoz zaletu be. Atsegin jakozan an inguruetako bertsolariak (Ttxirrita eta besteak), batzar-leku ta sagar-dotegietan orrelan jarduten ebenak. Orduan agertua nunbait lendik ernemin eukan euskal bertso ta koplatarako griña bizia.

Ospe audikoa zan Bilbo'n. Primo Riberak, 1928'an, diktadura jarri aurretik, Bilbo'ko Udaletxeko ziñegotzi abertzalea izan zan, baita geroago be 1931-1936 bitartean. Olerki-mordoa idatzi eban garai onetan. Lauaxeta olerkari bikaiñaren adiskide mifia izan zan, onek bizkortuta erderaz ta euskeraz, ainbat idatzirik. Erderazkoak «Egaz» izen-ordez emon oi ebazan eta euskerazkoak «Erletxe»-z. Bilbo'ko «Euzkadi»-n, «Euzkerea»-n eta kirol-gaiak «Excelsior»-en datoz.

Kirol-zale amorratua zan, izan be, Abando. Berak eratu be egin ebazan garai atan entzute zabala lortu eben txori abeslarien konkurtsoak, Egazti txiki orrein abesti-zale, kanturik ezagutzen zituan zein txori zan edozein zugatz-adar puntan kantari egoana. Arima gozo, samur ta eztiaren ezaugarri dozu, dudarik bage, goizero naiz arrats-beran txori txirularien jardunez barrua dardaratu oi daua-narena.

Eder zituan era guztietako kirolak, goitik asi ta beeraiñoak, ziba, dantzari, turrungilla ta tronpo ta abar. Orrek biztu ta indar-azteko erakundeak sortzen alegindu jakun; Bilbo'ko Kirol Kl. lib Barria, berak ibillian jarria da.

Ederrez jantzia dago izadia. Edozein, baiña, ez da gai eder ori jasotdco. Ederraren susmoa bai ba-dogu; ez dakigu alan be bera urgatzen, Gurutzeko Jon deunak edo J. R. Jimenez'ek legez. Ez dozu zailla, itz-lauz jardunik be, lirikazko koplatxoren batzuk, noiztik noizera, alai-sakon ta eder kantatzea.

Erletxue'k onan egin ebanik ezin ukatu. Ona 1931'ko azaroan «Euzkadi»-n argitara emoniko «Erri eiztariai» deritxon lanaren ama'ieran damoskun zortziko txikia:

Ai, erbi kazeru!
Oi dok umoria!
Mendiko erbija baño,
sukaldekua dok obia.
Nere emazte maitiak
sarritan esaten daustena:
A, zelako lo-aldia...
gaur galdu dozuna!

Emen bada irudimena ara ta ona doana! Euskaldun jatorraren bertsorako buru-indarra, izan be, arteta ta urduri tximeleta lez da-bilkiguna dozu, Or bertsolariak emendik ara kontuan jausi bage zapart egiten. Or dogu erbrtan dabillen eiztaria; pozik doakigu txara ta oiana zear. Iñoizka erasten dau zerbait, baiña beste askotan uts, ez dau ezer eizatzen. Eta olerkariari sukaldea jatorko buru-muiñera, ta emazteak sarri zentzun aundiz begietara emon oi dautsona. Bai, zerbait ekarriko ebalakoan, goizetik ibilliagaitik loa galdu besterik ez dau egin.

Poesiak, onak izateko ta antolojietan illezkortu, beitez labur-
rarak. Gerkar eta latindarren lan pitin ariñak, egalari dabiltz gaur
bere; luzeak, ostera, iñok ez ditu irakurten. Abando'k ba-ekian
olakoak osotzen. Ona modu ortako bat, «Otz gaiztua» diñotsona.

«Zuaz itsas aldera,
otz gaizto, begi baltza!
Lorai itxi eiezu
jantzi daien baratza!

Eguzkia bai dabil,
baiña odeiak nagosi.
Otza, laga egistak
dakustan oztin ori!

Lotan dagoz zelatan
eder diran liliak;
txori barik dakustaz
zugatz ganeko orriak.

Geure gogo minduak
udabarri zain dagoz.
Olako ordu baltzakaz,
otz ori, nora zatoz?

Urrezko goiz argia
ikusi gura dogu;
mendi eta latziñak
bediz udabarritzut!

Zuaz itxas aldera,
otz gaizto, begi baltza!
Lorai itxi eiezu
jantzi daien baratza!

Olerki mota ugari dagoz, diñostazu; ez, nik ez dautzut uka-
tuko. Bakotxak dau gaifhra bere irudimen indarra, bere ao-xuria'
Gerkar Anakreonte'k eta latindarren artean ia danak laburrak
daukaz Orati'k, ez ostera Obidi'k. Eta lenengo bi orreinak errez-
errez eta edonok irakurten ditu, eta irugarrenarenak ba leiteke
ainbestek irakurriak ez izatea,

Erletxue'k eiotako au oso txairoa dozu. Gozo-samurra mamifkz
eta liraiña jantzi dautson soiñekoz, Itxas aldean batez be bizi da
aizea, begi baltz dana. Olerkariak barriz lilitegi ponpox eskertsua
dauka bere egoitza ondoan. Aizea, itxas bazterreko arri urdin ta
zugazfio arteak itxi ta, bekaitzez urturik, lili artean sartu jako.

Negua dok irc aro, egik orduan kurnnka... Baiña ba-dator uda-
barria; lorak asi d'ra ernemin'.zen, bego urrin maitasun otza, bai
bego urrin ire begi baltza! Zclatan dagoz lorak noiz itxartuko,
zugatz gaiñeko orri jaio-barriak be txoriz noiz beteko! Bai, lora,
txori ta gizaki, urrezko goiz argia nai dogu ikusi... Laster uda-
barritzuko dira mendiak eta latziñak.

Gora begira naiagok. Eguzkia, aizta negu, ibillt dabil goiak zear; baiña oraindik odeiak eta laiñoak, ezin etsiz, eguzkia estaltzen. Eta i be bai, otz gaizto! Itxi egidak oztifia ikusten. Ez, ez adi gaiztoa izan!

Burruka onek samiñetan ipiñi dau olerkaria. Landa, zelai, mendi ta muiñoak udabarri zain dagozan legez, olerkariaren gogo minduak be udabarriaren gozotasuna opa dau. Otz gaiztoa, alan be, ordu baltz orreitan olerkariari gogait-eragitera...

Ez, otz gaizto, begi baltz! Laga eistak baketan. Edo-ta erakar nagik 'samurtasunez, ito-itoka mendira igokeran lez. Baifia obe, oa itxas aldera. Nire gela azpiko kurloiak, arrats-berako laiñoak moltzo egiten, txio-txioka, garraxika doaz erre kondoko kafiabera artera. Oa i be itxas ertzero, intziri egik ango aitz-artean...

Erletxue'k ba-daukaz luzeago batzuk be. Nire «Milla euskal olerki eder»-n dator bat. Luze samarra, «Kanpion Maitiari» deritxona, ta 43 bertso lerro daukazana. Irunan irunan lez doaz estrofak, sendo ta errime egiñak. Onela diño asieran ta amaieran:

«Naparroa'ko urretxindorrak legetxe
—maitasun miñez gauan izarrai kantari—
guraan bardin egon zara abeslari! ».

Diñoenez, erri sendo zindoak izaten dira sentipenak adierazten samur eta gozoenak, Orreitako bat dogu Erletxue.

ZEFERIN XEMEIN LANBARRI (1885-1965)

Bilbo'n ja'o, bizi ta il zan. Euskaldun barria, ez ekian euskera errez eta ederto idazteko moduan ikasiz. Berak diñoan lez, leizebiderantza «bilin-boloka» joian izkuntzaz jabetu zan, abertzaletasunari eskerrak. «Abertzaletasunak erasota, euzkotarrak Euzkerea maitatzen asi ziran». Eta maitale orrein arteko bat genduan Xemein.

Literatura arloan ez eban lan gitxi osotu, «Euzkadi», «Aberri», «Euzkerea», «Bizka'tarra», «Euzko Deya», «Euzko-Gogoa» ta ola-koetan aspertu barik idatziaz. Izen ordezeko oneik erabilten zituan: «Jadarka», «Amandarro», «Jemein'dar Keperin», «El Bachiller de Belanbia»...

Euskera aldeko bazkunik geienetan sartuta egoan. Bilbotar euskaltzale sutsu batzuei esker, euskal zelaiko ainbat aurrerakuntzari berarizko indar-arnasa ezarri eutsen. «Euskaltzale Bazkuna» sortu zanean, an zan Xemein be eragille bizi lez.

Euskeraz eta erderaz erabili euskun bere luma zorrotza. Ono beronen lanetatik batzuk:

1) *Olerkari bijak* (Bilbo, 1915). Antzerkia, «Euzkeltzale Bazkuna»-k eraturiko batzaldi baten saritua. Bere emazte, gero aita-tuko dogun Errazti'tar Karmele'k lagunduta osotu eban.

2) *Las bellezas del Aralar* (Bilbo, 1933). Maite eban Aralar, mendi garaia, arkaitz, ipuin, elezar, baseliza ta abarrekin. Deun Mikel daukagu bertan, euzkotarron zaindari. «Euzkerea» aldizkarian datoz mendi eder oni buruzko lanak.

3) *Biografia de Arana Goiri'tar Sabin e Historia grdfica del Nacionalismo* (Bilbo, 1935).

4) *Inquietudes euskadianas* (Baiona, 1945).

5) *La vision pensativa y atormentada de Arana Goiri* (Baiona, 1945).

6) *Indice de las obras completas de Arana Goiri'tar Sabin* (Pabe, 1945).

Euskal idazlari punterengoa ez ba dogu be, txalotua izan genduan bere idazkera. Ona Orixe'k idatzi eutsona: «Zu ederki ari zera euskeraz, amaika alperri ikasbide ona emanez. Eta euskaldunberri izana. Olakoen artean —koiperi gabe— ez dakit iñortxo ote dan zuk bezain ongi euskera ikasi dunik. Gogoan dut oraino, Kiri-kiño-saria irabaztear egon ziñala. Ez naiz oroi zer urtetan». {*Euzko-Gogoa*, 1951).

Olerki-zale.—Xemein'ek ez dot uste olerkirik ondu ebanik. Eder-zale zan, orraitioño, eta euskal olerkiak maite zituanik be ezin

daikegu uka. Emen ikasbide ederra ori sendotzeko. J. Zaitegi ederzale amorratua genduan, e'a bere aldizkari «Euzko-Gogoa», an Guatemala'n, ateraten asi zanean, lenengo zenbakian onako lanak emon euskuzan bere barruko lera biziari jarraituz: «Aitzil'en Gizaldia», «Lizardi'tar Xabier», «Barrensoror», «Zubiaurre Anaiak», «Loramendi», «Euzko-Langilliei»; eta bigarreanean: «Euskal-Olerk¹ Bikañenak», eta onein artean: Lizardi'ren «Arrats Gorri», Urkiaga'tar Estepan (Lauaxeta'ren) «Maitale Kutuna», Orixe'ren Yainkoagan bat»...

Gero, 5-6'garren zenbakian, Jemein'dar Keperin'en au dator: «Ederto eritxi dausat zuk argitaldutako «Euskal-Olerki Bikañenak» atalari. Nik 300 okrki baño geyago batuta daukadaz, baño ez idaztijetan argitaldubik ixan d'ranak, idaztijetan barik izparrin. gijetan eta aldizkarijetan, pillatu barik, agertu ziranak. Eurekm iru idazti egin dodaz (arg'taldu bakuak, jakiña). Batz orreri «Euzkel-Pizkundia'ren olerkiririk onenak» deritxot eta idazpuru berorrekin lau olerki bida'tzen dautzudaz, z;re aldizkigijan argitaltzeko, atsegin ba'yatzuz eta biarra ba'dozu».

Emen bialdu eutsozan laurak, onetxek ziran: Sabin Arana Goiri'ren «Gabona», Eleizalde'tar Koldobika'ren «Izkillu-Deya», Arriandiaga'tar Imanol, M. B. S.'ren *Mois'en abestija* eta Zaitegi'tar Jokin'en «Tori nere edontzia». Au gaifieratzen eutson: «Geyagorik gura ba-dozu, bidalduko dautzudaz, idaztijetan eztagozanak, eta gitxi ezagunak diranak».

Bilbotar euskal idazle onen bertso-griñaz konturatu zaitez, ederto datorkizu zenbaki or:etan bertan, Pau'tik idazten dauana. Euskerearen pizkunde aro aurretik, euskera ta euskal gauzak zelan aurkitzen ziran azaldu ondoren, bertsolari ta olerkarietaz onela diño: «Olerkari edo bertsolarijak ordurarte gauza barregarrietaz bakarrik abestuten eben. Ordutk aurrerantz an olerkarijak gauza sakonagoetaz ab°stuten asi ziran. Orregaitik, Enbeita Jako olerkaririk etzan antziñeko aldijetan ixan. Arek gai txikerrak eta txaxarrak erabiltzen ebezan: bas:txia, sagardot?gija, irrikerija ta ixeka, Onek maitasuna, abe tzaletasuna, euzkerea, euzko-g:goa ta onelako gayak erabillijaz, polito egiten eban, edonok ulertu-eraz, baño euren antziñekuak bnño r.skoz.iz garbijago».

Ondoren bertsolariak eta olerkariak aupatzen ditu, gure izkuntzak olerki arazorako daukan erreztasuna be adierazoten emonaz. «Euzkalduna —darrai—, antzin-antziñtik eta a'di guztijetan elerki-zalia ixan da, berez olerka ija, Euzkerea clertirako oso gai ta egokija dalako. Orregaitik, Arzak eta Bilintx bezelako olerkarrir'k asko sortu ziran Euzko-Errijan. Baña arek ez eben euren Aberrija ezautzen euren elia be ez eben euzkel-eraz erab'ltzen; igarri barik, erdeltzaltu samar egozan, eta euren olerkijak egiteko, askotan erderaz oldoztuten eben».

Areik ez eukien gaurkoak beste kultura, eta euren sorpenak be makal erkiñagoak izan bear, bai gogoetaz eta bai gai erabilliz. «Goguan eta Gayetan —darri-makalak ixaten z'ran geyenetan naita batzubetan gotargi edo ispirazuñuaren sua ta ind'rra ixan. Baño geyenetan etziran sakonak, aulak baño. Azkenko irurogei urte onetan guzti ori aldatu zan eta ordutik euzkel-olerkari sakonak ernetan asi ziran, abettzaletasunak bultzauta».

Berbera izan da orren testigu. «Eta geuk —idazten dau— ezautu doguz Arana-Goiri, Eleizalde, Bustintza, Enbeita anayak, Arriandiaga Aba, Zabala-Arana Aba, Arrese-Beitia, Orma.txea, Monzon, Lizardi, Urkiaga ta beste asko, euzkal olerki polita-ederrak egin ebezanak, euzkera garbiz ta sakon-sakoniro. Ete ziran olakuak antzin-alদিijetan? Eta euzkei-idazliak, euzkel-lauz idatzi ebengan be bardin. Eleizalde'k esan eban antziñeko idaztijak, na'z-ta baten batzuk asko goralduta ixan arren, geyenetan gari gitxi ta lasto asko daukela...».

Eta azken urteetako euskal pizkundiaz era onetan amaitzen dau: «1936'garren urtian Euzkerea bere bidian eb.llan, iñoiz baño artzago. Inparringijak iñoiz baño Euzkera geyago erabilten ebcn. Euzkal-antzerti edo teatruak aurrerakada aundija egin eban, eta Euzkel-lkastolak zetan esan be. Baña, euskerearen arerijuak gure aberrijan sartu ziran eta dana birrindu eben. Orain, euzko-ildegijetan be, Euzkerea gebenduta dago. Zelan askatu ta gaizkatu? Bide bat baño eztago: abertzdletasuna». {*Euzko-Gogoa*, 5-6 zenbakia, 6'garren orr.).

ZIRILO URIBE ETA BESAOITAORMAETXEA (1887-1973)

Durango'ko seme, emen bait zan jaio 1887-7-9'an. Santa Ana eleizan bateatua, Anizeto Iturriaga'k. Ezkondua, bost seme-alaba izan zituan. Bizi ia bizitza osoan Berriz'en, Oka'ko ur-jauziaren arduradun bizi izan zan.

Bere ikasia geiegirik ez eban arren, gizaseme landua zan asko irakurten ebalako. Euskal bertso paperak eta liburuak irusten eban zan. Berrizko Udaletxeak erriko jaietarako ateraten zituan Egitarauak-eta berak idazten ebazan sarri. Bein, alako jaietan, bertsolari txapelketa zala-ta, maiko egun bear izan eban; arrezkerokoa izan zan gure alkar ezaguera. Orixega'tik ainbat olerki pitxi argitara neutsozan «Karmel» eta «Olerti» aldizkarietan. Bere seme-alabak daukiez, gaiñera, pillo ederrak argitara emoteko asmotan,

Ezta kaskarrena «Baserrikojauparia» deritxon au, «Olerti»-n, 1959'an, lenengo urtean datorrena:

Baserriko Jaupari biotz onekua,
Zure arduran dago gure erri txukuna.

Gure gogo gidari zintzo zu zaitugu,
Arazo ori beteten leial diarduzu.

Baserri onetako arimen artzaiña
Zeure ardiak zaintzen zara zu bikaiña.

Kristo'ren bedartzetan damotsezu jana,
Izan dagien beti goitar osasuna.

Komtuz aldetzen dozuz txerren bedartzatik,
Eta galzori diran leza baltzetatik.

Zernaiko oitradun pertsona txatxuak
Alper utsak dirala uste jaupariak;

Baiña euren egiña zindo betetzeko,
Elizan nai kanpo ba da bearra naiko,

Sarritan bizi dira eurenez aizturik,
Mendeko artaldea ondo euki nairik.

Baltzak oi dira batzuk abere-aldean,
Orrela baita sarri gogo-artaldean.

Eta gogo muker orreik damotse ardura,
Loitik orreik babestu, arein irrits-gura.

Leiatsu dautse deitzen orrei be ingurura,
Beste gogo zuriak dagozan bilkura.

Esku mendean daukon gogozko baratza,
Arek nai eukitea zero txiki antza:

Kendu lora arteko lizundun arantza,
Eta aitzera ziara txaarkeri-lorratza.

Bere zeregiña betez, olerkira doan gizonak bere dau gorapena,

JOSEBA ALTUNA ALDASORO (1888-1971)

Euskal idazle nekegaitz eta abertzale benetakoen belaunaldikoa. Euskaldun barria, baiña ekifiaren ekiñaz ederto menderatu eban gure izkuntza, ta, bere itzulpen eta osterantzeko lan ugarietatik dakusgunez, euskerari guna ateratzeraiño eldu zan.

Bilbo'n jaio zan, 1888'ko abenduaren 12'an. Berton baita bizi be bizi izan bere bizitza guztian, 1971'ko uztaillaren 27'an azken arnasa emonik. Bizkaiko Aldundian euskera irakasle izan jakun urte pilloan, eta orrek aukera emonda, beste buruko min barik, euskerari oso-osoan loturik ian egin eban.

Euskal lana.—Euskera ikasten ebillela asi zan idazten, 1913' rantza. «Azparren», «Amilgain» eta «Altuna'tar Joseba» erabilli zituan lanak izempetzeko. Bakotxak bete beair dau alik eta zeatzen dagokion egin-bearra, eta bilbotar onek, bere garaiko giroari eta ogibideari jarraituz, euskerearen alde jokatu bear eban gogotsu. Eta Altuna orretan alegindu zan, gizankiro alegindu be; euskera ikasi, argitu, irakatsi, auxa izan zan gizaseme jator onen arazoa.

Ona aren lanik urtenenak: 1) *Aflujos de euzkera* (Bilbo, 1915); lan ederra, gero b; asko.an argitaratua; 2) *Ezopo'ren Ipuñak* (*Euzko-Deya*, 1921-22); pilloa argitaratu euskun; 3) *Oskar Wilde'ren Ipuñak* (Bilbo, 1927), aleg'-txorta bikaiña; 4) *Afanasiev'en Ipuñak* (Bilbo, 1929), *Euzkerea* aldizkarian datoz; 5) *Grimm anayak. Ipuñak* (Bilbo, 1929), euskera gaibi errezez; 6) *Itxaro-ixarra* (Bilbo, 1931), Manu Sota'k erderaz egiña Altuna'k euskeraz jarrita; 8) Nigarrez igaro zan atsua (Bilbo, 1933), M. Sota'ren antzerkia, Altunak itzuiita; 9) Buruzagijak (Bilbo, 1936), M. Sota'ren atal biko antzerk'a, Akuna'k euskeraz. Bardin «Urre-txindorra» be (Bilbo, 1934).

Olerkañ.—Gogoko zitun eder-gaiak. Euskerara itzultzeko ipuin dotoreak aukeratu ez-ezik, poesiak be eundu euskuzan. Bilboko euskaltzaleak «Ereserkijak» deritxon, goratzarre, himno ta olakoz aberastutako liburutxoak argitara emoteko asmoz jarri ziran?an, J. Altuna'ri eskatu eutsoen k.guntza, ta onek a'nbat lan mamintsu osotu eutsezan. Amaika-amabi lan datoz, Altuna'renak, 1 buru orre. tan. Ona izen-buruak: «Gaizka daigun», «Gu euzkotarrak gozak», «Mendijen ganetik», «Jantzara, mutillak! », «Nik maite dot bijotzez», «Geure aberri-basuak», «Mendi-ganian», «Ene maitetxu laztana», «Aupa, mutillak», «Amaren pozkarri», «Pijoka ta alai-tsu», eta abar. Aberkoiak dira geien-geienak. Ona iru:

«Gu euzkotarrak gozak,	Guk Euzkadi yuagu
utz-utzez euzkotarrak;	Aberri bakarra;
odolez garbi eta	bera goraldutia
gogoz sendo-zinduak.	dok geure biarkuna».

Lauko au be azkar polita dogu, abestuteko egiña:

«Mendijen ganetik agiri dira
gosez geugana bein etorrita, geu gaxuok!,
bela arrotz zitalak, geuri begira;
zati-birrinduko gabez euzkotarrok».

Maitasun abestien artean dator estrofa biko au:

zeu zara neure bizitza.	Neskatil polit-liraña,
«Ene maitetxu laztana,	euzko-basoko usana:
ene bijotzaren jabia:	gogoz dopaltzut neure maitasuna
zeu zara neure atsegin betia,	artuizu ene bijotza».

Koplari gozo onek ba-ekian, bai, maitasuna, erria, euzkera kantatzen. Ba ekian ederra adierazten.

GOIENETXEATAR ANDRESIO

Leza illuna dogu gizona, misterio ta ezkutuz betea. Ori bera artistak be. Olerkari naiz margolari, barruan daroana adierazo egiten dau artisteak; izate barruan borborka daukana azalduz nor dan erakusten dausku. Olerkariak, esate baterako, bere barne-sarrastada ta biotz-ikara itz;z adierazten dau, eta ordurarte ez ba'genkian be aren barruan zer egoan, baiña gero bai: biotz-ikara baten adierazpen artistikua da, zan be, gizona artista egin daroana.

Eta onakoak, bide-ertzeko klabelin usaintsua lez, edozein errian dagozma dira, teknikaren bidez berezko senari indar apur bat ezarri ezker beintzat. Gaur orri oneitara dakargun koplaria edu onetakoa izan genduan. Nor, baiña? Goienetxea ta Sanz'tar Andresio.

Ia urte bete dala eskuratu eustan Bermeo'n, Eupeme Deunaren elizan txauburu dan Olazar'tar M^{artin}, errkaltzale z^{ntzeak}, poesi-liburu arras bitxi bat, «Euxkerazko Olerkiak» - «Itxasoko Izar Argiak» titulua dakarena. Egillea? Azpian dator, Goyenetxea eta Sanz'tar Andresio. Nor dogu berau?

«ZER»-en feeronetzaz zerbait idatzi nairik, joandako iraillaren lenengoetan eskutitz bat egin neutsan Martin'i, ango eliz-liburuak aztertu egizala eskatuz. Andik laster erantzun eus'an. «Emen ibilli naz —iñoan kartan— gure Goienetxea'tar Andres'o nor dan jakingurean, baiña dana alperrik. Len baiño be atzerago geratu naz. Lamene'tarrak ez dala euren artekoa diño eta parroki bietako liburuak aztertu ondoren ez dogu iñor aurkitu izen-abizen orreik daukazanik, Sanz Goienetxsa batzuk Andra Mari'n aurkitu izan arren».

Lenengotan uste genduan, emen Bermeo'n ikastetxea dauken Lamenetarren batena izango zala, Olazar'ek bertoko Udaletxeko liburutegia aurkitu eban eskuz idatzitako poesi-liburu ori. Onela darrai kartan: «Eskuzko liburu ori Bermeo'ko Liburutegian egoan, Udal-Batzaren Liburutegian. Ango arduradun dan Mallabia-Barre-

na'tar Biktor'eri be eskatu dauts.d.lz barriak, baiña ez diño besterik liburu ori Arrantzaleen Erakustetxetik ara etorria dala baiño. Eta len Arrantzaleen Erakustetxean zaintzaille izan zana ez dago olako gauzak gogoratzeko eran. Urte pare bat izango dira toki batetik bestera liburua aldatu zanetik, baiña Erakustetxean noiztik egoan jakiteko biderik ez dot ikusten. Eta gaurkoz ez besterik. Nik bilaketa jarraituko dot eta zerbait aurkiizekotan bereaia emongo dautzut barria».

Alan be, oraindik, nik uste dot, Berineo'n ba-dirala Goienetxea olerkaria ezagutu ebenak. Liburuak ez dakar urterik, baiña bai beste zeaztasun batzuk, lorratzean asi ta zerbait argi emon legikeenak. Bizkai'ko Foru Aldundian buru izan zan Jabier Ibarra Berge, «fundador del museo «Ercilla» y que dio origen al museo del pescador» diño sarrerako itzetan. Gauza bi, beraz, bere garaian asiera emon; orainchk ez dira urte asko igaro arrezkero.

Naiko mardul da lrburua. Bertso ta aurkibide LXX-XII orrialde daukaz. Danak eskuz idatzita. Letra nagusiak ez dira errez ulertzeoak, niretzat beiñik-bein. Asierako eskintza onela dator:

«Eztago itxasorik
Kolare bakorik,
Ezta bere itxorik
Arrantzal artekorik».

Neure arrantzale anayari Gumer da Fernando deitxonari; baita bere neure lagun mariñel danari; eta, bere bai, neure enrolako arrantzetako «vapor» ikatz, izenez «Poeta del Mar» dekonari. Ezau-garriok ba-diñoskue zerbait gure olerkaria nor izan zan jakin aal izateko. Nik alan uste. Arrantzaleen Kofradian urte askotan langille egon zan Urkidi'tar Julen jaunak jakin leike zer-edo-zer.

Gai askori ikutu arren, itxasoa ta mariñelak ditu geien dara-biltzanak. Ona izenburu bitxi batzuk: «Izar argia», «Matxixkakotik Talara», «Mariñelan miñak», «Abantean», «Arrantzaleak», «Itxasoagaz», «Jokalai arrantzaleak», «Izaro'ko Atxa Nagusi!», «Atunzaleak», «Mariaren urrarmdie», «Trañem estropada bat» (iru saio); ba-ditu bestelako gaiak be: «Usotxuak», «Argitasunak», «Esanak», «Edurne!», «Negarrak», «Azken agurra», «Malpraile'ren Sermoya», «Ertzilla Torrea», «Gurasoen arazuak», «Danetara nago» ta abar. 30 poesi guztira.

Irakur eizu urrenge au berak idatzirik itxi euskun lege. (Ez dauz bereizten s ta z). «Arrantxaleak» deritxona dozu. (rr kako-duna idazten dau ta tza bearrez txa).

«Krezal ganeko arantxalea zera?
Nezkatoa etor'ko datzu goizean gedarez
eta zeu ezpa'zagoz zur, oñan dandarrez
goizean goiz, errukioz, etorko datzu atzera,

Ondiño zagoz zeure gorpu garbikera?
Baña, ez. An doye itsasora. Txarrez
olatu sendoari emon arpegi eta, mgarrez
gurasoak, argia bisfuko dago iluntxera.

Baretuta dago itxasoa! Zorionian
erregutu zeroari eñdotzan zendo;
eta oraiñ datoz, pozik, lan da lanian.

An dator ñarru! Or dator Okendo!
txalupek betez arrañez. Tozta ganian,
zei erramoan irumadia, batera zendo! ».

Ikusten doguz or zear au baiño amalauko kazkarragoak. Ba-ditu amalauko geiago be jakituriz eta ganoraz jantziak. Aren lan guzt.'ai umore ona darie, euskaldun on bati lege. Erderaz asko irakurria emoten dau; euskeraz ez ainbeste, baiña berezko euskeraz ez dauz txarto azaltzen bere barru-zartako ta ikarak.

Mariñelen asti-uneetako karta-jokuak, janari urrua «makallu sifcu azala, ogi kozkorra, ardu pizker ibat, mats-sikubak, iku sikuak), urrin joanaren negarrak, zeruko argia dan Edurne, itxasoak gora ta beera dagian urrumadea, Kaltzapintxo'ren bizkar egindako barreak, Malpraillearen sermoia ta olakoak abesten dauskuz gozagiro ta olgura ederrean osotuak daukazuz. Baita onako esanak be:

«Itxasoko morrozko goigorra:
Noz emongo detzu, itxasu orrek,
Gaztetasuneri dekotzen zorra?».

Nik au idatzita gero, Olazar jaunak ZER-en aza¹du eban olerkari onetzaz artikulu jakingarri bar (ZER, 120 garren zenbakian) emon dau,

BASILIA BUSTINTZA OZERIN (1889-1972)

Mañari, aitz-arte zangarreko lurralde bikaiña, ezta txiroa izan euskal idazleetan, leenago eta orain. Emen jaio zan Basili, «Kiri-kiño» zanaren alarguna, 1889-9-26'an, Arrueta auzuneko Zumelaga etxean; andik egun bira bateatu eban Paulino J. Barrueta orduko txauburuak. Aren gurasoak, Felix eta Martzelina.

Ogei urteko zala, 1909-9-25'an, bere osaba Bustintza'tar Ebais-ta'rekin ezkondu zan; ez eben seme-alabarik izan. Gaztetan, neskatilla legez, ona ta maratza zalarik, euskal idazle aundiaren emazte zala, askozaz be arduratsu, zoli, kristiñau ta euskaldunago agertu zan beti. Senarra il jakonean (1929-1-31), Errose bere aiztearekin egin zituan ogetalau urte ta gero beste emeretzi bakarrik. Aste Santuz eta abar Mañari'ra izlari joaten nintzanea.n, alkar-izketa gozo-atsegiña euki oi neban aregaz. Pozik erakusten eustazan bere euskal lanak.

Azken gerratean, erbestetik ibilli jakun bere aizta Errosa-gaz. Errian maite eben, baita berak be erritarrak. Aizta biak ziran euskal idazle; Errose'k ainbat ipuin ditu grazi aunditan egiñak; Basili'k atsegin ebazan olerkitxoak, Buruko odol-gogorduraz il zan Basili 1972-1-4'an.

Olerki-irakurle ta idazle zan. Ikustera joan oi naiakonean, etxeko zer guztiak erakusten eustazan, baita ixil-ixillik eskuz idatzita eukan poesi ingurraztia 'be. Bein erregu ta erregu, kendu neutson mordo bat, eta *Oleri'n* datoz batzuk, *Aita Kurutzekori*, *Gor-bea'ko Kurutzeart...* Ez ebazan aintzakotzat artzen asti-uneetan egiten zituan lanak. Baiña ba-dabe —zelan ez!— emakumezkoak ezarri oi daben gatza ta samur[^]beratasuna aren lumatik urtendako olerkitxoak.

Ona bat, txasta dagizun, Gorbea'ko Kurutzeari opatu eutsona, eta «Karmel» guzur-izenez *Oleri'n* argitaratua (1962, III-IV, 23 orrialdean argitara emona).

«Urrun zakustan Gurutze deuna,
orraíño oiñez ezin joanik,
emen naukazu Zuri oiuka
besoak zabal-zabalik,

Txoria ba'nintz, ortxe nengike
neure abia gaiñe orretan,
kantuz lertzeko ordu orotan.

Maite-miñezko didar zal orri
goitik yatorko doia-eturri,
niretzat beti oso pozgarri.

Soiñez ezinda, nire gogoa
egaz doa Zugana,
mendi orretan agertu nairik
berak dautzun maitasuna.

Euskotar emakume zintzoak lez, arima jainkotiar baten jaube genduan Basili, eta beronen barruak emondako frutuak be ola-koxeak izan bear. Jainkoa ta jainkozko gauzak zituan ak kantagai. Jainkoa eder uts, nun aurkituko abesgai obarik? Gure mendiak barriz gurutzez apainduta agertzen.

ARROSPIDE TA BASABE'tar JON

«Muxika'ko seme ospetsu ta osalari bikaiña» idatzi neban nik «Milla Euskal Olerki eder» idatzian euskal-seme zintzo onen bizitz-zeaztasunak jartean. Ikus 649 orrialdea. Aitak eta semeak, Jon izenekoak biak, ospe zabala lortu eben osalaritzan eta euskal arloetan.

Kepa Enbeita'k ainbat bider aitatzen ditu Arrospide biok. Aita euskaltzale ba zan, ez gitxiago semea: nik Dueso'n ezagutu neban au batez be, beti abertzale errime. Eta gero, bere ogibide barruan, beti saiatu zan fedea ta aberria goretsi ta zabal-azten. Aita, Kepa Enbeita'ren adiskide min, etzan egundo nekatu urretxindorrari erLz-erri euskal-azia ereiten laguntzen.

Euskal idazle lez ez eban antza askorik idatzi. Ezta olerki-saillean be. Baiña olerkari etzanik ezin daikegu esan. 1925'garren urtean euskal jaiak antolatu ziran Sara'n, urteetan parroku izandako euskal idazle Axular'en omenez. Ango olerki-sariketan, ede-

rrenen artean ederren, Jon Arrospide muxikarrarena izan zan. Beronek irabazi eban Mayi Elisague Donibaneakoak eskiñitako makilla.

«Axular-Eguna» deritxo olerki oni, eta askotan argitaratua izan da. Zortzi aapaldi daukaz, pentsamentuz, neurritz ta amai-otsez ondo taxutuak. Irakur:

Euskaldunak, zatozte ba gaur Sara'ko zelai aldera;
Artu txapelak eskuan eta jatsi ibelaunak lurrera,
Eta pozaren pozez, pozarren, beg'jraturik ortzera,
Dedar: «Axular, Axular, ator jai ontan gure artera».

Orra nun laño zuri eder bat agertutzen dan ortzean,
Eta mendian zear or dator: Axular dakar gañean!
Eta Axular'ek eskutik atso zartxu bat, eri antzean:
Ama-semeak dirudiela eritegira bidean.

•—Agur, Axular, erritar zintzo eta mintzaille onena;
Agur, Axular; ala bear-ta erriko seme maitena.
Agur, Axular, euskal idazle bikaireretan irtena;
Axular, zure «Geroko Gero» betiko beti ganrrena.

Zeu eta zure «Geroko Gero» Euskeraren oin sendoa:
Erosoaren eroso zure mintzaeraren gozoa;
Eztiak lege z, gozoan gozoz, gozatutzen du gogoa.
Baiñan, Axular, lagun oi ror da? Beronek erran dijoa:

—«Ene semea, ni naz zure ta euskaldunaren Euskara
Eta zuekin euskal-egunak ospatzen nator Sara'ra;
Umeak oski berrikin bezin atse^intsu jai ontara;
Ala ez nau^e sarturen iñoiz eriotzaren lezara.

Nire bularrak iturritxo bi, beti-beti txir-txir baten,
Uda ta negu, gau t'egun, Euskaldunari ematen;
Baiñan neronen seme-alaba batzuk dakustaz joaten;
Amaz aiztuta erdel-amaren ugatzetatik edaten.

Ulea zuri, arpeia tximur... Au da benatan itzala!
Ugatzak ikol, sabela sakon... Au da belaunen makala!
Ene gaxua! Neure burua oiñari adi dodala,
Baña gogoa oso pozarren, Axular zala ta dala».

Orra gaur nire buruko baratz onetan egin dan la
Lorarik lora lorategia aratu arren dan-dana;
Ondo agiri dago nik txorta oberik ezin dodana.
Eutsi ba berau biotz-biotzez, ene Axular laztana!

OIZ MENDI

Oiz mendian buru-buruan,
urian baño besrela,
pozaren pozaz pozarren nintzan
baso-txoria bezela,
eta neuk zelan ez nekiala
eskuan artu txapela.
eta eskua jasorik gora
abestu neban. onela:

«Agur, Oiz mendi! Agur Oiz mendi!
Agur Oiz, mendi maitea,
zureganako eguzkia ta
zureganako aizea,
osasuna ta osagarria
dira bata ta bestea.
Agur Oiz mendi! Agur Oiz mendi!
Jaunan eskerrez betea.

Eta emendik begiraturik
batera eta bestera,
zurt-eragin daust agertu danak
nire begien aurrera.
O neurri bako anditasuna
edertasunaz batera!
nor egon leiten bertontxe zeuen
adi goizetik gabera!

Al daben danak betoz uritik
Oiz'era noizik beiñean,
ikusiteko gure mendiak
zugazti baten antzean,

eta etxeak uso zuriak
baizen argiak an bean
eta itxasoa, zelai urdiña,
agiri dana urriñean.

Eta zer ba Oiz'tik ikusten
erritan bere askoak?
Emendixik bai dirudiela
bata bestean auzoak,
eta eleizak etxe artean
txitetxoekin olloak,
eta etxetxu zuri-zuriak
solotxueta usoak.

Agur Oiz mendi, maitagarrien
maitagarrizko mendia!
Agur Oiz mendi zoragarrien
zoragarrizko tokia!
Agur Oiz mendi, betiko betin,
beti euzkera garbia!
Agur Oiz, agur urrengo arte,
geure Jaunaren saria!

JOSE MARI ERRAZTI SARATXO
(1890-1954)

Kezkaz ekarren Orixe —eta nor ez?— gure izkuntzaren iraupenak. «Euskera ezilkorra da» ta olakoak esan eta idazten doguz; baiña egia izango ete? Geroak itza. Len indartsu ziran erri askoren ala ta agintea illak dirala be, euren izkuntzak bizi dira oraindik. Baiña, beste errialde asko ez al-izate ez ele, betiko lez illak geratu dira. Eta gure erria ta izkera? Gaurko erri ta izkuntza zirimolean ez ete jakuz itoko. Zergaitik esan gengike gure euskera oraiñarte il ez dalako, geroago be ez dala ilgo? Ona Aita Gotzon Urrutia nabarniztarraren errazoiketa. «Oñarte ixan dauzan arerijuak —diño— iñoz ixango dauzanak bafio indartsubaguak eta gogorraguak ziralako. Areik erail ez ebenian, oinguak eta gerokuak ezingo dabe erail».

Aita mibisutarrak ez ekian, au idatzi ebanean, zelako arerioak —prentsa, irrati, telebista ta abar— daukaguzan gaur eta ondoren etorriko diranak. Zek orduan, gaur eta gero, gaiñ jausi lelikegun kinka estuan, onez aterako gure izkuntza? Orixe, esan dot, kezkatu ekarrela euskerearen zoriak. Eta luzaro zer orren inguruz pentsaketan egon ondoren, odei artetik eguzki-izpi ñabar lez, azken oiu onek urten eutson: «Abertzaletasunak bakar-bakarrik salbatuko dausku euskera».

Bai, aberria egiazki maite dauanak, orretzek gaizkatuko dau gure euskerea. Gaur asko dira euskera ikasten diarduenak; baiña asko dira asi ta, zai.Ua dalakoan, ikasteari muzin dagioenak be. Aberria maite dauanak, baiña, eragozpen eta zailtasun danak azpiratu oi dabez, eta euskereaz ederto jabetzera eldu. Olako asko ezagutzen doguz, len eta gaur. Nire ikasleen artean ba-dira, kanpotarrak izanik be, bertokoak baizen egoki ikasi ta euskeraz itzegiten dabenak.

Bilbo'n berton askotxo dira abertzaletasunak euskaltzale biurtu ditunak. Euskal irakasle onak ez dira palta izan; or Azkue, Kikiño, Mikel Arrutza, Xabier Peña eta abar, euren bizitza osoan ortan arduratu diranak; or baita ainbat eta ainbat ikastola, euskaltegi ta abar. Abertzale zintzoak toki orreitarara doaz gogotsu euskeraz ikasten, erleak ezti-gai billa loretara doazanez.

Enda orretakoa zan Errazti. Gizaseme adoretzu, artez, errimea. Arana-Goiri'ren jarraitzaille ziña. Umetatik ez ekian euskeraz, baiña abertzaletasuna eroian barruan ondo erantsia eta, lan eta lan, laster jabetu zan asaben izkuntzarekin. Eta ez jakun izan edoze-lango euskaldun be, jakintsu ta sakona baiño.

Buskal lanz.—Sarri ta nainun agertzen emon euskun jakitate ta sakontasun orren autorm?na. Diñoadanaren sinisgarritzat bioa emen beiñola nik idatzi neban zatiño au: «Gitxik iritxi oi dutena ere lortu zuen. Zer ote? Seme-alabai euskeraz irakatsi ta auek egiazko euskaldun egitea. Zaila danik ez diñot; baiña naimena bear dabesteai ere ori berori ar-erazi ta izate barneraiño zirriztatzeko. Ortan jarduna duzu Errazti, diru ta borondatebiziz. Laudio'n, esate baterako, urte gutxi dirala bere fabrika ondoan eleizatxo bat eregi zuen, Euskalerriko deun eta deungai guztien irudiekin apainduta-koa. Baita alboan, bere lepoz au ere, eusko ikastola bat eraiki zigun,

ango umetxoak ikasi bear duten guztia euskeraz ikasteko aukera izan zezaten» (*Euskal Literatura*, IV, 98 orr.).

Ikasle ta irakasle izan zan Errazti. Euskeraz ikasteko liburuak argitara zituan, bereak eta iñorenak. Laguratzeko-ta, «Euzkeltzale-Bazkuna» sortu eben berak eta bere koiñetu Zeferin Xemein'ek, eta ondoren «Metodo gradual para aprender el Euskera» etorti zan, euskal gramatika, iru liburutan, «P.'zkundia» etxeak sarri argitalduta. Ogeiren bat urtetan Errazti'ren gramatika auxa izan zan Bilbo ta inguruetako euskal eskoletan geien erabilli ta irakatsia,

Abesti-zale zan. Eta berak eratu, orraztu ta argitaratu ebazan «Euzkel Abestijak» (Bilbo, 1915 ta 1931) izena daroen iru ingurraztiak, baita «Ereserkijak» deritxena, 144 orrialdeko kanta-liburuxoa be.

Iburuak nai zituan umetxoentzat, zer irakurri euko egien batez be. Ortarako «Enbor» argitaldaria sortu eban, eta olan argitara emona da Azpeitia'tar Ju'ene euskal idazle argiaren «Umien Adizkidia», ainbat kuadernu aterarik sa>l onetan. Aita Arriandiaga'ren «Umiak autortuten eta Jaunartuten» liburuxka ta «Goizparraik eta Beldubaik egiña» deritxona be, bfre pentzutan argitaratu z'rtuan.

Bilbo'n jaio genduan Errazti, 1890'ko epaillaren 20'an. Gerra-tean Frantzi aldetik ibiili zan arren, Biibo'n berton il zan 1964'ko maiatzaren 19'an. Lan asko itxi zituan argitara barik; iru oneik merezi dabe aitatzea: 1) *Iztegi*, amaitu barik oindiño; 2) *Kistar Ikastija*, osoro amaituta; 3) *Aditza*, beti esku artean erabilli eban lana. Ez, Errazti etzan «izenak aundi, izanak txiki» orrettakoa. Bizkai-Buru-Batzarrekoa genduan.

Olerkari.—Bizitza ta lana alkarregaz neurri gozoan eb'ltzan Errazti'gan. Bere egun-sentitik izan jakun olantxe, ibai beera doan ur bizkorraren pareko: askan zear, ertzak ezotuz, marmarka ez-tan dabillena. Iñoz esana dot nik, gizona, itxas-azala baizen geldieziña dala. Ain dozu urduria! Gaur txinpart jario, biar negar-anpuluz.

Gogoratu dogunez, eres-zale zan Errazti. Euskal abestiak eder zituan, etxean naiz mendian eztarri leunez abesten ebezanak. «Euzkeltzale-Bazkuna»-k iru-lau ingurrazti polit argitara ebazan:-an, an zan Errazti aurrelari. Eta erri-knntuz dotcretutako liburu-

txo orreik bete ta birib.'ltzdco ietra barriak b.ar zituan, eta letra orretatik asko asmatu ta onduak izan ziran. Irakur olako batzuk; «Argizagi ederra» der'txon laburderazko erri-kantak izki geiago bear eban eta Errazti'k iuu aapaldi oneik gaiñeratu eutsozan:

«Ortze ixillan argi dagian illazki ederroi:
geure zori au Jakorik noz ete dok ikusi?
Len azke izanok oin yoguk arrotza nagusi...
Bide latz au arg'tu itxaroz, gentza geznarioi.

Ala-arantzak biotz gaxuok zulatzen yoskuak.
Zegaitik, ba, barre-irri dagik geure zori baJtzaz?
Ala ortze-goitik clakust, egubantz barria?
Itxaro gozo au laster, oi! bete egik geuretzat.

Illun-artez lagirk argia malkuak Iegortzen.
Eure bidez ua, illazki, bestetzkuk arg'tzen.
Zorun-euzkia odoltsu baso-ostez jagi dok:
Bere izpiak euzko-semiok yu^cz azkatuten».

Irudimenak bai dantza lerdena, aberritik ortzira ta ortzitik aberrira. Edozein errik dau, izakeran naiz olerkeran, bere sen eti jokabide berez'a. Eta orrelaxs dozu euskal bertso errikoiaren dan'za joria, bere-berea, bere muiña ta jantzia. Ez ibilli, ba, gure izaera arrotz-miesaz bitxitu nairik.

Beste bat tatiu orretan oretua. Maitea dau kantagai. Heine, Campoamor ta olakoen antzera osoua. Ikus:

«Ortzian izar ederra
gabaz agertzen da:
Zure irudia niretzat
ederragua da.

Oj maitia! Oi laztana!
Nire poza ta atsegifia:
Zu barik nire bizitza
mingoitx, illuna da».

Bizkaieraz dago sortzez. Eta biparren estrofa au, tabernetan be eurrez abesten da. «Itxaro-izarra» deritxo. Arin, txukuna.

Napar abesti «Bonbolentena» be sarri entzuten dogu, or-emen.

Baiña zazpi bertso-lerro besterik ez daukaz. Eta Errazti'k, luzatuz eta gozotuz, beste zazpiz ornidu eban. Onela:

«Ozti zabalán
izar artian
argi yagik illazkiak,

beren izpiak
illuntzen dozak
begitxu oien aldian.

Lo!

ARRUTZA'tar MIKEL (1890-1966)

Gizaseme apal baizan langille genduan Arrutza ta Egia'tar Mikel Bilbo'n jaio zan 1890-3-3'an, eta euskal lanari errime ekin ondoren, berton il 1966'an. Aita Mungiarra ta ama Gatika'koa zituan. Bost untedun zala il jakon aita, Algorta'ko osabakaz egiñik bere ume ta gaztetako urteak.

«La Polar» seguru-etxean eta Komertziko Bankuan langille zala, Azkue jaunaren adiskide egin oindiño mutiko izanik; laster, Foru Aldundiak Bilbo'n eukan irakastegiko katedra irabazi eban, norgeiagoka; 21 urte eukazan Arrutzak. Emen daukagu berau Azkue ta Kirikiño'ren ondoren euskeraz erakusten; gero etorriko ziran Altuna'tar Joseba, Gandariasbeitia eta Tomas Agirre, «Barrensoro». Ribera kalean irakatsi eban gero, eta azkenez Bilbo'ko Ateneuan. Labur, euskal arloa izan zan aren bizitz osoko zeregiña.

1918'an, Nikolas Deunaren eleizan ezkondu zan Klotilde Sopelana Iragorri, bilbo'arragaz. Sei seme-alaba izan ebezan, iru mutil —Xabier, Mikel ta Iñaki— eta iru alaba —Begoña, Itziar eta Garbiñe—, oraindik bizi diranak. Gizon arteza izan zan, eta zeredo-zer zuzen ez joiala iruditzen ba'iakon, prest geunkan beti ola-koari idazkiren bat egiteko. Zirikalari ederra zan, eta zirikatzen ebazan batez be, b?re eritxiz euskal lanerako balio ebenak. Berak egian lez, besteak euskal arloan langille ioiñi nai; paper mordo aundiak itxi euskuzan Arrutzak ondoren, dMiak euskeraz idatzita.

Gazte asi zan idazten, 1911'an. Arrezkero guztian idazle amorratua gertatu jakun. Kirikiño'ren eskolakoa zan. Aldizkari oneitan azaldu zitun bere lanak: «Hermes», «Aberri», «El Bidasoa», «Euzkadi», «La Gaceta del Norte», «Jesus'en Biotzaren Deya», «Euzko-Gogoa», «Egan», «Karmel», «Zeruko Argia», «Olerti»... Gerra aldiko «Eguna» egunkarian be lankide izan genduan, diñosku E. Erkiaga'k. «Garbi Zale Zarra», «Arrugain» eta «Urratza» erabilli euskuzan lanak izenperatzean.

Bereak dira liburuok: 1) *Metodo Masse-Dixon*, euskeraz jarria (Bilbo, 1923); 2) *Metodo practico para aprender el vascuence* (Bermeo, 1925), 146 orrialde; 3) *Euskal-ikasbide errexa* (Bilbo); 4) *Euskeraz ikasteko bide erreza* (Bi bo, 1934); 5) *Etxe-kalte* (Bilbo, 1934); 6) *Jol* (Bilbo, 1966); 7) *Irrati-saioak*. Azken urteetan Xabier Peña'k eta biak, Bilbo'ko Erri-Irratirako gertatuak.

Eta olerkirik? Baita. «Euzko-Gogoa», «Gernika», «Egan», «Karmel», «Olerti», «Zer»-en eta abarren datoz aren bertsoak. Ona bi, «Gernika»-n eta «Zer»-en datozanak, *Errekatxo gaizoa* e'a *Laztana neurea* deritxenak,

ERREKATXO GAIZOA!

Nora zoaz orren arin,
errekatxo gaizoa?
Nora zoaz, ur kaskarin,
trokartetik sakostarte,
zarraparra zoroan?

Goiko sorgu maitegarri
ostaldean utzirik,
zein da zure poz-egarri,
zelairantza etorteko,
tturruaka menditik?

Gera zaitez, urriñean
dantzut itxas orroa,
aren sabel illunean
galdu zeinke, bein-bstiko,
zure izate osoa.

Aolkua entzun arren,
errekatxo an doa,
aldatz, muna, zelai barren;
alai, azkar, poz ta barrez,
eriotzan ondoan.
Azkenean, galdu jakun
itxas zabal kolkoan!

Gaztedia, onan dabil,
errakatxo antzean,
atsegiña txastaun naiez,
graiña txarrak bultz egiñaz,
ondamendi betean.

NERE SORTETXEA

Ene sortetxe maitagarria, / mendlza baten zagozana!
Egunoroko gomutak doaz / nere gogotik zeuregana.
Ames gozotan ikusten ditut / zeure lurralde pozgarriak;
baso zugatzez beteak eta / zelaietako belardiak.

Baratzetako lora polilak, / ortuetako barazkiak,
ibaretako landa zabalak, / arkaitz azpian iturriak.
Soloetako garitza ederrak, / troka ganeko sagastiak.
errekaldeko makal-zugitz k, / Lurlan ertzeko mabastiak.

Satoritsuak bere lanakin / egin daroan lur- konkorra
beresi aldean, kea darion / ikazkintzaren su-txondorra.
Epertargien argi zurizkak, / saguzarraren egazkerak,
gabontz motzaren begi zabalak, / mozoloaren ibilkerak.

Arranoaren go-egazkadak, / zeru-zolaren kresailuak,
oianetako zugatz tantaia, / errekaztuen ispilluak.
Usain gozodun belar-ondoa, / irametaen gain-tontorra,
atadi aurreko zabalunea, / etxe barruko zokondoa.

Eskaratzeko bastertxo baten / aiton-amandreen zizailluak;
albo batera, egur-pilloak, / erdi-inguruan sukatuak.
Ormatik bera lapiko-padel, / euren lekuan urontziak,
andik-emetik jarleku ugari / etxeko tresna bereziak.

Goiko bizitzan etzangu argiak, / g'zategi ta lantegia;
orma ondoan erloiu zarra / aititen aitak eresia.
Gaillur aldean lastategia, / aldamenen ganbarea,
sagar umoak, arto ta gari / ondo zaintzeko aterpea,

Mcza entzuten doazan iagunak, /jolas-zelaiko gaztedia,
briskan dabiltzan emakume'k, / bolatokiko gizadia.
Urtez beteko abade jauna / eleiz barruan otoitzean,
arkupetako frontoi txikian / mutiko batzuk ekiñean.

Irudimenez entzuten d'tut / r rdi-bildotsen bekerekak,
zaldi-beorren irrinizi zol'ak, / idi ta beien orroekak.
Oillar arroen kukurrukuak, / oillo zintzoen kokoratzak,
paita nagien paiparatzak, / txita makalen pio-piokak,

Garitza arteko galeperraren / pospolinketa luzangeak,
etxe gaiñeko usategiko / urrumakada maitateak;
elai ariñen txirrio latzak, / larratxorien abesteiak,
suge zarraren txistu sarkorrak, / bela baltzaren garrasiak.

Erlauntzetako zunburrunk^fak, / txirtxil kaxkarren kirkirkadak,
zugatz-orrien pir-pir samurra't, / basa piztien alarauak.
Burdi-ardatzen kirrinka Iuze, / su basterreko txinparketak,
aize boladen durunduekin / zugatz-adarren txistuketak.

Errekaztoen txurru biguna, / atxuriaren koskakadak,
egurgillaren aizkora soiñu, / abere arranen dunbakadak.
Kaskabarraren kristel-kr'skadak, / trumoitza berraren burrunbadak,
euri-jasaren zarata bizi, / txarritegiko kurrinkadak.

Orrez gaiñera nabaitzen ditut, / menditarteko poz-narea,
baserritxoan alaitasuna, / bizitza garbi ta bakea...
Orreik guztiok ikus ta entzutez / nere amesaen iruditan,
biotza eztiz gaiñezka daukat, / gogoa pozez irrikitan.

Orko zoruna billatzen nabil / mundutik zear eten barik,
eztot aurkitzen iñun bakerik, / eztot aurkitzen zorionik.
Ene sortetxe maite-laztana, / nere gomuten oiñaria!
Zeure altzoan emon nai neukez / azken orduak ta bizia.

Aapaldi one'tan, ikusten dozunez, bada irudirnenik. Onakoxea
zan Gabriel y Galan espaiñarra. Eta nok ez dau a joten olerkari
aundizat?

GABIREL MANTEROLA
(1890-1977)

Gizona ez da jatez bakarrik bizi, ezta itzez bakarrik be. Ba-d'ra beste jardun batzuk omidiño gizonati barne-bizia iraunazoteko erabilloi oi ditugunak. Nor bik —adiskideak ba'dira batez be— noizik beinka alkarri egifiiko ikustaldiak ez ete d'ra bizi emoilie, bizkortzaille bikain? Orrela egiten geuntson guk alkarri, Gabirel-ek eta nik, a Zeanuri'n eta ni emen Larra-n bizi izanik; gaur ni joaten nintzakon ara eta biar bera etortzen jatan ona, autu gozotan alkarri bizia ezarten. Literaturaz izan oi zan geienbat gure alkarritzeta. Oso jakintsua zan Manterola. Eta nik esango neuskizu, niretzatbeinik-bein, etzala noribere jakituria merke saltzen dabenen artekoa.

Nik, nere V-garren «Euskal Literatura»-n, aren fitxa egitera-koan, onan idatzi neban: «Langille zail, nekegaitz eta euskaltzale trebe. Apaiz ona, ta apaizgoari dagozkion eginkizunai gaztetatik lotua, Kristoren itza ta Jaungoikoaren ereinua, lumaz ta mingaiñez —autortegian atan be— zabaldu ta arimetan bizi-azten alegiñak alegin egiñikoa. Gaur berton, 86 urte bizkar gain daramazkin arren, ortan ari izana. Eu?kaltzale eredugarria, euskeraren onerako batzar guztietara jo oi zuen beti, bere agiriz ta solasez batzarkideak poztu, azkar-azi ta indarra eman naiean».

Zeanuri'n, lurrez, giroz ta gizasemez eder dan euskal erri txukunean jaio zan Manterola, 1890-3-17-an. Umetan bere errian azi ta ikasia dogu, guraso Jabko-zale ta langilleen magalpe arduratsuan. Gero, eliz-deiak bultz-eraginda, Galdako'n bere osabeagaz ikasi zituan latin iru urteak. 1905'tik 1913'ra, -iru urte Filosopi ta bost Teologi ikasten egin z'tuan, 1914'an eliz-gizon egiñik, Prudentzio Melo Gasteiz'ko gotzain jaunaren esku ezartez abade egin zan.

Abadetza artu besterik ez, Eibar'ko apaizJaguntzaille ta moja kapellau izantatu eben. Ementxe bizi izan zan, arima-arloan burubelarri sartua, eta euskal idazlaritzan lanik asko egiñez, 1936'ra arte, orduko gerra mingotsa sortu arteño. Garai aretan Ingalaterra'ra jo eban, Eusko Jaurhritzak bialduta, ume-talde batekin, Bizkaiko eta inguruetako umetxo areik zaindu egizan. An egon zan ondoren, leenengo umetxoen ardura izanik eta gero arima-zaintzan,

izlari ta autorle, 1948'ra arte. Urte onetan biurtu zan Euskalerrira ingles izkuntzaz eta ainbat liburuz jabetua.

Arrezkero Zeanuri'n bizi izan zan, elizan abadeai lagunduz eta etxean einbat euskal lan osotuz. Zeanuri'n berton il zan 1977-7-6' an. Urrengo egunean ospatu ziran elizkizunak Andra Mari elizan, arratsaldeko 7,30'etan. Juan Mari Uriarte gotzain ordeak euki zituan mezea eta itzaldia, ainbat el'z-gizonek lagunduta. Erri csoak beteten eban elizea. An ziran Euskalerriko idazle punterengoak, Euskaltzaindia buru zala. Euskaltzain urgazle zan.

Umetatik dakargu bakotxak geure deia, edo-ta ontara naiz ar-tarako trebetasun aparta. Eta ori izaten da, naizta beste lan eta ogtibadeko arazo batzuetan buru¹belarri ondo sartua izan, guri bera-rizko poza ta atsegiña dakarskuna, bizitzako ordu larri ta latzetan sarri. Geure «zorakeritxoa» deritxogu orri. Eta alan da, izan be.

Manterola, bere eliz-ardurazko lanai amaia emon ondoren, beti ta bizkor idatz-arlorra joian. Bizitz osoan erabilli euskun luma es-kuan. Ikasle zala asi zan idazten, euskeraz batez be. Eibar'en egoala eta Zomotza'n «Jaungoiko-Zale» apaiz bazkuna sortu barri, bere «Jaungoiko-Zale» aldizkariaz, emen ekin eutson iñoiz be as-pertu barik, idazteari eta gero asteroko biurtu z_{nean} «Ekin»'en. Zenbaki bakotzean bi ta iru artikulu agertzen dira gai askotaz ida-tzitako lanak, G. Manterola'renak nunbait. Izen-orde asko erabilli zituan lanetan: ««Gama», «Mitarga», «Urigoitia», «Gabirel», «G.»... Gerra aurretik eta ostean eguneroko ta aldizkari oneitan beintzat idatzi ebazan lanak: «Euzkadi», «Zeruko Argia», «Yakin-z:i», «Argia», «Karmel», «Olerti», «Agur»...

Ugaria zan esan dogunez, Manterola'ren luma. Libum lez ez eban, prosaz beintzat, askorik argitaratu. Baiña, euskal idazle lez, or-emen sakabanaturik itxi euskuzan lanak ez dira gitxi. Itzulpen asko burutu ebazan, bai euskerara eta bai erderara, inglesetik eta prantsesetik. Mateo Muxika'ren gotzain-idazkiak eta Morcillo'ren banaka batzuk berak euskeraratuak dira, bizkaieraz ain zuzen.

Olertia sentitzen baiño len, ura bizi izaten ikasi dezagun, ge-ronek bizi izan ez degunik, ezin esan dezakegu txukunki. Ertilari trabeak baiño lenago gizon onak nai ditugu, ontasuna utsik baita elertia. Nork beraren¹ gogoa ederrez ez badu janzten, azaletiko ikusgarriak nola egingo ote zitzada edo zirrara»,

∴ ∴.Ez..kendu,,jriesedez, pixurik itzoi. Errazoiz zamatuak ba't di-tuzu, Gure Manterola olerkariari egoki ta ondo yatorkozanak. Ari-ma eder baten jabe zalako, eder utsltu eban bere barrua, bertsozko sorpen ugari, bikain, s3.kone:an. 1921'an 113 orrialdeko liburu bat, «Goi-izpiak» eritxoha eskiñi euskun, eta sarreran onela iñoan: «Giza-biotzak yoranez beragandu gura dituan Egia ta Zorunak, ludi onetako gauzetan susterrik eztauke; eguzkiaren izpi beroen 'antzera goitiko igaliak dira; norberegandu gura dituanak, ba, nai ta'nai' ez adimen-biotzak goirantz yaso bear. Auxe dala-ta, gai one-tzaz, urte bi oneitan egin dituan itz-neurtu geyenak, aizkidetasunak bultzatuta, egilleak idaztitxo onetan esitu dituanein, GOI-IZPIAK izentzat ezartea otuyako»,

Gure inguruko gauza guztiak be «eder sortu ziran —diño LaUaxeta'k—Jainkoiiren laztanez, aren begiak unkitzen duena zora-garria dalako. Zeruko ats samurrak zaintzen d'tu ezilkor izaki guZtiak, ustelkorrak diran arren... Ludiko gauzak ederrak izaki, oek kopiatzeko arimak ere ederrak izan bear du. Loi dan ispilluak nola erakutsiko digu edertasunaren antza? Gure arima ispillua baiño ez degu geuregan antzeztuteko gauza orok egiña. Beraz, garbi bego»,

Dudamuda bage esan daikegu, ba, Manterola'ren lumatik ur-tendako guztia ederra dala, naiz prosaz naiz itzneurtuz biribildua. Goian aitaturiko hburua agertu zan?an, kritikalari batek onan ager-tu.eban bere eritxia: «jaungoikoa ta euskera bsnetan maite di-tuezenentzat guztiz egoki ta atsegingarriak dira *Goi-izpiak*. Izkera garbi ta launezko lorez apaindurik eikeintzen zaizkigun neurtitz auek entzumenat atsegindu, biotza berotu, ta burua goi-argiz be-terik'uzten dute» (J. B.Deya, 1923, 350 orr.),

.-.- Nik ez diñot Lizardi, Lauaxeta ta Orixe'ren maillako, goi-maillako olerkari danik gure Gabirel, baiña ez daust ifiork uka-tukprolerkari arin, sakon eta atsegiña danik. Eliz-gizona izan zan, Jainko-zale sutsua, arimak eta erria, benetan maite ebnzana; kutsu ori dariolaosotuak izan bear,• nai ta ez, aren koplak. Ona lan au idatzi xiairik nenbillela esku artera jatan «Ber-piztu da» deritxon olerki au, 1957'ko jorraillean «Zeruko Argia»'n datorrena; irakur egizu; bederatzi aapaldi dituy eta emen dozuz sei: -.-

Poztu gizona! Poztu barrendik!	Zjtan dok ire nausitasuna?
eldu da egun alaya,	Nor dok gaurgandik menpeko?
Kristo'k biztuaz lortu daualako	Kristo'k biztuaz ondatu au bein,
eriotzaren amaya,	ondatu bein ta betiko!

Oben estuntzak urratuteko	Gaurtik aurrera, gizaldi orok
il zan lotsariz Gurutzean,	alaitasunez beterik,
bere bizia geugandu daigun	esan leikio eriotzari:
illen artetik biztu zan.	«Ez yaukuk ire bildurrik! ».

«Non dok, eriotz, ire eztena?	Bake ta poza, zorion, aintza,
Non yagok ire garaitza?	Kristo'k berpiztez dakarsku;
Non dozak ire arrokeriak?	«aragiaren biztuerea»
Non yagok ire ayotza?	biotzez autortzen dogu».

Mueta askotariko gaiak dantzatzten ditu, sakon eta bizkor. Iz-kuntza aldetik ez dau utsik, ez joskeran, ez neurkeran b?rtsoz diarduan. Nekearen nekea bear da gero, itz-neurtu barruan gogapen trinkoak eta biotz-zirrara biziak mugatu ta eder jarteko. Gaur, neke orui muzin egiñik, bertso zurira jo oi dau askok. Zein bide jatorrego?

PEDRO ORMAETXEA ALDANA
LONTZI ABA, KARMELDARRA
(1891-1949)

Gizaseme sutsua, Jainkoaren eta Euskalerriaren aldeko lanean iñoiz be aspertu etzana. Ekaitz arteko aize zakarrak or-zear eroandako orbela iduri, bere sorlekutk atera ta erbesletua, an Pazifiku itxas-aldeetan, Txile'n be, ainbat lan egin ebana.

Zornotza'ko auzune apaiña dozu Boroa, gizaseme prestu ta argien jatorria Jeenago ta gaur-egunez ospetsu dana; ementxe Zugatza basetxe'n jaio zan Lontzi Aba 1891-12^4'an. Goi-dei samurrari efañtZLinik, gaztetxo zala jantzj eban karmeldar abitua I.arrea'ko komentuan, 1911'an eskiñi eutsozan Jaunari bere botoak, eta ondoren Markiña, Irufia, Gasteiz eta Begoña'n burutu zituan eJiz-ikasketak, 1920'an gotzuañaren esku-ezartez mezako egiñik.

Esku-ezartez sag?.ratuz gero, prailleak lanari ekin bear dautso. Eta Aita Lontzi gazteak Burgo dz Osma'ko karmeldar komentuan egin eban lan gogotsua, eliz-izlari trebe. Gero, 1931'tik 1937'ra batez be, Larrea'ko eta Markiña'ko komentuetan jardun eban Kristoren Itza ereiten, Gogojardun eta Mixiño ugari bazterretan emonik. Bizkaiko erririk geienetan ibilli jakun ohntxe,

Larra onetan, naiko luzaro bizimodu zeatza ta latza eroan eban; orduan izan be gaberdian jagi bear izaten zan Larra'ko komentuan, gaberdiko elji2-otoitzak, Liturgi-orduak, ordu betekoak egiteko. Orrez gaiñera, komentuko diru-zaintza berak eroan eban urteetan, eta ardura aundiz eroan be.

Izatez bizia zalarik be, lagun ona zan. Ni iru urtez berarekin bizi izan nintzan ementxe Larra'ko komentu ontan; atsegin jakon inguruetan mendi ta bazterrak arakatzea, eta eñoiz astirik izan ezkerro, Bizkargi, San Pedro, Lemoatx, Aramotz naiz Muniketa'ra ibiltaldi bcgiko bat egiteko, laguntasuna eskatu oi euskun. Ibilliz, Kirikiño'k eta beste euskaltzale askok egin izan dabenez, baserriak ikertzean poza artzen ebala esatea, zozokeria dala dirudi: gure baserritarrai euren lanak aurrera eroateko kemena emon ezez, euren arteko autu ta alkar-izketa jakintsuetatik ainbat itz jator, esaera bitxi, kantu, olerkitxo ta abar, jasoteko oitura be ba-eban arek.

Orduan eta gaur be, gure euskaldun baserritarren ezpanetan daukagu gure euskera bizia, jator, bedeinkatua. Ez beiz iñok esan, gaur arrokeriak eraginda, esan oi diran lango tentelkeriak, arein kontra. Gure erri ta gure izkuntza maite dituna baserrira doa benetako euskera, garbi, errez ta oparoa ikasten. Iturri ortako ura edanik asko ikasi diban Aita Lontzi'k; eta ondorenez, ikastetxe nagusi orretan eskolatua, idatzi egin eban aspertu barik, idatzi itz:4auz eta bertsoz, garai aretan Zornotza'n argitaratzen ziran «Jaungoiko-Zale»-n eta «Karmen'go Argia»-n.

1935-37 bitartean alkarregaz bizi izan gintzazan ementxe, Larra'ko komentuan. Ni Elgeta'ko frentera joan n'ntzen guda sortu zanean; berak emen jarraitu eban, baiña euskal odolaren jarioak guztiz mindu ta naigabetzen ebanik ezin ukatu. Komentura nentorrenetan orixe zan gure autua, guda-oiñetako gorabsrak. 1937'gko

joraillaren 26'an Hitler'en egazkiñak Gernika austu ebenean, ni Elgeta'tik —Ermu, Markiña, Munit.bar'tik zear— aurreko gauan oiñez etorrita Larra'n nengoan, eta bazkal ostean, or iru t'erdiak inguruan bon-bots errimeak entzun genduzanean, Bizkargi'ra la-guntzeko eskatu eustan, eta nik ezin ezetzik esan; ara igon gen-duan biok, eta bertatik aurrez aurre ikusi genduan egazkin iltzai-lleen gorabera ta zalaparta guztia. Urriñeko zan etsaiaren eraso ankerra. Gernika ga'xo!

Ormaetxea familia, egiazko abertzalea izanik, aurrean erabillia izan zan frankotarrak sartu z'ranean: anaietatik bat fusilatua izan zan, beste batzuk illak eta expetxeratuak. Aita Lontzi, ekaitz illu-naren biurria ureratzen ikusiz, FrantzVra rldatu zan bsste kar-me'dar batzukaz batera, andik gero Txile'ra jorik. Ango komen-tuetan, amar urtetan beiñik-bein, gogotsu agertu zan lanerako.

Alan be ez eban osasunik eta ezin lan askori oratu arima-zain-tzan; gaxoeridun ebilkigun aspalditik. Ori gorabera, aal ebana egi-ñez, legegordetzeari ekin eutson aspertu barik; azkenez, gexota-sunak abailduta, gogo-laguntzaz kemendurik eta bere anaiak (kar-meldar anaiak) bira zituala, Jaungoikoari emon eutsan bere arima, Viña del Mar'eko komentuan, 1949-gko urtarrillaren 15'an.

Gaztetan asi jakun idazten. Zornotza'ko «Jaungoiko-Zale», «Ekin» eta «Karmen'go Argia»-n datoz Lontzi Abaren lanak. Argi ta garbi idazten dau, joskera ederrean. Atsegin zituen esaldi luze samarrak, bai itzaldietan eta bai argitaratzen ebazan lanetan. Nai-koa idatzi eban. «Karmen'go Argia»-n, esaterako, illero emoten euskun zertxobait, prosaz eta bertsoz. Aldizkari au sortu ta asi zanean, lenengo zenbakian eta gero be bardin, izpar arloan ekin euitson gogotsu. Izparlari —gaur gazetari esan bera ei d'ogu— zea-tza zan, eta zeregin ori be lepoan dauanak eg'n bear dauanez, bere egitekoa bete ebala uste dogu. Ak itxita, alb'ste pilloak daukaguz or-emen euskal elerti edestirako jakingarri jakuzanak.

Naiz-ta berez A. Lontzi esaldi luze zalea izan, pentsamentu laburrak, motzak, ipuin antzera askotan, eskiñi oi eutsozan ira-kurleari. Neurtitz asko ditu zornotzar idazle onek, erreztasun izu-garria eukan-eta bertsoak opiltzeko. Idazti eder bat osotzeko lain poesi aurkitu daikegu gora£,o aitatu ditugun iru aldizkarietan.

Orrez gaiñ, .l'xile'n egoala, ipuin liburu bi argitaratu euskuzah bertsoz. Ona: 1) *Lontzi Aba'ren Ipuinlxuak* (Santiago de Chile, 1947'g. Mikel Deunaren egunsan). 100 orrialde. Eun olerkitxo dira.guztira, polito eratuak. Eta 2) *Lontzi Aba'ren bigarren Ipuin-txoak* (Santiago de Chile, 1948). 100 orrailde. Eun poesi labur.

Ikuspegi zabala dau geienez poetak. Baita Aita Lontzik be. Praille zanez, erlejiño gaiak erabiltea eskatzen eutson aria geienik adierazoagaitik, ba-ebazan beste alderantz.izko ikuspegi ta puntuak be. atseginjakozanak, -aitatu doguzan umetxoentzako ipuiñak adibidez. Ia beti, baiña, Jainkoa, eliza, maitasuna ta olakoak ziran.

Ona au «Maitasun-erroa» detitxona, «Karmen'go Argia»-ren 4'gn. zenbakian, 1931gneko jorr.;illean datorren bost estrofakoa. Irakurri:

«Agindu zeustan zsrual, Jauna, enau ekarten Zugana,
ta gaiztokiko su-gar bildurraz eztot lagatzen obena;
baña maitasun zintzo sutsuaz gartu zeustandik barrena,
Zu zara nire biotzarentzat maite ta kutun on-ona.

Zure Biotzaz nire biotza maitasun gar bat egiñik
begiak.itxi edegi baten ipmteko oso osorik,
ez al da naiko Gurutz orretan ikustea Zu eskeirik,
esku ta oñak iru unrze lodiz nire onarren josirik?

Zure gorputza ikusi dauna odolez oso bustita,
burua zear beatzeraño errekatxo bat eginda,
maitasunaren maitasunez biotz guztia erreta,
Zure aurrean apaltasurez ez da agertuko etzunda?

- Nirebiotzak eztau maitetu egundo Zure izenik,
bide onetil< dabilentzantzat daukozu^ako zorunik:
nirebiotzak bere maitetzat artu zenduzan unetik,
sari-zigorren ardura b^rik maitatu zaitu gogotik.

Bide nasaitik doazanentzat ezoa'zeunko be zigorrik,
.....gaur letxe 'bardin egingo neuke. alde gaiztoko bidetik,
. 'ta agindu zeust.en sari joria emon ez arren poz-pozik
____lu.dia zear nabillan arte Zu maitetuko zaitut nik». . .

¹ Neurkerak, guztiz ezbaridinak txandaka egin oi ebazan; geien alan be zortziko nagusia zan aren lumak landua. Egoki etorren,

antza danez, bere izakeraz eta idaz-jarioz, olerki onetatik ikusi daikegunez. Izlari bezela, bcte ta opaxot.su zalako,. Kikeron deitzeh geuntson.

Eredü iez irakur «Gaiztoen Zoriomk» erttxon artikulutik artutako zatitxo au. «Goxe'ik gaberaño —idazten dausku-^- Ianean sendo diarduen idi ala bsyak, ganeko egun baten aragitegian ilteko, kortan beste zeregin barik gizetzen dagoan lagunari begi txarrakaz bcgiratu ta ugazab^ri ekin bearrik czpa'dauko, atsekabe, neke, oñaze, txirot^sun eta beste zoritxarpean ludian bizi diranak ba, aberastasun-ondasunen erdian, mundua zear,arrokeriz kukurrukur ka ta makalak ostikoperatzen dabiltzan arima gaizto, zantar, lapur ta lotsagaldukoari iñartsiz begiratu ta Jaungoikoari ekin bearrean, gaiztoari errukitasunaz begiratu ta jaungoikoari biotzik eskartsu ta zintzoena agertu bear daiitse».

Ez esan gero,, irakurle, euskeraz ez'n leiteke.la idatzi esaldi tuzerik. Eta ondo apaindutakorik.

BERNARDO GARRO, «OTXOLUA» (1891-1960)

Itzultzaille ederra dogu Garro. Mundaka'n munduratu zan 1891-VIII-22'an eta berton eta Bilbo-n bizirik, 1960-IX-14'an il zan. U aurreko urteetan sarri alkar ikusten genduan Gorbeia'ko mendibazterretan, oso menditar eta aize-zale zan-eta. Mendiaren, itxasoaren eta euskal izkuntzaren edertasunak ziran geienbat.gure autugaiak, iñoiz amaitzm etziranak. Barruan daroaguna, aoz esaten. Musika-zale zan txistua ta gitarra jotekian.

Urr.etako griñak nekez oiltzen. Nik idatzi nebm beñola: «Gure txikiak, kale ertzean edo-ta itxas-eg>an moltzoka jarrita atso zaar maiztuak zebiltzaten b:rriketa ta mormoxak entzutea eder zuan nunbait, itz-gaizto, irain eta aiñen-biraoak rari egozten omen zituzten abots-biurkera ta soin-dardarizu ta paristaz. Garro gaztea aieri belarriak itsatsita egoten omen zan, kukuka bezela; orduntxe jaso zizkigun ark'zeinbat ipui, esaera, esalc.fi supita, itz-zuur, aien ezpanetarik bera konituratu gab: irtenak ez gutxi. Benetako auzi ta

korapilloak erabilli zituen, ortaz, itzulpenak egiterakoan; kalean ikasi zuen aditza bere aldietan etzan, ziur asko, eskolan erderaz ikasten bat zerorrena beintzat. Euskeraz ta erderaz kalean entzun eta ikasia irabiotu oi zuen bere kautan eskolan aditzen zuenakin berdinduz. Orrela egin zuen, alegia, bere elebitza. Bietan ederki mintzatzen zan, baita idatzi ere» (*Euskal Literatura*, IV, 107 orr.).

Euskal garra ekarren barne. Gazte zala gipuzkoar gazte batzukaz artu-emoaa izan eban; baita euskal nobela batzuk irakurteko erea be. Añibarro'ren *Esku-Liburua* gogoko izan jakon, berak diñoskunetz. Izparringi, asteroko, bertso-paper eta olakoak, barriz, aspertu barik iruntsi oi ebazan. Era orretan, euskeraren zirkuntzulo guztiekin jabetu zan gaztetatik.

Emeretzi urtedun zer-edo-zerk eraginda Argentina'ra joan zan, Zetara? Lanera? Dakiguna, zera da: zazpi urteren buruan Mundaka'ra biurtu zala barriro, «euskaldun internazionala» eginda, ain zuzen. Euskalerrri osoko euskaldunakin itz egiteko gai zala etorri jakun etxera. Bere idaztietan be orrela agertzen jaku.

Euskaltzaiña zan. Ikas-griñak aurrera garoaz sarri, ta Garo be sortzetiko imin ezin eutsi orri jarraituz, ikasi ta ikasi ibili jakun, Eta idazteko lera? Noiz sortu jakon? Ortarako une berezi bat bear, akulu eragillea. Niretzat euki nebazan irakasleak izan ziran bide, ni idazle izateko. Otxolua'ri —ez'zen au atsegin jakon berari—, berak diñoskunetz, Kirikiño'k emon eutson aukera, 1924'an. Batzaldi bat eratu eban onek, itz eierretik eskuira na'z eskuitik ezkerrera bardin irakurten diranen sariketa. Ibillia atz;ra egitea nunbait. Kirikiño onako gauzai guzt'z emona zan, idazleak sortu ta bizkortzeko berebiziko gaiak zirala-ta.

Garro'k pilloa bialdu eban batzarrera, onakoekin osoturik. Ona bi: «An atzo arro zana, senarran esanaz orra otzana»; «Aita, itxi aita»; orrelaxe eun esaldiraiño, neurkera guztikoak. Baiña esaldi bi besterik bialdu ez ebazan andereiño batek irabazi eban leiaketa-saria, esaldi bata izan be konkurtsora azaldu ziranetatik luzena izan zan, eta saria luzeenarentzat iragarrita egoan. Garro'k aipamena izan eban,

Gerokoan, bere bizitzaldi guztian kontixu, Mundaka inguruko albistak eta barriak bialdu oi zituan astero Bilbo'ko «Euzkadi»

egunerokora ta «Euzkerea» aldizkarira: agerkari biotan azalduko ditu bere lanik geienak. Erriko izparrak beti etozan ipuin, jazoriko edo edesti-txatalen batekin amai lez txukun jantzita. Bertsoz be ainbat olerki ta alegitxo ditu biotan. Batzuk bere kabuz egiñak, eta beste batzuk ingelesetik-eta itzuliak.

Ona Garro'ren lanik beiñenak:

«Euzkerea»-n: 1) *Voronoffkek be ezin duana* (192?); (2) *Bijar Doniane-ra* (1929); 3) *Ortuzar'tar Errobusten jauparija* (1929); *Nai dogune* (1930).

Gero itzulpen eder bat emon euskun, goralpen aundiak artua eta oraintsu be bi»arrenez argitara emona: *Bertolda'ren maitzurreri zurrak eta Bertoldin'en txaldankeñ barregarrijak* (Bilbao, 1932), Verdes Atxirika'tar Emeteri'ren irarko'an. 183 orrialde, azken iztegi luze bategaz. G. Cessare Della Croce italiarrak idatz'a euskeraz, Itzulpen au, zatika, «Euzkadi»-n agertu zan lenengo.

«Euzkadi»-n: 1) *Pisti patariak* (1934); 2) *Kurutze eg'nda dagon lekuan* (1935); 3) *Abere dontsuak* (1936); 4) *Euskalerriko aberepiztiak*; 5) *Abere Ipuñak, kontu-kontañ esanak*; 6) Lapurditar J. Barbier'en «Ixtorio-Mixerio», ipuin sailla; 7) *Euskerazko Tokiizenak* (Euskera, 1956); 8) *Lau Ebanjelioak*, I. Goma'ren «Eban-gelios concordados» euskeraz, oindiño ergitaldu barik.

Idazle ontzat jo eben bere garaikoak. Eta orrela da, izan be. «Ona-idazten dau Lizardi'k, ezin polikiago ari dan idazle bat... Otxolua'ren idazki mamia, Mundaka'ko berriez ta zenbait goxoki geiagor ornitua... Bizkaiera giartsu egokia oi derabil, ta itz-aukera-tze ta are asmagintzan e'e zolia da. Euskerak Bizkai aldean ditu idazle bikaiñenetakoi'k irudi za't» {*Itz-lauz*, 1934, 88 orr.). Eta Orixe'k: «Lagun eta irakasle dut Otxolua... Euskalerrri guztiko idazleen artean txukunenetarikoa».

Olerkari legez be egin euskuzan bere saioak. Bi-daukaz pcesi bitxi ariñak, berak bere jitez egiñak eta itzuliak, ingelesetik eta portugajeratik. Eta kanta letrak ugari; txistua, gitarrea eta pianua jotzen zitan Garro'k, eta kantatzeko bear ebezanai letrak berak jarten eutsezan. Onakoak edo:

«Kabeliña, kabeliña,
kabeliña biotzkoa;
nire maitetxuagana,
nire maiteagana oa».

Noiz'k bein izan ci ebezan gitarrea artu, Iparragirre lez ibilli ta bertso barriak saldu ta kantatzeko tentaldiak. Baiña «ez gagoz Iparragirre'rena egiteko» esaten eban.

Nik onako lau sartu nituan neure «Milla Euskal Olerki Eder» liburuan, au da: «Neure ondotxutik nora?», «Lander maitemindua», «Itxaro, txontxo» ta «Jai-li-li». Irakur egizu eurotatik bigarrena, ots, «Lander maitemindua»:

«Bidaztiak udan gerizea,
ur baretan untziak aizea...
Batez bere landerrak billatzen
al dauan lez abaroa:
mundu onetan gogait egiñik,
jasan bai dot asko samiñik,
eie biotz gaizoak zugana
bultzez, maitea, naroa.
Izan zakidaz abaro,
geriza ta aize naro
ene bizitza lander samin onetan.
Itxi egidazu uste izaten
izango gareala, egun baten,
zu nire erregin,
ni zure senarra ta jopu bsnetan.
Oi, nire atsegin?».

Esan dogunez, zazpi bat urte erre ebazan Argentina'n, gazte zalarik. An. ezagutuko zituan «gautxoak»; «Baneban nik izan» deritxon poesian beintzat alako baten erostak abesten ditu. Ona poema orren zatiño bat:

«Baneban nik izan,
baneban;
zaldi bat
txidar-oriskea,
zaala ta mizkea;

«Petiso» edo dana-dala neritxon,
iñoiz ezin geldirik egon;
bizkorra zalako,
ta lasterra, oi ez lako;
«musuz-atze»-ren aldia emonda be
lasterketa guztiyetan bera zan yabe.
A zan zalduyaren yayua,
neure zaldu-txiko «bayua»!

BIXENTE ETXEZARRAGA
(1891-1968)

Gizona, argi autortu daigun, misterio aundi bat da; gure mendi ta arkaitz artean ugari samar dagozan leza ao-zabal illunen antzekoa. Beronetzaz zerbait dakigun arren azaletik, barruz —ez-piritua, pentsamentu ta sentimentuz— oso gitxi besterik ez dakigu. Geienik maltzur, azpi-jale, guzurti, apetaz betea agertu oi jaku. Eta azala barruaren ispillu dala bape gorritasunik bage esaten dogu. Zerbait ba-dago, beraz.

. Misterio au bertsogintzan aundiagotu egiten da. Errazoe ta sentipenaz batera irudimenak be lan dagi koplak sortzerakoan. Kcpla-sortzea, barriz, beste edozein joko lez, asmamenarren joko maiñatsua da; setati baten burualdia. Gizonak ortxe josita lez itxi daroa bere misterio edo ezkutuaren zati bat. Irakur edozein olerki eta ikusi.

Olerkari artean, jakiña, batzuk argi ta misterio aundiagoz inguraturik agertzen jakuz, gure Lauaxeta, esate baterako, edo Erkiaga, Aurre-Apraiz... Oso misterioz jantziak nunbait. Beste batzuk errez, lau ta toles-bakoago ditugu; are'n lanak, o'erkilanak, ez jakuz ain errez ulertzeko; bigarren oneinak, bai, oster, ira-kurri-ala ulertzen doguz.

Zeintzuk eta dira obeak? Garai baktzeko gustoak asko esan nai dau. Gaur, adibidez, illun-zale dira artistak, naiz pinturan, na'z poesian, naiz dantzan. Ikusleak naiz irakurleak lan egin bear ei dau illunetan dagoana argitara ateratzeko. Or untzea. Artisteak berak bakarrik ez dautso lanari ekin gura, besteak be sai'a daitezala nekelanean.

Ortik, ba, batzuk goregi ta beste batzuk lauaga ikusi oi ditugu, olerkarien artean naiz beste edozein artetan diarduenak. Baiña beti misterioz gaiñezka. Etkezarraga, «Zidorra» euskal literaturan, lau onein artekoa genduan.

Aran lilluragarri ontan ja'oa dogu «Zidorra», Zeanuri'n, Al-toste auzuneko Ellauri basetxean, arratsaldeko lauretan ain zuzen, lengo gizaldiaren azkenetan, 1891'ko urtarrillaren 25'an. Urrengo egunean bateatu eben. Bere gurasoak: aita, Eujenio Etkezarraga Beaskoetxea, lurgiña, Zeanuri'koa, eta ama, Benita Artiñano Orue, Zeberio'koa.

Zeanuri'n bertan egin zituan bere lenengo ikasteak eta gero Balmaseda'n. Miren B'otzaren Semeen ikastetxean urte mordo-txoan. Buruz argia zan Etkezarraga, gizon lez zintzoa ta edozeiñi laguntzeko beti gertu egoana.

Ezkondurik be Zeanuri'n bizi izan zan, baiña emaztea il jakon. Eta gerra-aldian eta gerraondoan batez be or ibilli zan ara ta ona, penaz eta oiñazez beterik. 1943'ko epaillaren 26'an barriro ez-kondu zan Iruña'n, Laurentzi Deunaren elizan. Osasuhez beti izan zan meko ta aul samarra, eta Ameriketako giroa ohea izango jakolakoan, Argentina'ra joan zan, an Rawson'en bizi izanik bere arreba lobarekin luzaro. Ez eban seme-alabarik euki. 1969'ko epaillaren 25'an il zan, antxe bertan.

Naiko ikasia izan jakun «Zidorra». Beti ta nun-nai dozuz onuragarri umetako ikasiak ta onek lez komentuetan artutako rsima-

siak. Bizitza zear laster erakutsi oi doguz gaztetan egindako ikasketen frutua. Au edozein arlotan. Egin-egiñean be gaztetatik dakargun garra baliotsu izan oi jaku bizitzaldi guztirako.

Euskal arloari begiratu ezkerro, ez eban askok lez ez ikasle zala ez geroago bertanbera itxi basetxeko suete epelean edoski eban asabengandiko izkera ezta. Autuan euskera eban eguneroko mintzabidea. Orrez gain, idazteari be aspertu barik ekin eutson, ainbat euskal orri ta aldizkaritan bere lanak agerterazorik. Zornotza'ko «Taungoiko-Zale»-n, «Ekin»-en eta «Karmen'go Argia»-n, Bilbo'ko «Euzkerea»-n eta «Euzkadi»-n eta «Arratia'ko Deya»-n idatzi eban batez be.

Prosazko lan artean ba-daukaz olerki edo poesi labur ariñak, beti zentzunez osotuak. Ainbat gairi ikutua egin eutson, illai, santuai, Karmengo Amari. Emen gai bi bakarrik ikusiko doguz: «Gorbeia» eta «Oldargi».

Bere jaiotetxetik aurrez aurre dauko Gorbeia, mendi galanta, atxez eta bedartza jor.'z bstea. Klase askotako aberenk bertan, baiña ardiak batez be; an agiri jakoz artzaifien txabolak, or-emen banaturik, zuri ta eder. Txaboletan bizi jakoz artzaifñak ia beti, baiña astero lez etxera be osteratxu bat egitea atsegin jake. Etxean bere-tarrak poztu ta beretarrez pozturik, barriro doa gorantza, bere ardiakana, eta artzain-lagunengana. Ipiña-burutik, Lanbteape'tik edo-ta Zanburu'tik gora igoten ikusten dau olerkariak artzain zolia, «Gorbeya'ko artzaña» deritxon oJerkiak 13 estrofa daukaz, eta laugarrenak eta onela diñoe:

«Bere bularrak eztau
arnas-soñurik;
ezta belaunetan be
dardakadarik.

Goiz bulartsu egin dau
uju! gogorra;
ostian, baña, zoli
txistu zorrotza.

Ardiak entzun dabe,
eztauke gorrik;
tximista legez datoz
giñerra artetik.

Zarratu ein daunarren
laño itsuak...
danak artesirantza
beie txistuak».

Errape-ugaritsuak dira artzain onen ardiak eta esne-zama arindu naian, txistua entzun orduko alkartzen dira artesi inguruan; an

daukaz zoli biribilduta; artzaiña antxe kantin luze-zabalez, Olerkariak onan:

«Artzaiñak ankartkn	Ardiak eratzita
esne-ontzia,	barriz larrara,
pozik emon ardiak	artzaiña esneagaz
daukon esnia.	etxantegira».

Eta ondoren, esnari legarra emongo dautsa. Lekanda ostean sartu da eguzkia; laster zabalduko dau itzalak bere mainduira. Artzaiñak aparia egiten dau, baita lotara orduko, gaztaiak egin be, Gero, lau ordutan, atsedeen-aldi.

«Oldargi» deritxonak sei ditu, seiren artean 25 estrofa egiñik. Sei zatiok margo-lauki edo kuadru antzera osotuak dituzu, irudimen urduriz eioak. Izen-buruak diñoana, bat-bateko argi-uneak. Poesi iraunkorra, beti ere laburra ta ariña izan oi da; baita «Zidorra»-n oneik be, piztu-itzali dagoan izarraren antzeko begi-klisak. Bigarren zatikoak, iru aapaldi ditunak, onela diño:

«Illuna'bar gelsuan	«Lolo, kontuntxo —diño—
seaskatxuan,	lolo, ixillik,
aurtxua lotan daula	mamu ankerren batek
gotzon antzean:	eruan barik...».

Amona lo jarten dau
aur-abestiak;
ta ames dagi: «Daroast
aurra gotzonak».

Bostgarren laukia itxastarrena dozu. Arrantzaleak itxasotik dabiltz, baiña illuntzean ba-datoz porturantz. Or, kaian ontzi lotuten diardue pozik, erria nasan pillotu da, aJaitasun aundiz kantari. Or, besteen artean neskaxa bat, orain negar, gero barre. Aspaldi dago orrelaxe. Bere senargaia dator, urrean, arrantzaleen artean. Olerkariak kanta:

«Neskaxa batek negar,	Errian sartzen dira,
barre dagilla;	ene zoria!
erotua lez diño:	Zoratuta danak...
«Ba-dator errira! ».	Au bai alaia! ».

Auxe da «Zidorra» olerkigintzan, inguruko ederraz konturatu, berau jaso ta besteai iragarten dakiana. ❦

LUIS GONZALEZ ETXABARRI
(1893-1971)

Artistak beti dira gizuren; gudaldian eraso ta burruka ek'in gordin-latzak irabazten dabezanak baiz;n crrime ta garaille. Eg'az-ko artistak —olerkavi, mus'kalari ta antzekoak ditut gogoan—, aurrelari joan eta azi ta ezi egin bear dau erria; edo obeto esanik, goretsi ta arnasa emon. Zugatz igoz betea, emon bei ortik oparo. Adimen-indarrez eta bio:z-garrez d'zditsu diran lanak, jakiña. Olako izan jakun Gonzalez Etxabarri, «Aizkibel'dar Bingen» olerkaria.

Ubidea, Araba'ri dautsola, Bizkaiko erri polita. Ementxe jaio zan Aizkibel, 1893-10-8'an. Dendaria zan bere aita eta semeak ikasteko era ohea euki ta liburuakaz. zaletu zedin, Gaziteiz'era aldatzeko asmoa artu eban sendiak. Koldobika'k an ikasi eban batxillera, Bilbo'n osaturik ondoren Jakintzea ta Ederti eskolak. Abertzale sutsu gaztetatik. Bi'bo'n ba-zan 19z4'tik 1937'rarte abertzale gazte guztien biltokia, «Euzko-Gaztedija»; 1914'an, esaterako, Eli Gallastegi zan alkarte on:n buru ta Luis G. Etxebarri, idazkari.

Idazle lez, «Euzkadi» egunkarian idazten eban aspertu barik; baita geroago «Aberri»-n eta «Kendu»-n be, Manu Egileor, Arrien, E.iGaUastegi, Uribe-Etxebarria ta beste batzuekinn. Euskeraz eta erderaz iñarduan. Illunean argi egin nairik beti. 1921'tik 1924'ra zuzendu eban «Aberri». Urte onetan, Primo de Rivera'ren nausitza aldian, atzerrira iges egin bear izan euskuen abertzale askok: M. Egileor'ek Lapurdi'ra jo eban, E. Gallastegi'k Mexiko'ra, Robles Arangiz eta Luis G. Etxebarri'k Argentina'ra.

Andik be iañ'ederra egin eban Etxabarri'k, Beronen idatziak daurkiguz, eta ugari, Bilbo'ko «Euzkadi»-n eta «Aberri»-n, eta Buenos Aires'ko «La Nacion», «Nacion Vasca», «La Baskonia», «Euskalduna» ta «Mundial» aldizkarietan; baita E. Gallastegi'k Mexiko'n ateraten eban «Vida Vasca»-n be. Ogetabost bat urtean, barri emoilte izan zan «La Nacidn» egunerokoan. Buenos Aires'en il zan 1971-8-7'an.

Bakotxak dogu geure deia, ari edo oni ekiñez, ari edo oni guna aterateko. Idazletza eder jakon ubideatarrari, gaztetxotik ortan asi zan eta il arteraiño guztian ortan jarduna dogu. Etxabarri

jaiotzez zan euskaldun. «Euzkeltzale-Bazkuna»-koa; 1918'an, al-karte oni eskiñi eutson bere pocsi-liburu «Urretxindorra»,

Aren erriko euskalkia erdi bizkaitar erdi arabar dozu. Izparrin-gietan idatziz euskera landua eban. Aditz sintetikoa darabil, «dil» (ilten da) ta olakoak Lauaxeta'k baiño leenago sartuz. Lan jatorrak eta itzulpenak argitara ebazan. Ez da, beraz, arritzekoa 1918'an Euskaltzaindia sortu zanean berau be Oñati'n aurkitzea. Euskal Foru Aldundiak an lau gizon aukeratu zituan ortarako araudia an-tolatu egien, R. M. Azkue, Artur Kanpion, Eleizalde'tar Koldob'-ka ta Juli Urkixo; urrengo batzar batean onartua izan zan egin-dako araudia, baita euskaltzain osoak eta urgazleak izendatu be: Luis G. Etxabarri be, Bizkaikoen artean, antxe egoan urgazle lez. Etzan edozein moduko gizonen aulkian jarri, lagunkide bait eba-zan: Bizkai'tik, Seber Altube, Federiko Belaustegigo'tia, Ebar'sto Bustintza, Jose Maria Errazti, Jon Gurutz Ibargutxi, Gabriel Man-terola, Nazario Oleaga, Urriolabeitia'tar Amantzi ta Paulo Za-marripa.

Ogibide lez eban lumaren zeregiña, eta gogaitu barik idatzi eban. Esan dogunez, ikasteak amaitu zituaneke asi zan idazten. Maite eban bere erria ta ak erabilli euskuzan gairik geienak, ezpai bage aberkoiak. Bere izeriez be iz;npetzen ebazan arren, lanik geie-nak sasi-izenez, «Aizkibel»-dar Bingen» izen-ordez etozan aren lanak. Bakotxak daki zergaitik joten dauan bide ortatik. Erbes-tean egoala, frantsesetik eta inglesetik itzultitako lanak ez ebazan gitxi emon Buenos Aires'ko «Nacion» egunkarian.

Liburu lez argitara zituan lanak: 1) *Ipuitt* tf^erkoyak (Bilbn, 1917), 102 orrialde; 2) *Urretxindorra* (Bilbo, 1918), 145 orrialde; olerki liraiñak, oberkoiak geienak, eleiz ta zero usaiña daroenak ez gitxi; 3) *Cuentos patrioticos* (Bilbo, 1920), 187 orrialde; 4) *Arana-Goiri, bardo de la Patria* (Buenos Aires, 1925), 36 orrialde, itzaldia; 5) *Cantos de Euzkadi* (Buenos Aires, 1925), 84 orrialde; 6) *La destruccion del Pais Vasco* (Buenos Aires, 1937). Beste lan asko daukaz kazetari lez idatzia; olerkari lez ez zituan gaizki bi-ribiltzen bere koplak. «Herrnes», «Patria Vasca», Euzko Deya», «Idearium», «Euskal Esnalea», «Vida Vasca», «Euzko Enda», «Egan» eta olakoetan datoz Aizkibel'en neurtitzak.

«Lan guztiotan —Ander M. Iruxo'k idazten dauanez— aberria-kiko biotz-zarrazta dozu nagusi. Onetan leial jokatu eban beti, naizta anai arteko burrukak ta ondorengo Laterri nagusi arteko gudak, erri-urruntasunak eta bere emazte ta alabagandik bananduta bizi bearraz ematen zion naigabeak —ez zuten iño'z ere alkar ikusi, aiek bada etziran Arjentina'ra joan, ezta bera Euskalerrira itzuli ere—, edozein politika okerdurako gai egoki egin zutelako, ezker-aldera bultzatu zuten. Joan zan, baiña, gerrea, ta orduan ulertu zuen euskaldun jator batentzat betiko baLoak, geureak dirala. Eta poliki poliki lengo bidera biurtu zitzaigun».

Lege-gizon bizkor eta idazle trebez gaiñera, ba-eban euskal liburu egarri ta griña bizia be: txiñurri gisa ainbat euskal idazki pillotu ebazan bere bizitzald'an, eta il zanean, Buenos Aires'ko «Laurak-bat»-eko idaztitegirako geratu ziran guztiak. An dagoz gaur be agertoki aratzean.

Adierazota geratu danez, eder-senaren gilfzari emonaz ez dira gitxi ango ta'emengo egunkari ta aldizkarietan agertzen diran Aizkibel'en olerkiak. Orrez gaiñ, Bilbo'n egoalarik. «Urretxindorra» eritxon bertso-liburu txairoa eskiñi euskun (Bilbo, 1918), Grijelmo-Alargun-Semien irarkolean, Arbolantxa l'an, argitaldua, «Euzkeltzale-Bazkuna»-ri opetsia. 50 oler-lan guztiz. Jainkoa, Aberria ta izadia ditu gai nagusi. Batzuk ba-ditu arnas aundikoak: «Sabin'en abintza», «Josu gurutzaidunari», «Sabin'en didarra», «Padura» ta «Ugartia», adibidez; eta beste batzuk arin eskertsuak: «Txorijaren abesLja», «Maitiena», «Basetxia», «Jayokundia» eta «Sukaldian».

Joan gizaldiko ta oraingoaren asierako euskal olerkariak, erromantikuen garaian askok lez, gure gizaseme gurenak —jakitumak, itxastarrak, politikuak eta abar— kantuz goratzeko oitura eukien. Orrela dagi Aizkibel'ek be «Sabin'en abintza» deritxonean. Irakuraren leenengo estrofa biak:

«Negar samin dagixu, ene Ezkai maitia,
zeure aurpegi illunak darakus alegia,
ta zure bijotz onoi birrinduta dago;
zer-eta negar ori, neu-aberri gaxua,
eta zegaitik illun dozu zure gogua,
ta intziriz eta alaka, zer dala-ta zago?

So.rkaldetik euzkija agiri oi danian
euzko lurra urreztetan beren argi-izpi pian,
asten zara, amatxuboi, bijotzez nekausten;
ta euzkijak barriro bere mosu gorrija
eskutetan daunian, ama tamalgarrija,
zure nekauste ori ezta, ez, amaitzen».

Beste au, «Azkatasuna» deritxona, arin-ariña dozu:

- : «Zugatz-abar artian txio-txioka . eta ijuti dabillan urretxindorra, pozikbaidago ta pozik egon daike azke dalako.	Arkaitz-oyarrez ziar amatsu billa dabillan oreintxuba, beti ijutika, pozik bai dago ta pozik egon daike azke dalako.
---	--

. " '	Ire errijon bertan, miñez alaka etaintziriz aguan euzko gaxua; pozik ez ago ta ezin egon, azke ez azalako».
-------	---

Eta goi-arnasazkoen artean, Josu gurutzean josi ta illari egiña,

«Illundu da euzkija, itxasua asaldatu,
ikara ein dau lurrak, oztija begikatu,
ta tximistargi-oatez, orru-dagi ostotsak;
txadon-euna eten da, berbixi dira il asko,
ta ludija oñazez lotu da bixi-bako.
Dana amaituta dago! II da Goiko-Jauna!
Garbai, garbai gagixan! Gurutzaren aurrian
ta autortu dagitsagun, oben ein dogunarren,
apal belaunbikotu gadixan min-imiñez;
ta autortu dagotsigun, oben ein dogunarren,
bere espan deuhetatik iñoz entzutiarren:
«Gaur bertbn donokijan nerekin agoke».

Itz-otsak izan daitekez erne-azten dituen ideien antzeko, naiz
ezti, naiz zakar.

JOSE ARREGI GARAIGORDOBIL
(1893-1975)

Euskaltzale bikain, arat-onat urduri ibillitakoa, Barakaldo os-teko meatzerri gaur «La Arboleda» deritxonean jaio zan 1893-3-22'an. Beronen aita jatorriz-Berriagoitikoa'zan eta ama Amaitermin (Abadiño)'koa. Euskal lur- erdeldurieari sortua zalarik be, guraso euskaldunen semea. Irun'en bizi izan jatzun gaztetatik; baita gero be Mercedes Kruz-Lopez' Larrañaga'rekin ezkontuta.

Bilbo'n ikasj eban ingeniero karrera. Ori zan bere ogibidea. Azken urteotan Madrid'eri egoan, baiña udazkeheruntz, Galizia'ko ibai odoetan opor-egun batzuk einon ohdo'ren, eder jakon Ondarri-bi'ko egotalditxoa, osasungarri. bait jakozan an ondartzta ta iitxas-bazterrak, eta egal orrei.tatik' agiri diran Jaizkibel magala, Aia arkaitzak eta Bida'oa, Endaia, Irun ;eta Tfaisu inguruka da-bezalarik.

Madrid'en il zan 1975|>-12'anr ..

Etzetik ekian eu"kera landu. n<airik, Kirikiña'gaz ibilli zan ikus-ten. Laster jo eban euskerazko lantxoak idaztera. 1923'an, Do-nost-an eratu zan. spriketa batençaria jaso, eban «Gatz pizkat on da» lanarekin. Aurrerago, Bilbp'ko.. «Hermes»-en azaldu ebazan lenengo lanak, Heine'ren. itzulpenak; Gero, Donostia'ko «Euskal Esna|ea»-n datoz berak ederfo adabatutako- «Izkirimiriak». Bilboko «Euzkada»-n naikoa idatzi eban; baiña Irun'go «El Bidasoa» izan zan beretzat aldizkaririk ederrena "bere peritsamentuak e'ta bioz-kadak itzuli egizan; ementxe lan egin euskun geienik, eta ementxe egin eban ospetsu bere izenorde «Tx'ingudi»: angoak deritxoe Bidasoa ur-potzuari.

Jakingarri doguliburu. lez empn euskunolerkizko au:

«Heine'ren Olerkiak» (Bilbao, 1927), 191 orrialde. Lendik «Hermes»-en argitaraturik eukazanakaz eta beste mordo bategaz, Hburu. arin txukuna—mamin. eta. azaj—.eskiñi ..euskun,. Doixtar olerkari fiña dan Heinrich. Heine'en. «Buch der. Lieder», .maite kanta liburutik sail bat, besterik ez. dQZu...Zati. bi .daukaz idaztiak: I. Bitarte, 51 olerkitxo, ta II Itzulia, 3.1.neurtitz. . , : :

Euskal itzulpenak ondo eratuak dauk'aguzVoria'bat:' ,'-"•••••

Ai, amesetan negoalarik
negar ugari egin dot;
U zintzazala, enetxu ori,
ames-egin neban atzo.
Itxartu nintzan une ber-bertan
ta nere masaailletatik
malko beroak, garbi-garratzak
jausi zirean, ugari.

Ai, amesetan negoalarik
negar ugari egin dot;
aiztu zifiala nigaz, urduriz
ames-egin neban atzo.
Itxartu nintzan une ber-bertan
ta nere malko lodiak
tantaka iausten ikusi neuzan
lurra bustitzen ebela.

Ai, amesetan negoalarik
negar ugari egin dot;
maite nozula gogoz oraindik
ames-egin neban atzo.
Itxartu nintzan une ber-bertan
ta nere malko uiolea
geitu-zabaltzen laster asi zan
gero eta andiagoa.

Taiu orretan gaiñerakoak be.

ERRAZTI'TAR KARMELE **(.....-1954)**

Jatorrizko lera naiz dei bardiñak bizkor azo arren, norbait euki ezik lera orrek eskatzen dautson bide orretaz aurrera eragiteko, itota lez auspean geratu oi jakuz askotan gure sortzetiko zale-tasunak. Ederra da, beraz, onakcetan alkar sustatzea. Eta alkar sustatuz, alkar-lanean saiatzea.

Ba-ditugu, baiña ez geiegi, leen eta orain orrela jokatu da-benak. Eta senar-emazteak bVdira orreik, askozaz be obeto. Ke-perin Xemein eta Karmele Errazti, Joseba Mirena Errazti Sara-txo'ren arreba, senu-emazteak z'ran, bilbotarrak eta euskera soloan lan txalogarria osotu ebenak. Abertzaletasun garra, jakiña, ekarren barnean. Ez eben seme-alabarik izan.

Aspertu barik lan egin eban • Karmeh'k bere bizitza osoan aberriaren eta euskerearen alde: aberriaren alde, berak irasi eban Bilbo'n «Emakume Abertzale Batzi», gero batzoki guztietan ainbat emakume batu ta lan bikaiña, gudatean batez be, egiñik; eta eus-kerearen alde, umetatik erdeldun izanagaitik, euskera ikasi ta le-nengo «Euzkerea»-n, «Euzko-Deya»-n eta «Euzko-Gogoa»-n gero, artikulua jakintsuak argitaldu ebszana. Emengo gerra-aldian Fran-tzira aldatu ta an Pabe-n bizi izan ziran andra¹gizonak; antxe il zan 1954'an Karmele,

Keperin, bere senarrak, esan dogunez, «Euzko-Gogoa» aldiz-karira bialdu eban bein artukulu bat, «Euzkel-Pinkundiaren oler-kirik onenak» eritxona. Karmele'k, itxura danez, ez eban gogoz irakurri, emakumezkoenik bertan artzen ez ebalako. Eta berak be aldizkari orretara bialdu eban lan guri bat, «Emakume Oleskarijak» eritxona. Arira datorrena bait da, ementxe jarten dautzut oso-osorik.

Olertija, Euzkadi'n, euzko-abendea baxen zarra da. Gure asa-beak, ludija ludi danetik ona, abestu ixan dabe: Urtzi'ri abesti gurgarriak, gau-illaren gabetan ildakuai eresi-abestijak; mutillak neskatiñai maitasun-abestijak; etxejaun eta etxekanderai olentzaro ta Agate Deuna'ren abestijak; gurasoak umiai gabon-abestijak; amatxubak umetxubai seaska-abestijak. Gure Errijaren ogasunik ederrenak abestijak ziran eta sendi¹barru, belaunik belaun, gor-detzen ziran.

Amabigarren eungiarano abestirik gitxi dezaugu. Amalau eta amaboskarrenian euzkel-abestija naiko aurreratufoa eguan, eta ama-sei eta ama amazapigarrenetan euzko-abestijak ugarijak ziran. Amazortzigarrenian oleskari ospetsubak ixan ziran Euzkadi'n eta emeretzijan Euzkel-Pizkundia jayo ta ederrez jantzi zan.

..Ezautzen dogun abestirik antziñekirna «Lejoa.'ren. kantua»
ei"da. - ". ' .", '...•'

R."--•••!"!••"• "• "• ' «Leloa il Lelo
_ '•:• "• '•••' ' • Leloa Zara '• • " "V '•"
il Leloa».

• •."Bizkaitarfeñ kantu zarfa berau. '

•* 1322'garen urtekoak dira Beotibar'ko kantuak»:

•••••• . «Milla u.rte igarota
uraiere bidean:
•••••• gipuzkoatarrak safiu dira,
• 5.:- .-.Gazt.elu'ko etxean, •••••• ;
nafarrekin batu dira ••••••,-. •••
Beotibar'en pelean.
:::iv ••%•••••• •••••• Beotibar,' •" """, ""
•• "•••••••••• - ' ai, Beotibar! v""
"•••••••••• ' ilda daukaka
"•••••••••• ;•••••• MaftirTdeAibar». :-

Aldi berean'Amaiida'fb'fen'eta Malat'o Zugatza'n"abestij'i.k en-
tzuten ziran:

_•••••• •••••• ^r •• ••• -«Odoldurikeldu ginan- •••••• ••••••
••••••>-u ?•••••••••• " :maljatu arbbla onetara, ••••••••••
>:"•••••••••• ;•••••••••• .etaurren dabezanak-bere •••••••••• :i~
•••••••••• ;'•••••••••• »'•••••••••• alanikusi Raitubela».--..'. •••••••••• ••••••••••

•••••••••• 1^3.0'gafren urtian emakume dleskafi.zintzuak'ixan ziran Euz-
kadi'n;L;astur'tar. Milia^eta Oftiz de Oro.eta Bidaurre'taf-Santxa.
Euren bitartian eztabaida gogorrak ixrn ebezan: ••••••••••

Lastur'tar Milia'k: .

•••••••••• •••••••••• i s «Zer ete.da andra erdiaen zauria? . " . : ••••••
•••••••••• &£:•••••••••• iSagar,errea.eta ardao•gorria;
•••••••••• -"•••••••••• ;y-•••••••••• alabaya koritrarioMilia: •'
•••••••••• ;•••••••••• ;azp:ianlur otza tagañean arria». •••••••••• i' •••••••••• :.:«...;

«Ez dauko Peru Gartzia'k bearrik
ain gatz. andia apukaduagaitik,
zeruetako mandatua izanik
andradi ok, ala kunpl', jazorik». ;--."

Beste emakume oleskari bat be ixan zan: Otxoa eta Ozaeta'tar Santxa. Beronek 1448'garren urtian idatzi eban. Bañez de Artazu-biaga'tar Martin bere senarra ildakuaren gomutaz olerki asko egin ebazana. Ona emen euretariko bat:

Urte berean Bizkaia'n Butron eta Ganboa buruzagijan arteko gudaketeak amaitzeko, Ruiz de Ganboa'tar Martin eta Butron'dar Jone ezkondu ziran eta ezteguba gomutaratzeko euzkel-abestijak egin z'rari, efa emazte^ayak berak abestu ebazan:

•" Amabosgarren, eta amaseigarren eungijetan be erritar oleska-
rijak ixan ziran; onelako bertsuak idazten ebezanak:

Baña gixonak eta emakumiak, etz'jran bertsolari errimt'ak, ikusi dozuben lez. Oraingo aldian arek baño oleskari zindo ta zentzuneskuagoak bai dira benetan. Eta Euzkel-Pizkundian emakume oleskari oriak, ixan dira, antziñekua;uak baño obiak. Ona effien bi,

esaterako: «Utarsus» (Untzeta'tar Some) eta «Onintze» (Astibia'tar Panzeske). Biok Euzko-Emakume Abertzale-Batza»-kuak».

Eta eredutzat olerki bi damoskuz, bata bizkaieraz eta bestea gipuzkeraz. Bizkaierazkoa «Itxartu, euzko-alabea! ». Some Untzeta'rena dozu, oraindik Algorta'n bizi dan eskola-irakasle ta euskal olerkari erne danak ondua; eta gipuzkerazkoa, «Euzko-Gaztedija», gaur be Errenderi bere sortarrian bizi dan «Onintze»-k egiña. «Errenderi» Aita kaputxino olrkari sutsuaren areba dozu berau, larogetaz urtekin zematua nik joandako ud^zkenean egin neutson ikustaldian, oraindik aski gordin, mistikari emona, aurkitu nebana ain zuzen. Arrezkero il izan da Onintza olerkaria Errenderin.

Gaur-egun, oster, emakumeen artetik be askotxo dira olerki-gintzari lotuak. Ikus Itxaro Borda'k orintsu argitara emondako «Emakumeak olerkari» liburua.

URKIDI'TAR ALBONTSA **(1894-1965)**

Lurrak, ondo girotu ezker, frutu onak ekarten. Onakoa dozu Albontsa euskal olerkariaren send'a beintzat. Oler-lanerako garfsu etorren gaztetatik, baiña garai aretako goraberek bide zirala, bere jaioterriari agur egiñik, Argentina'ko Salta'n, irakasle, emon bear izan eban bizitza ia osoa. Eta, or ba, -murriztuta geratu jakozan gaztetako apetarik bizienak.

Sestao'n jaio zan 1894-1-15'an. Gurasoak: aita, Fernando Urkidi Urionabarrenetxea (Markiñaldekoa itxura danez) eta ama, Frantziska.

Atsegin jakon ume-umetatik lekaide-bizita ta Oñati'n ast ta osotu ebazan eleizkarrerako ikasketak; berton asi eban nobizi'du urtea be, 1913-10-13'an, profesa txikia 1914-11-1'an eta nagusia 1915-1-13'an Oñati'n berton egiñik. Leen mezarako ordenaziñoa, Gasteiz'en artu eban 1920-5-29'an.

Gerra aurretik, bere irakasle lana Oñati'ko seminarioan eta Sa^ta'ko Laterandar Ikastetxean bete eban. Gerrak Oñati'n arro-

patu eban eta> iges egin bearra izan ebanez, bere azkeneko 25 urtetik gora irakasle moduan igaro zituan Salta'n, Argemina'ko Belgrado kaleko ikastetxean. An ziran, urte mordoan, adiskide biak, Bedita Larrakoetxea ta Aita Urkidi, asti-uneetan euskal arloari be ekiñik.

Antxe (Salta'n) il zan Aita Urkidi, 1965-12-1 'an. Aita Imanol Murua'k, 1989-11-1 'an, Oñati'tik bialdutako zeaztasunak.

Olerkari.—Arnas aundiko olerkaria genduan Urkidi, olan agertzen jaku beintzat «Euskaltzaleak» bazkunak eratzen zituan poesisariketetan. Sariketok Errenderi'n asi ziran 1930'an. J. Aitzol'ek gero, itzaurre jakingariz, Iburuxka baten argitaratu oi ebazin olerki sarituak eta beste garrantzitsu batzukaz batera, Bost olako ezn.gutzen doguz.

Laugarren alean dator (65'gn. orrialdean) Aita Urkidi'ren «Amaren-semeak». Onek, antza, poema bi bialdu ebazan Urretxu'-ko olertt-gudura, «Amaren-semeak» eta «Erdotzatik Ziortzara». Ohorezko aioamena eta eun laurleko saritzat jaso zituan Urkidi'k.

Poema au dala-ta Aitzol'ek liburuxkaren itzaurrean: «Erdotzatik Ziortzara» ez'n argitar tu izan degu, orretarako beste 130 orrialde bearko genduzan-ta. Luzetxoa eta agian, illuntxoa. Badiu poema onek edertasun ugari, zatika. Aukeran motzagoa et: argigoa izan balitz, poema bikaiña sortuko zuan Urkidu yaunak. Gaia, berez, kementsua, yakingarria eta noizik bein irudi bizi eta sotiltasunez apaindutakoa da».

«Amaren Semeak» 21 zati daukaz. Ona ama • zeure ao-gozararri

Mendia gure «aita» ta itxasoa gure «ama»
Olatu ta arkaitz gogorren seme indartsuak gara,
Kantauri itxas-orrua eusko-irrintzien garra!
Gogo Yaun-Goiko Yauna ta bizia anaitasuna
Azpi-oial azkatasuna
Euzkia burestuna
Añemendi erraldoiaren bularra gure indarra!

Nun dira «abenda» ori margozteko margoak?
Kun «Andera» or;en ederra yasoteko besoak?...
...Izarren errafctako lira gelgirritsuak...

Itxaso erraietako lira gelgarritsuak-••
Guztiok baifio ederrago «lora» egin Goikoak...
Itxartu ta abestu, seme, zeure Amaren ederrak!

Yainkoak «baso-seaskan» lo dagitso Amari
Azkatasun-egoetan lotan. dnuko ameslari
Ta arrano-ego luzeak itxar erain-erain berari?
Belarrira ta b.irura be zoliago diñoste besteak:
Goikoak baso-seaskan lotan aukan Euzkadi
Azkatasun-egoetan lo zetzan ameslari...
Ta arrano gosakil orreik loa kendu Amari?...
Irrintzi dagi basoak, itxasoak irrintzi;
«Birrintu erromatarrok, lotsa-zulora yaurti,
Egoak zeatz ebagi,
Estuntza barik bizi! ».

Ta ekalantxe yazo egin zan; yopu-ezin euzkoak,
Alperrik etozan ona zabal-zabal egoak...
Ludia katigu zala azke-yai basotarrak!
Ta arrotatun suteietan gorituriko estuntzak
Birrin egin euzkotarrak:
Anibal... baino lenago Europa'ko aiton zarrak!

Siñismen-izarren argiz... lauburuko bidean
Gol-gorantz yoiazan gero Urtzi-maitasunean.
Ziñoparik etzan izan euzkoen legorrean;
Borrerurik be etzalako sortu Aman sabelean;
Goikoak ixur zituzan amaren magalean
Lauburu ta Askntasuna laztan gozo batean!

Gogoak... lizunkeriz ta maurotarrak indarrez
Orreik be gure Aman eder yori argi giriñez
iraduz ibilli ziran guda gorri sugarrez!...
Ta arein biurri orreikdiaurrezan bakotxez
Kantauri ta Auñamendi'k bularretako barrez
Txaloka yardun oi eben azke-egarri ta gosez.

Lauburu-kerizpearen azkatasun-esian
Zoiruntsu z'ran euzkoak siñizmen-goï argian
Evron buru,.euren yaube, itxaso ta mendian...

Olatuen txaloakaz... tantaien irrintzian
Goikoak ezarririko maite-lorategian...
Abenda oro-zelaian
Obarik ez ludian!

Itxaso-errai-semeak... bulartsu ta ausarti
Gaurko itxas-antzarren buru sarri egon ziran sarri
Egige itxas-zelaian itxas-lapurren esi
Ekatzen irrintzinbide Kantauriko nagusi! ...
Ta arraintzan Ludi burura yoiazan ameslari...
Baita urrezko seaskan be... riun eitera euzkiari!

Itxasoz itxas antzarrak
Legorrez... menditarrak:
Ta Orrega'ko arroan euzkotarren indarrak
Betiko ebai zituezan ereñotza adarrak.
Frankuen arrotasunak... morroztu basotarrak;
Mendi-zesr, m?ndi-zer... Karloman'en negarrak
Bustirik busti eutzuzan euzkd-ortzez izarrak!
Orreaga___Orreaga... Itxartu euzkotarrak.

Lotan da barriro Ama, lo naroz ameslari:
«Urtziren biotz^ontzitik yainkokirotu dixuri
Azirik gure-gurena Gernika alabatxori
Urneaz yoian azia, goraka yori-yori...
Aundirik lora-mendi da... semeok eder-mendi!
Ta Amaren euzko-semeak... laztanka Aretxari!

MANU SOTA ABURTO (1897-1979)

....". Bilboko andikien artekoa. Sir Ramon Sota'ren semea. Gudu aurrean Bizkaia'n eta gero Biarritz'en euskeraren onerako ainbat lan egiña. Gerra aurtetik, 1932'an, Tolosa'n, Lopez-Mendizabal'en irarkolan ateraten asi-barri zan «Antzerti» illerokonk, bere leenen-ao zenbakian, Cdteau deitzen dautso Manu Sota-ri. «Onela deitu

genezaloke —diño— Sota Aburto idazleari. Antzerkirako doai berezia du, ta euskeraz idazten dan ezkeru, ez dezala aztu gure Antzertitxoa». Euskaldun barria, garai aretan gure izkuntza ikasiz, euskerazko lan motzak, laburrak, olerkiak eta, «Euzkadi»-n argitaratzen euskuzana.

Bizkaiko itxas-egalean, Ondarreta'n jaio zan 1879-VII-29'an. Ikasketak egitean eta gero, gai guztietatik elertia, literatura eban begikoen, arimea suspertuta beteten eutsona. Laster asi zan idazten or-emengo aldizkarietan, erderaz batez be. Abettzale zintzoa bait zan, euskal gaiak urratu ta arnas-auditu euskuzan ele bietan, Tolosa'ko «Pyrenaica», «Euzkadi», «Euzkerea» ta olakoetan idatzirik.

Primo de Rivera'ren agintaldian ixillik egon bearra izan ba eban be, inguruko iraultz-indarren eraso zala-ta, jausi zanean, iñundiko antzerki ta teatru zaletasuna sortu zan Euskalerrri osoan. Antzerkia, izan be, adirazle bizia da, jolas antzera, entzule-ikusleen biotzondoa ikutu ta samur-erazteko; «zentzun guztien bidez sartzen da antzerki-gaia giza soñean, gogoraño elduaz» esan euskun norbaitek. Egokia, egia esan, erri-maitasuna zabal-azteko. Eta ortan arduratuko jaku Manu Sota, ainbat antzerki-lan oreturik.

Guda aurreko urteetan M. Sota izan zan teatru-lanen zuzendari ta bultzatzaille, Bizkai aldean batez be, antzeztalde errime sutsuak sortu-azorik. Gudaldian 1937'an, Biarritz'era aldatu zan, eta antxe itxas-gaifiek bere egoitza atsegiñean bizi izan zan oraintsu arte. Ez geldi gero, euskereari ta euskal gauzai oso-osorik emona baiño. Ni, 1953'en, olerki billa mugaz andik ibilli nintzariean, oso maitekor artu ninduan bere jauregian, bere euskal liburuak arazteko bereziki, erreztasun osoa emonaz,

Lapurdi ta inguruetan ospatzen ziran euskal jai guztietan parte artzen ebana genduan: baita Lourdes'ko beilari guztiakaz artu-emo estua urteetan izan be. Gero esango dogunez, euskal idazleen lanak aztertu ta aztertu, lan ikaragarria burutu eban egundo be aspertu barik, geroago azalduko zan «Diccionario de Autoridades de la Lengua Vasca», bederatzi tomoko iztegi arnas aundikoa.

Manu Sota ao-eder genduan esaten eta Iuma gozo idazten. Garai aretako gerrak, osterak, eidit'k itoa itxi eban bilbotar gaztearen

idazle atsa; baiña barruan daroaguna gaiñetik astindu eziña dan ezkerro, M. Sota'k ~~be~~ naiz eta ixil samar, bere idazarloari muzin egin bage, ikerketari ekinik, lan oso baliotsua burutu enskun.

Azken urteotan Bilbo'ra itzulirik, berton il zan 1979-XII-16'-an. Euskaltzaindikoa,

Idazle.—Idazle oso ugaria ez, baiña bai naiko oparoa izan jakun M. Sota. Antzerki-lanak dauz geienbat eskiñi euskuzunak. Ona emen sail bat, neure «Euskal Literatura»-an (V-garren alea) datorrenez; M. Sota-k erderaz idatzi ta, euskeratuak, gure errietan askotan emondako lanak dituzu.

1. *Negarrez igaro zan atsoa* (La vieja que paso llorando). Lauaxeta'k euskeraz jarria diño «Antzerti»-k. 1932'ko jorraillaren 17'an Durango'n Kirikiño'ren omenez egiñiko geratzarre egunean bertoka neska-mutillak emo eban. Baita Zarautz'en be orrillaren 7'an, Algorta'n garagarillean eta abar.

2. *Iru gudari*. 1933'an, Bermeo'ko «Antzorki Barri»-ri lan auxe anteztuz emon jakon asiera, geroz be erriz erri bala' bala ibillia.

3. *Libe*. Arana-Goiri'k gure Aberria jasotearren, gai askori ikutu egin eutson, izkuntza, edesti, erriketa, legedi, antzerki... «Libe» erti-gaia be Bizkaiko kondairazati b?ti begira asmatua dau; Arana'k erdi-amaitua itxi eban lana M. Sota'k osatu eban, gero ainbat lekutan antzeztu izana. Onela *Antzerti'k*, 1934'ko epaillaren 3'an Bilbon lenengoz «Oldargi» taldeak aurkeztu ebanean: Bost ekitalditan zatitua dago «Libe», zein baño zein ikusgarriagoak. Antzekizuna atsegiñago izatearren, tarteke-marteka eresi abestuak entzun erazten dizkigute. Irugarren ekitaldian berriz dantzaldi polita, ezteidantza albokarien soñuaz joa. Anitz antzezlari bear dituan antzerkia degu «Libe»; taldeka. Antzez-lagun nagusiaz gañera, erri-gizonak, aldun, gudari, sal-erosle, itxastari, ander, muti... Orrenbesterañoko giza-taldeai igitu ta erakutsi araztea ez da errez».

4. *Buruzagiak* (Los Caudillos). P. Pearse irlandatar martiriak ingeleraz osotu eban (The Singer) antzerkia, izen, toki, notin eta gañerakoai euskal tankera erantsiz Sota'k erdera itzuli ta J. Altuna'k euskeraz jarria. Atal batekoa.

5: *Gosemin eta Azken ord.ua* (La ultirria hora). 1934'an argitara emonak; atal bakarreko antzerki bi dozuz. Erderaz dagozan arren gaurko euskaldunen kezka buruz taiutuak. Sota'ren lanik eldu s;konenak, kritikalarien ustez.

6. *Urretxindona*. 1935'ko agorraren 14'an, Portugalete'ko antzokian emona.

7. *Itxaro-itxarra*. Antzerki au Bergara'n antzeztu eben «Oldagi» taldekoak, 1930'en Eusko-Ikaskuntzak eraturiko euskal jaietan; gero, Durango'n Kirikiño'ren omenez egiñikoetan bardin, eta Lekeitio'n 1931'gerren urtearen azkenerantz.

8. *Siaska onduan eta Estropadiak* be bereak ditu, «Oldagi» taldeak Berengeren egunetan antzeztuak.

9. *Oztin* (1932). Altuna'k euskeraz.

10. *Iztegia. Diccionario de Retana de Autoridades de la Lengua vasca* deritxona. Lau ale «La Gran Enciclopedia Vasca»-k emonak, eta beste bost beintzat ii-arkolako gertu. Iker-lan izugarria, azken berrogei urteotako lanaren frutua, gizaseme langille ixil batek eta ekin osotu dauskuna. Azken argitalpenetan P. Lafitte ta L. Akesolo'ren Iaguntza izan dau.

Olerkari.—Itzez eta lumaz adierazo ebanez, eder-zale fiña zan. Or daukaguz lekuko lez aren teatru-saioak, irudiz ta gaiez eta metaforaz ondo apainduak, eta biotz-zauskada sotillez bero-bero.

Nik, urteak dirala, an eta emengo olerkiakaz «Milla Euskal Olerki Eder» liburua leiartu nenanean, Sota eta Aburto'tar Imanol'en poesi-lan bat be batu ta sartu neban bildume orretan; 716' garren orriaklean datorrena, «Tis-tas eta din-dan». Geroztik Enbeita'tar Kepa, Muxika'ko Urretxindorraren bertsoak eta Lauaxeta'ren olerkiak batzean, konturatu izan naz beste sei bat be argitaratu ebazala«Euzkadi» egunerokoan. Euskeraz ikasten ebillela idatzi ta Lauaxeta'k, ikuturen ba zuk eginda, argitaratzen eutsozan.

Sagar-ale bat sarri naikoa izaten da dalako sagar-ondoak zelakoak emongo dabezan jakiteko. Eutsi zuri be, irakurle, batxb au eta zeuk ikusi zelako olerkaria genduan Manu Sota. «Tis-tas eta din-dan» deritxona bera dozu.

Gau ixillean,
oldarrak arrapatzen gabeukatza dua,
armarmasare bat legez.
Tfs-tas tis-tas,
Aldiaren biotza betikoz, andeatuten dago.
Gabegaz itzaltsu zan ogokian,
din-dan bat entzuten zan tis-tas aren esneurkiñagaz;
seaska ankatxuak ziran,
izaki barri bat eruan aziten.

Orain, ogokia bardin dago, eta bardin gabaukiak;
baña seaska-ankatxuak mututu dira;
din-dan, din-dan, abots itunagaz,
bere abestia, bein, amaitu eban.
Beian ixiltasuna eguan,
baña goian —tis-tas, tis-tas— gabeukatzak jarraitu eban^
oldarrak jositen betitasunaren soiñazkian.

Tis-tas, tis-tas, beti jarraitu dabe
ziztadak gabeen.

-Seaskeak, uts ta mutura,
atsedenakin nekatuta, ortzeri diñotso:
«Barriz ibili gura dot;
gogo bat barriz gura dot, bizitz-ziar eruan dagidantzat».
Eta arratsalde batean.
seaska kulunkatuten asi zan.
bere ankatxuakin egiten, oso alai, din-danakadak.
Baña axian dagon tis-tasa,
itun aztaltxukin orma baltza ganian dabil,
bizitz barriari oldarrak ostuten dagualako.

Itz ez-ezagun batzuk: oldar (momentu), gubeuokatz (erloju), er-
marmasare (amareun-sere), andeatu (agortu), ogoki (gela), esneur-
kin (konpasa), eztaltxu (ointxo).

NIKOLAS BARRENETXEA URIBASTERRA
(1898-1988)

Igorre'n jaio zan «Yurre'tar Julen», aita kaputxinoa, 1898-12. 5'an. Altzatu'n, gero be eriotzara arte, ainbat urtetan bizi izan dan komentuan ikasi ebazan latin inguruko ikasgaiak, Zangotza'n arturik kaputxino jantzia. Ondarribi'n Jakintza ta Iruña'n Teologia egin ondoren, uri onetan artu eban apaiztasuna 1923-3-31'an.

Itzaldiak egiten ditu euskeraz, eta idatzi; Donostiko «Euskal-Esnalea»-n agertzen da bere lenengo olerkia, «Gogo garbia», 1911'an. «Zeruko Argia»-n, idazleen buru dala, idazten dau,

Iru bat urtetan Euskalerrian lan egiñik, euskal arloan batez be, 1927'an, mixiolari izan naita, Txina'rako bidean jarri zan, beste iru kaputxino lagun zituekrik. Lenengotik, 27 urtetan, iñoiz be Txina'tik urten barik, Kansu'n lan egin eban; ogetazazpi urte orreita-tik amazortzi Mao-Tse-tung'en mendean. Agintari gorri onek, azkenez, bota egin eban lurralde aretatik beste euskaldun mixiolari askorekin. Aita Yurre ta Soloeta'k, biak arratiarrak, biak azkenearte iraun eban mixiño-lurrean, baiña 1953'an Mao'ren gudariak joan jakezan eta indarrez bota ebezan andik.

Aita Barrenetxea'k berak diñoskunez, bultzi ta kamioetan luzaro ibilli ta gero, urrengo urteko urtarrillaren erdirantza Txina'ko muga igaro ta «zurezko zubi txiki-txiki batetik», Hong-Kong'era sartu ziran. Aita Yurre'k Manila'n artu eban illa bi geroago Euskalerrirako ontzia, ta arrezkero eusko lurrean ibilli jakun lenengo Ondarribi'ko komentuan eta 1957'ko udagoienetik Altzatzu'koan, beti langille. Berton emon eban azken arnasa.

Etaketik ekian euskera landu ta osotu egin eban ikasle zala be. Eta laster asi zan idazten; Ondarribi'n eta Iruña'n egoala, «Euskal-Esnalea»-ra bialdu oi ebazan euskal lanak, eta gero, mixiolari joan aurretik, Idazleburu izentatu ebenetik nunbait, «Irugarrengo Prantzizkotarra»-n eta «Zeruko Argia»-n idatzi euskun sarri samar,

Txina'n mixiolari ebillelar.'k, ostera, gizaseme langille amorratu lez, ba eban astia «Zeruko Argia», Zornotza'ko «Jaungoiko-Zak», Bilbo'ko «Euzkadi», Gaste'z'ko «Gure MixiolaKa», naiz beste al-

dizkari ta eguneioiko ibatzuetara ainbat lan bialtzeko. Gerora be ez dau gitzi idatzi «Karmel», eta «Oleriti'n ez-ez.k, Bilbo'ko «Agur» Baiona'ko «Herria», «Alderd» ta Donostia'ko «Egan»-en. «Motxogan» eta «Itarka» sarri erabilli ditu idazlanak izenpetzean.

Bereak ditu urrengo liburuok be: 1) *Loramendi; Bedoña'tar Joakin Abagai Kaputxinoa* (1807-1933). *Oleriti ta idatzi guztiak* (Zarau'.z, 1960); 2) *Loramendi eta aren garaia* (1962); 3) *Il-garren Batikano Balzarra* (1965); 4) *Il-garren Batikano Batzarra* (1967); liburuok Eleiz-batzar nagusiari buruz euskeraz egindako: lanetatik ederrenak dira

«Zeruko Argia»-tik dakigunez, mixiolari joan baiño leen bertsozko lanak be, koplak politak, arfdu zituan. Ona an datorren eta nire «Milla euskal Olerki eder» (648 orr.) liburuan daukazu «Jesus Aurtxoa» deritxon 23 aapaldioaren lenengo bederatziaik:

«Seaska batean dago Jainkoa,
Zerutik etorri zaigun Aurtxoa.

Aur politagorik ez dut ikusi;
Izarrak bezela diztira dagi,

Urrezko illeak, ezpain gorriak,
Zeruak iduriz, urdin begiak.

Musuak dirudi lorategia;
Bi masail ederrak, arrosa bana.

Seaska ondoan dago Maria,
Errurik gabeko lili zuria,

Eresi samurrak oiuz ari da,
Lotan jarri dedin Seme lastana.

Aingeriuk dira zerutik jatsi,
Zillarrezko egoz Aurra estali.

Goizean arrosak zabaltzen dira;
Aurrak ideki du ao polita.

Ta gozo dario mintzo ezea,
Egun-sentiari intza bezala».

Gaiñerako 14 estrofak Amagazko alkar-izketa gozoa, aing^ruen egazka ta kantj pozkorak, iru erregeen etortea ta abar abesten dabez.

BUSTINTZA'tar ERROSE (1899-1953)

Euskal literaturan erabili euskuzan izen-ordeak: «Mañariko» eta «Mañari'ko Errose». Izurtza'ko seme Bitaña euskal idazleak orielar margoztuten dau emakume idazle au: «Euskeraz asko ta ondo- i'datzi daben idazle bat dogu. Batez be idatzi ebazan elezar antzerako kontuak dira aipagarrienak. Bere buruz asmetan ebazan kontu politak, asmak;zun aundia eukelako. Erriko jendeak agoz-ago erabilten dabezan sorgin-kontuen antzerakoak egiteko euki eban ekarri aparta».

Emakume argi au Mañari'n jaioa zan Zumelaga etxean, 1899-9-3'an. Aizta bi, Basili ta Errose, ta biak Bustintza'tar Ebaista'r^n lobak. Gerratean erbesteratu bearra izan eban, eta Prantzian ego-taldi polita egin ostean, Mañari'ratu zan barriro be ta ementxe bizi izan zan beti. Etzan ezkondu. Azkenik, emenxe il zan leuzemi edo odol-zurbil gaixoz, 1953-8-20'an.

Euskeraz txairo erabilten lunea. Eta bego emen be nik, beinola, *Milla Euskal Olerki Eder* (756 orr.) liburuan esana: «Idazle biotz-samur ta eztia, mitxeleta egon-ezin antzera, mendi, baserri ta arkaitz-zulo zear ipuin tximel billa, iñoiz nekatu etzana». Irudi-men zoli azkarra dau; ingurukoen agotik jasotako esaera, elezar eta ipuiñez lan ederrak osotu euskuzana.

Naiko ugari idatzi eban «Euzkadi» egunerokoan, «Euzko-En-da»-n (1939-40), «Gernika»-n (1951), «Jesus'en Bioizaren Deia»-n (1952), «Karmel»-en (1956), eta abar; 1930'tik 1936 bitartean, ia astero bialtzen zituan «Euzkadi»-ra Mañariko izparrak. Olerkitxo ariñak be itxi ebazan Bilboko «Jesus'en Biotzaren Deya»-en eta «Anaitasuna»-n. Nk 1954'an iru aukeratu nebazan *Milla Euskal Olerki Eder* libururako; oneik: «Abesti zarra», «Josu'ren Biz:-tzari» ta «Seaska abestia». Ona lenengoa ta irugarrena:

ABESTI ZARRA

Eskumendi'ko artzaiñak
maite nindula iñustan.
Aren berba leun-gozoa
aizeak eroan eustan.

Artzain maitea il zala
aste bi igaro difa;
Gure amesen lora guriak
guztiak igartu dira.

Lañoak berantza datoz...
izarrak ostendu dira.
Iretargian mosu zabalak
argirik eztau ein gura.

Itxasuan ur gazia,
beaztunean mingotza...
Nire bioztxo gaxo-gaxoah
arantzeareh afantza.

Tamalez naz, tamalez;
ez daukat alaitasunik.
Ene maitean eriotzea
gomutan daukat bizirik.

Gabean nago negarrez;
egunez barriz, tamalez: -
Aldi guztia igarotzen dot
atsekabe t'a samiñez.

Len pozik etorten nintzan
irak ebaten mendira;
Orain, oster, negarrez nago
ardi zuriai begira.

Eskumendi'ko artzaiñak
maite nindula iñustan.
Aren berba leuh-gpzoa
aizeak eroan eustan,

SEASKA ABESTIA

Udabarriko goiz ederretan
larrosoduak loratzen,
ama.biotza maitetasuna
:- abots gozuaz abesten.

Egun argia igazi da-ta,
gau lañotsua ba-dator...
Zoragarritzko lotxo gozua,
geure umiagana ator.

Ene kutuna, lotxo egizu
: ames gozoez altxuan;
zute sointxua siaskan dago,
gbgua barriz zeruan.

aingeruak kulunkatu,,
gure txikian siaskatxua
ipar-aiziak igitu;
Zugatzeko orri guriak

Odei-landako zelaitxuetan
gotzon-taldia jolasten,
umetxuaren omenez dabiltz
danak batera dantzatzan.

Andoni Deunan besoetako
umetxo zoragarriak,
ene laztanai ekarri dautsoz
jostallu miragarfiak.

Andrakila ta pitxi politak,
tanbolin eta txistua,
eta ganera burdi eder bat
loraz apaindutakua.

Loratuakaz atsegindu ta
izar artian jolastu,
beko arantzen samintasunak
emen ez dira txastatu.

Larrosa eder zuri gorriak,
krabelin lirain txukuna,
eta zitori-txorta ederra,
biotz garbien kutuna,

Udabarriko goiz ederretan
larrosoduak loratzen,
ama-biotza maitetasuna
abots gozuaz abesten.

Bai ipuiñak eta bai olerkiak, ez izan zalantzarik, zentzun aundiz osotuak dituzu, euskal odoleko txiletar Mistral Nobel saria lortu ebanaren pareko. Arek be *Ternura* izeneko poesi-liburua, adimen eta biotz, samur, gozo ta sakon, arildua dauka. Andima'k onela: «Trebea duzute Mañariko Errose ipuiak idazten, gure artean garaienetakoa nik uste oraingo ontan. Ba dizu irudimena, ta ba dizu batez ere biotzondoa».

Izurtzar euskal idazle nekegaitzak barriro be: «Gai ta bide errez egokiz, antze ta elerti balio ziurrezko idazlanak lortu zituen. Nun ote dugu orren ezkutua? Eg'zale izan zitzaigun bere izake-raren ariora, ta jaio ta il zan bere txoko laztaneko baserriarren kontaeretan argi-erazi ta mugitu zan». Mañari, izan be, tokiz eia jentez, orri dagokiona dozu, aukerakoa inñolaz be. Untzillaitz, Mugarra, Urkulu, Eskubaratz, Saibigain, sorgin-lamiña ta maitagarritz beterik, egokiak dira, berezkojk nunbait, elezar-gaiak eskintzeko, leize baltz, saguxar eta baserri-jente misterio-tsuz gaiñezka.

A zelako liburu bikaiña osotu geinkean Mañariko'ren ipuiñak eta osteraintzeko lanak osorik emonaz! Eta laster egitakora, da, itxura idanez, Errose'ren ipuin bildurra oi.

KOSKORROTZA'TAR GABIN (1899-1973)

Izpazter eta Lekeitio tartean Gardata euzunea, ta Gardata gainean Zatika auzunea ta baserria, eleizaz Lekeitio ta erriz Izpazter. Leku lilluragarri, itxasoa ta Lekeitio uri leiñargia begipe ditula.

Ementxe jaio zan Koskorrotza 1899-2-19'an. Bere gurasoak: Pedro ta Antonia, seme bat gaur be berton bizi da ezkondata, baserriko lan eta zeregiñetatik bizi be; solo ta landa edatuak, ainbat igali-mota (sagar, madari, okp.ran, intxaur, piku, urretx ta abar) eta aretx, arte, gurbiz eta txaparrez eder inguruak.

Liburu zoragarri dogu izad'a; Gabin'ek ba-ekian liburu orren osto artean irakurten. Eskola aundikoa etzan arren, arduraz ta zurtasunez eroan oi zituan etxeko gauzak, eta errikoak; beraz guda aurreko auteskundeeetan erriko, Izpazter'ek Udaleko ziñegotzi aukeratu eban erriak. Gerra ondoren, baiña, txarto erabilli eban orrek: epaiturik, eriotz-zigorra leporatu eutsoen, ata usite barik igestu zan lakiotik, Dueso'n egon zan, eta Larrinaga'n, eta eriotz-zigorrez arindui'ik, iru urte bete ebazan Puerto de Santa Maria'ko kartzelan.

Etxera biurtu ta ementxe bizi izan zan, etxeko baserri-lanari laturik; abertzale zintzo leiak beti, 1973-8-1'an 'itxi eban erbeste au.

Euskaltzale gartsua, ganoraz ekian bere pentsamentuak lumaz azakzen be. Gerrara orduko «Euzkadi» egunerokoan agertzen ziran bere erriko albistak eta ol'rk'ak, labur eta dotore arilduak. Espetxean etzan lo egon: nik ba-ditut orduan ak egiñak, geroago osotu eban mordokoen artean. Atsegin ebazan bertso motzak, eta obeto errepikaz jantziak ba'ziran. *Iparra* erabilten euskun bertsoak siñatzean.

Santoña'n alkar ezagutu genduan, eta arrezkero adiskide min lez jarraitu, noizik bein alkar ikusiz. Bein, olerkitxoak «Olerti»-rako bialduz, idazten eustan: «Aita Onaindia. Neure bijotzeko jaun agurgarrija: Emen juatzuz neuk zelanbait batu ta atondutako izneurtuok, zeure idazti balijoko balitzakixuz. Lenguan esaten neutzun lez, lengo illaren amaikan Leketton itxaroten neutzun, baiña etziñan agertu ta kitu. Lengo egunian artu nituan zeure gorantzijak Don Josen bitartez, eta eskerrik asko. Geyago barik, agurtuten naz eta agindu beti JeLpian zeure aberkide Koskorrotza'tar Gabin»,

Eskutzit onegaz batera zortzi olerki bialtzen eustazan. Ona euretatik bat, zazpi aapaldikoa, «Ene balkoi zar! » deritxona.

Geure etxiak balkoi eder bat
 sortalderuntza begira,
 Eta bertotik bista aundija
 itxasora nai mendira.
 Lekeitio ta inguruak be
 eroso ikusten dira.
 Ain ikuskizun ederren jaube
 balkoi guztijak eztira.

Ene balkoi zar bijotzekua,
 zeuri begira naukazu.
 Iru-lau bertso abestutia
 ..laketu biar deustazu.
 Gurao zarrak esatebenez
 bedeinkatua zara zu,
 Lekeiti'ko Ama Birjiña
 altzuan eukingo dozu.

Zeure altzotik Lekeitorea adi
 • jarriten gareanian,
 bertan elexa aurrez aur dogu
 : geure begijen aurrian.
 Bere barruan gordeten daula
 • eldrri zuri ganian,
 Lekeitiarren Ama andlja
 iruditxu apaiñian.

Euzko Erriak sarri ixan dau
 ezbiar ta gudatia,
 Euren artian bigunena ez
 aintxiñako Prantzestia.
 Ordu latzetan sartu ai jakun
 bildurra eta kezkoa,
 eta maitien doguna galdu
 ez dakigun arduria.

Antigua'ko Ama maitia
 betiko galdu ez eian,
 Lekekkrrak arriskupetik
 onean jaso eiezan.
 Balkoi ontatik euren urija
 zaindu ta jagon egizan,
 ta Ama kutunan ardurapian
 baketan bixi eitezan.

Aldi atako Lekeitiarrak
 bai maitasunaz jokatu!
 Atzerritarren erpietatik,
 Amatxu, dnok gaizkatu.
 Orainguok be, nai ba'dozue,
 esker oneko agertu.
 Antigua'ko Amaren oroiz
 balkoi onegaz ez aztu."

Aintzat artzia gura ba'dogu
 geure urren datozenak;
 geuk bere ..aintzat artu daiguzan
 aurretikoen esanak.
 Eta maitatu euren oitura
 baztertuta dagozanak,
 aintzat artzia merezi daigun
 zeruetan dogun Amak.

SORNE UNTZUETA (1900-)

Euskal literaturan ez dira gitxi euskeraz idatzi dabep emakumezkoak. Danak bat-banatzera ezketo, mordotxoa egingo leukje. Bizenta Mogel'egandik asi ta gaur idazten dabenetaraiño, Jone Azurtza'ganaiño abididez, izen-erreskada polita eioko geunke. Azken urteotan, izan be, aomen andikoak ditugu: Tene, Julene Azpeitia, Onintze, Maite, ta abar; guztiokin sai] ederra osotzen da. Onein artekoa dozu Sorne Untzueta be.

Lauaxeta bizkaitar olerkari gurenak sarri goratu eban euzko-emakumea, bertsoz eta prosaz. Eder ikusten zltuan euskal alabak, naiz sukaldeko arazoetan langille, naiz gizarteko gora-beretan, politikan, ofiziñan... Eurok bai dira geroaren itxarokizun: aundikiro abestuak daukaguz bere poemetan, eusko alaben soin-edertasuna ta biotza.

Emakumearen biotza, jzan be, arrokeri ta andipulzak —edo-ta lizunkeriak— usteldu barik dirauanean, ederra dogu, zoragarria; literatura testigu, ze'an ikusten zituan gauzak, esate baterako, Gaibriela Mistral'ek! Biotz ieun, adeitsu, saniurra darakusgur dararaz «Ternura» bere poesia-liburuan.

Sorne Untzueta be euskal idazle ta olerkari dozu. Prosaz eta bertsoz idatzi dausku. Abando-Bilbao'n jaioa 1900-11-27'en. Berton osotu zituan bere ikasketak, Maistra karrera egiñik. Gero, Errigoiti'n, Plentia'n, Lemoa'n eta Berango'n erakatsi eban. 1930'an Lemoa'tik idazten dau «Euzkerea» aldizkarian.

Errepublika garaian batez be, 1931'tik aurrera, erririk erri ibilli yakun izlari errime, eusko emakumeak erriketa ta politikan daukazan betebearrak euskeraz eta erderaz adierazo ta zabaldurik. Gerratean Prantzi'ra anka egin euskun, Paris'ko «Euzko Deya»-n olerki batzuk argitara emonik. Gaur Euskalerrian bizi da.

Euskal idazle dogunez, Bilbao'ko euzko gaztediak zuz^ntzen eban «Euzkerea»-n, «Euzko Deya»-n esta Guatemala'ko «Euzko-Gogoa»-n azaldu d'tu batez be, bere idazlanak. «Utarsus» izenordea, edo laburtua, erabilli dau sarri.

Eder izan dau bere arlbko gaiak erabiltea. Ikastolan ikusi ditun gaitzak eta erreztasunak, umetxoak euskeraz ta erderaz ikastean, esaterako. Zentzun andiz b'ribildua d?u «Ikastoletan bi elez» deritxan lana. Ba-daki ondo be umetxoen biotzak zelan zabaltzen diran, eta adimen-orriak; zelako burruka sortzen dan, laiño artean lez, bi izkuntzen artean; burruka ortan zelan jokatu bear dauan irakasleak, eta umetxoak.

Biran daukaguzan gauzak eder opaka dagoz. Gu, alan be, ez gara sarri ortaz konturatzen. Eder-jasotzailleak bere biziko pozak izan oi ditu: olerkariak geien bat orrelakoak izaten dira, inguruko ederraz konturatu ta barruz be ederra, enren senez ta jakitez, sortu ta b'ribiltzen dabenak. Zeregin duiña, gurena ziurrik asko.

Ortan alegindua da Sorne. Ba-daki inguruko ederra jasoten; da-daki baita, barnera begira, ederra, erleak ezta lez, adimen eta biotz-errotan eio ta moldatzen. Olan ondua dau olerki mordoa, Dirala ogei ta lau bat urte, neure «MilJa euskal olerki eder» liburua eratu nebanean, Utarsus'en bi be «—Gomutakiak» eta Gogo ituna»— bertan sartu nituan.

«Gomutakiak» zortzi ahapaldiko poesi leuna dozu. Gaztetako gomutak yatorkoz, gozo ta samur, gogora. Ibat ondoan dagoan bide zabaleraiño dator, gaur be, antxiña lez, itxasotiko kresal usaiña, Orrek lo egoan gomuta bat berbizten dautsa; begi urdin batzuk ixetu. Olerkariak:

«Zugatx ostian zagoz, ene maitia?»
ditauntsot une baten. Ez, begi urdiñak
dagoz nigandik urrun, izarren antzez,
neuretzako betiko lortu eziñak».

Ibai geldiak basea dauko barruan, goian ur gardenena; azalean, «antzezura lez», ortzeko margoaz margoztuta dago. Gaiñetik beintzat eder! Olerkariaren arima be, itxaso antzekoa yako; gentza ta bakea ipiñi gura leuke barrenean. Baiña ez yako errez. Giza-maitsunak, aitzu eziñak izanda be, benetan dira basazkoak. Itxaso barrua noski! Baiña azalean, itxasoan lez, ez ete da ur gardenik? Bai, ba-da basazkoa baiño gorago dan zerbait. Maitasun bi, gorago-koak, aitatzen dauskuz emakume olerkariak: Jainko maitasuna ta Aberri maitasuna. Ona:

«Eurak baño gorago, Aberrientzat
maitetasuna, auxe da, ur gardena.
Baña gorago ondiño, dan bikafiena
Jaungoikoarentzako maitasuna».

Sarri izan oi dau gogoa itun; jente artean dagonean, mitxe-
letak argi inguru lez, dabilkio tamala, ta bakarrik dagonean, kendu
eziñak yakoz mitxe'e:a balizak. Negu biozean galdu yakon maitea-
ren irudiak dira; alan bs, ez dau n?i guzur-atsegiñik gurago dau
bakarrik, bere gehn, egotea; ez, ez doa ludi onetako alai bilh.
«Gomuta itunen tamala da neuretzat gozo, maite», diño.

Egiñetatik da gizona ezagun. Idazlea idatzietatik, ez izan du-
darik. Sorne Untzuela be, bere idazlanak darakuskue noraiñoko
idazle dan. Ona 1930'ko urtarrillsan, LEMONA'tik «Euzkerea»-ra
bialdutako lantxo baten zati au. Bertan diñoskuna guztiontzat
dator ondo, geurea zaintzen ikasi dagigun.

«Eztozube entzun, ene irakurliak —diño—, lengo egunian
geure errija jazo dana? Emengo langille b?tzuk, biarra lagata
olatik urten, eta euren etxeetara eldu baño lenago, ardantegira
sartu ziran, alkarregaz ardao pizkat edateko asmuz. An geure elez
berriketan ifiardubela, oi dan lez atzeritar bat sartu zan, eta ja-
kifia, ez eutson ondo eritxi euzkeraz egitiari; ez, ba, abo gusti-
jenzako egiñikua eztija bera be ez da-ta, ta eurakana jaunda esan
eutsen, bere aurrian ez erabilteko basatijen izkerarik.

Geuriak be mutuak etziran ta, adoretu ta gixa-lagiz aldeztu
eben erabillen euzkera ederra. Lenengo urten zan atzeritarra ma-
kaldutera yoyala ikusita^ beste euretar batzuk lagundu yakozan;
alperrik, baña, euzkeldunen alde urten ebenak geyago izan ziran-
eta. Azkenerako sortu zan sortu biar zana: burrukia, gudua! An
ixan ziran galopadnk, arrapaladak...! Zer ixan zan ango apatxo
tsa «Agerre»-tik aurrera...! !

«Auxe da jazo zana. Zer deritxazube? Tamalgarria ta lotsa-
garrija dala diñue batzuk; nik baña besterik diñot, burrukaldi ori;
euzkeldun oronrztat dala onuratsu-onuratsuba. Zer ba...! Gura
daben gustija esaten itxi? Ez olakorik, aldeztutia azke dagon arte
beintzat! Onelako eztabaidatxubak egunoro biar litzakez, zaurijan

ukutuagaz, zauriduna bizkortu egiten data. Dakusgunez, ba, geure-geuria dogun euzkel-ele ederra aldeztuteko, nok zirikatu biar dogu, ta egunoro zirikatu ezker, euzkldun odola bixi-bixi eginda, bere-beriak diran gauzak aldeztuten asiko litzake».

Onlaxe, argi ta zentzunez, idazten dausku beti Untzueta, euskal idazle jatorrak. Zergaitik daukagu gaur ixillik? Geurea aldeztu bearrean dagoz, ba! Urteak eratxi, bear da? Euskal idazleak erioztaraiño kanta bear dau.

BIZENTE AMETZAGA ARESTI (1901-1969)

Algorta'n, Getxo udal-barruan munduratu zan B. Ametzaga 1901-7-4'an. Ikasle errime, Eskubide gaiak urratu zituan sakon-sakon, 1918'an Valladolid'en karrera ortako titulua lorturik. Garai aretan arduratu zan baita umetatik ez ekian euskera ikasten, idatzi ta mintzatzeko ikasi be. 1931'an Getxo'ko Udaletxeko ziñegotzi da; bertako diru-arazoak-eta zintzo eroaten aleg'ndu zan. Orduan ezagutu neban nik egiazko euskaltzale bezela be.

1936'an, gerra aroan, Eusko-Gobernu barruan Len-Irakaskintzako buru izan zan, azkenez 500 bat umekin erbestera jo bear izanik. Donibane Garazi'n egon zan zati batean, ondoren beste ume-talde batekin Ingalaterra'ra aldatuz. Urteak joan urteak etorri Arjentina'ra jo euskun.

Algortarra etzan geldi egotekoa, ta barne-griñak bultz eragiten. Laster, ba, ekin eutson euskal lanari; 1953 an, esaterako, «Instituto Americano de Estudios vascos» sortu zanean, alkarte ontan agertzen da Ametzaga. 1947-1955 bitartean Montebideo'ko Ikasgu nagusian Euskal Kultura erakusten eban, baita bertako Goi-Kulturaren Ikastetxean euskera be. 1957'an Venezuela'ra joan zan, Karakas'en lan egiñik euskal soloan batez be beste amabi bat urtean.

Euskaltzaindiko urgazle zan 1957'tik. Karakas'en il zan 1969-2-4'an.

Euskaldun barri zalarik be, euskal idazle bikain dogu, itzul-
tzaille bareziki. Gizona daukazan irrits eta aokotik ezagutu oi
dogu. Ametzaga'tar Bingen'i, idazterakoan, ipuiñak, elezarrak,
saioak eta olerkiak eder jakozan. «Euskera aldezko esakunak» da
aren lenengo lan argitaratua (*Euskal Esnalea*, 1925). Gero datoz
gerokoak, eta oparotsu.

Euskeraz ta erderaz idatzi eban. Ona euskerazko batzuk: 1)
Itz oroigarriak; 2) *Hamlet, W. Shakespeare'ren tragedia*; 3) *Adis-
kidetasuna*, Kikeron'en «De Amicitia», euskeraz; 4) *Platero ta
bi°k*, J. R. Jimenez'ena; 5) *Plini gaztec.ren idazkiak*; 6) *R^ading
Baitegiko leloa*; 7) *Prometeu burdinetan*; 8) *Ikasbideari buruzko
Itzaldia*, Descartes'ena; 9) *Jamaika'ren idazkia*; 10) *Lur-miña*;
11) *Simon Bolihar'en eskutitza*, eta abar.

Olerkari lez etzan azkenengoa. Eder jakon Bingen'i bere pen-
tsamentu garbi sakonak itz-neurtu litaiñetan dizditsu elotea. Al-
gorta'n bizi zalarik euskerazko poesi gozorik asko eukazan aginda.
1933'rantza, J. Aitzol'ek eratzen zituan poesi-leiaketan agertzen
da olerkari bezela. Ondoren, oster, or-emengo aloizkarietan ar-
gitaratu euskuzan kopla ederto biribilduak. Urretxua'ko olerki-
jaietarako «Otoia» deritxona, adibidez, pentsamentuz eta egituraz
ederra dozuna; «Lur-miña» deritxona be txukun-txukun eg'ña
dozu, Goethe'ren antzera antolatua berak diñoskunez. Jaioterritik
urrin egazu bearra latz jakon eta doixtar poeta gurenari bezala,
atzerri-leiatillatik aberria erakusten eutson biotzak intziri gozoz.

Eta onela abesten dausku seigarren aapaldian:

«Ezaguna al duzu itsaso gaiñean
kokatu uritxoa, arkaitz gorrietan?
An nire begiak lenik zabal nitun,
an gaztezaroa bizi ta amestu nun,
andik aita zarrak dei eiten didate.
Araxe, araxe.
Lur-loa dagidan eraman nazate».

Au idaztean, bere Algorta, bere Getxo erabillen —bai orixe! —
gogotan. Lur-miñak ez parkatzen.

Nor zein dan errez igarten idazkeratik. Ametzagak, euskaldun
barria zalarik be, go°:-maillako ikusi nai eban euskera, bere izkun-

tza. Ortarako, barriz, bid;rik egokiena, ak uste eban, eta orrelaxe dogu, gure artean ezagunak ez diran arrotz-idazle?n gogoetak eta lanak, sakonenak be, euskeraz emotea. Orretan saiatu ziran ainbat eta ainbat izkuntza eurena abcrastu, txukundu ta joritzeko. Ortan alegindu jakun Ametzaga prosaz eta olerkiz.

Irakur egizu. Duinki bai dala egiña urrengo poesi au, *Jtsaso-aurrean* deritxona. Neurritz ez dau akatsik, ezta amai-oskidaz be. Amabi aapaldi ditu iru zatitan. Emen daukazuz bigarren eta iru ganan zatiak oso-osorik,

II

«Orro urrun batek eten dauz amesak,
pozak doaz iges, isil dira abesak.
Goibel-Ekaitza da. Begira itsasoa
asarre ebakitzen gorroto-mintzoa.

Begira Lur Ama ezereztu guraz
ondar, arri ta kai astindu ta yoaz;
begira, zoroa!, zeruratu nairik
bere uin arroak puztu ta anditurik.

Anker!, onda-mifiak yota ba dabilla
nun autsi, zer galdu ta nor ito billa;
ilgaiz uin goseak asetu eziñez;
gaisoen negarraz urak geitu naiez.

Bidutzi oi!, zeuri gorroto izateko
itoen amai nik biotz eskatuko;
ta alargun gazte ezin-etsiaren itsaz
zu ta zure izena gaiztetsiko dodaz,

III

Odeiak urratuz, eguzki izpitxuak
argituten ditu ur-mendoi bitxuak.
Andiagotzen da, zelako ikuskizun!
bere ederrak dakar gogora arritasun.

Arritasuna, gar, nai eta bildurra,
gorroto, maitasun, ezespen t.i gurra,
guztiok ba-dauz oin asmatzen gogoak,
bai ta aditzen bere euraen mintzoak.

Mintzo onek egoki diranean batzen
Andia'ren kanta dabe ereskidatzen.
Eurak alkartuten, ai ba'neki, Imanol!,
dagokizun kanta zeuri egiteko».

Olerki-senez ezik, ez dira gisa ontako bertsoak koplatzen.

MANU ZIARSOLO (1902-1987)

Azken urt[^]oian b'zi izan dan lez, ixil-ixillik jcan jaku Aitaren etxera gure Manu Ziarsolo, «Abeletxe». Begoña'n ospatu z'ran illetak ber.e arimearen alde joandako iraillaren 20'an.

Gizona.—Era asko daukaguz gizona ezagutzeko: arpegiz arpegi, berba egiñez, alkarregaz bizi izanaz, ar-emonak eukiaz, eta abar. Nik ezagutu izan dot Manu karcaz, artu-emonez eta iru-lau bider San Mames kaleko bere bizi-pisuan alkarrizketak izanaz.

Baiña, idazle zan Manu, euskal idazle, ta ortaz ezagutu neban nik modu berezian: euskaldun zintzoari dagokionez, umore aundi-koa zan Abeletxe. Olan jaku agertzen bere «Gazi-gazak» (Donost', 1976) deritxon liburuaeren puntu ta zeaztasun guztietan. Gizasemea ezagutzeko bide egokia jaku, ba, idazleak paper-orrietan erein dauan arnasa beroa.

V'garen «Euskal Literatura» liburuan, onela idatzi neban nik: «Bilbotarra dogu Manu; gizaseme langillea, umoretsua ta antzerkiari emona... Itxas-ertzeko aizeari kresal-sunda darion legez, umore onaren piperra be berezko dogu. Ipuin eta esaera bizi-bizien gatza barriz egundo be ez jako palta euskaldun erneari. Doai oneikaz jantzia dozu «Abeletxe», ezizen onez baita ezaguna gure literaturan».

Euskal idazle.—Bizitza guztian lan-arloari ekiña dogu Abeletxe, euskal barrutian batez be. Umetatik ekian euskeraz, baiña ekian ori aberatsago egiten alegindu zan: solo bat be, sasiz bete ez daiten, landu egin bear izaten da. Orrelaxe Manu, berezkoari lagundurik euskaltzale ta idazle errime gertatu jakun. «Kirikiño'k» zirikatuta, gazte zala asi zan «Euzkadi»-n idazten.

Eta or-emen idatzi ta idatzi, entzute zabalekoa genduan Abeletxe gerra aurretik. Orduan euskal landan lan egien talde txalogarria gogoratuz, ona zer diñoskun A. M. Labaien jaunak «Euzko-Gogoa»-n: «Langille oiei eskerrak lurra gertutzen joan zan euskera utseko egunkari bat sortu al izateko. Eta egunkari ori mirariz edo Bilbo'n 1937 guda artean. «Eguna» izenez bost illabetea, Bilbo erori arte argitara atera zan. Biz:a eman zioten gizonek gure omen beroa merezi dute». Egunkari orren zuzendaritza Ziarsolo'ren eskuetan egoan, Augustin Zubikarai zuzendariorde, ta Ander Artze-luz (Luzear) eta Artetxe'tar Luki aolkulari zitula.

Bego emen txirristadan lez esanik, pozik artu eta irakurri oi genduan guk guda-zelaian eta oiñean «Eguna». Nik neuk eta nigaz egozan gudari gazteak gauordu luzeak emoten genduzan berau irakurten Sagasta, Elgeta, Ubera ta Basalgo'n lenengo ta Bizkargi, Meñaka, Gamitz eta Fika'n gero, euskal eguneroko orren orrialdeak irunsi bearrean. Orduko paperetatik, izan be, auxe zan egi utsa iñoskuna.

Prosaz ta bertsoz asko idatzi eban Ziarsolo'k. Mañaritarak bultz eraginda geien baten, eguneroko ta aldizkari oneitan beintzat, aren lanak irakurri daikezuz: «Euzkadi», «Ekin», «Euzko», «Erri», «Jagi-Jagi», «Gudari», «Bizkaitarra», «Tierra Vasca», «Euzko-Deya», «Anaitasuna», «Euzko Gogoa», «Karmel», «Olerti», «Zeruko Argia» ta abar.

Antzerki-lanean.—Euskalduna ez jaku bertso, esakun zorrotz eta izkirimiri-zale bakarrik; are geiago esan geinke teatru-zale. Teatruak, barriz, bere mamiña bear dau, ta jantzia, biak atsegin-garri. Gai xee ta ariñak, bizi-bizi erabilliak izan ezkerro, beti jakuz eder, gozo; aomen aundiko giz-egintzak be, gaztediari batik bat atsegin jakoz eta ernai egon oi da arein goraberak ikusi ta entzuten,

Guda aurretik bazan Bilbo'n, baita ondoren be. «Txinpartak» eritxon gazte taldea, dantzaz ta teatruz oso trebe zana, Talde onen-

tzako antzerki-lanak Manu'k gertatuak ziran geienak. Bereak ditu: «Jai arratsalde baten», «Artzaiñaren am;tsa», «Goiz-otoia», «Afal ordua», «Bermio'ko portuan», «Atsoa gaztetu bear dogu», «Gabon gabonetan», «Jai aureskua», «Sorgiñak Etxaburu'n», «Eztegu t'erdi», «Katalin errota'ko», «Agur Donibane», «Saku jantzia», «Bertsolari sariketa», «Eguberri aizeak», «Paris'era gogo txarrez», «Gogozar Berbizkunde goizean», eta abar,

Oneitatik batzuk saritu eutsoezan: 1956'an «J- Urkixo Mintegiak» eratutako antzerki batzaldian leen-saria eroan eban «Eguberri aizeak» lanarekin, eta beste bik, Bertsolari sariketa» ta Gogozrr Berbizkunde goizean'ek deduzko aipamena merezi izan eben.

Kirikiño ta Abeletxe etziren bitxi-billa joan euren lanak azur-tzean. Baiña biak, Mañari'tarra ta bilbotarra, jenteak eder ditu ta oso irakurriak dira.

Olerkari.—Ez eutson begitadarik egiten eusko-olerklari. Eta ba ekian noizik-bein bere arimea neurtitz ederrez adierazoten be. Besteak beste, «Karmel» eta «Olerti»-n emon ebazan poesi senti-kor batzuk.

«Olerti» (1959) sortu zanean lenengotik asi jakun idazten. Eta irugarren liburuxkan agertzen da bere «Odoltantua! », Aste san-tuko ipuiña, bertsotan. Poema luze bat dozu, lau sail daukazena, 48 aapaldigaz. Noemi hebratar andra gaztea zan, ama izan naiez eta lau urte ezkontuta eroanarren, seiñik ez eukana. Olerkariak:

«Emazteak seiña nai, senarrak naiago,
Irain Zorrotzak aitzen asita bai dago;
Gizonak maiz kalteak bere kolkorako
Jainkoan naiarekin pozik eztalako».

Orra, seme bat izan dau Noemi'k. Zelako poz bete! Baiña urte bi joan dira, ta mutikoak itz bat be ez dau esan. Zoriona naigabe biurtu, zorionaren argia illundu. Noemi intzirika, ezta guzur ne-garra! Zer egin? Igarle bat Kristo— dabil Palestina'n mirarigille. «Erruki zadi, Jesus, ene amodio! ». Eta ara doa ama gaztea amar eguneko bidean. Egunak eguzkitsu, gabak izar-zelai, bidea neke-tsu, baiña urrundik Jerusalem da nabari. «Auxe da —diño amak— Kristo gure anai! ».

«Kristo anai dogu, izanik Ja.nkua.
Amak arrazoa dau, anai begikua.
Gaur osteguna da ta biar barikua.
Nai neuke arki balei bere «Medikua».

Bariku goizean goiz, Noemi semearekin Jaster jagi da; Jerusa-
len'go arriak oin-azpitan ditu. Kaleetan jentea artaga. Ango iskan.
billa! Zer jazo ete da! Oiuak: «Gora Barrabas eta Ori il daiela! »,
Eta errurik bako Kristo Kalbariora daroe. Eriotzara epaitua izan
da. Baiña Noemi, itxaropenez betea, bideratu jako, eta begirada
gozoz ta ama-samurtasunez, umetxo mutua erakutsiz Kristori di-
ñotsa: «Ona neure semea». Eta Kristok gozo-gozo begiratu dautsa:

«Jesus'ek igarri dau andrearen naia;
Eskua luzaturik beragana doia;
Orduan soidadoak asarretu baia
Ugalexko zigorraz jo-erazo beia».

Lurrera jausi da Kristo. Begiak lurrean ta Kristogan burua, nun
ete dabil Noemi'ren gogoa? Gauza dizditsua bat ikusi dau lurrean,
«gorri-gorriabera, pitxi amzekua». Ezta mundukoa, zerukoa baiño,
Ona emen sendakaia, Kristok ixuri dauan «Odol-tantua! ».

«Odol-tantua bean ikusi dauneko,
Noemi'ren biotza irakiten dago;
Kiñuka semeari adierazo dautso
Tantoaren aurrean belaunbikatzeko;
Ondoren eskutxoak lurrean jartzeko
Ta mingaintxuarekin odola batzeko».

Eta semeak odol-tantoa miazkatu ebaneko berbaz asi zan ain-
geruen antzean. Noemi'ren poz betea!

Modu onetan osomrik daukaguz Abeletxi'ren beste poesi-lanak
be: euskera gozoan, ondo neurturik eta rima osotan.

ARTETXE'TAR EULOGI (1904-.....)

Or-emen askotxo doguz Bizkaian baztec-ikuspegi ederrez bateak. Zoaz Zugaztietatik gora Urretxu'ra eta andik Albiz, Mendata gainez-gain Arratzu'ra. An jaioa da Artetxe 1904-3-77'an, Larroseta baserrian. Berton, emengo ume eskolan egin.zituan bere ikasketak. Nabarniz'en ezkodu zan Florentina Albizu'gaz 1929'ko urtarrillaren 3'an; alaba bat dauka, Bilboko Joseba Bilbao olerkari gaztetxoaren ama.

Artetxe'k gaztetan baserriko lanari ekin eutson, eta gerokoan Bilboko «Cervecera del Norte»-n urteetan; gaur Gernika'n bizi da, urtez astun baiña zarsariz dotore.

Egiazko euskaltzale, gaztetan asi zan olerkiak idazten, baiña «noizik bein eta beretzat bakarrik —diñost kartan—, eta gero adiñekotan geitxoago; alan be, aitzazeko olerkari ez naz iñoiz izan: euskeraz idazten neban beti geure euskera maite nebalako».

«Karmel»-en eta «01erti»-n ainbat koplak txairo- argitaratu neutsozan nik. Irakur eizuz azken orduko biok, «Akelar-Zuri» eta «Belen'go seaska ondotoxuan»,

AKELAR-ZURI

Ikus orra, zerutik jeisten
edur matazak
aiz-eragiñen txorabioan
odeizko lorak,
jira^bira itxumustuan
sorgin jolasak.

Au edurte... eztegu-oial
zuri-zuria,
ezkontzarako leun-leun
goitik jatsia,
Ikuskizun ikusia, baiña beti
ikusgarria.

Aidezko jantzan «Maitagarri»
zuriz jantziak,
Negu jaunaren ezkontzetako
emaztegaia.

Edur-lumak ziarretara
darabillen jantza,
«Akelar-Zuri» Negu-edurren
eztai-ezkontza,

BELEN'GO SEASKA ONDOTXOAN

Gizaldien gizaldietan
bein jazoten olangorik,
zerutik jatsi okollutxora
Jaungoiko bat!, Ume egiñik.

Zatoze umeak jolastutzero
Ume Jaunaren ondoan.
Otzez dagona berotu daigun,
alkarturik inguruan.

Au dogu barri ona,
Jaungoikoa Ume egiñik!
Au dogu barri ona,
gurtu daigun auzpazturik.

Au dogu barri ona,
Jaungoikoa Ume egiñik!
Au daogu barria ona,
gurtu daigun auzpazturik.

Galduak giñan errukarriok
barriz gaitu askaturik.
Nor auzpaztu ez Bere aurrean,
esker-enez txoraturik?

Ez dau iñortxok ikusi oñiz
au baizen ume ederrik,
ezta itxiko pozaren pozez
mosuka danau jan barik.

Au dogu barri ona,
Jaungoikoa zigon egiñik!
Au dogu barri ona...
Gurtu daigun auzpazturik.

Au' dogu barri ona...,
«Hosaina' ta «Hosana; !
Au dogu barri ona...
«Hosana» ta «Hosana»!

URKIAGA'TAR ESTEPAN

— L A U A X E T A —

(1905-1937)

Erri atsegingarria dozu Laukiniz; Gatika ta Urdulitz bitartean datza, Butroi gaztelu errimea eskumatik eta Unbe-Mendi gaiña ezkerretik ditula.

Ementxe jaio zan, jakingunez, gure olerkaria, artista bipilla, Erriko Taberna deritxon etxean, eleizeari aurrez-aurre, frontoi er-tzean.

1905'ko dagonillaren 3'an munduratu zan.

Beronen-.aita, Jose Maria Urk'agaj.iAulesti'ko semea zan, eta aiv.a, Bizenta Basa.ratz.}.bertoko alabea.

Mutikoak Jau bat urte z^tuala, Mungia'ra aldatu zan Urkiaga sendia. Baiña jaio Laukiniz'en jaio zan.

Zerbait koskondu ta Mungia'n bertan lenengo ikasketak osbtu zituanean, eleiz gizon izan gura ta Durango'n, Loiola'n eta Oña'n egin euskuzan ikasaro nagusiak.

1928'an, Jesusen Iagundia itxi ta Bilbao'ra etorri zan, «Euzkadi»-n lan egiten asirik. Onen euskal atala, ospe aundikoa, Je-nengo Kirikino'k zuzendu eban, 1913'tik 1928'r.;; gero Orixek, eta 1931'tik aurrera Lauaxeta'k geien bat.

. Errepublika denporan.batez be oso langille agertu yakun laukiz-tarra; artikulua idatzi ta liburuak atara ez-ezik, ainbat itzaldi be emon zituan Euskalerriko areto ta plazetan.

Gerra sortu zanean, beraz Euzko Gobernuak kentsejeru eukan, eta guda oiñetara sarri joan bear izaten eban ordezkari lez. Elgeta aldean, dunbots artean sarri, alkar adoretu genduan.

Gernika suntsitu ebenean, ondorengo egun baten ain zuzert., an zan Lauaxeta, ango ausiabar, triskantza ta Zugatz santua kaze-tari arrotz batzui erakutsi nairik.

Ortan ebillera inguratu zituan etsaiak; ez-ustean oratu ta Gaz-teiz'era eroan eben atxillo. An, karmeldarren komentu espetxe biurtuan bi illabete egin ondoren, 1937'ko bagillaren 25'an, goizeko 5,30'etan, fusilatu eben.

Españiar pota ernai Gartzia Lorka'ren adiskide zan, eta adis-kide biak azken ordu bardiñak itzali ebazan.

Omeraltliak

Luzaro erdi-azturik euki ostean, 1972'an, Larrea'n urtera os-patu oi dogun Olerti-Egunez omenaldi eder bat egin yakon, Euska-lerri osoko idazle ta ole:kari punterengoat eskeiñita.

Arrezkero beegin yakoz beste batzuk, oraintsu Mungia'n opatu yakona, esate baterako. :

Baifia danetatik ede.rrena, nire ustez, aurtan Laukiz'ko erriak, erriak, bertako gazte b'zkorak bu.u dirala, eskeiñi dautsoena izanda.

..b....

Irailaren 25, goizeko amaikak, danbadaka erriko eleiz-kanpaiak; zuri, gorri, igande soiñekoz plazan dagoan grzte ta zar la guntalde ugaria eleiz-barrura doa.

Eta or jentez beterik oraintsu esku gozoz bariztutako eleiza,

Iruk zuzentzen dogj meza: err ko txaunburu gazteak, Solozabal jaunak eta nik.

Txanburuak dagi itzaJdia, ederto, Lauaxeta'ren kristautasuna goratuz.

Koruan, neska mutil talde alaiak bizi-biz' abestu dau eu?kal meza, gazte urduri baten ardurpen.

Ezin amaituzko Jaunartzea.

Ondoren, erriko frontoi polito apainduan, bertakoz ta kanpo-tarrez beterik dagoala, bertsolariak —Lizaso, Lazkau-Txiki Intxaurre, J. Enbeita, Lopategi ta Amor'tzik-e.ir.n len-ekiñaldia osotzen dabe.

Bero-bero txalotzen ditu jenteak.

Poesi-batzaldian irabazle izan diran olerkariak sariak banatzen yakez ondoren.

Jarrain bertsokriak barriro be; oneik eta beste beiñ-beiñeko izlari batzuk gizonkiro jaso dabe bizka'tar o^erkari bikaiñaren irudia,

Laukiz erria bera be olerkari dala dirudi, olerki ta poesi-zale bai beintzat: adi-adi egon yakun bertako seme arg'ari egiñiko jaialdi guztian.

Lauaxeta, olerkari

Lauaxeta, Lo'ola'n egoala asi zan idazten: eta bertsoz asi be.

1925'garren urteko lotazillean agertzen da, Bilbao'ko «Jesus'en Biotzaren Deya»-n, bere lenengo oler Amalau aapaldiko lana dozu, Begoña'ko Andra Maria'ri eskeiñia.

Onela firmatzen dau: «Basaraz,

Amabi silabakoak dira, 6/6, erdian a dabela; amaierako rimak ez so kezka larririk emoten. Daukan iñak eta soi-ñekoak, alan be, egi en nortasuna, olerkari bezela noski, ta garbi darakusku.

Gerora naikoa idatzi euskun bere bizitzaldi laburrerako. Aitatu doguz bere liburu biak, poesi jatorrez ornidutakoak. Orrez gaiñera, ba-ditu beste batzuk: «Euzkadi» egunerokoan «Izkiñuak» tituluz umetxoentzako atara zituan alegi ariñak, eta Gazteiz'ko espetxean egoala egiñiko sei-zazpi poema sentikor.

Lauaxeta'ren neuritz-lanik geienakaz idatzi polita argitara neban oraintsu. Larrea'n eskeiñi geuntson omenaldian, guztion abots eta gurariz, erabagi zan lez, lauk'ztarraren olerki-lanakin liburu bat osotu bear zan, eta orrela egin genduan urrengo urteko Olerti-Egunerako.

Euskal olerkariak eta abar p^zarren artu eben liburu au; or-tara, Lauaxeta'ren poesi-lan lilluragarria ezagun-erazirik.

Gure kantariak be ordutik asiak doguz aren poemak or-emen anbestu ta zabaltzen.

Azken **olerki bat**

Nik oraiñarte aurkitu ta ikusi ez dodzan olerkiren batzuk izango dira, dudarik bage,

«Euzkadi» egunerokoan ba-dira batu bakoak.

Giltzape egoalarik biribldu zituanetatik ia danak, Leopoldo Zugatza'k Durango'n ataraten dauan «Gaiak», laugarren alean, agertuko dira.

Aldizkari ortan nik idatzitako Ianaren ostein be, ots, arrez-kero, agertu dira beste batzuk, Lauaxeta'k onduak.

Ona bat oindifiokarren iñoiz argirik ikusi bagea.

Aurtengo bagillaren 15'an Muniategi'tar Sabin'ek, Errera-Donosti'tik, au idazten eustan:

«Irratitik* entzun nebrnez badakit esku artean Lauaxeta gure olerkari gorengoa dogunan buruz zerbaiten asmoa rrtu dozula.

Olerkiak? Ala.olerki ta id.'zlanez osotutako bildumaren bat? Dama dala, emen bialtzen dautzut bere guda aurreko olerkai eder bat berak niri Bilbo'n aurkitu ginfzazan egun baten ira-kurteko itxi eustana... Gero, gudaren sarean jausi edo sartu gintzazan eta, olerki au geur art., nik dakidanez, argitaldu barik dago».

Ortaz ba, lendik ezagutzen ez genduana da; guda aurretik, azken orduan ederk: egiña. Zuk, «Zn-^~za'e orr k 'rakurri ta miaz-katu dagizu, emen dozu bera. Orati'k egin zituan askoren gisa ondua da.

MARIADEIA

Nire mai garbi au maspar-pean yagok
txiro baña eder, neurriz gauz danetan.
Arrats baten gentza edariak yaukok:
" aize-mihia yabilk matsorri-puntetan.

Ator neure maira egunaren billi
zorion lorak, ba. etxeukek aronik!
Gaur gurea yoguk laketen gupilla
ta iru Ederkunak yatozak alairik.

Jaleak on begik edanak ez gaitzik,
ta eure barrenan eztiz.bego.k poza.
Urrezko txo¹ b^~ten, doai xamurrenik, ..
aizkidetasunak bekar mintzo boxa.

"." ..':....: Borgoña'ko matsik ez donak gurean,
baña Laukaritz'ko mnst'en nigarra
Orati'k Iedakek bertso ozenenean.
Odol egin zuan Eguzki'ren garra!

Emaitzon umoan goitz-intza yatorrak
eta euron ur'ak ez yaukak bardiñik.
Erle-madari ta txakala-sagarrak,
zelai berdeetako usañez baterik.

Maian jarri adi, baña eure Iagun
malko edo itunik ez egik ekarri.
Oraingoa sollik atzemon yagigun
ardo au bai-yakuk ezpanen pozkarri.

mezako egiñik, Larrei'ra etorri zan gazteen irakasle. Montecarlo'n organu-jotzaille lez aldikada bat egin ondoren, barriro Larrea'ra. Soldautza osotze 1 dau Bilbo'n eta 1934'in Naparruko Bi.'afranka'ra doa irakasle; 1942'an Txile'ra bialtzen dau nagus'ak, an Valparaíso, San Fernando, Chuchunco, Santiago'n, orain nagusi ta gero menpeko, eta beti organu-jotzaille errime, 35 urte langille porrokatu emonik, Euskalerrira itzuli zan; Altzo'ko karmeldar komentuan jarri eban bere azken egoitza, eta, L-rrea'n organista lez zati batean egonik, Altzo'ra biurtu ta emen emon eban azken ama^a 1983-2-7'an.

Gizaseme baliotsua, organu-joten, nagusi bezela ta eleiz-lanetan. Euskaltzale aundi, Txile'n egoala asko lagundu eutson Aita Mokorroa'ri euskal esaera jator billaketan. Erbestetik ib Ui arren, maite zituan Euskalerrira ta euskal gauzak; ba-eban euskal garra ta ederseaa. Baita olerkigintzarako be. Nire «Milla erskal Olerki eder» liburuan (699 orr.) dator lenengoa edo, 1929'an Donostiko «Euskal-Esnalea»-n argitara emona, «Tolesgabetasuna».

Gerora, «01erti»-n eta «Karmel»-en emon dauz beste, errez ta gozo, osotuak. Barrukoak itzuli ebazan, Don bant Gurutz'en «El Pastorcito» adibidez. eta kanpokoak. Kutun zituan txiletar olerk^riak, euskal abizenekoak batez be, eta euskerara biurtzen saiatu zan arein bertso-lanak. «Aots garbi —diño—, bigun, sendo ta egokia. Doñu emea maite du, ta or ematen ditu bere iku-aldi xe ta zeatzak, zuurki ta liraintasunez». Ona iru olako Juli Barrenetxea'k egiñak eta Aita Eustasio'k euskeratuak.

U Z T A

Arrantzaleak ba doaz
ba doaz uzta-billa.
Zorionekoak ^uek,
itxas-lur oldartsuak.

Izartegi lasaiaren
zaipeko lurraldeak,
Ur autsiaren loreak
nork ote zitun landa?

Lurgintza gabeko landak,
Ur ta gatz-alorraz.
Nork erein zitun arraiak?
No~k eraiki koralak?

Arrantzaleak ba doaz
eta kantari doaz.
Beren kantuak ez ote
lore-landatzailleak?

Z A B U A K

Arratsean umez gal-gal zabuak.
Urrun-urbiltzen du goia kulunkak.

Zabu-adar alai ta zain-ikera.
Dilidan umeak igali eran.

Zeru-muga urdiña jo dute sokak.
Goi zabaletatik datozte aurrak.

Aizea tenke dago, muiñoak geldi,
zuaitzak gelbera, ura barerik.

Aurrak damaiote beren ume-indar
ta inguru guztia dator bizira,

Aize, muiño, zuaitz, ur bere artan,
zabuari esker jar dira dantzan.

Eragin gaberik ziruditenak
nere baitan dira malabar-jostak.

Eta ni patxatan, amor emanez,
arrats-zabu ontan naiz seaskatzen.

ERTZ-AGOA TXIRULAKIN

Itxu-itzalak jotzen du ta
argi dario txirulak.

Dizdiz dagi ertz-agoak
argi-kanturi eskerrak.

Erreaz miña uxatzen da
ta itxuak txirula kantari.

Aren kantua gauean
argi ziztor txuria da.

Eresi negargarria,
txistu-mokoan piztua.

(Zeruetako illunean
pizten da illargi zuria).

Biotzean eder-zauskada dag'skue, irakurriz soilki, egilleak
itzuetzailleak.

Begi-illargiren zuria,
sofiu zuridun txirula.

Badu gauak illargia
ta itxuak bere txirula.

Lelo zuriak abestuz,
illunpe-miña uxatzen du.

Goitatik doan illargi
txirula-otsa dirudi.

Ertz-agoa txirulakin,
ta il.'argi-izpia an kantari.

ENBEITA'TAR BALENDIN (1906-1985)

Txoriak berez dau kantatzen, bertsoiariak be bardin, pentsa ta kanta. Bere era zoragarria dau, ez kanpotikoi kukurari zor dautsona, asmau-ala bjrrutik urtena baiño. Geure espiritu zaarren agerpena dala diño Oteiza'k.

Nik sarri idatzi dodanez Euskalerriko bertsolari kultu ta zolienaren semea da Balendin, 1906-IV-20'an, Muxika'ko Usparitxa-Jaugeri baserrian jaioa. Balent'n Berriotxo, gaur Bizkaiko santua, beato egin eben egunean, ain zuzen. Eskola berezi barik, baiña bertsa-iitez aberats, amabi ustekin Areatza'n asi zan bertsoan, bere aitaren ondojn, au be (Juan Anton o Enbeita) bertsolari bait zan.

«Nik ogeta iru arte nebazala —dinosku berak—, Bizkai'ko bertsolari sariketa bat antolatu eben Mungia'. Neuri emon eusten lenengo saria. Bertsotarako gogo geiago ta biziago bat sortu jatan orduan. Urrengo urtean Getxo'n egin zan beste sariketa bta, eta emen ere lenengo saria emon eusten. Aurrerantzean plaza askotan ibilH nintzan nere a'tagaz, batez be Bizkaian».

Ogetasei urtegaz Bidaso'z beste aldetik ibilli zan Basarri'rekin, bira baten Donibane Garazt, Atarratze, Kanbo ta Donibane Lobi-tzun'en iru bat egun bertzoka emonez, Kanbo'ko trinketea Mattin zanren akitagaz be indarrak eurturik. 1933'an Elizondo'n saioa, eta ondoren Bilbo'ko Arriaga Kafean. «Ementxe egin genduan —d^ño berak— garai artako bertso-saioarik ederrena».

Gero guda-matxiñada ta ixildu bearra. Orduko ezkondata egoan, 1935-11-30'an, «Ormaetxe» baserriko Klara Ealo'gaz; 29 urte zituan berak eta 27 ermzteak. Gernika erre ta bigarren egu-nean itxi bear izan eben Ormaetxe baserria, Bilbo aldera jpaz. Bilbon egoala Bizkargiko frerjtera bialdu eben. «Nire lana —diño—, parte'k eroin eta ekartea zan, eta frentean zauritzen ziranak eroatea». Laredo'n jausi zan arerioen esku, eta ondoren or ib'lli jakun, lau u'iez be'ntzn, es :etxez espetxe, El Dueso (ni be bertan n'ntzan)^ Gasteiz'ko Karmelo, Santoña barriro, Puerto de Santa Maria ta abar. 1941'ko epailaren 13'an espetxea etxirik, etxeratu zan. Etxekoan arreraberoa!

Eta oster a be lanera, etxaldea edertzen et'j bertsotan. Zati b:.-
tean etzan azartzen agirian egiten, baiña 1958'garren urtean, kan-
tatzeko erreztasuna bera be pizkat galdua dauan arren, Bizkaiko
txapelketan barriro agertzen jaku. Bizkaiko txapelketa nagusi bi
dit_u irabaziak; lenengo 1958'an, eta bigarrenez, 1959'an, Arena-
lean, kopa ta txapela emori geuntsozan; 1960'an Mugartegi'k ir
bazi eban; 1961'an, Azpillaga'k, eta 1962'an Lopategi'k. Gerora
txapelketa urriak ospatu dira Bizkaian.

Bertsotan jardun ezezik bertso-eskola bat, «Garriko», sortu be
egin eban. Enbeita'k. Ango «Zubipunita» tabernan batzen ziran
Areotza inguruko bertsolariak bertso-legeak, puntuak, irudiak,
esan ederrak, motak eta gaiñerako neurtitz ezkutuak ikasi ta az-
tertzen. Bertsolari orak urten eben eskola ontatik: Jon Lopa-
tegi, Jon Enbeita, Abel, Deunoro, Ireneo, Iturri, J. M. Sardui,
Basabe Lumokoa ta besteak Pedro Mari Aldana'k jarten eutsezan
bertsotarako gaiak.

Bertso-mordo galantak daukaz ang o ta emengo aldizkarietan
argitara emonak, ots: «Euzkadi», «Jaungoiko-Zale», Jesus'en
Biotzaren Deya», «Zeruko Argia», «Aranzazu», «Karmengo Ama-
ren Egutegia», «Anaitasuna», «Arantz^zu'ko Egutegia», «Goiz-
Argi», «Karmel», «Euskera», «Olerti», «Txistulari», «Principe
de Viana», ta abar. Ertz askori ikutu dautson arren, gairik era-
billienak oneik dira: baserri bizitza, senar-emazteen maitasuna
ta goraberak, neska-mutillak, erria, euskera, fedea, askatasuna...

Liburu bi daukaz argitartuta: «Nere Apurr», 1974'an «Aus-
poa»-k argkara emona, 264 orriaJdekoa, ta «Bizitzaren joanean»,
Elkar'ek argitaratua; itz lauz eta bertsiz 194 orrialde.

Ona, eredu lez, 1960'an, «01erti»n agertu zan au:

KUKUA ETA TXINDORRAREB AUTUA TXEPETXAK ERABAGI

Kuk.: Udabarria eltzen daneko
kukuka nago basuan,
guztiak pozez artuten nabe
elduten nazen lekuan.

Neure arrautza ipinten yuat
txindorren jauregitxuan;
ni baño obeto bizi dan iñor
ez dok egongo munduan.

Txin.: Txikia beti aundi-gurian,
ez da arritzeko gauzia
aundiai barriz guztatzen jako
txikia zapaldutia,
kukuai baita bere umiak
iñon etxian aztia;
jakin nai neunke nok emon dautsan
ortako eskubidia.

Kuk.: Eskubidea norberak artu,
arpei gogorra izan oso,
udarik uda lanari iges
beti ibilli eroso;
beste txoriari geure bearra
dabela siñistu-erazo,
ori egiten ez badok, ez dok
bururik egingo jaso.

Txin.: Ori dok, ori, onua edo
konseju emon daustana;
ondo dakigu alperrarentzat
lanbide onik ez dana.
Baiña guztiak eingo bagendu
zuk nigaz eiten dozuna,
jakingo geunke nok jango leuken
eguneko ogi biguna,

Kuk.: Eguneroko ogi biguna
beti iaukoat gaur arte,
toki danetan aurkitzen iuat
jana t'edana nai beste;
geieda zelan bizi ete dan
enok arduratzen bat be;
norbera ondo egon ezkeru
oba da bizi aparte.

Txin.: Kuku gaxoa, ondo bizi az,
olan autortuten dozu,
gerokoaren itxaropenik
guk legez ete daukazu?
Jaunak agintzen daben bidian
batera ez gagoz ni ta zu;
azken orduan erruki zaitut
olan jarraitzen badozu.

Txep.: Kukua emen ikusten dogu
munduko atsegiñetan,
txindorra barriz gerokoaren
zorion ames gozotan.
Zorion biak bear gendukez,
orduan pozik benetan;
baiña nok daki eperdi bataz
zillo bi ondo tapetan?

BINGEN BATIZ **(1907-.)**

Eleiz-gizona da Batiz, karmeldar. Eta eleiz-gizonak, nire ustez, olerkari izan bear dau. Erritik jagia, lurretik, izaditik danok da-roagu izatean politikazko olerkia, eta beronek bizkor-azo bear gaitu guztiak.

Eleiz-gizona, erriko seme danez, eta erlejiño arazoari emona, giza-batasunean ari da. Edo ekin bearra dauka. Zelan? Olerkari izango da, poesia ta ederra jaso ta gizartean ereiñez, azirik bi-kainena zabalduko dau, goi-azia jakiña, eder betikoa; eleiz-gizonak Jainko-itzaren soloa landu bear dau gauza guztien gaiñean.

Apaizak edo prailleak erraren aurrean lan dagi, agiriko gizona da. Eta aginko langilleak, eleiz gizonak batez be, gozotasun ederrez kutsatu 'ta asetua agertu bear dau, maitasuna, bakea, otzantasuna, poza dario'a. Erriko eredu ta biotz-erakarle; egiazko poetak orrela izan jatzuz aldioro. Udabarr^an, egun-argitzez bat, txori talde kan-tari: zuretzat ikasbide eleiz-gizon olerkari.

Aita bidezain ebalarik, Gerrikaitz'cn jaio zan gure Batiz, 1907'ko abmdua'en 23'an. G=ro, bere umeegunik geienak Markiña'n egiñ'k. Ibiltari asperga'tza, ez da gitxi dantzatu munduan zear; gaur, alan be, geldi samar daukagu Donostia'n Amara'ko karmeldar komentuan, urte mordoz abailduta.

Gaztetxo zala karmeldar izateko gogoaz oartur'k, Naparroa'ko Billafranka'ra zuzendu eben nagusiak, antxe osotuaz lenengo ikasketak, eleiz karrerak eskatzen dab:zannk a'n zuzen. 1.923'ko urriaren 12'an artu eban karmeldar jantz'a, urrengo urtean, 13'an, profesia txikia egiñ'k. Ikasketak erdi-amaitu ta Kolonbia'ra joan ondoren, an Leiva errian mezakotu zan 1931'ko garagarillaren 19'an. Medellin'en be egotaldi bat egin eta emen gexoturik, Euskalerrira biuttu zan, L-rra'n eta Begoña'n bizi izanaz.

Gero, 1936'kn burruka. isti'lu ta zanarradak. Guda oiñean ibilli zan gudarien kapellau, eta azken^z, giltzapean, Begoña, Nanklares, Dueñas eta Karmona'n, guzt'z iru urte. Karmona'tik urten ebanean, Euskalerritik kanno bizi izateko zigorra emon eutsoen eta Santander'ko Soto-Iruz'en iga.ro zituan lau urte. Emendik Peru'ra aldatu ta TrujiUo'n eta Lima'n b'zi izan bost urtez. Gero barriro Kolonbia'ra ta Panama'ra, ta ostera Kolonbia'ra ta orrelaxe, tarteka Euskalerrian be egotaldiak egiñ'kan.

Prailie ta olerkari dogu Aita Batiz. Noiz asi jakun idazten? Ikasle zala nunbait. Donosti'ko «Argia»-k urtero bere Egutegia atera oi eban, ta 1936'ko zenbaki edo urtean, Barbin'ek izenpetuta, Aita Batiz'en ipuin bi d»toz: «Ixaka artzaintxoa» ta «Poto-lo», guztiz polito moldatuak. Gero, bere mixiolari lanak albora itxi barik, beti ja.rraitu izan dautso idazteari ta olerkigintzari, lanak izenpetzeko «Batiz'tar Niko'a», «Barbin», «Xalokin» eta abar erabillirik.

Euskera gozo ta oparoz adierazten ditu Batiz'ek bere barne-sentipenak. Era askotakoak adierazo be, geienak eleiz-gzon danez goi-jar'ozkoak dirala be. Ortik gaifiera ez dabil txarto, koplari-k bikain sutsuenak bait dira goitar kutsuzkac. Beeko loa goitiko euriak ikuzten. Ipuin arloan ez dau gitxi idatzi, sariak be: pitean p'tean eskuratuz..

1.938'an, Nanklrres'ko ap: iz-ep;txean egoala, olerki bi ondu ebazan guztiz sentokorrak: «Txori lotuak mendia ames» eta «Begoña'ko Andra Ma:iari otoya». Ona eurotatik estrofa bana:

Bata: «Lengo txorien doñu ordezt,
 Cappron.ii beltzak arrano lez,
 Euskal-Erria su ta garrez
 triska, birrindu, suntsi nayezt».

Bestea: «Zergaitik, Ama, bakean ordezt
 daukagu guda gogorra?
 Zergaitik lengo pozen lekuan
 eruan bear zigorra?».

Olantxe samur ta sakon darrai, lan bietan, olerkariak. Bigarre-na edu onetan amaitzen dausku:

 «Bizkai Zaindari ta Ama zaitugu;
 zaindu, ba, Bizkai maitia...!
 Euskal-Erriko Erregin zara...
 «Azkatu» Euskal-Erria...! ».

1957'an Tumako-Kolonia'ko El Charco deritxon erritxoan miixolari egoala «Ezin dut, Jauna» izenekoa argitaratu eban EUZKO-GOGOA-n. Ezin zituan, antza, baltz areik bide onera ekarri, ta Jaunari diñotsa:

 «Ezin dut, ez, Jauna, ezin dut eraman
 sorbaldan gainean gurutz ain aztuna:
 bidea baidut latz, gogor eta illuna,
 eta nik indarrik gutxi dut neregant».

Atzerriz atzerri Kristoren Itza zabakzen miixolari ebillen arren, amak ezarri eutson euskal garra izate barru ondo josirik eroian beti. Maite eban euskera. Panama'n egoala, 1967'an, onela eio euskun amalauko au:

 Kantari izan nai nuke; olerkari,
 zuaitz abarrik abar, txoriak lez,
 abesten jardutzeko goiz ta arratsez
 zeru lurren Egille Jainkoari.

Bañan ez-jakiña naiz t'ezin ari
gure ele zarrak ditun itz ederrez
ta beste izkerakin nik deus nai ez;
damaiodan, ba, oro Euskerari.

Gure aiton maiteen mintzo zarra,
ludiko izkuntzetan goxoena,
Jainkoa goratzeko zu bakarra!

Zu Euskal-Err.'ko altxor bikaina;
euskal semeentzat zu ederrena;
zu gure oitura ta enda-zaina!

Karmeldarren arteko oitura da, bat-edo-baten jaiotz-eguna ospatzean, bazkaritan-eta, bertsoak abestea. Olako ainbat daukaz Aita Batiz'ek, batez be Markiña'n egoalarik egiñak. Lon Arteaga, Luis Baraiazarra, Lino Akesolo'ri, Panama'n egoala Aita Telesforo Larrazabal'i ta Colon'go katedralean Markos Zuluaga gotzaiñari eskiñiak. Ba-daki, beraz, balioko gizasemeak goresten.

Biotz aundiko koplari danik ezin dau iñok ukatu. Nik sarri idatzia dot Aberria maite izaten erbestez ibillita ikasten dala ondoen, eta gure Batiz'en lanak abertzaletasunez gantzuturik dagoz. Bere bertsorik asko ta asko beintzat kanturako burutuak dira, neurriz eta errimaz egoki biribilduta. Markiña'n bizi zala, ango eleizan kantetako «Gurutz Bide» barri bat bear zala-ta, 1973'an barri bat egin eban bertsotan, zortzikoz, bioztuna, amalau ego-talditan.

Lanak jazteko irudi polit liraiñak artzen ez dogu exkasa. Irakur «Artzaia ta bildotsa» deritxona. Ameriketara osotua da, an mixiolari ziarduela. Ez da gitxltan jazoten au mixiño-lurrean,

«Txabolatean artzaia negarrez...
Ardi bat zaio galdu aitz-artean.
Arkumetxoa beeka aldamenean,
amatxori deika oiua samifiez.

Artzaiarentzat poz, atsedetik ez,
bildotsaren oiua aditzea.
Maitero artu du, bai, magalean,
bere ontzitik esnea emanez.

Eta olaxe azi zun bildotsa,
egin arteño ardi ederrena;
ordun, bai, poztu zitzaion biotza!

Ardi ura baño ederragorik
etzun artaldean. Bera lenena.
Artzaiarentzat etzan onagorik»,

Olerkariak zuzena daroa bere kautan; urkoari on egiñez doj bizitza zear. Bai, egiaz esan euskun J. R. Jimenez espaiñar poeta bipillak, erriaren onerako lan dagiana, giza-seme zuzena dala, olerkari bat.

ON KLAUDIO GALLASTEGI (1806-1982)

Betiko lez da, gizaldiak zear, errian izan diran giza-seme aundiak gogora ekarri ta gorespenak egiñik aintzatzea. On Klaudio, geure egunotako aundia, ezta aaztua izango; artuko dau merezi daunari zer jakona. Egun batzuk dirala, San Anton eleizan, bera 40 urtean txauburu izan zan eleizan, bertako ta kanpoko ainbat eleiztar agintariakaz batean bertan zirala, apaiz jakintsu ta arimazaleari omenaldi maitekorra egin jakon.

Gertaera ori ospatzean, Goi-Zubi kultur Alkartea ta San Anton orfeoia esku arturik, Juan Mari Uriarte gotzain ordeak, beste zazpi apaizek lagunduta, Eukaristia ospatu eban, itzaldian On Klaudioan doai bi batez be nabarmenduaz: egi-zaletasuna eta urkoenganako maitetasun beroa. Meza ostean, agintariak eta erria elizpean, omenezko aureskua egindakoan, Jose Mari Gorordo Bilboko alkateak, Jose Berlañek osoturiko irudia agertazo eban bilbotar guztien izenean. Bere itzak: «On Kkudiok bizi izaten jakin eban eriotzararte; bere burua eskintzen eta lan egiten». Eredu bikain bilbotar guztientzat.

Ogetamar urte gitxienez dira nik On Klaudio abadea ezagutu nebala. Abertzaleen mezaren baten, ziur asko. Geroztik, B'lboro joan oi nintzanetan, beti ezta be, astia neukanean, ikustaldi labur

bat egiten neutson. Atxuri'ra orduko, atsegin jatan San Anton'go sakristian apaiz maitekor ari eskuak estutzea. Txeraz etj umore galantez artu oi ninduan beti. Euskal-lana zen gure irakasle zanak eta gaur be danak, antxe eukan bere liburuxkak antolatzeko tok'a. Atsegiña zan aren izketaldia, sekula amaitu eziña,

Geroago «Karmel»-erako eta «Olerti»-rako lantxoak bialtzen asi jatan, polito idatzita. Karmeldar aldizkari bi oneitan, eta «Zer»-en datoz On Klaudio'ren euskal lanak prosazkoak eta poesizkoak. Parrokiak asko lotzen ebelarik be, artzen ebazan asti-uneak bere barruari, lumaz ekiñik, nasai-al-di bat emoteko.

Berebillaren antzean edo, eder jaku izan be barrua noizik-bein asazkaldi batez gozatzea. Ar-emon larria eskatzen jaku. Aitaren odola dakar semeak, eta ezin ukorik egin odolari, nobere buruarrentzat kaltegarri litzaketa. Zoaz aurrerago ta ikus egizu: eleizgizon zara ta «erlejiño ta artearen artean» ez ete dogu berezko kate-ari bat? Begira barrura, begira atera ta ikus. Barruz, edersortzaille ez ete zaitugu? Eta kanpo-aldetik, nainora so, ederrez blei-blei daukazu guztia. Begira, artista ez ete zarean... Ba al dakizu barru-kemenez ederra sortzen? Eta, bardin, inguruan dozun Jainkoak begituz ixuria jasoten? Bear bada ba-dakizu; orduan artista zara, ez izan ezpairik.

Eder-zale genduan On Klaudio. Zeregiñez gaiñezka aurkitzen zan parrokian eta gizartean... Ara ta ona, eder-billa beti, arima zaintzen, meza emoten, autortzen, irakasten; arimen on billa, grazia ereiten, itzez eta egitez onaren billa, eder billa. «Gorago! » iñoan aspertu barik, an eta emen ezkutu billa, espiritu atzetik, Jainkoaren billa, edertasunaren aurkiraiño eldu nairik.

Eta On Klaudio'k, ondoren, olerkiak eiote zitun, estrofa gartsuetan bere anima ona jarioka itxirik. Arimearen dardara dozu olerkia, adimenak eta biotzak opildua, barruko eragin samur gozoa, goizeko eguzkiak intz leuna ikutuz sentidu oi dauan poz-ñirñir ezkutua baizen xarmanta. Eta kanpoko? Mundu atsegin zoragarri batez esiturik bizi arren, zenbat dira gizartean —miñetan diñot— mundu ortaz tautik ez dakienak. Lotsagarria egiaz. Eta Gurutzeko Juan deuna, Karmeldarra, zoratua ibilli oi zan aran eta ibarrak zear, Jainkoaren arnasa, lorratza ta bizitasuna antxe ikusi ta aurkitzen ebazalako. Mendia, itxas-egala, etxe bat, pertsona bat...

Eta oneik ez dautzu ezer esaten? Zoaz eskolara ta ikasi... Zer gero? Zeure kautan eta in=urumari dirdaika daukazun «ederra».

Ikasi egizu, bai, ederra sortzen, ederra jasoten. Irakur ondo-rengo estrofa ta aaf>aldiok. Adi ta ikus zein zorrotz eta begiko adierazo daroan izadiko edertasuna. Artagan aldera joan da, Begoña'tik gor^, goiz-berandu; maiatza aukeratu dau ibiltaldi bat egiteko: lore illa, zuri ta urdin agertzen dira inguruak, lilluragarri. Aurrez aurre dau ikuspegi zabal bikaiña, Bolueta, Basauri, Gal-dakao ezkerretik; eskumara biurtuz, Bilbo, Deustu, Barakaldo, ur eta urrin; mendiak berdetuz, Pagasarri ta urriñagokoak, aundi ta txiki, konta-ezin alean.

Goratxoago doa. Larra edatua ta ardiak bertan, tanta zuriak iduri. Or umetxo bat be, amagandik aldendua, bildots txiki ba-tegaz olgetan. Zuri-zuria da bildotsa, eta triskalari dabil aurtxoaren biran maitekor. Barrua oso zerbeldu jako olerkariari eta luma arturik, onela dau kanatzen:

«Lore il, argi-argi aurtengo lore il,
zelaia urdin zuri begi atsegiñak;
bost urtedun umea, erruge garbia
zelai erdian dago, begiak urdifiak.

Bere inguru bildotsa zuri-zuri polit
triskalari ariña, da, pozez beterik;
umetxoarengana doa geldi-geldi:
errugea dalako ez dauka bldurrik».

Umetxoak musukatu dau bildotsa, ta onek, bere aldetik, ume-txoa igurtzi miintxoaz, maite-txera zelan-bait erakutsiaz. Olerka-riak bertatik:

«Beriala bi orreik biur dira lagun,
izketan asi dira, or zelan ikusi»,

Ziur, car alkarri dautsoen maite-miña. Jardun txanbeliñean darrai olerkariak:

«Umeak dirautsola: «Zein polita zaren!»
Bildotsak erantzuten, esanagaz 'be, be'...
Umeak ondorengo: 'Amarik ba-dozu?'

—'Nik ba-dot ama ona, asko ni nau maite'.
Uste dau umetxoak bildots zuri-zurik
dakiala izketan, diñolako 'be, be'...
—'Or dator nire ama, zurigaz:
emongo dautsut ataltxo bat zuri bere».

Asitakorik jarraituz po; tak beste beitso batzuk ariltzen dauskuz. Umea ta bildotsa zelni bat-berean, «erruge diranak lagun bereala» egiñik. Esakun zorrotza, adiñekoentzat:

«Ori da bide zuen nagusientzako,
biotz zintzoko izan, bakez biziteko».

Lurra obetu ta gaizkatu guraz gabiltz, esanez beintzat gogotsu. Miiñagaz ori diñogu danok etxean eta kalean. Izan gaitezan, bai, errubako ta zintzo. Or bide bakarra erria loturik dauken kateak eteteko.

Ots: jakin dagigun bizi izaten; iñoren onerako geure burua eskintzen, eta lan egiñez geure erria edertzen,

MATEO ARG/INTXONA TA ONA/INDIA **(1908-1986)**

Aita pasiotarra. Mendata'ko semea. Amairu neba-arreba izan ziran, euretatik lau lekaide —iru pasiotar eta prantsizkotar bat—, ta arribetatik lekaime bi. Ikasketak amaitu ta meza emon ondoren, Gabiria'n izan zan irakasle eta Irun'en nagusi. Ameriketara aldaturik, Bogota'n emon zituan urte batzuk, eta gero Puerto Rico'n bera izan zan pasiotarren etxea sortu ebana.

Euskalerriraturik, Deustu'n bizi izan zan ogetamar azkeneko urteetan. Zer egiten? Izlari zan ta ez suster bagea, eta Bizkaia'n eta Gipuzkoa'n mixiñoak emoten ibilli jakun su ta ke, ainbeste urtetan, euskaldun errietan batez be.

Eleiz-gizon zanez, maite zituan biotzez Jainkoa ta euskaldun erria, beronen lege-zarrag-iz, euskaltzale ta abertzale zintzo izanik. Ikasbide ederra emon euskun danoi orretan. Lang'Jle jator be izan zan; ez eban oporraldi aundirik artu bere bizitzan, Deustu'ko ume-ikastolan maisu zalako, oporr. k artzeko eskubidea eukonarren.

Umetatik ekian euskera obetuta, bizkaiera gozoa erabilli oi eban, joskera txukunean. Euskal erriari euskeraz, alik eta garbi atsegiñen, izan zan aren elburu. 1986'ko jorraillaren 19'an il zan Deustu'ko pasiotar komentuan.

Eta olerkari? Baita. Azken urteotan «Zer» aldizkarian agertzen ziran aren poesi sentikor ulert-errezak, zentzunez beteak. Ona oneitatik bat.

EZ DAGO AMA LAKORIK

Amaren maitasuna! Egizko da, auxe;
beste guztiak dira, ez besterik: aize.

Gauza bat da esana, bestea egia.
Emon egidazu au ta gorde berbia,

Ama umea zaintzen arduratsu dago.
Umea dago jolas, lupetza berago.

Umetxua jausten da lupetza artera.
Lupetzez estaldurik agertzen da bera.

Amak itxiko ete, bera bertan bera?
Atara bai, poz-pozik bere magalera.

Asiko da musuka, Nori? Lupetzari?
Ez! Lupetzez zikin daun seme laztanari.

Iguin artuko dautso lupetz zikiñari
ta milla musu emon ume politari.

Ta lasai dago ama egin ez baleu,
Ori ikusteagaz gauz arriturik geu.

Ama guztiak dira onen antzekoak.
Danakmerezi dabez guztion txaloak.

Urteakaz umea mutilla egin da,
Zelan ez dakigula etor yako gatxa.

Zoritzarrez, izan be, gatxa da zitala:
bizirik dagoala usteltzen asi da.

Minbizia gaixoa ta ez barrukoa,
usteltzen ari dana dauka kanpokoa.

Asmau guztiok geinke dala iguingarria;
bera zaintzen dabenak dabiltz beti larri,

Baña iguiñik ez dau bere amarentzat;
ez da lana gogorra zaintzea beretzat.

Egunero birritan garbitzen zauria,
eta beti poz-poz'k. A bai dau semia!

Gaioxozaiñak, arrituz, beituz dauz amari,
alkarri diñotsela: «Au bai arrigarri!».

Eta egunero au, bape iguin barik.
Ama samiñez, baña ez erakutsirik.

Eskuak palta yakuz txaloak joteko,
ta ama, bear dan beste, danok gorestekoa.

Oldozkunez ez txarto, ta neurritz ta amaierako ots-kid?z, ed rto,

JOSE ANTONIO GOIRIA
(1908-.)

Gaur zortzi Martiartu torretxea ikusten izan giñan. Sakon-une gordean eta muiñoz esitua dago, Leioa'z beste-kaldean. Toki atsegiña, askok billatua. AspakTkoa lauко eder au; ba-ditu amar bat metro gora, zabal ta luze urriago. Garai bateko espaiñar agindua-ren arauera, go'tik moztua dirudi. Uts barrutik. Bitxia dozu kanpotik be, leio, argi-zulo, irrikistu ta gezi-medar bakanez. Egora ate bat dauka, leen itxi ta gaur zabalik, baita gaintxoan maillaz igonda beste sarrera itsu bat be.

Andik-emendik begira, ikusle bakotzak bere eritxia ariltzen. Ak onela: «Leio ori, zergaitik amaiera barik?». Eta nik erantzun: «Zergaitik gaur olerki batzuk be amaitu bage? Migel Anjel italiar artista aundiak ba-daukaz olan oroigaillu batzuk; bertanbera lez itxiak, amaitu barik. Zergaitik ete? Porrot egin ebalako? Umota-sunik eza? Eukan asmoa gainditu eziña? Ez dakigu.

Ezagutzen doguz olerkiak be amaitu bakoak. Luis Arostegi'k, esaterako oraintsu euskaldun karmeldar probintzial izentatuak, poesi-liburu bat dauko «Amaitu bako poemak» deritxona, Ipar-Amerika'tik ebillela egiñakaz osotua. Bai, poeta batek be, artista dalarik ain zuzen, laga oi ditu bere lan batzuk gaillurreko mon-txor-ikurra ipiñi barik.

Eleiz-gizonak abade naiz praille, uste dabe or kalean astitsu bizi dirala euren itxitu ixillean. Ezta egia, erdizka baiño. Edozein dala bere lanean diardu, eta bertauk uste gabeko deia: meza, autortza, eleizakoak eroan, kontsulta bat, ikustaldi bat, uneoro ainbat olako; esku arteko lanari agur esan bearra. Eta olerkarj batek, doi-doi amaitzeko eukan poema, buru emon bagarik gera-tzen jatzu.

Ghona.—Gaur auzira dakargun Goiria, euskal idazle jatorra be, antzeko bizieran zenga egiña dala esan bear. Orain egotaldi luze samarra daroa Eibar'en, baiña urte askotan atala ta dantzan ibillia dogu Ego-Amerika zear, egiazko asti ta giro eroso bage olerkigintzarako; erbestean arima-zain, Aberri-miñak joa... Alan be, goi-irriak barnea iraultzen eutsonean, luma artu ta bertsogin-tzan barruko miña ta kezka umotu oi eban. Eta, esana, astirik ezagaitik edo oler-giro urriz amaira barik itxi bearra izan dau olerkia. Goiria'ren poesi-lanak ainbat agerkaritan daukazuz, eta argitara emon barik daukazank ez dira gitxi.

Kortederra'n jaio zan Goiria, 1908'ko urrillaren 25'an, Galdakano'ko Gumuzio auzunean. Berau Goiria-Muniozguren sendian dogu 9 seme-alabetatik zaarrena. Zortzi urteko zanetik Larra'ko karmeldar Ikastetxean leundu eban bere arima, 12 urtegaz karmeldar izateko asmoa erakutsirik. 1924'ko garillaren 7'an artu eban karmeldar jantzia, urrengo urtean garillaren 8'an profesia egiñik.

Ondoren Markiña'n urte bete, edesti, elerti, izkuntzak eta abar kultur saillean, karmeldar istori, nvstika ta goi-latiña buruzko

gaiakaz naste ikasten. Gero, Gasteiz'en iru urte Filosofia ta oni dagokiozan gaiez jabetzen, eta Begoña'n urte bi Teologia ikasten, Gero Kolonbia'ra joan bearra izan eban bere ikas-lagunakaz batera. Errepublikako aizeak ziran nagusi.

Kolonbia'n jarraitu zituan bere ikasketak. 1931'an artu eban Diakonutza Aita Santuaren ordezkari zan Giobe Paulo kardinalaren esku-ezartez. Mezakotu, barriz, Medellin'en, 1933'ko urtarri-Uaren 29'an, karmeldar mojen eleizan. Tiberio Salazar izan zan apaiz egin eban gotzaifia.

Ikas-urteak amaitu ebazanean Frontino'ra bialdu eb n nagusiak. Eta an Uramita deritxon erritxoan parroko izan zan urte bitan. Andik Bogota'ra San Kristobal parrokira, eta ondoren Santa Teresatxo deritxonera. Bogota'n iru urte egin ondorean, Medellin'era ostera be, beste iru urte emen emonik; Praga'ko Ume Jesus'en Anaidia ta Teresatxo deunarena ta Katekesis euki ebezan bere arduran. Egotaldi bi Palm'ra'n eta gero Sonson'en Karmen'go Anaid'a zuzendu eban, azkenez Frontino'n nagusi ta txauburu izanik.

Euskalerrira biurturik, emengo karmeldar komentuetan be etenbako lana egin dau: Larra'n urte bi, Begoña'n zazpi ta ogeta-amaika ta erdi daroaz Eibar'en. Gaztedia zuzendu eban Begoña'n, «Gaztedi» deritxon dantza-taldea sortuaz: neska-mutil jatorrez osoturiko gazte-talde au Euzkadi osoan dantzari ibillitakoa dozu. Eibar'en Karmen'go Amaren Kofradia ta Teresatxo deunaren gazte-taldea zuzendu izan ditu.

Euskal idazle,—Arazo ta zeregin askotan sartua bizi izan darenren, idaztea izan dala esan dagikegu bere goidei berezi-berezia. Markiña'n ikasle zala asi zan irakasle euki eban Aita Urbano Manzisidor, Lemoa'ko seme abertzale zintzoak saka eraginda, Donostia'ko «Euskal-Esnalea»-n idazten. Ondoren Gasteiz'en eta Begoña'n egoalarik, Bilbo'ko «Euzkadi» egunerokoan eta Larra onetan asibarri zan «Karmen'go Argia»-n. Ona Begoña'n egoalako bere autorra: «Txikitatik nekarren euskeraganako griña, eta Begoña'n ixillean ateraten genduan «Gautxori» aldizkaria neuk zuzendu neban azkenezko urtean»,

Erbeste zear urteak erreta be, umetatik ekarren griña ez jakon moteldu, geitu baiño. Kolonbia'tik lan asko bialdu zitun «Karmen'go Argia»-ra, bai bertso eta bai o'erkiz. Eta au be, berak

autortua dogu: «Nire lan-erarik berezienak iru izan dira: danetarik itzaldiak, Anaidiak eta euskera. Sei idazti argitaldu dodaz eta beste sei daukadaz argitaldu barik, baiña eginda. Iru urtetan itz egin neban 'Arrate' irratian. Dana euskeraz, astero ordu erdi».

Orrezaz ostean, aspertu barik idatzi dau Euskalerriko ta kanpoko euskal aldizkarietan: «Jaungoiko-Zale», «Ekin», «Argia», «Euzkadi», «Goiz-Argi», «Anaitasuna», «Agur», «Zer» eta abar, Daukazan liburuak, mardul-mardulak dir.i, «Goi-Bidez» deritxonak edibidez, 428 orrialde daukaz.

Olerkari.—Danok daroagu emen barruan zer dan ez dakigun «zer» ixil bat. Orrek dardar dagianean, or poema baten asiera. Arrotz ba'zabiltz, edo erri-miñezko naigabez, birne-zirkin ori errezago da nabari. Adi orduan, olerkari; or dozu zerbaiten erne-naia, illunetik argiaren billa daukazun zerbait. Ar luma atz-artean, eta ernai. Poesi zauskada dozu erdi-min.

Aita Goiria sarri aurkitu izan zan orrela. Barne-miñez, eta barne-min ori, gaur eta biar, kopla labur politez adierazo izan dausku. Berak bakarrik daki zelako biotz-taupadak izan ebazan Kolonia'n lenengo ta gero Euskalerrian. Dana dala, biotz-taupada ta zirrara orreik azalduz, ainbat ingurrazti ornidu dauskuz Kortederratar koplariak. Ona emen dasta daizun, «Nire azken kantua» deitua.

Beti izan dot neugaz Jaunaren eskua,
pozik bizi nendin gizonen artian;
bere antzeko egin nindun.
ixaki gogo eta soindun.

Beti izan dot neugaz Jaunaren eskua,
beti neugaz bere kerizpe gozua;
txiki ta gazte nintzala,
beti ikusi dot bere itzala.

Aberri ederra ta sendi maitia,
izan dira egiz nire jatorria;
Jauna nigaz beti maitaro,
agertu izan da aldioro.

Gaztetxo nintzala egin eustan deia,
beingo baten itxi neban nik ludia;
apaizgo-bidea nun artu,
karmeldar Anaidian sartu,

Aberritik urrun jun nintzan gazterik,
biotza oso-osoan samindurk;
Jainkoaren naia ikusita,
beingoz ni jun dana itxita.

Urte asko egin nitun atzerrian
Jaungoiko-artzain lez arimen atzian;
gogotsu mixiño-lanian,
naizta izan biotza Aberrian.

Pozik nintzan gero Euskalerriratu,
neure maiteekin barriro alkartu.
Katekin lotuta Aberria
aurkitu nun dana jausita.

Betiko etsaiak gogorki artuta,
semerik askok aztuta, salduta;
egoera bai baltz-illuna,
etorkizuna oso ituna.

Jaungoikoagandik guztiz aldenduta,
anaiak artean oso bananduta;
Aberri-miña dot barnean,
samin-negarra biotzean.

Bizia bai latza! Benetan mergatza!
Oiñazez eta itun zauritua natza.
Eldu jat zartzaro garaia
euskaldun onen amaia.

Sor-azo ninduzun, Jaungoiko aundia:
pozik dot onartzen Zuk erabagia.
Ar naizu zure ederrean,
beti-betiko atsedenean,

AITA FRANTZISKO ATUTXA (1908-1973)

Dima, gizaseme askoren sorleku jator, entzute aundikoena ziurki. Ementxe dau bere jaiotetxea, Emaldi auzunean, karmeldar eta olerkari errime izan jakun Aita Frantzisko Atutxa'k, ementxe jaioa dogu-ta 1908'ko garagarillaren 23'an.

Larrea'ko karmeldar Ikastetxean egin zituan, lau urtetan beintzat, bere ikasketak, latin eta onen inguruko gramatika, matematika, kondaira, lutelesti ta abar ikasiz. Berton osotu eban gero asi-barrien urtean, 1926'an bere burua ziñez Ja-nkoari eskiñirik. Markiña'n ikasi zituan ele-ederra, asketika ta mistika; Gasteiz'en, barriz, Filosofia ta ingurukoak iru urtez. 1931'an, Teologi lenengo urtea amaitu ebanean, Erkal zalapartak zirala-ta, beste askoren artean, Ameriketara joan bear izan eban, Txile'n amaiturik bere el'z-karrera. 1933'an apaizgoa artu eban. Arrezkero, Txile'n ibilli jakun arima-zain; 1965'tik, ostera, Peru'n.

Txile'n, Txukunko'ko Ikastetxean luzaro egon zan maisu. Aurrean zituan arazoak artez beteten zekian, eta dala Txile'n, da'a Peru'n Kristoren Berri Ona zabaltzen etzan egundo aspertu. Asko ikasia ta irakurria zanez, gozo-bizia zan aren izketa; itzak eta esanak alkar egoki lotzen z'tuan ezker, aren jarduna beti zan adigarri; ez eban nai itz utsik, ez orbelik: zarata bakoak, mamin soil ziran aren izkirimiriak be.

Urri ebillen osasunaz, beti makal samar. Txit sentikorra zan, urduri ta bizia. Begiak su ta salda eukazan geienik, eta oiñak bizkor erbiaren pareko. Otzak gei?go egin oi eutsan, eta Euskalerrira etorten zanetan, gorriak ikusi bear izaten zituan. 1972'an, beste batzutan lez, Probintziko Batzar nagusira etorri jakun, eta ondoren, Larrea'n igaro ebazan pare bat illabete, baiña otzareiz otzaz gelatik urteke. Peru'ra biurtu ta Lima'n il zan 1973'ko garagarriaren 27'an.

Lekaide ona, neke-miñen arragoan garbitua. Zeru-bizitzan barruz/balekoa, zuzena maite ebana; beti egizale, arteza, Jainkoagan sustraiak sakon eindakoa.

Euskl erritik asago ibillita be, maite eban jaib zan lur-txatala, euskal lur-txokoa; eta euskalduna bere lur gaifkan, onek ditun doai ta edertasun guztiekin. Ez eban ,ñoiz urruñatu ez utsean euki bere amak erakutsi eutson izkuntza. Naiko idatzi eban or-emen, «Emaldiko», «Atutxa», «Orlo» ta «Eltzegor» izengoitiak beñik-bein erabillirik bere lanak izenpetzean.

Setaz eta barne-doiz olerkari genduan A. Atutxa, zoriak ortarako lagundu ez ba'eutsan be. Markiña'n e'e-eder (literatura) ikasle zala, 1927'rantza, z'rriboratu ebazan bera lenengo lanak, prosaz eta bertsoz agertzen dira Donostia'ko «Euska-Esnalea»-n, gerora be lau urtez beintzat ortan jardunik. Gero, baiñr, Txile'n eta bazterretan, beste arlo batzuei oratu bearra izanik, ez eban astirik ez gogo aundirik izan neurritz gaietarako, naiz-ta, berak diñoskunez, euskal arnasa jatorrak ortara sarri bultz-eragin.

Arildu euskuzan gutun, artikululu ta poesiak arnas bardiñez usain-gozotuak dagoz. Donostia'ko «Euskal-Esnalea»-n eta Zornotza'ko «Karmen'go Argia»-n idatzi eban geien bat; aldizkari bi oneitan daukaguz aren hnetatik: «Izaki onak», «Txorizua», «Euskera», «Leyotik», «Agur», «Basetxea», «Batua», «Urkiola'ra», «Kaskailuak», «Udabarria», «Larramendi'ko sorgiñak», eta abar.

Nik, neure *Milla euskal Olerki eder* poesi-sorta osotzerakoan, olerki batzuk eskatu neutsozan, eta aitatu oneitaz kanpo, ez eban aitatzerik be gure izan; «beste nire olerki edo zereko zer guztiak erre kara bota zeinkez», ziraustan apaltasunez.

Baiña ez, geroztik be erabilli euskun bere luma zorratza, «Mugarra Begiraria» biribiltzeko batez be. Txile'ko uri nagusian ateratzen zan «Euzkadi»-n idazle izan zan, 1945'rantza «Urlo» ize-nordez lanak firmaturik.

Aren lanik ederrena berau dogu, euskal poema bipilla, Kaikas'eko «Gudari» argital-etxeak 1969'an atera eutsona. 94 orrialde daukaz. 2.005 bertso guztira. Euskeraz eta erderaz.

Erbestean aberri-miñez bizitakoak egiña dozu poema zu, eta ba-dau bere garrantzia, dudarik bage. Muiñari ikutu nai izan ez-kero, sarrera lez «Argitasunak» dakaz amabost orrialdetan; ondoren, «Azalekotzat», amar aapaldiko poema, ta azkenean beste bederatziko bat, lan oo.ren ertz eta zertzeladak berez'tuz. Bion

tartean, barriz, olerki oneik: «Ateria» (5 aapaldi), «Erbestean» (20 aapaldi), «Ireltxuaren deia» (24 aapaldi), «Gernika'rena» (36 aapaldi), «Aretxarena» (43 aapald), «Mugarra begiraria» (41 aapaldi), «Txabola ta yatorria» (43 aapaldi), «Urrunetik urrunera» (24 aapaldi), «Gauberandnan» (28 aapaldi), «Aindiako otsa» (14 aapaldi), «Eguantza» (21 aapaldi). Amaieran iztegi labur bat damosku.

Mañari gaiñeko aitz-tontor ospetsua da Mugarra. Ego-aldera begitu ezkerro, Oiz, Bizkargi, Kantauri itxaso; sortaldera, Eskubaratz, Untzillaitz, Aillutz eta Anboto; sarkaldera, Kañabete, Aramotz, Lemoatx. Olerkaria Oba-koa dozu, Mugarrak bere arnasa epelez seaska kulunkatu eutsona.

Aita Atutxa beiñola, erbestez gogaitua, bere lurraren ezitia goxartu nairik alderrai ebillela, Mugarra oiñera eldu zan, arkaitzmokor onen barruko kutsu ta indarrez obeto betetzearren, bere magalpe samurrean lo be egiñik.

Olerkariak, gau-etzangua gertau bitartean, onela abesten dau:

«Gogoeta goibelez
barrua ernari
ta babes egiteko
aitzulo illetari,
nondik emon burua
gaubeko loari?
Negarra litzakean
niretzat aparti.

Ortxe aurkitu neban
gogozko babesa
atsedenaz amaitu
negian igesa
niretzat izanarren
atxarte oieza.
Or egin bear neban
itxarrik amesa.

Zeru errukiorrak
orduan antola,
lorrez nenbillan oni
kentzeko aizola,
orko atxarte baten
zegoan potxola
ta bertan abia lez
gordeta txabola.

Zoragarritzko abi
baita be gaugiro,
maiteagorik ezin
ieikena ediro;
goietan illargia
igitzen geldiro
ta bean arranotsa
nentzuan aldiro».

Gazterxo zala arkaitz arte areitan sarri ibilli zan. Eta poema au burutzean, Pazifiku itxaso urriñaren ur-egaletah bizi izanagaitik

be, askotan nabaitu oi ebaa barruan gaztetako gomutaen azkurea. «Gorapean zegon —diñosku berak— zerbait ernemiñetan. Eta bein egarin goiztar batez lanean asiezkero eneban bakerik izan amaitu arteño. Beneiako erditzea dirudin olakoen estura ta miñekin. Aiena luzea sortu zan berez, oraña ta aspaldiko lena biduv meiaz loturik. Atsekabeak eroan ninduan lenaren gau-beranduraño, gero sostoan egubarria erakusteko, lurreko atsegiñak zuzenbideko nekeetatik jaioten baitira. Arlo au doan bidean lendik ibillia naiz eta or danik geiena txastaua neukan edo gogoetan neketsuan sarri ausnartua. Beraz ez da ain arrigarri ortik zerbait azaltzea» (8-10 orr.).

J. M. Leizaola'k onan: «Ona, iya eunen bat orrialdetan, erbestera abertzale baten abesti bioztiya. Bizkayeraz egiña, gipuzkoar guztiz ondo ulertu dezaketen eran idatziya. Jator, jator, jator; orra olerki ontan oartzen degun arnas eta odola. Arnas eta odola garbiak ez al dira osasunaren ezaguera ber-bera? Arnas eta odola garbiak ez al dira Mugarra'ren sendotasuna gure erriari emango diyenak?...

«Aberriya barren-barrenen darama erbesteratutako abertzale onek. Ta badaki erbesteratzearekin urteak igaroaz, azkenean, aita-seme atzerrituak abizenetan euskaldun jatorriya aitortzen ba dute, aberriaren izaera galduta izaten dutela... Gai ori zabalduaz, ez det uste iñoiz gutun ontan datorren «Erbestean» olerkiaren aldekorik egin danik. Sabin'en «Mendiko negarra»-ren alako bat da. Etzait ere gogoratzen Gernika'ren erreketeta zitala abesteko emengo «Gernika'rena» bezelakorik».

Zorrotza da olerkari au, ta itz bakoitzari bere esan-nai zeatza ezarten dautsa.

IÑAZIO OMAETXEBARRIA MARTITEGI **(1909-)**

Gernika'n jaio zan 1909-7>-29'an. Lenengo eskolak Gernika'n artu zituan, eta nagusiak Gernika'n, Arantzaru'n, Mijñchen eta Gladbach'en. Frantziskotarren ordena barruan kargu garrantzitsuak izan ditu, Probintzeko Aolkulari ta Granada, Santiago, Marruekos eta Valencia'ko probintzietan komentu-ikerle.

Bere arazoetan etenbarik ibilli bearra izanarren, euskera landu izan dau, ainbat liburu r'd.itzirik, erderaz eta euskerari buruz; erderaz, baiña euskeratzaz: Aita Frantzisko Beraskola, Aita Paskual Bitoria ta Zubiri'tar Teresalina, esate baterako. Eta «Euskera» liburu ederra; goralpenetan urria dan K. Mitxelenak onela: «A. Omaetxebarria'ren jardunei eztiel alde txar bat baizik arkitzen, eta nolako alde txarra! Gienon gaitza agortasuna, elkortasunakizan oi da; egillearena, berriz, ugaritasuna eta etorria. Eta iñoiz edo bein irrinbeste iritzi berriaren argiak lillura editzake irakurlearen begiak».

Euskeraz ta erderaz, aldizkari askotan dogu lankide. «Aran-zazu»-n ari izan da, «Aritzondo» izen-ordepean. Euskal liburu batzuk be batditu, «Lagunarteko Meza», «Abestu Errosaioa» eta abar.

Olerki-arloko Maitagarriai be intzentsua erreten saiatu da iñoiz. Nik iru eukeratu neutsozan neure «Milla euskal Olerki eder»-erako: «Abendua», «Badator Jesus!» eta «Arantzazu!».

Irakur lenengoa:

Katigu bizi gera
pakatu menpean,
griña gaiztoen kontra
burruka asarrean.
Orregatik guk otoitz
Abendu donean:
«Betor Askatzallea,
Jainko lurean! ».

Zorion-gose gabiltz,
atsegin-egarri,
ezin iñun asetu
biotz errukarri.
Orregatik guk otoitz
Jesus maite orri:
«Ator, ase gaitzazu,
zorion iturri».

Goixo datza mundua,
ezin da zuzendu;
Jainkoaz bestek ezin
aren gaitza kendu.
Orregatik Eleizak
otoitz egiten du:
«Betor Salbatzallea,
gure Sendamendu! ».

Deadarka ari zaigu
San Juan igarlea,
gerta dezaiegula
Jaunari foidea.
Orregatik, kristau on,
det eten gabea:
«Gugana bedi laister
Jesus Erregea! »,

MARTIN ARRIZUBIETA
(1909-1988)

Gure —gizona bai!— Mundaka'n jaio zan, itxas-ertzeko uri polit aundiki-zalean. Urteak dirala, en 1909-9-8'an. Ni Martin baiño sei illabete zaarrago nozue, eta au diñotzuet, ordutik ona euri ugari jausi dala, ta munduak bere ibillian ainbat eta ainbat gauza ta jazoera ikusi ta bizi izan ditula.

Ikasle ta argi agertu izan da nun-nai ta beti. Bere jaioterrian osotu zituan bere leen-ikasteak. Garai aretan berezko gaitasunai jantzi apaiña jarteko —eta goi-deari erantzunik— apaiz-karrera artu eban, Durango'n, Komillas'en eta Lovaina'n ikasirik. Doktor titulua dauka Filosofian, eta L'izenziatura Sozial eta Politika Zientzian,

Ikasketak amaitu-barri egoan emengo guda zitala sortu zane:n, Zurrumbillo orren naspillean larri, beste asko lez, Frantzia'ra jo eban. An be, baiña, ez ebazan izan estutasun bako egunak. Gosez

eta aterpe barik sarri, irualtzaille lez agertu bait zan doitxarrakin batez be. Bost urte erre zituan Polonia'ko baitegi zelaietan. Ezin barruak ekarrena ixillik euki ta, jakiña, txibita gaiñetik azkar erabillia; Italia ta Frantzia zear, itzez ta egitez asalde-zale, urduri beurduri...

Azkenez, ixilka. Euskalerriratu zan. Emen lanpostu bat nai, arima-zaintzan jarduteko. Etzan auzi erreza, edu orretako el z-gizonak txarto ikusiak ziralako. Gulpide, Bilbo'ko gotzain zanaren denporan, Kordoba'ra joatekp baimena lortu eban. An, Santa Marina parrokian, ogetabost bat urte egin zituan, eliz-arazotan, bertako txauburu zala.

Gero bere errian, Muridaka'n bizi izan da, Jakintza-ga.iai ta euskereari'lotua. Nik olaritxe aurkitu neban igaz. Bere bizileku osoa, ez medarra gero, arasa, mai, jarleku ta abar, liburuz gaifiezka. Gai guztietako liburuz, ain zuzen; baiña Filosofi-gaiak ditu eder eta atsegin Arrizubieta'k, beste gai guztien artean. Amesetan ditu, eta orretan d ardu, euskerazko Filosofi-lan zabalak, oraindik, gauza aundirik beintzat, saratu barik daukaguzanak.

Erderaz eta euskeraz idatzi dau. Erderaz: «*Los cristianos ante el capitalismo en v'ta muerla*» y «*Eicmann o la sombra de Cain*».

Euskeraz, «Egan»-en eta «Zeruko Argia»-n batez be, «Agur» eta «Izaro» izen-ordez. - •'

Olerkari.—Poetak, geienez, gizaseme zaintsu, eragin, artegatsu ta kezcartiak izan oi dira. Gorputzez eta arimaz. Kezka dala be olerkia, irakurri dogu ifioizka.

Lurrak edo bizilekuak be ezarten ei dau olako biztasuna, olerki-giroa. Martin'ek gazte zala erakutsi eban ori; ikasle zalarik, Komillas'en, Lovaina'n erakutsi euskun eder-zaletasuna, oler-sena. Urretxua'ko Olerti jaietarako beintzat, 1938'an, lantxo bat bialdu eban, ikasle zala egiña. 1933'ko «Eusko Olerkiak» liburuan datorren «Biotzizketa».

Olerki-lanak norbaiten eskabidez diranean, idazleak berak sortu bear dau goi-argi indarra. Au ez jaku ain erreza, sarritan bada naiz alperkeriz naiz gogorik ezagaitik, albora laga oi dogu eskabi-dearen naia. Orduan alako ta onako eragozpenak sortzen jakuz;

orduan edo erreztu urtetan dogu garaille edo-ta goi-argiak iges egiten
dausku oso-osoa, txori egaziarra iduri.

Arrizubieta'k be izango zituan onako goraberak olerkagintzan.
Bai Europa'n zear baitua ta igeska, eta bai, gero, Kordoba'ko ari-
mazaintzan izanak ditu buru-auste ta lanak; alan be, beti jardun
izan da olerkitxoren bat eioten. Egia ete? Gitxi baiño argitara
emon ez daua nairen, mordo bat dauka argitaratu naian. Gabon
aldian bertsoz agur izan dauz bere adiskideak. Nik ba-dodaz emen
urteetan Kordoba'tik artutakoak, bertso jori, gartsu, mamintsuak
agurka andik bialduak.

Zeuk be, irakurle, jakin daizun zelako olerkaria genduan mun-
dakar jakintsua, emen dozu an gerra aurreko urteetan, ikasle zala,
ondutako «Biotz«izketa». Zortzi estrofa daukaz,

«Gau ixil baten Sabin abotsa
nabaitu neban biotzan.
Maite dardaraz urduri neukan
biotz txoria kolkoan.

Zugatz ostoak aize zakarrak
astindu ditun bezela,
Sabin abotsak astindu eustan
ene barrunbe epela.

Abots leunari erantzun naiez
«nun ete zagoz» niñotsan.
Sabin-. «Otzez geixorik zure begira
egon nago ibai ertzean».

Lanbroe bide legarraz zear
ibai ertzero ninoian.
Ta ibai-alderantz ninoialarik,
itz onek txir-txir gogoan.

Sabin: «Ibai ertzean otzez geixorik
zure begira natzazu».
Gogoak: «Baña illun ontan biotz begiak
ikus zaikie t'ezautu?».

Sabin: «Aurrera, gogo, ire begira
maitale antzo natzaik ni.
Eztok ikusten ibai leiarrak
argi printzeok edaki?

Neure gorputzak gai illun ontan
rortu dau izpi zuria,
eusko biotzen su aberkoia
izpitxu onen semia».

Auzpez gurturik Sabin itzala
isla be isla yatazan
iru margozko izpi gartsuak
ene begien leiarran».

Gerra zitala zala zio, ainbat euskal poeta, artista galdu jakuzan,
illak eta or zear sakabanatuak. Itxaropen izar ziranak eusko ze-
ruan, betiko itzaliak edo ondatuak. Tamal aundiz, olako bat dogu
Arrizubieta, alanbear latzak gure artetik uxatuta; lan-baratz ego-
kiik jaurtia, berezko lantokian lanik ezin osotua,

Emen izan balitz eta barruko deiari ateak zabaldu, makiña bat
lan bikain burutuko euskun, ziur asko, bere bizitza ederrean. Ja-
kintsu ta artista, baiña ego barik laga eben gaztetan.

Kordoba'n il zan, 1988-9-l'an.

AITA SANTI ONAINDIA **(1909-)**

Ni Amoroto'n jaio n'ntzan Atxurarte baserrian, 1909-3-24'an,
Nire aita, Mikel Onaindia Barrutia, Markiñakoa zan, eta ama,
Jazinta Baseta Albizuri, Anboto azpiko Axpe erritxokoa.

Leenengo ikasketak erriko eskolan egin ondoren, 1921-XII-4'an
aitak Larrea'ra eroan nindun ikasteko. Emeneleiz-karrerak eskatzen
ditun gaiak ikasi, karmeldar abitua atru ta profesa burututakoan,
Markina'n goi-latiña, izkuntzik, Asketika, Mistika ea gaiñerakoak
ikasiz, Gasteiz'en jardun neban Filosofian iru urtez eta Begoña'n
Teologian lau urtez, bertan mezakotu be egiñik, 1934'an.

Eleiz-karrera amaitu nebamean gaur be nagoan Larrako kortientura bialdu nindun Aita Nagusiak. Emen aurkitzen nintzala sortu zan gerra; eusko gudarien kapellau ibilli nintzan Elgeta'n, Sollube'n eta Artxanda'n... Gero, espetxean iru urtez. Aske, Santander'ko Rigada'n, Gasteiz'en eta Logroño'n urte modoskan; Riga'da'n eta Larrea'n nagusi sei urtetan; iru urte Eibar' en eta barriro Larrea'ra nagusi; arrezkero guztia emen daroat. Karmeldar bizi-moduari ta euskal idazteari ekinda.

Komentu barruko bizitzeari ta sermagintzari ta autortzeari errietako abadeak dei egienean uko egiteke, idaztea izan da nire egitekorik beiñena. La.reea'ko ikastexean ikasle nintzaneko asi nintzan idazten, orduan neukazan -rak^sleak lagunduta. Donostia'kb «Euskal-Esnalea»-k, 1927'ko garagarrilleko zenbakian dakar nire lan bat, «Euskal idazleen u'ts eta okerrak» titulupean, eta urrengo urtean beste bat, ald'zkari orrek urtero eratu oi zituan norgeiago^kan sarituak biak. Garai atako da, naiz-ta argitaratu barik, nire leenengo olerkia be. Nobiziaduan (1927-28) asi nintzan baita Teresatxo deunaren «Gogo baten Kondaira» euskeraz jarten.

Filosofi ikasle gintzazala, euskal griña gaztean artean; «Euska-Esnalea»-k itzulpen sariketa iragarri eban; Cervantes'en «Novelas Ejemplares» ziran itzultzekoak, eta lau itzuli genduzan guk, eta nik «Nekatx ijitoa» ta saria lortu. Barruko aldizkarian n:k prosaz eta bertsoz idazten neban; an daultazuz «Renacer» deritxonean, iru oneik beintzat: «Neuie ereskin ekaiak», «Nekosta ta Itxaropena» ta «Karmel'go Artizarra». Orduantxe asi nintzan «Karmengo Argia» (1931) sortu barria zanean asi nintzan idazten. 1931'tik asko idatzi neban aldizkari orretan. Gero aldikada baten, mutu. Ez, baiña, osorik; baiturik nengoala be, izkuntzak ikasiz gaiñ, lan jatorrak bertsoz eta itz-lauz eta itzulpenak osotu nitun.

Rigada'n nagusi aurkitzen nintzala sortu neban (1950-51) «Karmengo Eugetegia», jarraian «Karmel» egin zana eta gaur be a nas aundiko dabillena; urte askotan zuzendu neban berau, 1959'an sortu neban «Olerti», poesi rebista, iru-illeraakoa, gaur be bizi dana; ementxe idatzi eben orduan bizi-bizi ta gaur ixil-samar dagozan euskal olerkari ia guztiak. Aldizkariaz batera «Olerti-Eguna» ipiñi neban Larrea'n, ogetaz urteetan aundikiro ospatua.

Apaltasuna egitan ibiltea dan ezker, argitaratu ditudan liburu jator eta itzuliok be, ez dira ezerez. Ona sail au: «Milla euskal Olerki eder» (1954); R. Tagore'ren «Iru Poema» (1965); «Eguneroko Meza» (1966); «Onbidea», Santa Teresa'ren «Camino de Perfecci» euskeraz (1963); «Gure Bertsolariak» (1964); «Jolas-keta» (1965); «Enbeita Oleskaria» (1866); «Bergili'ren idazlansk osorik» (1966); «Abarrak eta abar» (1966); «Larrea eta Karmeldarrak» (1968); «Kolonbiar olerki-txorta» (1968); «Goiznabar», olerkiak (1970); «Gure Urretxindorra» (1971); «Euskal Literatura», VI tomu (1972-1977); «Eskutitzak» (1974); Euskerazko Eun maite-olerki onenak» (1975); «Euskal Elertia» (1978); «Lamiñak» (1978); «Egoitzak» Santa Teresa'ren «Moradas» (1981); «Arana Goiri'tar Sabin oierkari» (1982); «Euskaldunak eta osasuna» (1984); «Nere Baserria», euskal poema (1985); «25 Antzerki labur» (1985); «Jainko Antzerkia» Divina Comedia(1985); «Odisea» (1985); Lauaxeta'ren «O'erki guztiak» (1985); Goethe'ren Der «Faust» (1986); Pio Baroxa'ren «Ipuiñak» (1987); «Gernika» (1987); «Olerki guztien Bilduma» (1988); Santa Teresa'ren «B'izitzea» (1989). Gaiñera, Horazio'ren «Odak» eta «Epodoak» euskerazturik daukadaz.

Olerkigintzan gogotsu samar ekin dautsot neure bizitza zear; ez baiña ortan jarrita, aldizkariak eta abar bearturik baiño. Aitzol, «Yakintza»-ren zuzendari zalarik, berak eskatuta bialtzen neutsoz-zañ, konkurtsuetara sarri jo dot... Baiña geien bat «Karmel»-ek eta" «O1erti»-k brtaratuta jardun izan dot poesi arazoan. Eta aurteti, ZornoTza'ko erriak maiatzaren 11, 12 ta 13'an omenaldia eskiñi eustala, eta bertoko Udalak nire bertsoz osoturiko «Olerki guztien Bilduma» liburua atera, neuk uste baiño olerki-lan geiago osotu nebala. 310'tik gora dira guztira, ikusi zan dut,

1929'an asi nintzan aldi karietan idazten, Tolosa'ko «Pyrenai-ca»-n dator nire lenengoa, eta «Karmel»-en, 198-4, «Zaindu gai-zuz» deritxona, azkenengoa. Urteak zear izan ditut sari batzuk, liburuak argitaratzeko ederki etorri jatazanak. Batez be «Nere Baserria» poema saritua izan zan.

Argitara eustien liburuari Juan Mari Lekuona'k egin eutson sarrera, goralpen geiegiz bear bada, baiña egiari berea eskiñiz itzaurre jakintsua. Lan luzea, 16 orrialdekoa; Jose Alberto Gurtubai'ren aurkezpenaren jarraian egiña. Azkenez, akademi-egintzan

egiñiko itzaldian onako batzuk irakurri euskuzañ eta berez-berez begar-iruntzez busti ziran gure begi-niniak.

Itzaurean eta itzaldian gauza jakingarriak difioskuz J. M. L^o-kuona'k. Nire leenengo liburu «Milla euskal Olerki eder» aitatzen dau, «funtsezko idaz-gutxik eskain dezake berearen idazki aberatasunik, liburu mailan» idatzirik; euskal olerkigintzaren muina eskaini digu, eta berau (itzulpenez) kanpoko hainbat maisuren ekarriz aberastu». «Olerki mugimentu baten euskarri eta eragile izan dugu Aita Santi —jarraian esanez—; «Olerti» aldizkariaren sortzaile eta zuzendaria izan da, ordu zailtan bere bizkar hartzen duelarik euskal olerkiak plazaratzeko zeregina. Eta esan dezagun, aldizkariak nortasun poetiko jakina ematen diola euskal olerkigintzaren zerbitzari, b'ztaile eta defendatzaile izan dugunari. Aldizkariak behartu du poesiaz gogostak egitera, zenbakien osagarri eta aberasgarri diren poemak sortzera edota itzultzera, eta. belau-naldi berriei beren lekua ukatu gabe, gerraurreko olerkarien babesle gertatzera, joera berriagoen aurrean lehenagokoaren testigantza eginez». Egi utsa, askok ez dakiana.

Ondoren Lekuona'k nas?i azterten ditu gaiok: eder-gogalpenak, liburuan datozen poemen berarizko ikuspegi jatorra, nire «Go'z-nabar» Hburuko metrika eta abar, iruditeriaz, gudarien inguruko poemak eta, azkenez, «Nere baserria» poema nagusia. J. M. Lekuona'k nai leuke ondorioz neuk burutzea neure poesien antologilana. «Orduan ikusiko litzateke olerkari ikasi eta sonatu bonen ekarririk aipagarriena. Orduan garbiago agertuko litzate^e geuk hemen nolerebait irudikatu duguna: estetika bat, estilo bat, testigantza liriko ba».

Gero, mitzaldian, olerki bi irakurri zituan izlariak, «Loreil» eta «Ur-egalean», b'ak ondo txalotuak; bigarrena, ga'ñera, begiak negar-anpuluz bete zituna. Bego emen bigarren au.

UR-EGALEAN

Ibar-muiñotxoan zut gaztaifia makurra;
garitzea beerago, urrezko kulunkaz...
Lizar itzaltsu baten orcoa, balantzaz,
beerago zerbait, urak darabil kizkurra.

Muiñotik jatsi naz, ta, ur-ertzean etzana,
gudari bat daurkit. Lo ete? Ala illikan?
Bedar-ogean datza dirdai eguzkitan,
esku biak bular gaiñ, bits-jariz ezpana,

Ulik dago gaixoa. Iru znuri laru
daukaz saiets aldera, odolez beteak.
Orain ez dau indartzen bizi-arnaseak
eta argitsua eban zintzozko begitu.

Zuzmur gozoz zoazan Iizar-orpoko ibai,
jagon eizu gazte au, osorik, eukana
Aberriaren alde opetsi dauana!
Uraen gardenena! Jo zuk illeta-dindai!

Atxur-zartaka dot lur-sabela edegi
ta gaztearen soiña bertan dot eratu,
lore zuriz ta lurrez dana dot apaindu.
Jausi ba'nendi, esku on bat n'ntzat bedi!

Antzeko poemak, guda oiñean be, ez nitun gitxi arijdu.

TERESIO ELORRIETA
(1910-1985)

Gauza guztietarako, nik uste, giroa bear da, bai ereiteko, bai maitatzeko eta bai ilteko. Zerbaiten gertakuntza da giroa: lurra ereiteko, biotza maite izateko, ta gogoa —lurraz aspertzean— ilteko.

Zer adierazo nai dot onegaz? Eder-lanak, olerkiak osotzeko be giroa bear dala. Besteak b:ste ta gaurko egoerari ezer kendu barik, gera aurreko denporak naiko girotuak zirala olergintzarako be; gizekunde egunak genduzan, arnjsa aundiz jokatu gurezko egunak. Eta zenbaitek, albokoa ikusiz olerkigillen ta goi-zaletua/berak luma atz-arteatuz oler-laneri ekiten eutson. Labur: alkar sustatu egin oi genduan.

Onakoxea dozu Aita Teresio karmeldarra be, oraintsu il aurretik liburu interesgarri bat —«Mendatako Profeta»— eskiñi dauskuna, eta gaztetan, gerra aurretik, «Karmengo Argia»-n olerkiak be idazten ebazana.

Gai oni astiñaldi barririk emoteko asti bage, irakur eizu nik aitaturiko liburuari ipiñiriko itzaurre zati bat.

«Idazti a mataza egin dauana —diñot—, ez dozu edozein. Ba dau sasi ixetuaren garra gogo barruan. Ogei bat urtegaz Peru'ra joanda, an bizi izan zan Aita Teresio, Jaunaren maastian lanari lotuta, bere bizitzaldiko egun eta urte luze ederrenetan. Euskalerrira itzulita, emen be etzan geldirik egon. Izatez langille danak, nun-nai aurkitu, izango dau zeri eskua ezarri.

Ikuspegi ori baiña albora itxirik, Aita Elorrieta karmeldarrak ba dau, liburu oni dagokionez, sail bikain txalogarria. Liburu r at mamindu dauku, esku artean daukazu idazti au berak osotua dozu milla gauza bitxi jakingarriz jantzia.

Au ezdautzu edonok egiten, jaiot-lurretik ez ur bizi izanak batez be. Berezko sua bear da ortarako, izateak berak itsasten daukun arnasa ta sua. Ori izan eban Aita karmeldarrak. Amaren altzotik ekian euskeraz, gero Larrea'n eta Markiña'n irakasle onak eraginda, sakon ikasi ta Pazifik-itxas ertzean be ondo zaindu ta landua.

Emengo gerra aurretxoan, andik, Peru'tik bialtzen zituan euskerazko lanak, itz-lauz ta po.esiz, emen Larrea'n argitaratzen zan «Karmen'go Argia» aldizkarira. Eta, jakiña, gaztetan gozo edosk'a ta. ondoren maitez landua, dala izkuntza naiz dala lur-txera, ez diraerrezko lur-aritzpera jausten.

Euskaldun seme-alabak errez aurkitu oi doguz, erbestean urte-mordotxo bat eginda, barriro Euskalerriratzean, lau berba euskeraz esan eziñik dabiltzanak. Zergaitik ori? Euren erantzuna: «Aztu egin jat; ez dot euki nogaz itz-egiñik». Kako-mako ta maratilla merkeak; lur-gaiñeko orbel illak, nagiaren esan suster bakoak. Qba mingaiña geldi euki, olakoak bota baiño.

Mendata'n jaio zan Pedro Elorrieta Zenikaonaindia —Aita Teresio tarmeldar Ordenan—, Manuel eta Segunda'gandik, 1910' ko urtarrillaren 8'an. Larrako karmeldar Ikastetxean latin eta onen

inguruko gaiak ikasi ondoren, emen berton artu eban 1925'ko garagarriaren 9'an karmeldar jantzia, urrengo urtean garagarriaren 10'an profesia egiñik. Markiña'n edertiak eta asketika eta Gasteiz'en Filosofia ta Letrak ikasi ostean, Errepublika zal-ta, bere ikaskide guztiakaz Ameriketara joan bearra izan eban, Lenengo Txile'ko Txillan'en eta gero Peru'n auren eleiz-ikasketak amaiturik. Emen apaiztu zan Teresio, Lima'n meza barria emonik 1933'ko urriaren 22'an.

Mixiolari sutsu, aspertu barik eta ardura aundiz lanari ekin eutson Peru'ko karmeldar komentuetan. Nagusiak lenengotan San Pedro de Lloc'era bialdu eben, eta an daukagu 1936'an bere ikaskide Balentin Abasolo Igorre-koagaz. Gero Chocope, Trujillo ta Arequipa'n lan egin eban, ia beti lekaretxe oneitako nagusi.

Berrogei bat urte erbestean egiñik, Euskalerrian daukagu barriro be, Altoz'ko nagusi lenengo ta 1975'tik Santander'ko Hoz de Anero'n karmeldar Eremuan kargu bardiñagaz; bere nagusitzako iru urteak amaituta gero be bertan bakartade oretan bizi izan zan zati batean, baiña biotzetik txarto ebillela-ta, Kalaho'.ra'n aldatu zan. osasun billa. Sei bat urte antxiñako euskal erri-txun-eskuetan itxi eban bere arnasa, egunean bertan aren arimearen txur aretan igaro ondoren, 1985'ko abenduaren 4'an Jainkoaren alde illeta gogotsuak ospatuz.

Goian bego Aita Teresio, karmeldar lekade on, langille ta euskaldun sutsua.

Autortu dogunez, Aita Teresio'k euskeraz berba egiten eban andik ebiltzan euskaldunakaz eta noiztik noizera ona etorten zanean, emengoakaz. Eta idatzi, prosaz ta itz-neurtuz, emengo al-dizkarietan. Orrez gaiñ, baita burutu be aspalditik barruan erne-min ebilkion asmoa: «Mendatako Profeta». Bere sendikca zan profeta au, ezta beraz arritzekoa.

Taiuz eta zentzunez osotuta dago liburua. Nobela lez irakurten dana dozu, gertikizun, jazoera ta zeaztasun txanbeliñez jantzia. Eulalio Intxausti Gomeztegi dozu beronen ardatz interesgarri. Au egun baten Kortezubi'tik gabaz etxerantz etorrela, ezezagun bategaz aurkitu zan 'bidean, Mendataraiño lagundu eutsona; bidazti arek ainbat eta ainbat gauza eraigarri eutsozan, gero gerra aurretik, gerra bitartean eta gerra ostean naikoa zeatz bete ziranak. Bideko

esanok. —Intxausti'k ez ekian nok esan eutsozanik— izan ziran Eulalio medatarraren iragarkiak, berak eta beste batzuk inguruetan zabalduak.

Iragarkiok polito bete ziran. Aita Teresio'k, barriz, bizi-bizi jarten ditu gerra denporeko milla jazokun —eriotza zigortze, gose, zalaparta— arrigarritz aberasturik. Atsegiñez irakurten dan liburu, garai aretako gauzen jakin-miñez irakurtera ezkeru.

Gaiñerakoan olerkari dogu Aita Teresio. Ez euskun, egia autortzeko, askorik idatzi neurtitzez, baiña gerora astirik izan ez ba'eban be, gaztetan orretan jarduna genduan. Emen dozu, irakuele, nik neure poesi-bilduma «Milla Euskal Olerki Eder» liburuan batu nebana (572 orr.). «Aurraren eriotza» deritxo.

Arrats illuna. Geldiro jausten
edurra, oparo,
Norbait itun ta bekoki motzez
azotik igaro.

Txorikuma illa abian lege
otz eta bakarrik,
Altzoan dauka amak seme illa.
Bai dala negarrik!

Arkaitz orpoko etxe zarrean
jazokun larria!
Alargunaren seme bakarra,
ai!, otzak dariola!

Leiotik argi epel-motela
sartu da gelara...
Oin be, amaren begi tartian,
bai dakust negarra,

Izadi dana ixillik dago,
ez dantzut an pozik...
Aman altzoan aur gizajoa
otzez dakust illik! ...

Aurran gotzonak gela-leioa
zarrast dau zabaldu;
Gotzontxu biak, laiño artetik,
donokira sartu.

Ezpanak ditu erdi zabalik,
laru ta tximurrik;
Soin ta arpegia, ezko antzera;
beg'iak, leiturik.

Amak, maitero, bular ganean
gorputza estutu,
Mosuz, negar ta zotiñez illa
nai ba'Ieu lez biztu.

Zortzi aapaldiok olerkari gazte asi-barri batenak dozuz. Baiña ez dagoz txarto. Lantxo bat, bi edo irutik errez sasi-bertsoak saltzen daukuzuna. Onek, mamiñari begituz, ba-dau aragia ta azurra, ba-dau mamin dotorea: ama alarguna, seme bakarra, illik, besoetan dauala. Mam'_n unkigarria! Eta azala? Egitura atsegiña dauko:

5/5 - 6. 5/5, - 6. 5/5 -!6, eta 5/5, - 6. Euskal metrikaz, euskal poesiari egokion neurkeraz jakina zan egillea. Eta olerki-neurkera ez jakon, iñolaz be, zoztoz, ez eragozpen bere oldozkun eta pentsamentuak, eta biotzaren zauskadak bete-betea adierazteko.

Pazifikoko aldeko arima-zaintzak ez eutson itxi astirik itzak euskeraz neurtzen jarduteko; bestelan, beta izan ba'leu ta ortarako bear dan giroa, Aita Teresio, Mendata'ko beste batzuk lez, poeta izango zan, eta ez txikia.

AITA LINO AKESOLO

(1911-.)

Aita Lino ta ikaskide izan gintzazan eleiz-karrera guztian.

Lino Dima'koa eta ni Amorotoakoa. Ni, 1921'an, abenduaren 4'an, Santa Barbara egunean, Larraratu nintzan. Lino aste bete aurrerago edo.

Ondoren, Larrea'ko karmeldar ikastetxean, Gregorio anaia maisu genduala ikas-asimasiakaz jabetutakoan, karmeldar jantzia artu aurretik, ikasi ta ikasi lau urte bota genduzan,

Eta, ez uste izan au artobero usaiña danik, ainbat ikas-gairi eldu bearra izanik be, guk ez genduan iñoiz be nota badaezpedakorik atera. Ez giñan, beraz, ikasle motelak.

Orrez gaiñ maisu onak eroien gure ikas-ardurea. Oneitatik batzuk erdeldunak ziran, geienak baiña euskaldunak. Eta, egia esan, oneik, eurak be barruan eroien euskal garra, gaztetxoai, guri ikasleoi, biztu-naia erakutsi oi eben,

Primo de Rivera'ren garaia zan, abertsaletasuna osorik galazota egoana. Alan be, al zana egiten zan,

Guk maisu onak izan genduzan euskal arloan: Ermenejildo, Erroman zuzendaria, Plazido dimostarra, Anjelo Uribarren, Gotzon azkoitiarra, eta besteak.

Ixilka ba'zan be, domeka ta eguenetan, euskerazko dotriñea ikasten gendun, ipuin laburrak idatzi, itzulpenak egin.

Gure utsalak eta akatsak aztertu ta zuzen jarteko an genduzan irakasleak; laguntasun onek, barriz, gaztetxoaren barrua po'zez ipinten. Aita Lino'ri ta niri beintzat olantxe jaso jakvrih.

Aita Anjelo'k, bein, gure lan asi-barriak Donostia'ko «Euskal-Esnaleak» eraturiko sariketa batera bialdu zituan, eta guk sariak irabazi. A bai gure poza! Ona zelan sortzen diran idazleak. Gu bionfzako, auxe izan zan benetako errazoi, barruan genkarr'en deia, arnas apartekoa itxartu ta mutiko giñala euskal idazletza bidean jarteko.

Lan saritu orre'n nekea arintzeko. Aita Anjelo'k, beti asmotsu, ibillaldi bat eskiñi euskun bioi; Durango'tik Legutiano'ra autobu-sez eta andik Aramaio'ra oiñez, bere etxera eroan ginduzan. Emen bazkaldu ta, Santa Ageda ta Arrasate ikusirik, Maltzaga'tik Zorno-tza'ra trenez. Beti gogoan dakargun ibillaldia.

Lenengo kimuok 1924-25'an agerturik, euskera errotik ikasi ta idazten jarraitu genduan biok.

1928'aren azkenerantza Gasteiz'en gagoz Filosofia ikasten, iru urteko zeregiña, eta «Euskal Esnaleak» en sariketsk aaztu barik, bertan azaltzen zan barruko aldizkarian idazten.

1930'an, itzulpen sariketa Donostia'tik: Cervantes'en «Novelas Ejemplares» etik. bakotxak nai ebana aukeratu zeikean itzultzeko.

Aita Lino'k eta nik bi euskeratu genduzan, Aita Lino'k «Agure kezkatia» eta nik «Neskatz Ijitoa»; biok sari irabazle, 100 pezeta bakotxak. .

Eleiz-karrera amaituta gero bata bestegandik naikoa. urruñbizi ta lan egin bearra izan dogu, baifia ikasle giñala, Markiña'n, Gas-teiz'en eta Begoña'n, euskal auzian batez be, alkarregaz lan egiñak gara. . . .

Nik apurka apurka, Larrea'n asita, Teresatxo Deunaren Bizi-tzea, berak idatz'tako «Anma baten Kondaira» euskeraz ipiñi neban, eta Aita Lino'k, nik itzuli-ala, utsa'c jorratu ta eskuz idatzi eustan. Gerraldian galdu jakun lan au. .--•••

Aita Linok geien bat bere kasa eratu izan dau euskal lana, beste egiteko'askori erantzun bearra izanaga. if'k, egundo be euskal

grinñari nuizin egiteke eta euskereari buruz lan auhdi ta onuragarria buruturik;

Alan be, nik sarri adierazo dot, Linok akulari bat bear dauala auzo-lana burutzeko. Guk biok, ni akulari nazala, naikoa lan aurrera eroan dogu, ikasle gifiala ta gero.

Begoña'n ikasle giñala, esate baterako, gai gogor bati adarrak ateraten asi giñan: Teresa Deunaren lanak euskeraztu.

«Onbidea»tik asi gañan, orduko «Donekuntza Bidea» (Camino de Perfeccion); 1933'ko azillean dator lenengo zatia, Larrea'n argitaratzen zan «Karmengo Argia»-n. Nik egin neban lenengo atala eta gero, ni lanpetuegi nenbillelako, Aita Lino'ren eskuetan itxi neban orren ardurea; zortzi atal agertu ziran gerra aurretxoan, Geroago, asitako lan au osotzeko garaia eldua zala-ta, 1963'an atera zan liburu egiñik; eta orren ostean etorri dira «Egoitzak», «Bizitza» ta abar.

Gu bion itzulpenari buruz onela On Manuel Lekuona'k: «Biok, zein baño zein, saiatu dira beren egiteko saillean. Batek kapitulu bat, eta besteak urrengoa, guk dakigunez, eta idazkerak berak ere aditzera ematen duanez. Bizkaiera jator-jatorrean. Euskeratze-n erreza ez dalarik, naiko errez egiña»,

Patxi Abrisketa bilbotarra, urteetan Bogota'n bizi ta ango artista ta jakitunakaz artu-eroon zabala daukonak, ango olerkarien «Parnaso Colombino» euskeraz ez eban emon nai ba?

Eta 1968'an nigana jo eban lana nik egiteko eskatuz. Bakarrik osotz^ko lan aundiegia zala-ta, orduko, euskal poeten artean lau aukeratu nebazan laguntza ernon egisten; eta eurotatik bat Aita Lino izan zan. A. Gomez Jaime'ren «Illunsentia» (soneto), K. Hispano'ren «Urrezko azaoak», Jorge Isaaks'en «Kolonbia» (soneto), Leon Greiff'en «Sergio Stepandy'ren leloa» euskeraz jarri eustazana.

Ez neban lenengotan Aita Lino olerkarien" artean sartzeko asmorik; baiña lengo batean, eskuratu eusten «Euskerazaintza» al-dizkarian, bere VII'garren zenbakian, atzeko azalbarruan, Luis Arostegi'ren lantxo bat dator, «Aita Lino olerkari» deritxona. Asmatzen ni orduan, eta gaur oneia diñot: bai Kolonbiar Parnasoko lanak itzultzean, bai Salmuetan eta batez be espetxean aurkitzen

zaia egiñiko «Salve Mater»-en eta Karmona'n osoturiko sonata-gaitik, Aita Lino o'erkari dala autortzean ez dogula errakuntza aundirik egten. «Egan»en latoz beronek euskerrztutako Unamuno' ren kopla batzuk be,

Arostegi'k dakarrenez, Karmona'n egoala biribildu eban kopla laburra dogu eredu. Abade ta praille askotxo giñan, eta onako batek, erri-miñak jota itxura danez, Toselli'ren serenata bat abesten eban, frantsez letraz. Usoa, erri zapaldua ta olakoak dakaz gogora dalako serenateak. Urrintasuna, naigabea, guda galdua, etxekoen zoria, atxillo dagozanak... Eta begiak, gogoak sorterrirantza egazten. Erri sentieraz ondua dago olerkia. Ona:

Ortzean zear zabiltzen usoak,
ai nik banitu zuek dozuezan egoak!
Neure erriraño nintzake egalari
erbestuaren maitasun-agurraren geznari!

Etsaiak erasota
ara non dan lur jota,
bere seme onenak sakabanatuta!

Erri gaixoa,
gaur ene gogoa,
espetxeko ordu baltzetan,
maitezko egoetan
zugananaiño egadan doa.

Zu zaitut, aberri,
neure zorigaitzaren azkarri:
zeu, aberri!

Ez al da au olerkia? Ez ete dozu emen oler-txinparik? Ba dala ala ez olerkari Aita Lino? Baietz dirudi!

(Dima, 1989-VII-1)

AZPEITIAK GOTZON

(1912-)

Bermeo, itxas-ertz txairoa, gaur guztiz dotoretua; Erzilla'ren seaska ez-ezik, beste gizaseme ospetsu ta mariñel adoretu askoren sorterri be ba doguna. Ementxe jaio (1912-VIII-2) ta bizi da gaur be Azpeitiak Gotzon, gizon jator eta euskal idazlea. Gazteluko ugartean jaio zan, Eufeme Deunaren kanean. Gaur be, Eufeme Deunaren elizan, erriaren otoizlari ari da, 1980'garren urtetik oraiñarte.

Leen urtetako bermeotar gazte geienak lez, mutillak diñot, ikasketak berton, laterri-eskoletan egin ondoren, arrain-olan asi zan lanean, eta amairu urte b?te baiño leen, itxasora joan zan, kresal-kulunka gaiñera; ortik aurrera, txo, mariñel, patroï, itxasoan egin izan dau lan 1976'garren urterarte.

1944'an ezkondu zan Ib.rangelu'ko alaba Katalina Bengoa'rekin, lau seme-alaba (seme bi ta alaba bi) eukirik.

Eta euskal idazle? Ez dakit nik idazteko egokia dan ala ez itxas-gaiña. Dakidana da, alan be, itxas-aldeko naikotxo d'ra'a B'z-kaia'n idazkortza erabilli dabenak; or Etxeita, or Gorgonio Errenteria, Aita Berriatua, gure Gotzon eta besteak.

Itxas-urak astintzen ebillela asi jatan Gotzon *Karmel-erako* ta *Olerti-rako* bertsozko lanak bialtzen; eta nik argitara emon oi neutsozan beti. Gizaseme leial eta langille baten biotz-zauskadak ziran, erakusgarriak beti be. Bertso orreitan erdi ikusten neban nik, arpegiz ezagutu ez arren, zelako gizona zan Bermeo'ko itxas-olerkaria. Sarri esan eta idazten dogu geure idatzietan laga oi dogula adoretzen gaitun arima-zati bat.

Mariñel itxasgaiñ zerua goi ta ur-zabakLa azpian eta inguru-mari. Eta mariñela, eguneko lanak amaitu ta afari-izkia egin ondoren, argi motelaren kiñupean euskal poesiak ariltzen. Bai zeregin polita!

Onela autortzen daust: «Euskal zaletasuna betidanik euki dot, baiña idazten 1958'an asi nintzan». Eta oso apalik, gaiñeratzen: «Ez dot iñoiz saririk lortu». Askorentzat bai eredu bikain! Lau lerro ergel zirriborrotu orduko txalo billa dabilztanentzat, jakiña.

«Ez dot saririk lortu». Gaur, jakin begi mundu guztiak, ez jako saria emoten, nor-geiagokeletan diñot, idazle edo ta olerkaririk bikaiñenari, adiskide malmutz geien daukazanari baiño. Neu be ibillia nozu edu onetako garda larrietan, eta batek, ergel utsa ezpada beintzat, beti ikasten dau zerbait. Izurri au, gaiñera, ezta gurea bakarrik: munduko literaturan sarri salatzen dan ga'xo a dozu,

Saririk ez, baiña Azpeitia kantari. Ona «Arrantzaleak» izenarekin «Zer» aldizkariak argitara eutson zortzi estrofako poema au.

Gure erriko arranzaliak
Kanarias uretara,
itxas-ontziak ainbat jun ziran
aurten be irabaztera;
bertara elduz ontzi aurrenak
asi arraintzak eitera,
arraintza orreik eta pozak be
jun jakeen gitxitzera,
geruaguen juen ziranak
buelta artuaz etxera.

Gure kai portun geratu ziran
emeretzi bokart-zale,
eta oneik be, asieran asi,
arraintza on ekartzaille;
Kanarias'tik etor aurrenak
oneik be on irabazle,
baiña emen be ango antzera
gerorantz bokart-eskazle,
urrengo urtea izan bedi
arranitzza onen emoille.

Mota guztiko arrantzaliak
itxasun dabe bizitza,
orrexegaitik gogo biziaz
ara ta ona gabiltza;
sarri askotan ibilkeria
izaten dabee latza,
beste askotan latz ori kenduz
dabe sendion alaitza,
euren bizitza orrela da-ta
itxasoari darnotsa.

Bokart-zaliek udabarria
ez dabe ontzat artuko,
Kanarias'en, eta emen be,
ondo porta ez dalako;
bietan pozik asikeran da
geroz itun geratzeko,
esan daikee bokart-zaliek
«udabarri itunpeko»,
ona izango dalakuan da,
txarra izan jakelako.

Kostera txarra, gastuek sendo,
alaitasuna urruti,
gaurko bizitzaz etxe pobretan
egon daikee kezkat; i
kezkarik gabe gaur bizitzeko
ondo bear irabazi.
Ludi onetan gaur edo biar
txarra ta ona etorki:
gure bizitza olan dogu-ta,
itxaropena ein bizi.

Urte ontako bokart-kostera
txarra bokart-zalientzat,
eta batez be guztiz txarra zan
gizona galdu dunentzat;
arrantzaliak euren kondairan
zer-konta dauke askontzat,
ainbat urtetan gizon galtzeak
jakin gabe daudenentzat,
zeñbat naigabe ta samintasun
dauan arraintzalientzat.

Bermiotarren lebatz-kalatan...
arrasteruek jokatzen,
ori dala-ta amu-arraiñak
gitxi doguz arrapatzen;
ez al dakie ontzitar orreik
kaltez daudenak landutzen?
Andiak beti txiki guztiak
errez ditua zapaltzen.

Gure arbaso izandakuak
arrain-kalak ein billatu,
orrexegaitik etsairik gabe
eiten ebien jokatu;
urteak geroz arrasteruek
lebatz-kalatan aurkeztu,
sasoi artatik oraiñartian
burrukalari saiatu.

Esaera dozu: «Txakurrak illargiari ausi,
ak barriz kasurik ez iñausi».

AURRE-APRAIZ **(1912-)**

Euskal erriak ba-dabez, euren seme argiak, gai askotan izan be. Guri olerkaritzan jardunak jakuz berarizko interesgarriak. Oneik doguz, pago arteko tantai aundi batzuen antz-za, gure erria jantzi ta ospe-aintzaz beteten dauskuenak.

Onelakoak goratzca, euren lanean jarraitu dagien batz be, duda barik dogu zeregin bikaiña.

Nik gaur Ajang'z'eko s:me Aurre-Apr aiz-tar Balendin, olerkari bikaiña, goratu nai neuke, egin dauskun eta aurrerantzean be, egingo dauskun euskal arloko lana, poesi ta olerki-kna berariz aitaturik.

Olerkari ta idazle dozu Aure-Apr aiz-tar Balendin, eta Gerni-ka'tik ur-samar daukagun Ajangiz erritxoan jaio zan 1912-11-3'an, elizaldearen bekaldean, Medieta-Agerre etxaguntzan. Bizi be emen-txe bizi da, joan-etorrien batzuk or zear egiña dogunarren.

Ez eban egin izan bigarren maillako ikasketarik; baiña, etxean eta eskolan izan eban aziera onari jarraituz, eta buru argikoa iza-nik, irakurteko beti izan dauan zaletasunez eta jente ikasiakaz izan dituan adiskidetasunezko artu-emonai esker, ikasienekaz be, eze-tariko ingera barik, ibilli al izateko bestean Iandua dogu.

Ikastetxeetan luzaro ikasten ibillia ez dala be, asko ikasitako idazle ta olerkarien artean ba-dira, iclazle oni euren olerki ta idazlanen eritxia eskatu dautsenak.

Guatemala'ko Ikastetxe Nagusiko buru edo dekanoa bein, F. Gartzia Lorka-ren olerkarez lilluraturik ei egoan; eta J. Zaitegi'k ari: «Auxe baiño be bikaiñagoa daukagu guk, ba». Aurre-Apr aiz-en poesi bat emon ei eutsan erderara itzulita; irakurri ebanean, leen baiño lilluratuago geratu ei zan.

Biozpera, bakar-zale dogu Ajangiztarra, benetako olerkariak diranez; baiña bj-daki alai ta pozik lagun-arteko bizitza adiskideakaz emoten be.

Gazte samur eta ameslari zala, gerratean esku artu eban; zauri. zauritua izan zan, batez be Artxandan, eta arik iru egunera atxilotua.

Bereak eta bost ikusi zituan gaixotegirik gaixotegi, atxillozelai ta baitegietan, lau illabetez jagi barik eta urtebetean errenka, makuluekin lenengo ta makilleaz gero.

Beronek esan oi dauanez, toki illun balzen loi areitan ikusi ta jasan izan zituan oiñaze, atsekabe, ezbear eta mingostasunak bizitza guztirako goibeltasunezko zauria ezarri eutsen bere gogo minberan.

Guraso ta anai-arrebakin (neba-arreben artean amargarrena ta gazteena da berau) ondo ikasi izan eban euskeraz, amaren altzoan asita, etxean eta errian, aditza erabilten, joskera zuzen, esakera, itz eta euskeraren ezkutu guztiak...

Gero, eleder zaletasunak eta euskal erriaganako maitasun suak eragiñik, errian ikasiak eukazan akatsak-eta zuzentzeko, gramatikaz bir-ikasi eban ez gitxi, eta arrezkero, bere bizi guztian alegindu izan da gure euskera, aberri-izkuntza, sustraitik ikasten, Gipuzkeraz ondo daki, baita beste euskalkiak be naiko ondo. Euskera garbi-zalea dogu; baiña ez gero garbikeri-zalea. Mikel Zarate'k bere *Bizkaiko Euskal Idazlek* liburuan: «Baditu alako garb'ke. ritxo batzuk; baiña olerkari gartsu ta etorritysua da, biotz-ondo andikoa» (253 orrialdean).

Gazte zalarik, guda aurretik asi zan idazten, Zornotza'ko *Jaungoiko-Zale'n*, esate baterako, gero, Guatemala'ko *Euzko-Gogoa'*. Egan. Aranzazu, *Kctrmel*, *Olerñ'n* eta abar, jarraiturik.

Ugari ta gai askori buruz idatzi dau: aberkoiak, erriketari buruzkoak, eritxi-emoteak, ipaiñak, gertakizunak, eztabaidak, gram?-tika-gaiak, poesiari buruzko eritxi-emoteak eta abar. Itzulpenak egin izan dauskuz.

Idazteaz gaiñ, ba-ditu beste zaletasun batzuk: abeslari da, txis-tua joten dau, e'ta pillarmonikea, astiunetan, berak diñoskunez, baserriko bakartadean gogoa nasaitu ta girotzeko. Oso elizkoi, abadeari lagundu oi dautso elizkizunetan, bai kantuak zuzentzen eta bai irakurgaiak egiten.

OLERKARI

Aurre-Apr aiz jaiotzaz dogu olerkari. Berak idazten daust: «Txiki-txikitandik nabaitzen neban biotzeragin edo sentikizun olerkoia neure barrenean; eta Lauaxeta'ren *Arrats-beran* irakurri izan nebanean, «oneixek, neurtitz oneixek daulae niretzat oraiñarte irakurri izan ditudanak ez dabe gogo-zirkingarria» esan neban». Eta ler-egi eutson barruan eban olermenak. Guda-oiñean eginda, «Euzkadi» egunerokoan argitaratu ebazan bere lenengo olerkiak.

Arrezkero, baitegian asita, samur ta bizi azaldu izan dau, olerkietan, bere izakera, bere nortasuna, bere barru-minberearen egoneziña. Lirakoia dogu, eta olerki-liburu bi edo iru atontzeko lain poesi baditu argitara emonen eta argitara emon bakoien artean.

Uritik urrun bizi ez dala be, oiñez ordu erdiko bidea dago Gernika'tik, baso-basoan bizi da: landa eze, zugazti eder, Iatsen eresi bigun eta berein eratako txori-txorrotxio gozoz inguratutako eskualde zoragarrian, urietako iskanbilletatik urrundua, gogo bakesuaren poz-eztitan,

Au dala-ta, maite-maite dau izadia, bere olerkien etorri ta go-targi-emoille bait dau, Lizardi'k legez.

Eder izaten jako paper-txatal bat eta arkatx-kondo bat aldean erabiltea, lan-bitarteko gogoeta leun-b'ziak dakartsoezan uzta joriak ez galtzearren.

Askotan idazi izan ditu lanerako tresnen kritenean olerki txatalak, gero asti-aldietan osotu ta biri-bilduak.

Onela naiz arela, Aurre-Apr aiz'ek bere asti-orduetan eta lanean ekiñik, poesi ederrik idatzi dausku.

«Ederrik» diñot eta olan da; aren lunntik urtendako biotz-zauskadak ez ditugu auntzaren gaberd.ko eztulak, adimen b'iz gaitu ta biotz ber oz indartuak baiño.

Izan be, poesigintzan gure aalmen edo indar bik esku artzen dabe, asmamenak eta naimenak.

Buruz pentsalari dogu Aurre-Apr aiz' eta biotzez gartsua; naitaezko gaitasun bi olerkari guren izateko.

Balendin'ek asko idatzi dau, bai olertiz eta bai prosaz.

Gertu daukaz pare bat bertso-liburu argitaratzeko. Ez dauko dirurik ortarako.

Urte batzuk dirala, ortarako diru-billa ain zuzen Venezuela'ra jo euskun, urtebete ta geiago bertan egiñik; b.iña zoriak ez eutson irribarri gozorik erakutsi, ta aberK-miñak joa —diruz urri?— etxera biurtu zan. Esan dogu: minbera da izatez, eta etxetik urrln minberago biurtu oi da euskalduna.

Etxera-nai ori argi be argi adLrazo euskun olerkariak, Venezuela'n egoala osotu ta 1970'garren urtean «Karmel» aldizkarian agertu eban neurtltz-sail gartsuan, «Ba-noa» tituluz bateatu eba-nean. Emen dozu osorik.

Ba-noa.
Au poza!
Abeslari daukat biotza.

Agur, atzerri legorra,
atsekabeen zelai ankerra.

Ba-noa.
Au-pozal!
Zaparteri daukat biotza.

Ba-noa.
Aberrira,
Euskalerrri'ra,
Aiengiz'ko baso-artera,
ETXERA!

Begira daukadaz etxeakoak
—neure kutun laztanak—
adiskide, lagun eta auzoak.

Ba-noa.
Au poza!
Agur, betiko, atzerri itza.

Baitegitik urtetako neban
baizen aundia da nire poza.
Laster ibituko nire errimin,
eta igesi biotzeko samin.

Neutarren artean
—geure oillo-lurrean—
izan gura dot, ba,
poz eta atsekabe,
goibel eta pozkida,
Urtzi'ren oldea
une guztietan
ustetsu eginda.

Ba-noa.
Sekula olako pozkidarik!
Zain daukat, ba, zapuztu neban
zoruna, maitasunez beterik.

SABIN ENBEITA GOIRIA (1908-1990)

Kepa Enbeita zanaren semea. 1908'ko abuztuaren 26'an jaioa, Usparitxa'ko Jauregi baserrian; ementxe bizi da gaur be, solo ta zugatz-tantai ederrez inguratutj, izenek diñoanez, jauregi eder batean: leen albait alegin erreta be, ezin izan zana gaur jadetsirik,

au da, Enbeitatarren Usparitxa etxea, gaur eurena dabe. Boni, Gorozika'ko alabeaz eskonduta, ementxe bizi' dira guraso-seme-alabak, lugintzari emonak.

Sabin be, aita lez, baserritar eder-zale dogu. Eta gaztetan, bere anai Balendin'egaz batera erriz erri bertsotan ibillia. Aitaren-gandik artu eban bertso griña; baita bertsolari ibilli be 1936'rarte, Bilbo'ko Campos Elisecs antzokian, Gernika'n, Zeanuri'n bere aita Urretxindorrarekin, Foru'n, Busturi'n, Bizkaiko erri askotan. Gero, agorraldia, naiz-ta etxean, sendiko ta adiskideen artean, igerri foarik bertso-kantura jo askotan.

Ari naiz oni urtebetea jaustean eder jako bertsotan zorionak eskintzea. Onako asko daukaz paper orrietan gordeta. Irakur onako iru.

Zorionak Martitegi'tar Boni, bere emazteari:

Lau seme-alaba ~~ta~~ zortzi illoba
daukazuz ludi onetan,
suin eta erren beste lau dira
alkarturik sendi onetan.
Danok biotzez maite zaitue,
au diñot bene-benetan:
artu egizu neure biotza
une zoragarrietan.

Urteetan atzerri zear ibillitako bere anai Imanol'i:

Zaukat beti biotzean
basetxe baten jaio giñan da,
gero aldendu giñian;
zeufe txokotik atzeirrirantza
egazka Joan zifiian.
Baiña bijotzak alkar josirik,
naiz-ta soifiez urrunian.
Maitasun orrek iraun daijela
bizi garian artian.

Eta Sardui ta Enbeita'tar Elitxu'ri, bere Lenengo Jaunartze egunean:

Zubipunteko loba gazteena,
besoetako kutina;
guraso onen alabatxua,
lora polit usaintsua:
lenengo aldiz zeure barruan
sartu da Jesus Aurtxoa;
gura genduke zu izatia
Jesus'en lagun zintzua.
Bide ontatik lortuko dozu
betiko Zorun osoa.

Orain dirala sei-zazpi urte
agertu zifian ludijan,
gotzon zerutar egotxuduna
polita bene-benetan;
ordutik ona soin eta gogo
zuririk egun danetan,
maitasunezko irri-barria
dozularik ezpaiñetan...
Gura genduke beti Aingeru
ikusi ludi onetan.

Barru beroa erakusteko, oiako bertsoak bai dirala txingar!

EUSEB'O ERKIAGA LASTRA **(1912-.)**

Ibilte latz dozu bizia, kurubilka eriotzara garoazana. Edergarri lez untzori-diztira dau biran. Bizi ori edertuz ta oztopotuz literatura daukagu tarteko; erti-lana, nekea, nunbait, bear-izanetik er-neten danean. Idazleak, bear-izanak bultzara, barruan kiribiltzen iatzun b?ar:-zana billatzen dau, idatzita daroana, ur-gaiñ doan orbelari ur-tiraiñak sakatzen dautson legez.

Rilke'ren aburuz, bear-izan orrek norbaiten biotzean sustraiak bota ba'ditu, idazle bat daukagu or, eta doakabe litzateke idaztea iñok galazoko ba'leuskio: eriotzarako bidean legoke. Auxe dozu E. Erkiaga, euskal idazle bizkorra.

Lekeitio'n jaio zan Eusebio Erkiaga 1912-9-4'an. Gurasoak, euskaldun utsak. An bizi izan zan 24 urterarte. Gerratean, 1938 gn.urteko udabarrian balaz zauritua, Castellon aldean. Ezkondua da, lau seme-alaba dhu, ta Bilbon bizi da iragan 58 urtean. Bizkai Bankuko Iangille, gaur zar-sarinja. Eupkaltzain aulkiduna, 1965'tik.

Gauzak, eta b'zitz-urratsak batez be, nundik nora ibilliak izan diran, noberak jakin oi ditu ondoen. Auzi oni buruz, ona nik eskatuta, urteak dirala —1969-8-12'an— Erkiaga'k berak idatzi eustana:

«*Idatzi*. Iru nobela euskeraz, argitaratuak, irurak sarituak: «Arranegi» eta «Batetik b[^]stera», b'zkaienz, ta «Araibar zalduna», giputz. Eta hainbat olerki aldizkarietan, heurotarik asko sarituak, 1930'gnetik oraiñarte. Baita itzaldi batzuek ere argitara eman izan ditu, antzertilan banakak eta izlauezko artikulu anitz. Argitaratze-ke, nobela bat Cgaur arsitartu?) eta beste baten euskal-itzulpeni; teatru-lan batzuek eta olerki asko.

«*Noiztik eta zergaitik olerkigintzan?* Amazortzi urte zituala asin zan euskeraz idazten, aldizkarietan. Abestia maite izan du betiere, ta gero, euskera ta musika erebai. Horregatik, lehenbiziko lanak, geienbat, izneurtuz egin zituan. Gerogarreman, A. Irigarai-ren eragainez, prosari emana ikusi izan dugu.

«*Olerkia zer ote den?* Iñola ere ez filosofi otza. Hortatik erauzia ta banatua izan da estetika. Olerkaria, aztia ta igazlea ta sorgina dala esan obi dute. Filosoфу-ukitua ere, izango du noski, Elede-rean, prosan batez ere, doiñutasuna ongarri balin bada, are geiago poemetan, Olerkia ez da itzaldia *ti* azalpen otza, beste zerbait baizik.

«*Euskal-olertiaren egoera, ora'm*. Sinismen, oitura, lirika, ep'ka ta gizarte-gaietazko olerkiak ditigu. Gizonaren olerkiak, ordea, iñoiz baiño ugariago egiten dituzte gure idazle gazteak. Bertso asko ta neurgabeak erabilli izan dituzte erruz arlo bontan lehen-xeago, lirikatik eta musikatik aldera. Orain, ordea, olerkari sazial

hoiek diskazale bilakatu dira, ta mus'ka-neurriak eta lirika-ukituak berriro kutsatu dituela esango nuke. Zera, asmoak alda'u gabe, eta la'zetaz igesi, estetika-erantz eta mus'karantz m kurtuago ari diraLi.

«Gizarte kantu berri hoietan, aberkoiak ere sartu behar, eta sail biotan, poeta azkarak ditugu, zorionez. Ta poesia elederra danez, izkera jator, argi ta berezlagoa duten aldetik, bai euskerari berari dagokionez, gure oiñordekoen ongarri ta ikasgarri».

Auxe dozu Erkiaga'k idatzia urte batzuk dirala, ta gaur-egun be, nik uste —ez b-i't de eritx'z arin aldatzekoa—, orretan dagoala. Orduko olerkari mordotxo ixillik dago orain, baiña beste asko lcnari eskiñta dagoz.

Erkiaga'k berak, po:si-liburu bsrezirik emon ez dauskun arren, naiko poesi argitaratu dau or-emengo ald'zkarietan. N'k sarri idatzi dot bera dogula Bizkaian euskal olerkaririk onena, eta onen ondoren Balendin Aurre-Appraiz, besteai ezer kendu barik. Euskalerriak poz'k artuko leuke E. Erkiaga'ren olerki bilduma mardul bat.

Beronek diñoskunez, lirikaz ta musikaz za'etua, beti makurtu izan da Musa ma'tagarrien aurre-n, euroi intzenrsu biguna errerik. Amazortzi urte ebazanetik gaurgioño orrelaxe.

Nik 1954'an, olerki bilduma «Milla Euskal Olerki Eder» oso-tzean, Erkiaga'ren 10 poesi aukeratu nitun, ordurako landuta eukazan onenakin, nik uste. Arrezkero 34 urteotan asko koplatua dogu, beti obetuz joanik. Oneik dira an datozaan amsrrak: «Errota-zuri», «Txintak», «Amesak», «Azkue-ren heriotzan», «Andre Mar.'», «Amaren giro», «Maitale bi», «Arbasoen herri», «Alaba galdua», «Iarama-zaleak».

Aldizkari askotan idatzi ditu bere lanak, baiña batez be «Euzko-Gogo», «Gernika», «Olerti», «Egan», «Karmel»... Ona orreitarik iru, «UrruneUra», «Betbi gose» eta «Arbasoen herri»,

Urrunera doa olerkaria, o:abak eskiñi deutson oial-ontzian. Zertan ete? Urruneko ugarteetan «milla altxor dagoz utzita», baso illun, arzulo ta kutxa baltzetan. Danak batuko d'tu ta, ixil-ixilka, bere oial zurizko ontzian sarturik, ekarriko ditu «altxor zaharrak lillura-ametsez josita». Azken estrofak onela:

Bedar-kolorez
ontzi barria
osabeak deust ezkeiñi,
tantai goretan
oial txuriak
deutsadaz gaur nik ipiñi,

Bigarrenean gose da olerkaria, Jaungoiko gose. Leen intziriz eguna. Orobat poeta, igesi egiten idurimenak edoien artera, zorabio betean. Onela dau abesten:

Eguna aldaparen gailurreratzean
lanari nagoko, zut, iende artean;
Iguzkik galdurra orduan harroen,
ta ni, sogiteke, arazoen barnsn,

Zerumin bizi bat, Jaungoiko gosea,
gizonak barnean dadukan lezea;
alperrik bihaltu laket eta atsegin,
behiamin horren hasetzea, ezin.

Ortziko zelhaia izarren iostean
orduan ez iraun sinis gogorrean;
eskuak bildurik, belhaunak lurrean,
idortu begiak esker-negarrean.

Begiok idortuz esker-nigavretan
zeruko zituak niretzat aletan;
egunez ni sorgor bizitz zidorretan,
ta Zu, laun, gauean bihotz-lapurretan...

Eta irugarren «Arbasoen h°rri», Erkiaga'k bikainki abestua:

Itsaso, arkaitz, ondar, zeru azkengabe,
mendi, ugalde, baso, uri ta basetxe,
egunero nituan ene begiz aurre;
Avbasoen herria nigan kain ta barne.

Ta batez ere, ene! zorion handia,
Arbasoen mintzoa nuan edaria,
euskeraz asetua ene belarria,
eu keraren doiñuaz inguru gufzia.

Geroz... bildur lainoa dut nik bihotzean;
urten zimu-antza ote dut onegan?
Edota inguruko izaki oietan
aldakuntza larria al dut bat-batean?

Uts bat sumatzen dau olerkariak. Zeren utsa? A, bai! Aldiak
egin dau lan doillorra: «Euskalduneri ostu mintzo bereizia».

Auxe dozu Erkiaga olerkaria, sakon, go:-zale, zentzun zabaleko.

ANASTASIO ARRINDA ALBISU
(1912-)

Lekeitio'n jaio zan Anes. Gurasoak: aita, Eustakio, lekeitiavra, itxas-gizona, barkuko kapitana, 50 aldiz Terranova'ra bakallautan joana, aurretik be urte askotan ibillia. Ama, Inixi, lazkaotarra, errementari baten alaba. Biak Barakaldo'n alkartu ziran. ama umezurtz gelditu ondoren an bizi bait zan osaba batekin. Eta gurasoak Barakaldo'n bizi arren, ama bere amagiarrebarengana joan zan aurriz izatera, 1912-VI-17.

Aita Santander'ko itxas ontz'etan asi z nean, ama Lazkai'ra aldatu zan, bere jaioterrira. Barakaldo'n osatu zitun len ikasketak, eta garo Lazkai'n; egoitza bietan dana erderaz. Lazkai'n urte bete erriko eskolan para ta gero, Beasain'go La Salle eskolara joan zan.

Eleiz-deiari erantzunik, Lazkai'tik Saturrarán'go seminariora aldatu zan, gazteleraz eta latin ikastera. Emen lau urte, ta ondoren Gasteiz'era. Onan idazten daust Anes'ek: «Saturrarendik Gazteizera gerra aurreko zazpi urteak betetzera. Emen bi gizon aurkitu nitun oso bereiziak: Manuel Lekuina eta Jose Migel Barandiaran. An geundela Errepublikara sartu zan eta abertzaletasun-giroa piztu zeafo. Giro aretan euskeraz ikasten asi giñan taldeka. Kardaberaz akademia sortuta zegoen ordurako seminarioan ikasleen artean eta an sartu giñan sail bat. Don Manuel genduken zuzendari eta kurtso bakoitzekoak biltzen giñan astero. Bakoitzak lantxo bat egin eta danen aurrean irakurri akatsak billatzdko... Orrela aritu izan giñan sei urtez gure arteko gerra sortu zan arte. Nekien euskera seminarioko fruitua zan, Manuel Lekuonaren ardurapean ikasia».

Garai atan ba-zan, eta polito, irakasle ta ikasleen arteko eragifia; an zan Jose Migel, enoloji ta ikerketa lanai emona, «Aren aotik —idazten daust Anes'ek— ikasi genduzen Euskalerri zaarreko berriak... Seireun mutil gazte geunden seminarioan, Araba, Bizkaia ta Gipuzkoakoak, eta oien artean ikerketa batzuek egiten ere lagundu giñun gure maixua». Gerora, ainbat lan ditu lekei-tiarrak gai orri buruz osotuak.

Amaituz joiazan seminarioko urteak; amaika urte eginda, bat falta jakon ikastaro guztiak amaitzeko, bat falta apaiz izateko. Baiña gerra sortu zan orduan, ikasle gazteak oporretan egozala. Lazkau Naparru'tik gertu dago. Astea beteteen etorrira egozan napar-tarrak: erreketek, palanjista eta soldadu. Tirorik botatzeke. «Gerra zer zanik —diño Anes'ek— ez genekigun oraindik. Alde egin gendun mendira; baiña sarean arrapatu giduzen. Iru aste baiño leen Iruña'ko Caja de Reclutas'en ikusten det neure burua: amalau illabetez izango naiz soldadu»,

Soldadu zala apaiztu eben gerratean. Bat-batean soldadu izatetik kapelku izatera aldatu, beste ogeitabi illabetez. Iru arte ta amabost egun, ez gero ariñak.

Asiera dauanak amaiera be bai, ta azkenek Gasteiz'en batu ebezan barriro ta andik errietara firma zeregiñetira. Anes Errioxa'ra, Elvillar izeneko errira; eun eta berrogei famili ba zituan, eta bera apaiz bakarra. Bertan lan egin eban 1939'ko urritik 1940'ko abuztuaren azken:rarte. G:ro, 1940'tik 1950'ra Zumarraga'ko eleizan apaiz-laguntzniHe. Azken urte onetan Deba'ko eleiz-buru izentatu eben, eta arrezkero emen dago; 1982'an jubilatu eben, baiña oindiño eleiz atako laguntzaille baten lanak egiten ditu.

Langille izan da beti, naiz eleizako goraberetan naiz ikas-sai-llan. 1958'tik 1960ra ikas-aldi bi egin zituan Erroma'ko «Universitas Lateranensis» deritxon Ikastola nagusian, Ango agiriak ditu, bata «Peritus de Re Pastonli» ta besiea Teoloji'ko Doktoradutza; 1966'an, tesis aurkeztu eban izenburu onekin: «Elementos para una Religion Prehistorica de los Vascos».

Iturri urtsuak ur-jario bikaiña ekarten. Ere berean Arrinda be, urteak zear lan aundia burutu dauku, euskal b?retzean ain zuzen; eusk:raz eta arderaz aspertu barik ari izana dogu. Dozena bat li-

buru argitaratuak dauz, eta OL'emengo aldizkarietan emon ditun artikuluak konta-eziñak.

Ona idatzi ta atera dabezan liburuen zerrenda ez-oso: 1) *Buscando mi camlno* (1943, Zarautz); 2) *Catequ?s's infantil* (1965, Zarautz); 3) *Religion prehistorica de los vascos* (1965, Zarautz); 4) *Oto to Pototo* (1969, Zarautz); 5) *Juantxo txikl* (1969, Zarautz); 6) *Euskalerri zaa-ra* (1969, Barz;lona); 7) *Semeno de Lazkano: anaiarteko gorroto* (1970, Zarautz); 8) *Umeen Eguna: Deba* (1972, Zarautz); 9) *Euskalerri Zaarreko Jainko Txikiak* (1973, Gasteiz); 10) *Eskalerria eta Eriotza {1911, Kardaberaz}*; 11) *Euskalerria eta Arrantza* (1977, Donosti); 12) *Magia y Religion primitiva de los Vascos* (1985, Bilba); 13) *Poemak* (1987, Zarautz); 14) *Amairu kontakizun* (1987, Zr.rautz); 15) *Oto ta Pototo —bi-garrez—* (1988, Zarautz).

Artikuluak, oster, 1934'an asi ta gaur arte, zenbatu ezin beste idatzi daukuz. Lantzoak emon zituan Donostiko «El Dfa» egunkariak 1934-36, p'.osaz eta ber soz, «Leizadi» izen-ordez. 1940-50 bitartean dozena bat lez lan erderaz Gasteiz'ko «Surge» aldizkr rian, «Gumersindo de Lazkano» jzenez. 1965-75 eun bat artikulu «Zeruko Argia»-n «Anes Lazkauko» izenez, eta bardin ipuin batzuk eta abar Donostiko «El Diario Vasco»-n.

Orrez gaiñ «Kardaberaz», «Karmel», «Olerti», «Deba», «Lazkao», «Zer», «Saski-Naski» ta «Ondarroa»-n idazkide izan da eten barik. Ba-ditu oindiño ipuin batzuk eta zine-gioiak a.rgitaratu bage, «Zer» aldizkariak, 100 zenbakian 1986 irailla, bertan agertu diran idazleen zerrenda dakar. Ales-ek lan egindako aleen zenbakiak oneik dira: 53, 59, -60, 62, 63, 64, 66, 69, 71, 76, 84, 94, 95, 98; 99, 100.

Olerkar gisan, ba-ditu tarttko eiotako bertso-lanak. Azken urteotan argitara emona dau (Zarsutz, 1987) leendik eginda eukazanaz bilduma bat, *Poemak*. Ona liburu ortatik aukeratuta txikitxo biok:

BIOTZ-BIURRI

«Bat, bi, iru, lau
xagutxarrak jabko al au.
xagutxarra, xagu.xarra
illunpean azti txarra,
agapean lo ta lo...
Argiak ninian jo,
dtullua ostiko,
argia madariko,
biotzean gorroto,
aker-beltzaren seme
illunpean murgilko.
Illunaren senide
Kristok
argi zinduzen
ientil-baratzetik

leize-illunpeetik
at,
aztikerietik
at...
Ilkmpera biurtu,
biotza biurritu...
Marx
jainko-txiki
guretzat!
beste jainkorik
ez da
emen!
Aker-beltzak
Amen!
Amen!

BIOTZ-BIURTZE

Biur:
ur
zikiñak atera.
Ertz
batetik bestera,
Okerretik
onera,
estuetik
zabalera,
loietik
garbira,
menpekotik
libertadera,
bekoizkeritik
zabalgunera,

norberekoikeritik
maitasunera,
Leizeetik
mendi-erpiñera,
ito-bearretik
arnaslasai batera..
Beeko osiñetik
goiko tontorrera,
burrukatik
pakera,
barrutik
atera...
Neuretik
zeurera...

SABIN MUNIATEGI (1912-.)

Olerkarien artean Bizkaia'k ba-ditu bereak, onak, erdimerdi-koak eta kaxkarra.

On orrein artekoa da Muniategi.

Antxiña asi zan idazten, an gerra aurretxoan eta gerora be eten barik jarraitu dautso olerkigintzari.

Len eta orain ainbat sari artu dauz, or-emengo poesibatzaletan.

Prosaz askorik emon ez daukun arren, olerkiz oso ugaria agertu izan da. Beraz, ezaguna da oso, idazle, olerkari bezel[^] Euskalerri guztian.

Gautegiz-Arteaga'ko semea dogu. 1912'garreneko Lotzaillaren 11'an munduratu zan Agineta auzeneko Portu-Pantxikone izenez ezagutzen dan bizitza biko basetxean.

Olerki-lan baten edertasuna, zein irakurritz zein entzunez, jaso, epaitu ta ederkera-arloari eder-begiakaz so-egiñik, ebatzia emoteko, ez da naiko niri atsegin jatana beste barik, lan orretaz ezeren dudamuda bage, ederra dala baiezte.

Askoren eritxia aintzat artzekoa dalarik be, eskolea bear dau olakoak, eta ez edozelangoa, olerki lan bat, dala dalakoa, aztertu ta epaia emoterakoan.

Latz-ikara ta naieza senti-erazo oi dau, gitxitan[^] ariñegi ta suster bage arrotu eritxi bada-ezpadakoak.

Bakotxak dau bere idaztankera, pentsamentuak eta biotz-dararak adierazteko era berezia, olerkariak batez be.

Adimenak asmatu dauan, ernemin daukan gogaiari, naimenak, biotzak ezarri bear dautso dardara, ta teknikak jantzia.

Ona irudikizun bat.

Ba'leiteke guztiz egoki ez etortea, baiña adierazo nai dodana naiko argi jarten dau, zur asko.

Or arragoa meatzez beterik —burua ideiaz—, ta or sua, meatza dizdiratzeko; suak dagi aldakuntza, Meatza, arragoa ta sua bear ditugu olerki lanean be, lan bikaiña izango ba'da beintzat.

Au da, gure izpirituaren aalmen eta indarrak lan egin bear dabe, danak alkarregaz era batean. Adimenak lortu gaia, naimenaren eragin jorria ta izkuntzaren jantzi ñabarra.

Olerkari da Muniategi; gaztetatik asi zan barru emonkorra, sorburu dantzari lez, kanpora jalgi-azten.

Esan genduan, Filipinas'tik ibilli zala; arako ta onako osteran, konta ezin ala jente, izadi ta edertasun ikusiaz, borborka asi jakola eder-untzia.

Or beronen aurreneko poesi-liburuxka: «Goiz-aize» (1936), Lauaxeta'ren itzaurreaz argitara emona.

«Gaur arte izan doguzan olerkariakandik —diño Lauaxeta'k— zerbaitek berestu darua Muniategi. Bere begiak daukaz. Gitxigan aurkitu daikegu gazte onengan aurkitzen dogun ederti-miña. Gauza guztietan idoro darua edertasunaren zantzua. Euzko-Elertiak asko itxaron daike mutil onengandik».

Eta arrezkero? Itxarokizun orren fruturik izan ete dogu? Bai orixe! Artiar eder-zalea ez jaku iñoiz aspertu olerkigintzan. Naiz-eta ari ta oni ezpan-kiñu maltzurra loratu-azo, Muniategi ez da poesi bat edo bi idatziaz olerkari dirala uste daben orrein artekoa; onek lanari lotua, ekin eta ekin jardun izan dau bizitza guztian, eta onakoak txapela erastea merezi dauku.

1970'ean azaldu euskun beste neurtitz-sail mardul bat: «Bidean gora». 98 poesi dira guztitara, txukun osotuak eta txukun irarriak.

Nik onela itzaurrean: «Olerkaria, urtez urte, esperintziz eta biotz-zirraraz azi, ugaritu ta edertu egin zaigula ezeren lotsa gabe aitortu bear, Izadi-aro berri bakoitzak bere lillura berezia du, urtetik urtera izan ere. Jaiotza berriak, lenak ez zuen zerbait baitu, Giza-adimenak, giza-biotzak, Eder'ari begira beti, bere udaberri ta udazkena kditu. Zein obe? Epailari zoliaren sardaiak ere ez du emen errazki ebatzi al izango»,

Au be esaten neban ondorentxoan:

«Olerkarietan ere bakoitzak du bere arima, bere gogoa. Ta idazterakoan, nork eztu or bere-bere duen zerbait, intz tantoa belar ertzean bezela, ñirñir uts lagatzen? Orla dagi Muniategi'k ere. Asko idatzi du Euskalerriko izparringi ta aldizkaririk geienetan, eta or utzi garraz, intziri leunez, maite-mifiez, negarka, ondo-naiez bere anima osoa. Ederki diño sarrerako poematxoan: «Biotzez, / arimaz, / biribildu /ta jantzi nai nituke / ene bizi-tzako / egunok: / neure lurraren / ald:zko ma'tasun / ta suga-rrez; / benetako goitura / maitetsu / ta gogor'k zindoenez...».

Mundua, ta guk Euskalerra au, barriztu nairik, lanean ikusten ditu asko.

Beronek bc arlo orretan jardun gura dau.

Lan, bai, zuzentasunaren alde,

«Bidean gofa» dau titulua bere poema sailak. Eta biotzkaraz ta luma atz-artean, mundura urten gurarik, bideratu da kantari. «Bideratu nadin» asten dan poeman, onela:

Atera nadin gogoz, zintzotasunez,
azkatasunaren bide nekegarritz...
gizarte, aberri, zuzentasun alde,
ñoizko bidegiterik alkartuenez.

Argi ta garbi, maitezko izkilluakin
jo ta ke, bideratu nadin bai, pozez;
bideratu nadin gogoz gau ta egun,
ele bizi baten langaillu sendoakin.

Naasia da mundua, ta olerkariak bide egin nai dau gizartearen trinkotasun ortatik zear.

Ixlla maite dau, ta alan be, Itun Zarreko igarle iduri, kantuz doa intziri artean, bere itzen gozotasuna, bere esanen garratza giza-biotzetan barrendu opa dau-ta.

Ortarako be lagunak bear. Eta bein neskatx batekin topo egin eban bizitz-bidean, aldatz-gora joiala noski,

Beretzat ete?

«Eta, bta-batean —diño— / zure eskuakin jabetuz / neuretu
nintzan / arako / goizbide eregi / zenean... / zeru berriak oartuz /
zure begi artean. / Bai biozkada goitariv.k / biok biotara, / egan! /
Olaxe / Eskuz-esku / eta, / bizitzan gora... / oinkada bakoi-
tzean / geureagotuz / barneam ditugun / zeruko illargi / ta izar! /
Dana / amets-itxaropen erditzez, /bada, bai, bizimin, / gogozko
alkarte / ta nai batean... / arantza ta lorez, / dana betiraunka, /
biok biotara».

Biok biotara, sendi eder bat osotuz, Jainkoa goratuz, erria
abestuz, doa Muniategi'ren bizitzaldia, bikain, onurakor, artista.

Izadia abesten du, udabarri ta udagoien, zugatzak, mendiak,
arkaitzak, aizea, itxasoa... Gazteen ibillaldiak abesten d'tu, ames-
lilluraz sustartuak, ikusterik baikorrenez loraz lora dabiltzanak.
Arratsalde erdirantza dantzari ikusten dauz plaza betean, eta ar-
tiarrak kantatzen:

Arratsaldeko seiretan
enparantza erdian,
eskuak zabal,
soiñua lerden, beatz puntan
aize baifio
ariñago zebiltzan!

«Ama» kanta-gai izan da literatura guztietan; poetak, esker
onez, aspertu bage abestu izan dabe bizia emon eutsoen emakume
leun, samur, maitekorra.

Irakur Muniategi'k ondutako amalauko au, «Ama bati» deri-
txonaren lenengo aapaldia:

Bere esku laztan, esku biozkor, esku txukunez...
len neska garbi, eder izana, maitekor eta lirain,
gaur, ama lerden, etxeko andre maratz ta bikain,
bizi-alegin bulartsuetan sendiaren maitetasunez.

Auxe dogu-aundika Muniategi'ren poesia, berak bere barrene-
tik ateratakoak asko eta itzulpenak —A[^]berti, Fernandez, Matxa-
do, Altolagirre, Gartzia Lorka, Ibarbourou, ta abar— ez gitxiago.

ZUBIRI'tar IÑAKI

Zer ete da olerkari izatea? Bertsoak osotzea soil-soil? Ori baiño geiago, nire eritxiz. Gure arimearen indar bik jokatzan dabe olerkigintzan: adimenak eta naimenak. Eta indar biok guztiz emonkorrak dira, alkar artu, eio ta sust: turik, poesi-lan bikaiñak eskintzen dauskuezanak; batak gauzak ezagutu daroaz eta besteak maite izan, eta bion alkar ezagutze ta maitatzez, biok —buruak eta biotzak— barru daben alkar-experientzi sendo ta gatsuz, sekulako pcesigintzan daragoioe.

Adin-biotzez orniduak gara guztiok. Baiña guztiok ez gara poeta, ez gara olerkari. Zergaitik? Zer daroagun barru ez dakigulako; eder-teknikaren zentzunik ikasi ez dogulako. Gure arimak sorturiko semeak zertaz eta zelan soñekotu ez dakigulako. Holderlin doixtar olerkari biziak «olerkitsu bizi dala gizona», iñoan. Egia ete? Bai ta ez. Alde aundia, troka batetik besterakoa, dago gizaseme batetik bestera. Guk lurralde eder bat daukagu, mendi, ibar, itxaso... Baiña gizonon artean, onen bizikeratik arenera diferentzi izugarria dakust. Zuk be bai noski. Bizia askoz ederragoa litzateke lore artean bizirik, arantz artean baiño.

Sarri, tamalez, barru ta kanpo zer daroagun eta daukagun kon-turatu barik urrats dagigu bidean zear. Batzuk bizitz erdirantza itxartu oi dira: Dante, uste danez, bere bizitz-erdirantza asi zan *Jainkozko Antzerkia* :dazten. Beste batzuk geroago. Ori gertatu jako emen aitatu nai dodan olerkariari be, au da, Zubiri'tar Iñaki'ri. Naiz-ta gaur Bilbo'ko «Euskeralzale;k» alkartearen buru izan, bere urteak ditula, ez da euskal idazle lez ezaguna. Txarto diñot, idatzi izan dauz artikuluak eta ba-ditu liburuak be argitara emonda, «Oroitzak» eta beste bat, polito biribilduak. Ezin esan, beraz, ain ezaguna ez dogunarren, euskal idazle ez dogunik.

Eta olerki-barrutian, ezer egin ete dausku? Baita. Aurten, ots, 1982'nko jorraiaren 24'an, Eibar'en «Euskerazaintza»-ren batzar-rran ginala, «Bidari» izengditiz izenpeturik, «Bidetik Amesetan» deritxon olerki-liburuaz atsegindu ginduzan. Gitxien uste dan bide-kurutzan erbiak zapart. 96 orrialde ditu liburuxka orrek, 41 olerkiz astun. Gai-mordoa darabil, atsegiñak oso. Rimaz eta neurriz, obeto ezin. Pentsamentu dotor;ak eta jantzia be txairoa. Barriro diñotzut: atsegiñak!

Maikoak edo lanak ikusi ta aztertu dabezanak, txandaka egin izan dabe geienbat: igaz irabazi eb:\nak eta aurtan irabazi dabenak egin bearko dabe epai-maiko datorren urtean. Luis Arostegi ta Balendin Aurre-Apr aiz izan dira aurtan, ni idazkari izanik. Ospakiro esaniko alkar meza nagusiaren ondoren, sariak emotea egin genduan. Iru izan ziran saritu bem-ak: «Neskato itsua» 1 rika saillean, «Baso oiartzuna» poematan eta «Eztigintza» betso-saillean. Edegi ziran idazki-azalak, eta Zubiri'tar Iñaki genduan «Neskato itsua»-ren egillea, Beloki'tar Agustin «Baso o:'artzuna»-rena eta Eusebio Erkiaga «Eztigintza»-rena. Jarraian, maikoak banazean emondako eritxi berez'ak irakurri ziran. Eta olerki sarituak,

Besteak beste, Zubiri goratzen dogun ezker o, azter daigun pizkat onen olerki-lana aurtengo siriketan lenengo saria jaso ebana. 15 estrofa daukaz, 9 lauko eta 6 iruko. Bederatzi ta amar silaba-koak dira bertsorik geienak, naiz-ta lege ziurrik euki ez: ez jakon oni jaramonik egin. Riroaz laukoetan bigarrenak eta laugarrenak daroe azken oskidea; irukoak, oster a, lenengoak eta irugarrenak. «Olerkoia, baina ez ain ondo ida'z'.a, 4 puntu», diño lenengo epailleak, eta bigarrenak: «Kla^iko! Lauaxeta ta Lizardi gogoratzen: «iturri. gardena», «Laizeari itandu»... Onela gai ta azalaren bitartc.n: «iñontzeko alaba rntzekoa», «suzmur orlegizko jorana»...

Neskato bat iruditzen dau olerkar.'ak. Bakarrik dago neskatoa, arratsaldeko argi geldian. Ikuspegi zoragarria dau aurrez-aurre, baiña ez dau ezer ikusten; itsua da gaixoa, bere begiak ez dauke indarrik ezer ikusteko; zabalik daukaz, baiña ez dabe zabaldiko ederra ikusten; agor dagoz, idor, ildako artizarra iduri. Utsari begira neskatoa. Olerkaria urreratu jako, eta aren zoriaz biotz-mindurik, onela kantatzen dautso:

«Baserriko bitxi kutuna
jaiotzetik laztan itsua,
aizeari itaundu egiozu
ikusten ez dozun mundua».

Egia, neskatoak sarri. itaundu dautso aizeari zelakoa dan munda, koloreak, zugatzak, Jbere gurasoak, neba ta aitzak. Zerba't jaso dau ortik, baiña oso gitxi; geiago nai leuke. Bere baserri albo abesten dautso txindor batek goiz eta arratsalde. Eta ari zuzenlzen dautso samur itaun gozoa:

«Illunabar oro dantzudan
Errotazuri'ko txindorra,
esaidazu zelangoa dan...».

Bere egoitzatik ur-ur itxasoa dauko. Entzuten dau aren orroa ekaitz bakarretan; beste batzutan ez dau ezer entzuten. Zer jazoten ete? Olerkariak diñotsa polito ta samur:

«Adats zuriko leioa da
aserre-bitsetan orruka;
bestetan, ostera, bildotsa
ondar bigunari musuka».

Gorago, muiño ostean, iturri bat dago. Umetatik ara daroen ezkerro, ba-daki arako bidea, eta sarri zuzendu oi da bertara. Eder dau aren ercsi-otsa entzutea, alboko arbel gaiñean jarrita:

«Leiar-eresitan dantzudan
zabaldiko iturri gardena,
esaidazu zelangoa dan...»,

Eta iturriak (olerkariak) erantzun dautso, misterioz jantzitako itzez:

«Iñontzeko alaba antzekoa,
iñar ateko apar galdua,
iraduz jabeturik doan
mendiko negar ezkutua».

Irudimen jostariak mamindu dauan lore apaiña. Illun-litsez oretua bear dala olerkia esan daroenak, ba-dituzu. Baiña niretzat obe, barru ta azal, argi ta bizi, samur sakonak diranak. Atsegiña damosku argiak, eta illunak nekea ekarten. Bizi gaitezan olerkiz, eta olako osotuko.

SOLOZABAL'DAR PAULIN (1912-)

Barru erne oi doguzan gogoetak itz-lauz ta bertsoz adierazten ditugu urko lagunari be a'tzea emot ko. Paulin'ek bertsoz eta eleiz-mintzoz adierazo izan ditu bere gogor kizunak. Abots zoli ederrez arkolau eban Jaunak eta eder jako bertso-kantua.

Bizkaiko Etxebarrian munduratu zan Solozabal, berak diraus-tanez, 1912-5-4'an. Lenengo ikastaroak, ondo milindriak, erri aretan bertan egin zituan, Zamora'ko maisu baten menpean. 1925'an abaderatzerako ikasteak egitem, Durango'ko Jesuitetan asi zan. Emengo urte b:ren ondoren, beste bi Gaztelu-Eleizabeitia'n osotu zituan. Gero, guda sortu artean beste zazoi urte Gasteiz'ko Seminarioan erretorika, filosofi ta Teo¹ogi gaiak ikasten. 1.936'an, ordu samiñean, mendira eroan eben gure erriaren etsaiak. Arazo mingarri onen artean, azkenengo eleizkariera urtea Domekar leka:d°en etxean eginda, Bergara'ko San Pedro eleizan abadetu zan.

Abadetzako lenengo iru u.rteak Baldcgo'oa'ko Basabe'n egin zituan, 1939'tik 1942'ra arte. Ondorengo urteetan SoJozabal Mungia'n bizi izan da emengo parrokoiko apaiz laguntzalle ogeta amabi urtez eta azkenengo amasei urieak Laukarizko pirroki txukunaren otse'n edo zerbitzari.

Eleiz-laguntz^ille lez beti gurari zaba'-errimeko izan jakon Paulin, euskera arloan ez da urriago izan. Olerkia landu dau batez be. Zazpi bat poesi-liburuxka bereak ditu, urtez urte argitara emonak. *Uskeriak* eta *Urre-bitsa* izan ziran lenengoak eta gero gaiñerakoak. Ia danak nik egindako itzaunea daros. Itziurre orreitan n'ño;netil< emen be zerbait gogoratzea egoki izango jaku,

Irugarren liburuxkan, 19»59'an, ots, «Gizonetan», onela idazten neban: «Gaur esanari garrantzi geiago ezarten dautsagu, zelan esaten danari baifio. Ederra beti antz-irudi ta metafora bitartez adierazten dogu, an antz-irudiok jantzi dotore eske daukaguz. Pintura lauki bat ezta edozein kolorez osotzen; ezta masika-z^ti bat be edozelako doñuz, edo tñllu-irudi bat, eskultura irudi bat edozein arr^mukuluz. Beraz, itz ederra azaltzeko be itz egoki ta dotoreak erabilli bear dira, olerki-lanean diardugunean batez be. Izkuntza poetikua deritxona» (5 orr.),

Bizkor jamar aitatuz, kugarrenak *Gira'ian* dakar izenburu. Nik onela itzaurrean: «Oraingoak, bere zer apartekoa izango dau, maiilez beintzat: «zaticakoa izango da, itz lauz ta neurtuz. Au da, liburua, erdia itz askatuan izanik be, olerkariarena dan ezkeru, olerkitsua izan bear. Bakotxak daukana dau emo'.en: udabarriak bere joritasuna, txorirk b°re kanta, ibaiak bere gardentasnnT. Pau-

lin'ek be bere barrua damosku kazkaz ta ezin-egonez gaifiezka. Muin dardarati ori kukutu ba'leu, ez litzakigu poeta izango; gauzak eder ikusiko ezpalitu, ezingo leuke olerkari izanik duinkiro eroan. Baiña orixe dagi, lumaz azaltzen dauskuzan zer guztietan. Eta ori al da olerkari izatea? Bai, orixe dozu, ezpai barik, benetako ilerkari izatea: barnea edegi ta gauzak eder burutan jarri; ez da besterik. Geure argi-aldiak doguz gizasemeok, eta orduan, geuk zergaitik ezdakigula, barnea irakiten ipinten jaku; pertsona bat jaku sarri, gauza bat, jazoera bat, zio lez, eta zer orrek arrotzen dausku izatearen sakon guztia olatu biurri batek itxas-ondoa astindu ta irauli oi dauanez. Arimearen indar biak —adimenak eta naimenak— orduan, alkar besarkaturik, lan ixilla dagie barreneko beroaldi gozoan. Ezta edozelakoa txinpart arteko beroaldi onen ekarria, bigun txanbeliña baiño; labur: olerkia. Egiatzko poesian, ain zuzen, iru gauza bar ditugu aintzat artu: jatortasuna, edertasuna tazorroatasuna. Iru doaiok beitez benetako olerkariaren jantzi dotre».

Urteen ibiltez beste olerki liburu bat. *Deika*. Nik zenbaiteri les sarrera itzak onela: «Eskatuari dagokionez, itzaurrea egin bear dausat poesi-liburu barri oni. Kalamu azpiko olerkari onek, ba-dau oparotasun sotilla, onegaz bostgarren alea bai dau argitara emonikoetatik. Ez da gitxi, ta onezkero poeta eldu zurrian datorkigula esan bear. Kopla gitxitxo onduta be, beragandu leike batek poeta izen gurena, Donibane Gurutz lekuko espaiñar literaturan; baiña banakak dira orreik: olerkariak lan egin bear dau ta erakutsi bere ortarako gaitasuna. Orrela egin dau Solozabal'ek, eta txalogarri danik ezingo dau iñok ezpaian jarri.

Osterantzean euskerea jator darabil, azal ñabarra, neurri ta amai naikoa landuak, bertsolari zaarren oiñutik zerbait aldendua. Eta olantxe, zernai abestu nat leuke, lenengotik azkeneraiño. «Egia naz deika» deritxonean azaltzen dausku garbiro zer abestu nai dauan:

«Landara, pizti, gizon,
zuen azkatasuna
aipatu nai neuke.
Guzurrezko etsaia,
ez nagizu zapaldu
egia esateke».

Irudimen zolia dau geienetan, ondoren ederrak be iñoiz edo beste jalgi ta erein-azoz:

«Eguzkia gura dot
bere indar guztiagaz
gure zaldientzat;
bederrak il egingo
dira argi ori bage
gure erriarentzat».

Baserri-zale agertzen da, ta lugiña goratzen dau:

«Goizero noa pozez
basetxeko lurrera
gogoa azkatzera;
gorputza arin doakit,
astuntasuna itxita,
egazti antzera».

Izadian lez, gizartean be lorak eta arrantzak erne oi dira:

«Ezkutuzko indarrak...
Iur beraren sabelak
sortu dauz etsaiak;
arantzak eta lorak
alkaren ondoan
gorroto diranak».

Onak deritxoz aurrerakuntzak, baiña gizonarentzat etekintsu diranean:

«Aurrerapidea ez da
bakarrik bizitz zoria,
aurrerapideak ona
egin bear dau ugari».

Azkatasuna kantatzen dau. GLzonaren osasuna dala diño, zu-zen-bidetik jo ezkerro. Gzonak, alan be, azkatasuna dala-ta, berekeriak egin oi ditu:

«Azkatu, diño, azkatu,
eta itzez, baita egitez,
besteak zapaltzen ditu
berekariak egifiez».

Auxe dozu Paulin'en poesia.

ANDONI AMUTXATEGI (1913-.)

Miin txarrak diñoensz, Elantxobe erri bitxia ei da, urez, lurrez
eta gizonez.

«Bitxi» berbeak alan be iru esan-nai beintzat badaukaz: 1)
metalezko domiña bat, paparrean eder-gaillutzat eroaten dana; 2)
nabarmena, oi-ezlakoa, besteak ez lakoa, bere legezkoa, eta 3) do-
torea, poxpoliña, sona...

Iru esan-nai oneitarik zein ete jatorko ondoen gure itxasaldeko
erritxoari? Irurak batera ez ete?

Erriak oiñetan beti txipli-txaplaka daukon Kantauri zabala
bitxia da, ederra, naiz asarrekor dala, naiz bare-bare dagoala;
erriak oiñarritzat daukon lur-zati aldapatsua, bitxia dogu, noiz
laban egingo ei dago eguraldi euritsuetan batez be, baiña or Ogoño
begirale bikain.

Gizonez bitxia dogu, leen eta orain; ez itxastar legez, euskal
idazle legez so egiñik, ainbat ditugu bertokoak: Gorgonio Rente-
ria, Imanol Arriandiaga, Jose Intxusagarri, Andoni Amutxategi,
Andirna Ibiñagabeitia, Aita Berriatua...— euskal arloan trebe izan
doguzanak.

Andoni Elantxobe'n jaio zan 1913-ko garillaren 24'an. Abade
izan nairik, ortarako ikastaroak, lenengo lau urteak, Arratia'ko
Artea'n (Gaztelu-Elexabeitia'n) egin zituan; beste zortzirak Gas-
teiz'en, lenengo biak Seminario Zarrean eta beste seirak Barrian.

Apaiztegi Barria zabaldukeran, olerki luzetxo bat ozen esan
edo deklamatu eban Andoni'k ainbat gotzain, abade ta erritarren

aurean; olerkia Jakakortr.jarena'k egiña zan, ba'ña berak ederto otsegiña,

Gudaketak nun aurkitu eban? Elantxobe'n bertan. Bere ikas-kideak abade ziran, lau izan ezik. Gudaritza zala-ta atzeratu ziran bostok Frantzia'ko Akize edo Dax'en egin ziran abade.

Euskadi'ko Jaurlaritzaren baimenaz eta erbesteraturik egoan Gasteiz'ko Gotzain Mujika Urrestarazu'tar Mateo agurgarriaren eskabide eta eskubidez eldu ziran aia, eta andik illabetera, atzera biurtu ziran Bizkair.i, Eusko-Guda"osteko kapillautasuna eusko gudariekin betetera,

Pazko-Berbizkunde osteko eguenean eldu zan Andoni Bergara aurrean dagon «Basalgo» deritxon mendira. Ni an nengoan orduko; antxe ezagutu genduan alkar, «Kirikiño» batalloian alkarregaz eta Santoña'ko espetxean be alkarregaz egonik.

Nun egin dau arima-zaintza? Lenengo Araba'ko Antoñana'n sei urte, ango inguruetako abade-buru; gero Bilbo'n ogei urte, azken amazortzi urteotan Sukarrieta'n daukugu, ango eliz-arazoe-tan buru-belarri sarturik eta aske-unetan or-emengo aldizkarietan eusVerazko lantxoak idatzirik.

Txistua joten dau. Musikarako griña biziz bizi da, euskal musikarako batez be. Berezkoak edo-ta bizi lekuak, Sukarrieta'k, eraginda, eder-zalea dogu osoan.

Asko eztala be, Andoni'k beti ekin dautso euskeraz idazteari, amaren magalean eta ikastaroetan ikasi eban izkera arin, zorrotz, txairoan.

Seminarista zala asi zan idaten. Beronek diñostanez, bere urteko ikaskideen artean «Mens Nostra» eritxen aldizkaritxo bat ateraten eben; eta «bertantxe idazten neban zertxobait euskera utsean», difio.

Gerotik aldizkari oneitan argitavatu ditu bere lanak: «Txistulari», «Karmel» (itz lauz ta poesiz), «Agur» eta «Zer»-en, era biera, ots, prosaz eta bertsoz.

Euskal idazleok oitura dogunez, izen-goitiz firmatu ditu bere Ir.nak, au da, «Lertibe» erabilli dau idazlanak izenpetzean.

Bere gaiak, interesgarriak dira geienbat: jazorikuak, artu-emonak, gizarteari buruzkoak; sskonak izai arren, arin ta argi azalduta.

Itz lauz artikuluk politak biribilduagaitik, atsegiñago jakoz Andoni'ri olerki-lan laburretan jaukal esitzen dauskuzan pentsamentu samurrak. Gateiz'en ikasle zanetik dakar zaletasun ori, berezkoa esan bearko, aizeak berezkoa, dauanez orriak dardaratzea.

Ba-dira olerkiak idaztea errezago dala diñoenak. Ez adierazo ariñegi olako baiespenak. Bietarako, bai prosarako eta bai poesiarako, goi-kemena bear. Karta bat idazteko, baiña, ez dozu bearko olerki bat ontzeko beste argi, kemen eta indar. Suminjaso edo aroaldia da olerkia, arimearena noski.

Sumin-aldi au, barriz, era askotara sortzen, poeta naiz edersenenaren jabe danaren kautan. Irakurte batek, ikuste batek, alkarizketa batek ekarri oi dauku ori, gogoaren indar, sumin, eroaldi ori. Ona lengoan neuri jazo. Zaar ta gazte, bost joan giñan Gorbea'ra, Murua'tik, Kanteretatik, Azero'tik Aldamin-azpira. Bi perretxiku billa joan ziran mendian gora; beste irurok autuan, bape estutu barik. Pagadi ederrak, eta unetik unera enbor zaar batzuk, azken baltzean, lerrera eratsita; nire lagun olerkaria ta ni olako baten aurrean miretsirik gelditu giñan, poesi-sumiñak jota lez; irugarrenak, oster, zoratuta gengozala esan euskun. Eta ariñari emon eutsan.

Gorago, pagadi gaiñean; or sekulado gorosti gerri-lodi lerdanak; osto baltz ugarik jantziak, eguzkiten dizdiz. Urreratu, ta zer dakusgu? Orriak batzuk arantzak dabez eta beste batzuk ez; mirakulu ori barrendu nairik, luzaro egon gintzazan bertan. Zerbait gorago, beste gorosti erdi-igarra; osto legorrez jantzia, txorta batzuk eze ta berde ditula. Zelan ori? Ingurua azal barik agiri dau, baiña atzekaldean dau onako muskil berde bat, enbor igarrari deusola gora doana. Eta guk: «Or gaurko Euskalerriaren irudia: gerria igartuz, baiña bizi-naia mokor gaiñez.

Bazkal-ondoan Atxuri'tantza jatsi gara bostok. Atxex aitz ibiltaldi arriskutsua. Pagadiak, oraingo lerdik baltzak, ardi ta zaldiak... Eta lenpernak... Eta txoriak, bela, erroi ta eskillaso artean, berein kolorezko pitiñak; bat ni lilluraz jarri ninduen, leizar zubil sendo lodi baten orri artean, txio-txio leun berezitan kantari.

Mendi-tontor bakarretako kanari ziur asko, bee-aldeetan ez bait da olako txio ezirik entzuten,

Pago-mukur zaarra, goresti gerri-igar berdetu naia, ta txori bakanaren txio-txio leuna, ez al dira iru poesi-gai sekulako? Guztiok, baiña, ez dogu sentitzen inguruko gauzen edertasuna. Eta, naiz izadiko ederra, naiz barne norberak sorturikoaren muiñaz goratzen danari «zoro» deitzen dautsagu. Bai, indarra, zoro-aldia bear ederraren ezia xurgatzeko.

Lertibe'k izan ditu olako zoroaldiak. Or lekuko bere bertso, kopia ta olerki beroak. Aitzol il ebenean, jazoera izugarri batek joa aurkitu zan goi-argitua, eta luma arturik, «Aitzol jaunaren omenez» deritxona, lau aapaldi luzekoa, osotu euskun, letra ta eresi, andik egun batzuetara Bilbo'ko «Euzkadi» egundariñ ager'u zana. Irakur bere leenengo estrofea:

«Irakurri izan dot izparringietan
ta abertzale diranen arpegietan,
erail dabela,
ez kentzearren eukan sakela,
erail dabela
lapur ba izan balitz bezela
«Aitzol» trebia,
maite ebalako jaiotz-erria,
maite ebalako jaiotz-erria».

Olantxe daukaz dozenaka landuak, ikusi, entzun eta esan dau-soezan gaiakaz. Guda ostean or ibilli zan alderrai; ama etxean semearen zain. Onela adierazten semearen erri-miña ta amaren nekea, «Errimiñez» deritxonean.

«Erbestean ni negarrez,
amatxo neukan d'dar:ez:
«Luzaroan zagoz
erritik aparte;
seme maite, etorri zaite
ama biz'. dan arte».

U'te batzuk igarota erbestean,
udabarri goiz batean
agertu nintzan etxean.
«Ai, seme laztana!,
elduko ziñana,
ziur ekian amatxok
etorriko ziñana».

BENJAMIN MANTEROLA URIARTE
(1914-1936)

Ordenan Joseba Imanol erxona Zeanuri'ko Ipiñaburu'n jaio zan 1914-6-5'an; beronen gurasoak, Paulo eta Luisa. Lenengo ikasketak bertan osoturik, Larrea'ko karmeldar ikastetxean egin zituan eleiz-karreraren asierakoak. 1930-7-10'an abitua artu ta urrengo urtean 1931-7-11'an egin eban profesa. Markiña'n egin oi ziran estudioak amaitu ondoren, Iruña'n asi eban 1933'an lenengo Filosofi urtea, nota oneik aterarik: Filosofian 9, Natur Edestian 10, Kormografian 10, izkun za frantzesean 7, etaabar. Urrango urte biak, Filosofi urteak, Gasteiz'en egin ebazan, lenengo urtean, 1934'an, Filosofian 9, matematiketan 8, Sikologia Experimentalean 9, eta 1935'an, Filosofian 10, Fisika'n 9 eta Kimikan 8 aterarik.

Errepublikak garaia zan. Egun urduriak, eta orduan nagusi zan Aita Ezekiel Bilbao zornotzarrak, al ebenak eta nai ebenak, ikasketak orrekitaz gain batxiler be egiteko aolkatuz, Benjamin anaiak, beste bigaz, batxiller-kursoko iru urte ta errebalida egin ebazan, 1934'tik 1935'kora.

Orduan, ikasle izanarren, ez bait egoan soldadutza luzapenik, Gasteiz'en bertan, beste batzukaz batera oizko zerbitzua egiten egoalarik, alborengo edo biriketako miñez il zan bertako Militar Gaixotegian, 1936'ko apirillaren 31'an.

Gure ordenan lendik be naikoa bizi ebillen euskal zaletasuna, geitu egin zan era nabarian, 1931-4-14'an, Errepublika nagusitu zanean. Gure ikasleak gogotsu ikasi ta idatzi oi eben euskeraz. Jakintza ikasleak Gasteiz'en, orduko modeari jarraituz, barruko aldizkari bat, «Renacer» eritxona ateratan genduan.

Monterola'ri atsegin jakon olerkia. Asko irakurri eban orduko, eta olerkigintzan asi zan. Euskeraz eta erderaz etorren aldizkaria. Eta besteenen artean, ementxe daukaguz zeanuristarraren poesi batzuk. Ona:

LIZARDI OLERKARIARI **(Amalaukoa)**

Ene elez olertzaille buruzagi;
abertzale sutsu beroena,
euzko amets zoro-edalaria,
datorkit oroimenera, Lizardi.

Nire neurtitz oroikedetsuak
ez dituk jakintza-izpi, oargabe,
Sagastibe. Andre Lurra ikasle,
era induxan ixilki ero adiak.

Asaben izkuntzan «garoz yantzia»
maite-adar biur adi-barrenkorrez,
«era indun ezkontide autetsi».

Gotargia bañan, ara-'udatez,
saratx-adar guntsutik asekitu,
yo dok Argi-Aberri, aldegiñez.
(1933-34)

MAITE-DEIA

Zer da enegan ain ariz deitzeko?
Ainbat dot eneganxe Maitalea,
ate-urre ortan intziz estalia
negute beltz-gabak igarotzeko?

Egunik-egun leio zabaltzeko
dantzut Maitale gaxoñoarena.
Adiña izan be biotz-lo-zorroa
otoikor Maitale orren deirako!

Egunak iges. Beñolako goizan
so-dagit maite-gelako leiora,
oar baña? zer dakust bat-batean! :

Maitalea... —«Sar adi barnera»
laxkatu nadin aope-mintzoan,
betor noiztabit nigan make-aroa,
(1936)

Ez diñot nik luzerik ez daukanik, baiña labur-apaiñak edei' jakozan batez. Nik iru artu nitun «Milla euskal Olerki eder» libururako; alan be, ikasle zala egiñak eta «Renacer»-en pilotxoa dau; ona geienak: «Lizardi olerkariari» (Amalaukoa), «Ene begiko» (amalaukoa), «Aberri-baratzeko yaupaleme», «Olerti-iturri», «Gotzon aize beltza», «Goiz-jarduna», «Uso zurien aterpe», «Illuntze gorri», «Biotzean zauri-muiñoa», ulleta eresia (40 aapaldi), «Seaskan lo», «Arrats bera», «Maite-deia», «Mosu gartsua», «Yosu neria», eta bost-sei prosazkoak.

Ameslari da gizona. Baita euskal literatura nortua be. Ainbat genbiltzan lanean, euskal lanean, gerra aurreko urteetan; ameslari-egi bear bada. Oso ikastun eta langille etozan gure gazteak, eta gerra ostean be —ez diñotzut guzurrik— ordukoak izan jakuz punterengoak euskal idazleen eta agintarien artean. Guk karmeldarrok gazte bi galdu genduzan, eriotz-zartakopean eta beste asko ostikopetuak eta sakabanatuak izan ziran, bide ertzetan zapalduta geratzen diran lore bikain usaintsuak iduri. Makifiatxu bat lang'lle amestu betiko eratxiak!

Irakur azkenik «Gotzon-aize beltz» eta zeuk esan egitan nabillan.

Gaursabel aizaroz elurra ixiJkero,
Ortzi goibeldutik dator. Uzkur oro.
Su ta izar indargea nrrun arkaitz alde;
Argi motelera aitz, belardi, elurpe...

Otz gauaren jabe. Noizbait aize zuzmur;
Gerora, orra elur-zati arkaitzez linbur.
Oiuska minkorrek eio aldi berean
Aizeak zugatz-adar ta arkaitz artean.

Baña... ixo! Goian odei tarte
argi islatsu, lenen ezer gabe;
Urrenago, ego; atzenez, arpegi:
Gotzon-aize beltzaotzez urbil izaki.

Aize beltz orri zor, eundaka izar biztu
Arkaitzeko elurran. Sarrera sutu...
Aurki ereserki-ots eresitsua;
Itz aro dakarkit aizeak gozua,

Ona datorkidaz aize-egoz legunki;
Oro dantzut, bai ele bai ereserki:
«Aintza goitan Jaunari eten gabea;
Naia ontzat etsiko lurtarro, genza».
(1935)

Bai, egia dozu beti: zugatz onak frutu onak ekarten.

AUGUSTIN ZUBIKARAI (1914-)

Ondarru, arrantzale ta gizaseme jakintsu askoren uria. Emen-
txe munduratu zan August'n Zubikarai be, 1914'ko azillaren 3'an.
Gurasoak: Salvador Zubikarai eta Ana Bedialauneta; aita,
egibidez, arotza. Bederatzi seme-alaba euki ebezan. Augustin iru-
garrena. Lenengo ikasketak Ondarru'n egin zituan,

Amaika urtetik ?mabostera, Saturraran'go Abadegai Ikaste-
txean. Beste urte bete Gasteiz'en, baiña gaixorik egoalako, etxetik
ikasita. 1933 urtean Zornotza'n «Jaungoiko-Zale» ta «Ekin»-en lan
egiteko asmotan; baiña barriro gaixotu eta urte bi etxean.

1936'an, guda asi ondoren, Bilbo'n leenengo «Euzkadi» egen-
kariko lan batzuk egiten eta gero 1937'ko urtarrillaren batean,
«Eguna» euskal egunkaria asi zanetk urte bereko bagillaren erdi-
rarte, egunkari orretako zuzendari-orde izan zan,

Bilbo galdu ondoren, «AraJar» batailoan ibilli zan gudari, San-
tander eta Asturias aldean. Gero, baituta, Kastro, Miranda ta
Aranda de Duero'ko konzentraziño zelaietan eta Guadalajara'ko
guda-tokitan, Langille taldean, 64 zenbakian. Andik Donosti ta
Azpeiti'ko expetxeetan egun batzuk igaro ondoren, 1939'ko ur-
tarrillaren 4'an, Zaragoza'n bederatzi izparkarien orde besta bede-

ratzi euskal izparkari kanjeatu ziranean, Barzelona'ra joateko mugaz aldatua, Baiña an egun batzuk igaroteko baimenez egoala, Barzelona galdu zan eta Zubikarai eta lagunak lenengo Endaia'n, geroago Ziburu'n eta ondoren Landes'etako Labenne'n, baiña. Frantzitarrek gerran sartu ziranean, Lannemezan eta Tarbes'etako artsenaletan lanari ekin eutsen, alemaak emen sartu arte.

Gero, etxerako ustetan urten eta barriri Figeras'eko espetxean lenengo eta ondoren andik zigorpeko batalloe baten Gibraltar aurreko Las Inviernas'etara. 1941'an etxeratu ta arrain kontserba baten sartzeko aukera oartzuz, Mutriku'n asi zan lanean, lantegiko idazkaritzan, berton 40 urte lanean egiñik, zar-saritu arte.

1942'ko urrilllean, Ea'ko alaba Maria Erkiaga Aldamiz'egaz ezkondu zan eta sei seme-alaba munduratu, Mutriku'ko lantegian lana ta Ondarru'ko janari-denda bateko arduradun biziaz.

1933 inguruan asi zan idazten, lenengotan «Arteta», «Gurutx», «Itxasertz», «Kutuntxu de Artibai», «Ibai-ondo» eta abar, eta geroago «Z'tar A», «Zubegi», «Ondarzubí» izen-ordetzat erabili. «Ekin», «Euzkadi», «Euzko», «Gudari», «Argia» eta abarren idatzi eban gerra aurretik; gero, oster, «Karmel», «Zeruko Argia», «Egan», «Redencion», «Olerti», «Deia», «Diario Vasco», «Zer», «Euskerazaintza» eta abarretan 1950'tik 1965 bitartean Ondarroa'n ateraten zan «Boga-Boga» aldizkaritxoan lankide. 1961'tik Euskaltzaindiko urgazle. Euskerazaintza sortu zanetik, bertoko lagun. 1981'tik Ondarroa'ko Kultur-Etxeko zuzendari. Bilbo'ko Erri Irratiko eta Arrate Irratiko laguntzaille. 1983'tik 1987 bitartean, Gernika'ko Batzar Nagusietako aldun. 1982 urtean asita, urtero akertzen dan «Ondarroa» aldizkariko zuzendari.

Lan ugari dausku argitaraiu. Ona batzuk: 1) «Motrieo» (1969), erderaz; 2) *Erri jakintza* («Kardala», 1976, euskeraz eta erderaz), «Boda ta Zuxe», 1977, eskeraz da erderaz, «Gure inguruak», 1982, «Bizkako bidetan», 1984, «Teiñeru estropadak», 1987, «Ondarru, kantu, otoi, orru», 1984; 3) *Antzerti* («Bizi garratza ta mendu zaharrak», 1970, «Aingira kumak», 1976, «Mendi ta itxaso», 1983, «Artea'ko itsua ta beste lau», 1987; 4) *Elabani* («Bale denporak», 1978, «Anton Guzurretxe», 1979 (Txomin Agirre saria), «Laiñoak Mundakan», 1980 (Eueita saria), «Ira usaiña», 1981, Etxeita 2'garren saria, «Mon-daka», 1981 (Etxeita saria), «Bizitzako urra-

tsak», 1981, «Itxastarrak», 1985, «Garratz eta gordin», 1986; 5) *Kontakizunak* («Esan eta esango», 1979, Azke saria, «Makillen egunak», 1983, «Peru eta Mari gureak», 1985, «Lugo'ko ipuiñak», 1986, «Barre ta irri», 1988; 6) *Ikerlanak* («Ondarroa baserri giroari», 1985, «Berriatua», 1986; «Ipazter», 1987, «Amoroto eta Gizaburuaga», 1988, «Mendeja», 1988; 7) *Biografia* («Balentin Berrio-Otxoa deuna», 1988; 8) «*Euskeratuak* («Bizkaiko Batzar Nagusiak», 1986, «Euskalerriko Historiaren sarrera», 1987, «Gernikako Batzar Etxea», 1987,

Orrezaz gain, *Antzerkt-lan* asko daukaz ondarrutar langille erime-errime onek. Ona: 1933-1936 bitartean egiñak: «Aberriagaz bizi» («Anta erti» aldizkarian agertua), «Illobearen indarra» ta «Itxas lapurrak» (bardin), eta «Itxas ertzeko itsu mutilla» (argitaratu barik). «Itxa-sora» (1943), Ekinza bakarrekoa, Biarritz'en saritua; «Seaska inguruan» (1960), «Gipuzkoa» izeneko bigarren saria, «Egan»-en argitaratua; «Jaunaren b:deetan» (1961), Jesus'en Nekaldiko ikuskizunak, «Egan»-en argitaratua; «Kresaletan» (1964), Gregorio Solabarrieta'ren musiagaz; «Iru alaba» (1963), Euskaltzaind'ak eraturako «Toribio Alzaga saria», «Euskera»-n dator; «Mariñelak» (1965), Jose Mari Altuna'ren musikagaz; «Gizon on eta andre erre» (1967). «Toribio Alzaga» sarian, aipamena; «Bizi garratza» (1967), Donostia'ko «Gipuzkoa» sarietako aipamena, argitaratua; «Lurrunean» (1968), «Gipuzkoa» saria, «Egan»-en argitaratua; «Errekonduan» (1969), «Gipuzkoa» sarietan saritua; «Mendu zarrak» (1969); «Toribio Alzaga» saria, argitaratua; «Mendi eta itxaso» (1983), Markiña'ko Lore-jokoetan saritua, «Antzerti»-ik argitaratua; «Eskola maixua» (1984), Santurtzi'ko Udalaren saria; «Artea'ko Itsua» (1986), Bizkaiko Aldundiaren 1986 ureko saria, argitaratua.

Baita beste oneik be: «Loiola'ko Eneko»; «Ni naz Kapitan piloto»; «Aingira kumak» («Egan»-en argitaratua); «O Opokoa H»; «Aritz aurrean»; «Kirritirrika»; «Irugarren adiñean» eta abar. Escudero'ren «Gernika» operako ekintza bitako letra. Antzerkirako gertuak: «Atxuri'ko milagrua», «kirikiño'ren ipuiñetatik»; «Urruzuno'ren umorez», Urruzunoren ipuiñetatik.

Ipuin asko ditu, ta saritua izan da, Donosti, Bilbo, Bermeo aldeetan, eta «Zer» aldizkariaren sariketetan; Delmas'en «Gazte-lugatxe», euskeratu dau; «Ondarroako abizenak», «Euskera»-n

datozanak; Egutegiak, Ondarru, 1966-67 ta 68; Azkue-n iztegian agertzen diran Ondarroa'n batutako itzak, eta arek batu barik laga zituanak.

Idazle orren oparoari ez jako gaitz izango olerkietara jo eta estrofa (giar naiz mee) batzuk ariltzea, Zubikarai aurkeztu izan da noizik bein poesi-leiaketa batzutara, eta sariak eskuratu. Sango-tza'ko Lore Jokoetan, adibidez, 1967'an eta bigarren saria irabazi eban, bardin 1968'an be, eta lenerigo saria'befagandu eban «Naparroa'ko bideetan» eritxon olerkiaz. Zornotza'n, Karmel'ko Amaren Koroatze egunean, bere «Koroiko Pitxiak» lana saritua izan zan; Laukiniz'en, urte bitan bigarren eta irugarren sariak etxeratu zituan.

«01erti»-n emon dauz batez be bere poesi-lanak. Zelako olerkaria dan zuk be jakin daizun, irakur egizu 1984-garren urteko zenbakian datorren au; «Artu titia» deritxo:

Zain nago
ta eztakit etorriko dan.
Itxas-aparrak
baltz-baltz datoz aizean burrunbadetan.

Artu titia, maitexo,

Zain nago
bildurrez, etorriko dan.
Itxas andiak
ots larria dakarre gose orrutan.

Artu titia, maitexo,
laster datorke aitatxo.

Zain nago...
negarra datorkit oparo.

Bare geiagoz
ito egin zan, oraintsu, aitona gaixo.

Artu titia, maitexo,
geiago artu, kutuntxo. . ♪.

Artu, ten bigun...
ten, ten kutun,
zu be,
zu be,
egunen baten
itxasoak iruntsi zaitzan.

Iradu dabil irudimena, biotza negar-min.
Eta olerkia orixe izan.

JAKOBA GERRI/KAETXEBARRIA IGARTUA (1915-1939)

Ainbat euskal idazle morriztu z'tuan azken-gudateak. Orrein artekoa dogu itxaropentsu etorren gazte au be. Gasteiz'en jakintza-ikasle zala zentzun aundiko olerkiak agertu ebazan Zornotza ontan ateraten zan «Karmengo Argia'n».

Ibarruri'n jaio zan Gerrikaetxebarria, 1915'ko ap'rillaren 5'ao. Goi-deiaren bultzada-zirkiñai jarraituz, L?rrea'ko Ikastetxean sartu zan, eleiz-karrerarako bear ziran latin eta gizatiar gaiak atarramentu ta probetxu aunditan egiñik. Ondoren Larrea'n berton jan-tzi eban karmeldar abitua 1932'ko garagarillaren 15'an.

Proba-urtea gogo ta erakutsi onez igarotakoan, profesa egin eban 1933'ko garagarillaren 18'an, lekaideen iru botoen bitartez Jainkoari gogotsu itsatsiaz. Markiña'ko urtea amaiturik, Filosofia ikasteari emon eutsan lenengo urtea Iruña'n egiñik, bigarrena ta irugarrena egiteko Gasteiz'era aldaturik. Beti alai ta ikasle zoli,

Anai arteko gerratean ikasketak eten bear izan zituan, lenengo Ipar-aldean eta gero Ego-aldean matxinoakaz gudari egiñaz. Ego-aldean aurkitzen zala, Kordoba'ko guda-oiñean, gorrien lenengo eguneko erasoan, 1939'ko urtarrillaren 5'an il zan, burruka zelaian bertan, bat-batean lez, metraillak zaurituta. Aren gorpua bere erriko kanposantura ekarri eben, berton lur emonik kristiñau legez.

Gudari zalarik, bierz ta buru aparteko kemena erakutsi eban beti; maitatua izan zan bere nagusi ta lagunen artean, alferrez-mai-

lla lortzera be eldurik. Karmeldar nanun agertu oi zan eredutsu, bere eguneroko jokabide guztietan; ele'z-arazoetan be beti 2an lenengo ta biotz zabaleko. Etzan iñoiz kikildu bere goi-deian.

Ikasle zintzo, jarraikor eta zetatsu zan. Euskera ta euskal arloa kutun zituna. Gurasoengandik ikasitako euskera ikasiz ta idatziz obetu egin eban, eta il zanean euskal Olerkari aundi bat galdu genduan. Bertsotan idatzi eban batez be. Goiz-aize ego-ariñez da-bilkio irudifnena, baiña garai atan beste cusko-olerkari askori lez eta euskal literatura langille bizkor orreiz gabetua dogu.

Ak «Karmengo Argia»-n emon eta nik neure lenengo olerki bilduma mardulean jaso, lau datoz, ots, «Gora nai», «Maitasuna», «Atzerri-bidaztia» ta «illun barra». Lenegoa ta bigarrena sonetuak dituzu. Ona lenengoa ta irugarrena:

GORA NAI

Bustin soin auskor oni zeure izate-izpia
Ezarri zeuntson, Jauna, illezkor gogoa,
Ta ats deunaz apainduki, gauzadi osoa
Gizon mende utzi dozu, izaki jabia,

Bere bizi-bidean iñoizpait gaikia
Elburutzat ba'dartu, lilluraz gaxoa
Izakietan datzan zeure ederrez doa;
Gau illunan galdurik, ez dakus argia!

Ta iñoiz ezin asetu... Arantza zorrotzak
Daurkiz lili artean; ezti orde, mingotzak
Atsegin ontzian. Ez bere biotz gai!

Zeuk, Urtzi, egin zendun zeuretzat gizona;
Zeutat, iñon ez daurki bere zoriona;
Ezin ase izakiak, Zeugana beti nai!

ATZERRI-BIDAZTIA

Errikaturik negar-ibarron gau illuneko bidazti...	Baña baita be zeure jausitzan zio dan gorputz astuna,.
Bidezkunde au itzez itz dautzut edestuko nik saminki.	bustin zatia danez lurrera beti makurrik yatzuna,
Ez.tqt iñori galde bearrik nundik ibilli ninazan;	Zorun egarri bizia dozu unoro miñez nabaitzen....
negar gorrizko tahtoz dakustaz zure oinkadak bidean.	Baña ludi au ba-doakitzu ta ezpniak zauz eztentzen!.
Eskar-aulkitik jausi ezkeroz aroriga zabiltz samiñez,	Uda-goizean eguzki-izpiak zaurituko ifiontz-tatitoak
zeure bizitza puskat bidean arantza artean galduez.	'bgzel'a doaz ezer-ezeira amets zugatzan ostoak...
Iñoiz aseko ez dozun garrak,, kiskaltzen dautzu barnea;	Nundik zatozan, nora zoazan...?
ta zure naikun oro amiltzen ametsak legez, utsera! -	Etzara ludi ontako! Bidazti zara emen bakarrik; Aberria goian dago.
Bizi bidea lili Iarrosaz baratza yatzun iduri;	Jainko amasa baita gogoia, iñoiz etxatzu itzalko;
biotza zorrotz ziztatzen daben arantzak daurkizuz' soilki....!	bustin-zati bat gorputza baita, auts laster yatzu biurko.
Barnean iñoiz ilgo etzaizun zerbait ba dozu miñetan;	Bitartean zu, bidazti guren, etsaien autka guduan;
lurrezko bitxutxa auskor batean, altxorra legez, gordetan.	betirauneko saria lortzen naigabez zagoz munduan.
: Beti gorantza nai dau gogoak; lurrera makur gorputza. Bion arteko guda ondoren - nok lortu ete garaitza?	

Gazte zala onako lanak osotu ebazana. Itxaropenaren izipi gar-den da euskal literaturan. Idazleak idazle izateko, eta olerkariak olerkari, klasikuak, gerkarrak eta latindarrak batez be, eredu lez ezagutu bear dauz; baita gero, bere jaioterriko, guk geure euskal erriko tradiziñoak eta izakera bereziak gogotan euki be. Gure sasi-olerkari askok, baiña, onetan uts egiten.

Baikor, garrantzitsu ta eder litzateke, gerra aurretuxuko euskal poesi biziz liburu inardul bat prestatu ta argkara emotea. Zelako kontzientzi, euskal kultura ta oldai-rez etozan garai atako olerka-riak. Ezta artobero usaiña, autorkuntza au: gainditu barik dago orindik orduko garra ta adorea. Batak besteari itsasten eutson ederraren osotasuna.

Ogei bat urte ozt-oztan eukazan Gerrikaetxebarria'k lanok egiterakoan.

ANGEL B/DAGUREN (1916-)

Lumo'ko elizaldean jaio zan Anjel 1916'garren azaroaren 25'an. Beronek diñoskunez, «beseguek gozoen diran egunetakoa ei zan. Ume argal eta jakana, eta orrexegaitik edo, aititeren billobarik kutunena».

Zortzi urtez asi zan Zabal-Barri zan Lumo'ko auzo ikastolan. Emen be erderaz egin bearra ta noizik bein erastun «madarikatua». Alan.be, lau urte beintzat onurakorrak. «Elizan bakarrik ikasiten gendun euskeraz. Geure denporan agertu zan dotriña barri bat, euskera txukunean, eta txiki-txikitatik ikasi gendun bera ondo irakurten».

Amabi urtegaz, gaur jelkideen etxe dan Artea'ko Seminarioira joan zan. Lau urte egin ebazen bertan, «lau urte eder, poz gozoz gogora dodazanak». Ementxe asi zan euskeragaz benetako artu-emonetan. Lekeitio'ko irakasle bat, On Jose Gartzia izan eban gi-dari, euskal joskera, aditza eta, baliotsuena, euskera maitatzen ira-katsiautsona.

Andik Gasteiz'era. Beste iru urte ta beste irakasle bat, On Manuel Lekuona. Eta onek sorturik an egoan Kardaberaz izeneko akademi bat; orduko ikaskide moltzo batek, Anjel tarteko zala, lan polita egiten eban euskera arloan. Ba euken aldizkari bat be euren leenengo idaz'e-dendentxoak egiteko berebizikoa zana. Gero guda zitala iruntsi bear; leenengo gudari, ondoren, trapu zaar lez, ostikoperik ostikope, langi!!e batalloietan, eta azkenean, «garaille».

Etxeratu zanean eta bizibide barri baterako gertu egoala, ez bear gogor bat jazo jakon: bere ezkon-anaia oneztarri batek jota il egin zan, bera alboan zala. Arreba alarguma, ume txikien ama, laguntza bearrean egoala-ta, konturatu orduko lurrari lotuta gertatu zan. Iñoiz sega bat eskuetan artu barik burkada azpigarria zelan burutukp basoan leenengo aldiz aurkitu zanean, gogorra iruditut jakon bizia.

Noizbaiten arg'tu zirm gauz^k, eta trebe izanik, Banketxe baten asi zan lanean. Aukera onak izan zituan eta beti jarraitu eban zintzo; ogeita amabost urte geroago, zaar-saritura, etxeratu eben betiko. Eta gaur sendian bizi da, 1948 g:rrean ezkontzaz artu eban Ajangiz'ko Antzosolo baserriko Luzia Gardoki ta seme-alabakaz. Ainbat ur.te igarota be Anjel'ek alkarregaz daroazen egunak gogora ekarten, onela abestuz:

«Gogoan, ene maite, eguna
gu alkar ezagutu giñana?
Gernika'n —astelen erdi jai—
%u bion begion argi dantza
asi zaneke a egun otza,
gogoratzen, ene emazte? Bai?».

Noiz euskal soloratu jakun Bidaguren gure arloan lan egiteko? Berak diñosku onela: «Iru seme-al ba ta zortzi biloba, arbolatxoren bat be iñoz landatuta, liburu baten faltaz gelditzen naiz gizon oso izateko. Beitez bertso solteok ordezeko. Gaztetan mutu eta zartzaroan kantari esan eustan beñola Puxana adiskide miñak. Baita Santik berak be sarri esan oi deust oraiñarte nondik nora ibilli naizen. Gizona bere inguruak darabil eta ni be neure inguruak nerabillen euskeratik aparteko mundu txikian. Bizirik da oiartzuar aitagoiaren azia, lo, baiña bizirik egoan nire aragian etn oiartzuar aitagoiaren azia, lo, bama bizirik egoan nire aragianeta

egun baten, berez-berez, loratu zan barriro. Euskal aldizkari batzuen barri jakin nebane an, eurak eskurahcko alegindu nintzan eta, geienen arpidedun, irakurteari ekin neutson leenengo letratik azken punturaino».

Baita olerki-idazle zelan egin zan be autortzen dausku Anjel'ek. Erderazko egutegi bat aztertzen ebilleJa, b;in orriarte baten, soneto bat agiri zan eta zoro-zoro euskeratzen asi zan eta uste baiño errezago iruditu jakon. Au diñost azkenik: «Aldizkarien bidez, ba-neukan nik Larrako olerki-egunen barri, eta bein, olerkarien moltzoa gizentzeko baiño ez ba zan be, neuk be zerbait egin bear nebala ta olerkitxo bat biaJdu neban bertara. Aaztuta neukan nik neure saiotoxi ori; baiña, ara, egun baten KARMEL'en argitaratua nun datorren. Ain idazle ospetsuek b'ribild'tako aldizkarian ikusi nebanean nir= olerkia, otzikara antzekoa nabari izan neban neure azalean eta, bene-benetan, ezeren lotsa barik autortzen dot artu neban poza andia ta gozoa izan zaJa. Gero, euskeratu neban M. Hernandez'en poema bat eta Aita Santiri bialdu neutson argitartugarri ba eritxon eta OLERTI'n agertu zan. Polito euskeratua zala esan eustan».

Gauza himifioak bear bada, baiña eredugarri. Zenbat dagozan gure artean zerbait egingo Jeukienak; akulukada baten zain dagozanak nunbait. Arrezkero Bidaguren olerkari bikain dogu, euskera ederrean zer-esam dauana. ZER eta KARMEL-en idazten dau batez be.

Epe laburrean, iru bat sari be izan ditu. Leenengoa Larrea'n jaso eban. Emazteari eskiñitako lan txairo bat zala-ta. Ona poema aren amaiera:

«Orain, gure negu aro ontan
ba zenki, ene!, zein eder jatan
gu bion oroimen gozo au.
Sutondoan, amatau eziña,
bion maite-mukur ondakiña.
Biok ilartekoa ba dau».

Bigarren saria au izan zan: 1986'ko ekaiñean Bilbo'ko «Asoziacion Artfstica B'lb?ina»k eratutako Udabarri Saria eskuratu eban. Zeramikazko r.riiz orri eder bat daudat etxean sariaren oroi-garri. Ona ara bialdutako sail batetik lenango estrofa:

«Etorriko da udabarria
ortzondo beteko larrosakin;
baiña ni joana izanen
ta ezingo ditut ikusi
maiteen paparrak zabalik».

Irugarrena, Ondarribi'n. Ango udalak eratzten dauan «Satarka»
saria jaso eban 1986'ko abenduan. Irakur olerki oen atal txiki bat:

«Arrantzale, itxas-illeziña,
zure ametsen oge urdiña
kulunka urrumari loan.
Zuretzat egiña ez da lurra,
aizea legorregi ta apurra.
Zoaz olatuen lepoan
t'erkarskuzu bestalde oiartzuna,
misterio gazien lurruna.
Amu-puntan biotza ezarri.
Boga mariñela ta ekarri
izar barri bat gure errira».

Biotza beti gora guraz dabilkio olerkari, baiña egoak laburregi.
Ona, azkenz, *Aititerena* deritxon amalaukoa:

«Negua da, eta mara-mara da edurra.
Arrats beera ontako atsedean arrear
atsegin besaulkia —edontzi bat aurrean—
garrik gar doan arte sutondoko mukurra.

Milla oroitza eta amets zurian agurra
datorkit miin biurrien kantu gorrian
eta surik suko txinparten urre orian
dabilkit ene argi ta illunen murmurra.

Labanka doakit biluzik eta alperra
ene joan zoroaren dardara emea
kilikiliz betez nire sukaldeko otzila.

Neguko atsaldea, gogo aro ederra,
maluta mozkorrek ertz zuriz ene bakea
ta zein pozkarri dodan epel onen ixila.

AITA LON ARTEAGA (1917-1980)

Mañari, Durango ta Urkiola tartean, erri txikia dozu, baiña gizaseme aunditan aundi; bertako a^{tz}-mokorrak, baltzak eta nabarrak, ba-dabe ospe ta entzuterik mundu zabalean. Baita euskal literaturan Kirikiño'k eta beste askok be.

Ementxe jaio zen Aita Arteaga, 1917-5-16'an. Umetan erriko eskolan psotu zituan leen-ikasketak, Jainko-zaleak eta elizkoiak bait ziran bere gurasoak, ondo azi ta ezia izan zan aurtzaroan; gero, aurretik be ainbat karmeldar mixiolari ta Jainkoaren ots-egille zirala or-emen Mañari'ko semeak, eta Lon'ek be, gaztetxo zala, orrein aztarnaz ibilteko gogoa erakutsi eban.

Guraso ta anai-arreba maiteai lez Mañari bere jaioterri sotillari be agur esanik, Larra'ra, karmeldarren ikastetxera jo eban amesez gaiñezka. Emen asi eban eliz karrera; ementxe artu eban karmeldar jantzia 1932'an, Karmen bezperan, urrengo urtean uztailaren 18'an profesia egiñik. Ondoren Markina'n urte bete, Iruña'n lenen. go Filosofi urtea ta Gasteiz'en bigarrena; 1936'go roaiatzean ikasle mordo bat India'ra, berton doa Lon Arteaga be. An India'n, AKvaye'ko ikastetxean egiten ditu irugarren Filosofi urtea ta lau Teologi urteak, 1936'tik 1941'ra.

Eliz-karrera osotu ondoren, 1941-1-1'an artu eban Alwaye'ko Seminarioan bertan Filosofia erakusteko agiria. Sei urte egin zituan lanbide ontan; 1948'an, ba, udan, osasunez ez ebillela-ta ain ondo, bere arriratu zan, eta gero eragozpen asko jarri eutsoezan barriro Indi'ra biurtzeko. Urte orretako udazkenean Zornotza'ko karmeldar Ikastetxeko irakasle izendatu eben, Iatin, ingles eta abar erakutsirik. Gero Gasteiz'en, Altzo'n eta Eibar'en egon zan, eta azkenez ementxe Larrea'n bizi izan zan, ni nagusi ta bera menpeko, ni «Milla euskal olerki eder» liburuari azken orrazketak egiten nengoala. Euskaltzalea zan oso, eta olerkari; niri be, beraz, lan gotor ori osotzen lagundu eustan zerbait, kopiak ateraten batez be.

Probintziko Batzar nagusiak, 1954'an, ni Eibar'erako ta Aita Lontzo Peru'rako izentatu ginduzan. Ni Eibar'en iru urte beterik, Larra'ra ekarri ninduen barriro, eta emen jarraitzen dot gaur be;

Aita Lontzo'k amnr urte erre zituan Peru'n, Txokope'ko Gurtzeko Jon Deunaren Ikastetxeko zuzendari ta irakasle zala; lan ikaragarria egin eban Ikastetxe onetan, barruko arduveaz gafiñera erlijinoa, Inglesa ta Logika-Etika erakutsirik.

1964'an Zornotza'ko karmeldar Ikastetxe3n daukagu irakasle lenengo ta gero iru urtean bertako nagusi. Oac'oren Markiña'ra do', eta ementxe, euskal arloan urte-mordoa egiñik, 1980-1-23'an il zan, goizeko iruretan. Urrengo egunean egin z'ran aren illetak: Probintziko nagusiak, Felix Malaxetxebarría'k, berrogei bat karmeldar mezakok lagunduta, abestu eban illen mezea. Gure anai langille zintzoak merezi eban aiñako meza ederra.

Argia zan Aita Lon Arteaga. Eta borondate aundikoa; olantxe agertu zan beti bai India'ko Ahvaye Seminarioan, bai Peru'n eta bai. Probintziko komentueta euki zituan karguetan. Zentzunez eta lojikaz jokutzen eban nun-nai ta beti; eta besteak be, bere ingurukoek be, jokabide ortatik ibiltea nai izaten eban.

India'n egoala ondo ikasi eban inglesa; baita literatura arloan be. Txokope'n batez be, gogoz artu eban ikasketa ori, ta Irakasle titulua atera eban, ainbat azterketa ez ain errezak garaiturik, Cambridge Ikasgu Nagusitik.

Baiña munduan zear, aize-egoz dabillen osto antzera, joan-etorri asko egiña izan arren, Aita Lon beti agertu jakun euskaldun jator, Alderdi auxa zan berak maiteen ebana. Mañari'n jaiok zer geiago maite? Erri orren eta bertako atxeen indarra tinko josirik eroian nainora joiala, barru-barruko muiñean. Maite eban euskal erria, maite eban euskera. «Bai atzerrian, bai Euskalerrian, agirian eukan Lon'ek, bere euskal nortasuna».

Zelan erakusten ete da euskal nortasuna? Nik —eta Aita Lon'ek— an naiz eman bizi, beti euki ditut neugaz euskerazko liburuak, neure aita zanak crakutsi eustanez. Neure pozetan eta atsekabetan eder izan jat orreitatik zerbait irakurtea. Zergaitik? Jakin ez. Br.ña olantxe da. Onela etxean ikasia ez da aaztuten; itz-egiteko ta idazteko erreztasun g'iago lortu oi da. Aita Lon India'n bizi izan zan amar urtez; erbestean, irakasten bereak etziran izkuntzetan ain zuzen. Eta alan be ez jakon euskerea ondatu, bizi b'zi eroian beragaz, m'ntzoz eta biotzez. India itxi ebanean, an AKvaye'ko seminarioko bere gelan agertzea dira, beste latin, er-

deraz, inglcsez ta ango izkumz-Jiluruen artean, eujkerazko ondk be: Jautarkol, Txom n Agirrc, Azkue, Eguzkitza, Olabide, Arrese-Beitia, Barrensoso ta abarren euskerazko idaztiak. Eta onain artean baita «Eusko Olerkiak» lau aleak be.

Amaiera lez, bego emen Aita Nagusiak aren illetetan sana: «Meza Aukaristi au izan daitela gure Lonentzat omenaldia, otoitza ta agurra. Berau izan dogu fededun kristau osoa, karmeldar praille mixiolaria, euskaldun zintzoa ta idazlari bikaiña».

Benetako olerkaria genduan Aita Lon. Al eban guztietan ondo oi euskun koplaren bat. Berberak gertatu eban txorta bat il aurretxoan, «Bizitza-tantaxkak» izena ipiñi eutson beroni. 24 bat dira guztiz. Interesgarriagoak egiteko edo, noiz eta nun idatziak diran be, ba-diñosku.

Oneik dira: 1) *Josutxo loratan* (Markina, 1933); 2) *Utsalkeria* (Iruña, 1934); 3) *Izontzitxo*a (Iruña, 1934); 4) *Zeruko Amari* (Gasteiz, 1935); 5) *Maitasun harria* (Alwaye, India, 1939); 6) *Biotz-lilia* (Alwaye, India, 1945); 7) *Nire arreha ta illohak argazkian* (Alwaye, India, 1947-7-2); 8) *Aurtzako hasetxeari* (Mañaria, 1948); 9) *Negutxo'ren lilia* (Zornotza, 1949); 10) *Amari, bere egunean* (Altzo, 1952); 11) *Egia ete da?* (Larrea, 1953); 12) *Aita Santi Onaindiañ'ri* (Larrea, 1954-3-25); 13) *Belen eta Sagarikutxa* (Arequipa, 1955-1-6); 14) *Eun mutiko* (Chocope, 1958); 15) *Urkiola* (Markina, 1973); 16) *Jaunaren lekuko* (Markina, 1973); 17) *Zure erraietan* (Mzrkma, 1975-2-14); 18) *Gchon* (1977); 19) *Felix Ansola* (Markina, 1978); 20) *Te lucis ante terminum* (itzulpena); 21) *Christe, qui, splendor et diez* (itzulpena); 22) *Jesus, Redemptor saeculi* (itzulpena); 23) *Il-oge ondoan* (Thomas Hood'ena), eta 24) *Meza Deuna erriarentzat* (12 zatitan).

Gizonak ba-dau beste indar askoren artean indar berezi bat, arte-indarra, ekiñaren ekiñez indarragotu geinke; baita barriak sortu be. Egiazko kreatzaille izan daiteke gizona. Edozenbat gauza daukaguz geure barruan eta inguruan. Begi-luze ta zorrotz izanik, landakoak eta geure barne zelaikoak jaso geinkez.

Gogora daigun I. Strawinsky'k diñoskun au: «Abere batek lurra azterkatu oi dau, zer-edo-zeren billa; bardin dagi artista batek be, atsegin baten billa dabil. Aztertu barik ez da aurkitzen.

Maitatzeko ez da indairik egiten; baiña maitatzeak ezagugera dau eskatzen, eta ezagutzeko nekatu, aztertu egin bear».

Esan onek badau bere mamiña. Aita Lon, esan dot, India'n ibilli zan mixiolari. Emen beronen olerki bat bakarrik aztertzeko, amabi urte ondoren etxeratu zanean, eder be eder begipe jarri jakon bere sorterrria, bere auzunea, bere gurasoen etxea. Barru guztia dardaratu jakon, olerki sentikor, bikain, ederto landua osoturik. «Aurtzako basetxeari» deritxona dozu. 18 estrofa daukaz, 6/6 egiña.

Amabi urte urrun egiñik etxeratzeak edozeiñi diñotsa zerbait, baiña edozeiñek ez daki barne-sentipenak bertsoz adierazten. Aita Lon'ek, onela kantatzen leenengo aapaldian:

Amaika semeren kabi zar beroa,
asaben asabak maitasun-izerdiz,
eusko odil, atx eta aretxez jasoa!
Gorria teillatuz, zuria bekokiz.

Urrin ibilli da, Jaunaren mastian Iangille. Beretzat dau, ba, leenengo agurra. Agur bero samurra! Aul dator gorputzez, baiña bera ikustean, eguztiak jorik lilia, lez, marduldu egiten da bera be. Aurtzaroko basetxe!, edertzat eban urrin egonik; baiña —begion lillura! — amesetz baiño milla bider zara ederrago!

Zeugan txastau neban aurtzaro sorgifia,
barrez ta josalez, borborka euskeraz...
—Oi, irudi-txori au giltzatu ezifia! —
Leenera doakit biotz-ego ikaraz.

Bertatik datorkio irudi illun bat barruko poza lausotzera: bera urrin zala, triskantza gogorra izan zan emen. Egalarri baltzak igaro ziran emendik. Bildurgarri ta arro, txistuz eta orruz, sua ta erio ereiñik amorruez; gaillur ta zelai odolez gorritzuta ziñan. Olerkariak saminki:

Gaztedirik gabe Aberri gaixoa...
eta aretxik gabe mendi kiskalduak...
ta odolik gabe Euskera gozoa...
umezurtz iduri...! Betiko galduak!

Sartu da baseixe barrenera, txapela eskuan. Jauretxe bat dirudi, eliza bat. Lotsa ta begirunea, beraz! Biotz-ezpanetan euskeraz otoitz.

Guraso urtetsuak oraindiño bertan,
lantsu ta otoitsu; bular makurtuak
lurrerantz begira biotzak goietan.
Bizitz-illuntzean ar begiz Goikuak!

Anai-arrebak agurtzen dira maitekor. Eta zalapartaz jator-kozan illobak. Sukalde maiteko laratza be bai agurtzen dau. Onek diñotsa: «Agertu az noizbait, agertu a2, mutil?». Etxeko ta inguru poz-bitsetan dagoz guztiak... Amazazpigarren estrofak onela diño:

Aurtzaro-basetxe, euskaldun basetxe!
Zelan zara ederra! Zein zaran gozoa!
Aberri-gaztelu, Aberri-jauretxe,
zein zaran sendoa! Zein benetakoa!

Onakoxe olerkaria dogu Lon Arteaga, Mañari'ko seme leiala, urrin-bearrez ara-ona ibillita be, bere erria ta bere izkuntza benetan maite izan eta zaindu zituna.

JAIME KEREXETA **(1918-.)**

Gaur orozgaiñ ez da errez epai arteza, barne-lera bagea, olerkari batez emotea; kidejakunean goregi jarten dogu eta begiko ez jakunean, azpiko trokaraiño isuri. Ez dakigu neurrizko izaten, bako-txari berea emonez. Ezdakigu egiazko kritikari izaten, landak lorrintzen aldia xautzen baiño.

Zenbaitek goratu izan dabe Keraxeta'ren olerkia, Andima'k, Mitxelena'k, Aurre-Apr aiz'ek, nik... Ajangiz'ko olerkari sutsuak onela: «Lauaxeta naigabetuari zoritxar gorrienak esku samurreta-tik ankerkiro bere lirea urratu eutsen ezkeru, gure artean ez dogu izan au, elorriotar au, bezin olerkari jatorrik. Onen olerki bakoi-

lza irakurri-ala egaz egiten dau gogoak ludiz bestaldeko zelai ezaun. geetara ta kaden arrotz batek laztantzen dau leunkiro biotza».

Bizi-tokiak asko esan gura dau, nik uste, olerkigintzarako. Eloorrio, berebiziko lekua, Anboto, Udaltz, Intxorta ta abar, babesle ditula, olerkitsu da benetan, gizo-adimenari ta biotzari dardar eragiten dautsona. Solo, landa ta mendixkaz eder, baserriak or-emen zuri-gorri; zugazti ta auzunak biotz btegarri; aundikien egoitza bikaiñez aberats uria. Toki aparta poesirako.

Ementxe jaio zan J. Kerexeta, 1918'ko garillaren 31'an, Iñaki Deunaren Egunean. Goi-zantzoak dei egiñik, Arratiko Gaztelu-Elexabeitia'ko Apaizgaitegi Txikian asi zan ikasten eleiz-karrera egiteko. Gerra amaitu zanean, 1939'an, Komillas'era jo eban ikas-teak jarraitzeko. Burgos'en «Schola Cantorum» zuzendu eban. Sevilla'n be organu-jotzaille izanik.

Pontevedra probimz'ko Tuy'ra aldatu ta an katedralean lan egiñik, organista ta Semnarioko musika erakusle izan zan 1945'-garreanean; bertan amaitu eban eleiz-karrerea eta bertan katedral-eko organistatza egin euskun 1947'tik 1952'era. Era berean, eta urte oneitan. Tuy'ko eleiz-barrutiko idazkari ta artxibu jagole izan zan.

Andik Euskalerrira etorri ta Urkiola'n daukagu organu-jotzaille 1952-1956 bitartean. Ondoren Elorrio'ko San Agustin eleizan arima-zain 1956-19*60. Eta 1960'tik 1961'ra Iurreta'ko eleizan laguntzaille, eta arrezkero Elorrio'ko parrokian dagi arima-zaintza.

Euskal arloari emona bizi da oso-osoan. Euskaltzaiña. Asko be asko idatzi dau euskeraz. Goikoak alan be ozt-oztan artzen dabe aintzat, min gaiztoak diñoenez bizkaieraz eta atxe barik idazten daualak; au pekatu larria bai dozu, ta olako pekataririk ez da aintzagarri goitarrentzat.

Aldizkari oneitan dotoz bere lanak: «Euzko-Gogoa», «Jesus'en Biotzaren Deya», «Egan», «Anaitasuna», «Olerti», «Agur», BAP, Buenos Aires'ko «Boletin... de Estudios Vascos»...

Aspertu barik idatzi dsu euskeraz eta erderaz. Ona euskeraz-koak: «Orbelak» (1958), «Bitargi» (1960), «Jesukristo gure Jau-naren Barri ona» (1960-61), «Apostoluen Egiñak» (1961), «Didaje eta Apostoluen Siniskitza» (1965), «Apostoluen Egiñak eta Idaz-

kiak» (1965), «Alkartasun Barriko Itzak eta Gaiak» (1966), «Argibide txikia» (1965), «Jesukristo gure Jaunaren Barri Ona», gipuzkeraz (1965), «Jesukristo'ren Barri Ona» (1966), «Itun Berria», gipuzkeraz (1967), «Salmutegia» (1967), «Salmudia», gipuzkeraz (1968), «Umcen Biblia», gipuzkeraz (1969), «Gure Salbaziño Egin-tza» (1972), «Alkartasun Barria» (1972), «Jesukristo'ren Barri Ona», euskeraz ta erderaz (1972), «Ebanjelio Alkartuak» (1973), «Kristau-Ikasbidea» (1974), «Eliz-guraso ApostoLkuak» (1975), «Euskal-Biblia», bizkaieraz (1976), «Iparagirre'ren Bizitza ta lanak», itzulpena (1976), eta abar.

Erderaz: «Diccionario Onomastico y Heraldico Vasco», zazpi ale (1970) eta «Casas solares de Elorrio» (1987), eta abar.

Olerkari.—Nik sarri esana: Euskal idazleetan gitxi dira bein-goren baten poesi-lanak osotu ez dituenak. Kerexeta'k lan txiki batzuk ez-eze, iru liburu be, olerki bikaiñez beteak, argitaratu da-bezana dogu. Barrua nasaitzeko lez egin oi dira sarri lan pitiñok.

Kerexeta'ren olerkietan olako zerbait dagola, diñoe. Egia ete da? Beronen bertso-lanak oso dituzu laburrak, esanguraz beteak asko. «Olerkari uts dogu Kerexeta —diño Aurre-Aprai'ek—. Olerkari... Irakurri baiño ez bait dago «Ego-aize». Gure basoetako olerkiaren kaden gozatsu guztia bildu bait dau, samurkiro ta labur, olerkitxu dotore ontan». Begoz emen lau estrofa sail ortik eratsiak.

Udagoiez. Ego-aizea
dogu aizeetan jabe:
giro epelez, berantz datoz
orbelak ardura gabe.

Urrez iratzak Ego-aizez;
ez da faltauko naparra;
ogiaren eske aausika
egun-erdian txakurra.

Argiaren begian doaz
gure mutillak txistuka;
idien adoregarritzat
burdi utsaren kurrinka.

Egoiak dauan euri-miñaz
laiñoa dator gabeen:
agur dagiskun arratsean
illun-aldean euria.

K. Mitxelena'k be goraldu ebni bein, «Egan» aldizkafian, Kerexeta'ren olerMa. «Itxura apain baiño apaiñagoan dator —diño—. Era ikasian eta jakintsura, erri-poes'aren bideetara jo du itxuraz Kerexeta-k eta z;ntzuen bitartez alzematen duena da no-lazpait ere biotzeko izkutuen argibide eta ezaugarri. Elkarren on-

doan datoz irudi biziak, esaldi Jaburretan, ur-egiko lizar naiz makai lerdenen andanak bezala». Ona «Gabeko bederatzietan» deritxona, olako zerbait txastatu daizun.

Nire etxeko leioan,
gabeko isilletan,
aize bigun artean,
biotza amesetan!

Ulargi betearen
zidarrez ditziz
aitz-gaiñak zuriz dagoz,
oro jantzi zuriz.

Ezer ez da entzuten!
bildotsen be erlatza
da bakarrik gabeko
eresi-lorratza.

Laiño meea menditik
goi-gorantz igo da:
mozoloa torretik
mendirantz joan da.

Ozkarbian izarrak,
mendi-goian zugatzak.

Ez dot bear lagunik
gogartzeko bakarrik.

Bakardiak artu nau
altzoan isilka,
eta isillak gorde nau
ostuka-ostuka.

Lan txiki ariñak ditu atsegin Kerexeta'k, eta onexek dira ain zuzen be, zerbait ba'diñoskue, pozetan irakurten doguzanak. Biztu daiala zerbait gure biotz muiñean, eta gure olerkariarenak gozotasun berezia izten dauskue.

Zortziko txikian (7/6) dagoz geien-geienak. Errez abestuteko moduan «Poesi jatorra, gaurkoa, barrukoia, Bere-berea, lirika-saillekoa; bizitasunez, irudiz eta biotz-zirra leunez gantzutua; arin, zuri ta argi diñosku esan nai dauskuna» idatzi neban orain urte batzuk dirala.

IÑAKI GOIKOETXEA URIARTE (1920-)

Bere gurasoak Eleuterio, iñoiz erriko alkate izana, ta Gillermo dira. Arratia'ko aranean, Zeanuri'n jaio zanAita Iñaki Goikoetxea, 1920-3-24'an, Txikitan erderaz ikastera erriko eskolara joan zan, eta amar urte ebazaJa, Durango'ko JosuJagunen Ikastetxera eroan eben ikasketak astera. Erdera giitxi jakiñik, «naikoa negar egin

neban —difiosku berak—, ainbeste mutikoren artean nire burua bakarrik aurkituta», Durango'n urte bi egin ondoren, Nafarroako Sangotza'n Josulagunak an eregi eben Ikastetxean bizi izan zan, 16 urte ebazala gudua sortu zan arte.

Amazortzi urtekin Jesus'en Lagundian izena emon eban Loiola'ko Santutegian. Emen, «humanidadeak» ikastean ezagutu eban Homero, olerkari goren, «nire betiko maisurik maitagarriena», diño berak. Oña'n, 1945-47, filosofia ikasten eban bitartean egin ebazan bere lenengo euskal bertsoak. 1947'garren urtean, Venezuelara bidean, bertsp asko bndu zituan, itxasoko egun baketsuak onartuz. 1950'garrenean, barriz Oña'ra Teologia ikastera. Euskal arloan, garai atan ezagutu eban J. B. Elizanburu, beretzat euskal olerkaririk kutunena; ge'ro, Orixe'ren «Euskaldunak» izan zan ikasle arein euskal arloko «eskola liburu bakarra».

Meza barria 1953'an emonda, urte bete Valenzia'ko Gandia'n, urte bi Valladolid'en, 6 Durango'n, eta beste urte bete Donostia'ko kaian eleiz-lanetan ebazan. Andik, 1963'an, Loiola'ra etorri zan eta ementxe dago gaur be, inguruko errietan abade lanetan jardunik.

Euskereari ekin izan dautso beti; ikastolak, diktadura aldian, ixilpean bizi ziranean, eskola liburu batzuk argitaratu ebazaneuskal umeentzat: «Giza Soiña», «Euskalerriko Geografia». «Ikasteko», eta abar, idazti atsegifiak eta dotore egiñak. Gaur «Zer» aldizkarian idazten dau batez be, ipuiñak, artikuluak eta olerkiak. «Garate Dohatsua» ta «Loiolako Iñigo Deuna» dira Goikoetxea'ren azken idaztiak.

Ona zelako olerkaria dan jakin daizun, 12 estrofako «Artzain Zarra» deritxonaren ifu aapaldi:

Uri usteletik urrun,
eguzki-trumoen kagun,
gaillurretako Basajaun,
an bizi naz ni bake ederrean;
mundu zorotik aparte,
aizearen legez libre,
neure buruaren jabe,
Men'dietako Errege.

Gosaldu ondoren arin,
eguzki naiz euri bardin,
larrara noa ardiekin.
Aldapa gora txistuka noa;
txakurra dator ausika,
ardiak samur beeka,
oiartzunak errepika.
Au, bai zeruko musika!

Artalde zabala daukat:
arditan irureunen bat,
ta axuriak beste ainbat,
Txori guztiak lagunak dodaz,
ez daukat areriorik,
ezta iñorekin zorrik,
ezta kontzientzi kezkarik.
Ba da zorion obarik?

Onelaxe, bipilki, beste bederatziak ere.

FEDERIKO KARLOS KRUTWIG (1921-)

Getxo'n jaioa 1921-2-15'an. Leen-ikasketak bere errian osotu ondoren Bilbon ikasi eban salerosketa gaia. Sorbona'n eta Bon'en, barriz sortaldeko izkuntzak. Gerra zibil ostean Azkue jaunaren lagun, eta euskera ikasi ebalako, euskaltzain egin ebalarik, gaur euskaltzain osoa da.

Euskeraz eta erderaz idazten dau. Erderaz «Vasconia» (1962), «La cuestion vasca» (1966) eta abar. «Eazko-Gogoa»-n, «Egan»-en, «Gernika»-n, «Branka»-n eta abar idatzi dauku. Baita Mao-Tse-Tung-en «Praktikaz», «Liburuxka gorria», eta «Liberalkeriari aitzi» euskeraldu be.

Olerkari bezela, naiz-ta gitxi, «Gernika»-n datoz bere batzuk: Goethe'ren «Haltzen Errege *Erlkbnig*, 15'garren zenbakian; Herderlin'en *Schicksalslied*, eta «Zer naiz?», 16'garren zenbakian, eta

«Deo Ignoto», 17'garren zenbakian, beste lau itz-lauzko art; kullu-kin. «Milla euskal Olerki eder» daukazu *Bijolza* eta izango ditu beste batzuk. Nik ez dot onen beste itz-neurturik ezagutzen, alan eta guzti be euskal antolojietan eta egunkarietan poeta lez agertzen jaku, irureun poesirik gora ondu dabezanak baiño mailla batzuk gorago. Irakur bi oneik:

ZER NAIZ?

Zeru izartsuari so ein ondoren
Goizeko izarra nik dakhustanean,
Jaiotzen zait galde haur bihotzean:
Zer zara zu, ene gogoa, hemen?

Zergaitik jaio ta zergatik bizi
Bilhatzen dut eta ezin atzeman.
Ai nenki nork erran ahal derautan,
Nork diezaketan haur n'ri iharditsi.

Gogo ori, zergatik egin zara?
Haur nehoiz bururatu eztuzua?
Nora-nai joan, gora naiz behera,

Bethi ikhusiko dugu begi itsuez
Gezurra bai-ta gure Asturua
Kosmos bai-takhusagu estalduetz.

DEO IGNOTO

Zu zara gizonentzat ez jakina,
Bilhatzen ba'-tzaitute leklkoretan.
Bainan bide har bethi da ezina,
Zuk Dena bai-tuzu gure barnetan.

Barnean daukatenak zure mina
Ba dagoz Zu zaren Egiatan
Zugandiko txinparta munduetan
Gutzat bai-ta Zuk emandako zina.

Zu zara Dena, oro bai-taukazu.
Eztuzu ezer ere egiten neron,
Maye'zar ere ezpai liteke egon.

Izateak Zugandaramizkizu;
Zu zara gure Zori ta Siratsak,
Gu gara Zure janzkiaren litsak.

BERRIOTXOA ANAIA (1922-1983)

Lengoan, bagillaren 2'an, gabeko amarrak bost gitxiago, deia urrutizkiñez: «Izpar txar bat zuretzat: BerrLotxda Anaia il zaigu. Biar illetak, arratsaldeko bostak eta erdietan; etorri nai dezu itzaldia egitera?». Eta nik bat-batez: «Bai orixe! ».

Barrua mindu eustan adiskidearen eriotza jakiteak. Aspalditik genduan alkar ezagun eta maite. Txera-bipzkorra egiten geuntson bata besteari. Ni baiño ohea zan bera; ama il jakonean be. Izur-tzarrak eroan riiriduan meza emon eta kzaldia egitera; Olerti-egunez sarri eldu oi zan Larrara, eta igaz San Juan inguruan Gogortetxe onetan igaro zituan«egun batzuk, ia aste osoa, 'eta San Juan ez Ofrendo'ko baselizara igon-zan meza entzutera; eta azkenez, ango jenteari onela'esan eutson'; «Datorren urterarte». Atsegin eban Larra aldea ta askotan margoztu zituan emen inguruko bazterrak.

Irun'en il zan B. Berrio.txp.^.Ariaia. eta illetak be antxe ospatu ziran. Bagillaren 4'ko DEIA'k onela iñoan: «Bere Anaidiko lagunak, zenbait senide, ikasle askotxo eta euskaltzale mordoxka bat inguruan zituela, atzo arratsaldeko 5,30'etari ospatu ziren Irun-go'go La Salle-enean Ñikolas Altzola Gerediaga, Anai Berriotxoa zenaren hileta-elizkizunak. Anai Berriotxoa herenegun hil zen Irungo lasailletarren komerituari, 59 urte zituela».

Illeta-elizkizun ederra benetan. Etahsstebatzukbe, irudime^ari askatasuna emonik .ikasi dagien gauzak zelan barritasunez jantzi, eixen doa an egin zahare pitin ba't. Gorpua il-aretorik elizara kantuz eroanda gero, danok altara nagusian eta jarlekuetañ zanaren aurrez-

aurre gengoza, Berriotxoan anai nor zan iragarri zan lenengo; gero, aren bateoa gogoratuz, zapi zuri bat jarri zan ataute gaiñean; ondoren, aren loba batek Pazko-zuzia biztu eban; gero besteok etorri ziran. Biblia ataute gaiñean ipiñi, irakasle zintzo ta kristau izan zalako, Anaidiko araudi edo erregela, bizitza osoan zintzo bete ebalako, eta azkenean areitz-adar bat, euskal erria maitatuz berau ta bertoko gauzak goraltzen bizitzea igaro ebalako.

Mezea euskeraz izan zan oso-osorik, altarakoak eta erriak itzal aundiz abestua. Altaran erdiko Bilbo'ko Gotzaintegiko Bikario nagusi dan Karmelo Etxenagusia izan zan Aita Onaindia, Lino Akesolo, Aita Julian betarrand[^]rra ta Aita Iguifiiz kaputxiñoa albo bietan ebazala. Euskaltzaleen arte[^]n batez be, lagun asko zituan or-emen gure Anai onak, eta emengo lau probintzietatik eta mugaz bestaldetik be bai, laguntalde ederra alkatu giñan adiskide leialari azken agurra egiten eta geuk alkarri, izten euskun utsunea zala-ta, atsekabe ta dolumiñean laguntzen.

Durango'tik bertan dago[?]n Izurtza erritxoan jaio zan Berriotxoan anaia 1922'ko abenduaren 30';ⁿ. Jit eta jasez bear bada, kutun eban berariz bere lurra, sendia, Izurtza eta bertoko gauzak jaso ta zabaltzen etzan gitxi saiatu. Eta beti be bakotxak bereari ekitea oso txalogarri dauanik ezin daikengu ukau.

Txikitatik etorren ikasle ta Jangille. Baifa ertillari be. Lenengo ikasi-masiak jaioterrian bertan burutu ostean, Bilbo'n ikasi eban komertzio-karrera. Bere etxe inguruko edertasunak be laster arrotu eutsoen barruan eder-irrits b[^]izia; eta ikasle gaztetxo zala, asi zan pinturaren ezkutuak ikasten'be. Ederrak, bai. izadikoak eta bai norberak sortuak, lilluratua ekarrsn eta bizitzaldi osoan marrazki-pintura ta euskal literatura ekin eutson; azken urteotan batez be, poesi bikaiñak ere borobilduz.

• Lasailletar egiñik iralcasletza izan zan aren arlorik beiñena. La Saille-enean erakutsi egin eban, bardin San Martzial Ikastetxean. Urte mordoa emon eban orretan, beti. zoli, zintzo, apal, maitekor: orixegaitik, jakiña, ikasleak maite-maite eben. Zintzotasunez, izan be, errez irabazten ebazan ingurukoen biotzak. Ona zan, Jainko-zalea zan, eta tasun biok eder ditugu noski gazteen azkuntza ta eziketarako; beingoan jausten dira —baita gaur be—, euliak ezti-txarrcan legez, gazteen biotzak maisuaren sareetan. Zer diñodañ

dakidala diñot au, azken garaian gazten irakasle luze samar izana naz-eta.

Bere bizitzako egunik geienak Irun'en egiña izan arren, Bilbo'n egotaldi batzuk, beti irakasten. Azkenean, iru bat urte dirala, biotzetik gaixo samar ebillelako, Irun'era bialdu eben nagusiak, ots, il jakun La Saille-enera, emengo euskal liburutegiaren arduradun. Eder eban arlo onetan ziarduela izan dau Jaunaren deia. Izatez eta ekiñez ona bait zan, Jaunak onezkero betiko argiaren argi dizditsuz sariztu dautsoz lur-gain onetan goiko leiaren onez artu ta eroan zituan neke guztien lan-ixuriak.

Asko idatzia dogu Izurtzar jakintsua. Lan txalogarra osotu eban euskal letretan, bai itz lauz eta bai itz neurtuz. Apala izan arren, bide ertzeko bioltxoa lez nabarmendu jakun ainbat sailletan, baifia batez be euskereak ditun pitxiak jasoten: lan txikink eder ebazan. Lau ta berezkoa zan bere idazkera, zabarra ez baiña geiegi landu bagea: mendi-egalean gorderik dagon iturriaren uraria duri. «Bere aldetik doa —diño K. Mitxelena'k—, gure lteraturaren onean, ez iñoren gidari izateko asmotan, ez iñoren mutil».

Asko idatzi ebalá esan dot, eta orretan nago. Irun'en Emilio Navas'ek zuzentzen eban «El Bidasoa»-n argitara ebazan lenengo bere lanak, ugari idatzi be. Gero euskeraz ain zuzen, La Saille-enean ateratzen zan «Nora»? aldizkariaren bultzatzaile errime izan zan. 1963'tik aurrera «Egan»-en idatzi eban; eta «Zeruko Argia»-n, eta «Karmel»-en eta «Olert'»-n; «Arantzazu»-n, «Herria»-n eta abarren, euskeraz. Eta erderaz, BAP-en, «Vida Vasca»-n, eta abar. Aren lanik ederrena aldizkarietan sakabanaturik dagO; Eta beti, esan dogu, saio laburrak dira aren artikuluak, kon-takizunak, izkirimiriak, olerk'txoak, arte-izparrarak.

Orrez gaiñera, ba-ditu iru liburu be; b:t erderaz, *Cien autores vascos* (Donostia, 1966) —eztau nire izen'k aitatzen, ak iru bi-ber eskatu arren, oso laripetua nenbilletako, ez bait neutson ezer bialdu—; eta bi euskeraz, *Atalak* (Zarautz, 1967) eta «Bigarren Atalak» (Zarautz, 1972). Liburu biok txit atsegingarriak dira euskal arrobian lan dagigunontza¹; gauzi ain jakingarriak datoz aurotan. Guztiz gozo esanda gaiñera, edozeiñek ulertu ta ausnartzeko moduan, jak'tña. Irakurterakoan, idazkortza eroian beti atz-artean

eta ortan aurkitzen eban bitxia, euskal Jiteraturarean onerako bazan batez be, jaso egin oi eban eta artikulutxo bat osotu.

Bere lanak eta liburuak izenpetzean a'nbat izen-orde erabili euskuzan: «B!taño», «Markue», N, de Gortazar», «Ozerin-Jauregi», «Dolometa», «Oxinondoko Txoria», «Bidaurreta», «Altzar-te», «N. A. G.», «H. V. B.», «Unai Anai» eta besteak.

Oсотuz joian lanak saritu nairik edo, Euskaltzain urgazle izentatu eben 1957'garren urtean.

Ederraren galtzarrera jo ebnn bizitzaldi osoan, gaztetatik nunbait. Emen, pintura soloko lanai ikuturik egiteke, olerki edo poesi barrutian egiñak aitatuko ditugu. Baekian mundi bt daukaguzana ingurumari, kanpokoia eta barrukoia; baii begiratzten eutsen, txeratsu ta arretaz begiratu be. Kanpokoia jaso, izadiak upelka damoskuna, edertssunez gññezko bait daukagu; eta barruan be, arima almenak raasi ta irabiatuz, ederfrutuak agertazo. Orixe ba bai ertilaren, artisfa danaren lana. Eta Bitafio artista zanik ezin ukatu.

Artista ba era askorata agertu leiteke artista, edet-zale. Ba.ña olerkia. poesia lantzean edertoen. Pintura artea da. musika artea, da; Zubiaurre anaiak. gara'tarmk, margolari art'stak ziran: K. Arriasa artista zan, miHkal'ira. Arte b-tzuk ibillian egiten d-
ranak dituzu, arte dinamikoak d'ra, baiña irauten ez dabenak; beste batzuk plastikoak, margo-arte, etxegintza, taillu edo iru-
digintza adibidez, eta oneik eginda gero be irauten dabe. Olerk'a, antzerkia, dantza ta musika, arte-lan dinamikuak dira.

Itzaren bidez adierazten dan a' t a dogu bikaiñena, gizasemeak bere banrr-zirrada sotillanak orrelaxe azaltzen ditu-ta. Berriotxoana'ak be modu orretan erakutsi euskun bere barru apal, eder, esai-bnaiez betea. Ez dakigu noiz asi zan olerki-lanak egiten, ba'ña «Eñan»-en eta «01erti»-n bemtztat eurrez agertzen dira aren ol'rkiak. Barri-xale aqiri da gaiñera, mamiñez eta azalez. Etzan edozerrez naik^tzen zana. Ez dogu, bear bada, goraldi aundikos, onetan be apaln jakun-eta. Baiña ba-dabe ^ren neurtitzak, olerkari garaian lanak daben ezkutu kutsuzko amasa-giro apartekoa.

«Kantuz eta Itxarooene?» t'tulupean argitaratu zituen bere bertsorik geienak. Ona ba'; 1967'ko «01erti»-n datorrena: Ez eu-

kan arek dirurik / ezta eukiteko / itxaropenik bere, / alan da
 guzti be / ez jakon aztu / aurreatzen / joaten; / urrengo egun-
 sentiaren / argiagaz / beti siñisten eban / bezperako / illuntzie-
 tan, / betikotasunezko / goi-maitasunaren / susmoa / aurkitzeko
 / itxaropena / ekarten / eutsaleko. / Arrigarritzko / egoi-maita-
 sunaren / susmoa / aurkitzeko / itxaropena / ekarten / eutsala-
 ko. / Arrigarritzko / egunsenti / azken bakoan / siñisten / jakin
 eban / arek, / eta azkeneraiño eruan eban / irribarre / atsegin /
 bategaz / bsre bizitzako / kurutze astuna»,

Onakoxeak dira aren olerki arin mazalak.

MAITENA BELAUSTEGIGOITIA **(1923,-)**

Aita Laudiotarra izanik be, onen seme-alabak —zortziraiño—
 Durango'n jaio z>iran, eta Maitena, zortzigarrena, 1923'an. Iru
 umetan il ziran; Alabetatik bat, Lurdes, moja sartu zan Nevers'ko
 Karidadeko Aiztatera ta 1936'an il zan. Eta zazpigarrena, Itziar,
 Durango'ko bonbaketan il zan, 1937-3-31'an, Jesuiten eleizan, eta
 irugarrena, Baled'in, gudaldian Kirikiño gudarostean aurkitzen zala,
 agorrillean il zan ango bobaketa baten.

Maitena'ren gurasoak, aita, Federiko Beleustegigoitia Landa-
 daluze ta ama Maria Ortueta ta Sagastagoia. Nundik «Maitena»
 izana? Lurdez beronen aizta nagusiak amabi izateko ikastetxetik
 14 urte ebazala, urten zan eta berak «Maitena» izena ipintea gura
 izan eban, ikastetxean ezaguturiko Zuberotar batek lez.

Bere lenengo ikastaroak emengo gerra aurretik Durango'ko
 mojakin eta gero karidadeko Kalmeldarrakin egin zttuan.

1937'an, gerra zala-ta, Euzko-Jaurkritzak jarritako ontziz San-
 h. utzi'tik Bordela'ra, eta andik, Landes, Kanbo, Angelu ta abar
 asko ibilli ondoren, azkenez, Pabe'ko «Institution Bernadette»-n
 ikksi eban luzaro samar. Doixtarrak Fratzia'z jabetu ziranean, aita
 Mexiko'ra eta ama sendikoakaz Areneta'ra. Eta gero, gaur be bizi
 diirari Durango'ra.

Maitena'k izan dau astirik euskeraz ikasi ta irakurteko. Titulauk atera ta eraku.tsi egin askotan. Xabier Peña'rekin ikasi eban batez be. Derib'ko ikastaroeak egiñak ditu, eta Labairu'ko azterketak; 1976'an, Deustu'ko Izkuntz-Eskolan Euskera IV Mailla ta V'garrena, ta «gaitasuna» egin zituan. Euskera irakatsi dau «Kurutzia-Ikastolan».

Euskeraz'idatzi dau gitxi-asko: «Zeruko Argia», «Goiz-Argi», «Agur», «Deia», «Zer»... Itz-lauz ez-ezik, bertsoz be bai. Ona «Txapelari» deritxona, beiñola Otxandio'n saritutakoa:

Zara!

Lagun zintzo euskaldun zara!

Ezta iñor gure errian

Zure bear ez danik,

Ez gazte ta ez agura,

Txapel zale ez danik *(bis)*

Mutikoen txapela

Ez da ustela!

Alkar astinduteko

Tabaloi ordezko!

Txori-kumentzako da

Kabia epela *[bis]*,

Zara!

Plazetara eroaten dana;

Jantzan bira-biraka

Jaueti egiten dana,

Ez da ez, gure gure jairik,

Zuk alaitu barik *(bis)*

Kaska-motza estaldu,

burua epeldu,

izkillu obarik ez

euliak ilteko;

Baita egoki guztiz

Txanponak biltzeko *(bis)*.

Zara!

Gorri, zuri edo-eta baltza,

Txiki edo zabala,

Beti biribilla,

Jantziten dituanak

Amaitkatxo millal *{bis}*

Euri ta eguzkirako

Zaitugu ala-alako;

Ganan jezarteko

Ta belaunperako,

Bearetzaranean

Sakelan sartzeko! *(bis)*.

Txapela!

Ire bizitza ez dok motela!

Agaitik euskaldunek

Artu eue eurentzat

Ta gura izatek joek

Izan txapeldunek *(bis)*

Bai aizala fiña!

Barritan apaiña

Ta azken-egunetan

Deuskak guri irakasten

Bigunak izaten,

Gogor beti ekiten *(bis)*.

GORA!

Eta aupa poz-pozik TXAPELA!

Gaur buruko guztien

Txapeldun daitela.

Auxe dogu eskatzen

Kendurik txapela (*bis*).

(«Zara neskatilla Euskalduna»-r<?«
doiñuz abesteko).

BIKTORIANO GANDIAGA (1928-)

Euskalerriko bazter ezkuuak, gizaldiak zear, euren frutua emon dabs. Lur emokorrak alakoxe laborea ekarten. Baita Gernika'tik ur-samar, mendi-kate gaiñean txairo ta lirain daukagun Mendata'k be. Gaiñez, soloz ta basirtez ingurutatako erri aizetru nu or daukagu beti alai ta langille.

Ementxe jaio z.m Gand'aga olerkar'a, Aita frantziskotarra, bere bizitza guztia Arantzaz.i'n daroana, 1928'ko urtillaren 8'an, Orbelaun baserrian. Ume-egunak bere errian igarorik, 1940'an Arantzazu'ra doa. Lekaide izan nai dau. Arantzazu, Foru, Zarautz ta Olite'n osotzen ditu bere eliz-ikasteak. Ondoren Kristoren zerbitzari leial izateko 1954'em Gotzaiñaren esku-ezarte ta orio-igurtziz sagaraturik, arrezkero guztian Arantzazu'n lan dagi, gazteen irakasle.

Arantzazu'ko bakartean —bakartadea ete da gaur?— bizi da mendatarra. Begiko jakoz ango mendiak eta trokak. Eder jako Urbia, ango ?rdi ta artzaiñakaz; Aizkorri eder jako bere arkaitz irauli zuri-urdiñakaz; eder goi ta bee, ango edur ta trumoi otsakaz. Atsegin jakoz gazteen b'urrikeriak efa Ama Birjiñaren eliz-eresi ta kantuak; atse^in ifkoz inguruko ar'zaiñak eti baserritar-rak, zaar, gazte naiz umeak. Atsegin baita birako zaartxoan euskal e~aera ta ipuiñak, sorgin eta lamiñem negar-erostak.

Noiz'k-bein, ezkutu aretat'k urt~nda, errietako apaizai lagun du dautse ar'ma zvntzen autortu ta Jainkoaren itza otsegiñez. Eta

andik atera dauan zeregiña amaitu ostein, barriro doa berc bakar-
tegira, urriñeko ibiltaldia burutu ondoren bere arkaitz-kabira biur-
tu oi dan arrano egalariaren pareko,

Eta betiko lanari josita, ortxe bizi da pozik, Jainkoaz eta
Onek mende ipiñi dautsozan giza-sorkariakaz. Olerkari bait da,
eta olerkiak, ots, mendi arteko ixiltasunak erakarri ta zoraraz-
ten. Nun gizona ondoen? Baru-deiak intziri dagitson lekuan.

Maite dau erria, euskal erria, bere sort-erria. Biotz-osiñean da-
roa, amak ezarria, erriareganako maite-sua. Bakar samar bizita be,
mendi-zut malkartsu erdian, aspa¹di dala sua ta argia ixuri oi
dauz Arantzazu'tik, asti-uneetan bere erriaren aldeko olerki soti-
llak ondurik. Bai, itz-neurtu biziak, samurrak idazten ditu, erria-
renganako suak eraginda.

Onela diño berak:

«Kezkatzen bait nau
herstutzeraino
neure Herriaren
zoriak.

Hautsiek ditu
araunak eta
arrakak ditu
ontziak.»

Erriak ikutua dabil ibiotz-biotzean, eta mindua. Orrela ba'lebil
euskaldun jentea osorik, ez giñake izango ain barregarri. Ez lego-
ke, ez, gure askatasuna oren murriztua. Ezta gure euskera be,
orren itxia ta marroiza!

Eta idatzi egiten dau Gandiaga'k bere erria itxartu daiten.
Euskal lanak, olerkiak bialtzen ditu «Aranzazu», «Euzko-Gogoa»,
«Egan», «Olerti» ta olako aldizkarietara. Sariak eskuratzen daus-
kuz, Zarautz'en lenengoa, 1950'ko abustuaren 8'an, bere olerki
Beglon Lore deritxonarekin. Orobat dagi, 1956'an, Arantzazu'ko
konkurtsuan, *Elorño Lorak* lanarekin; bardin, 1959'an be, bi-
garren saria lortzen dau Bedoña'n *Lelo Isamurrak* lanarekin. On-
doren bere poema «Elorri» argitaratzen dausku, beronegaz «Jose
Antonio saria» jasorik, 1963'an. Urrengo urtean «Olerti» saria
eskuratu eban.

Dagoneko lau olerki-luburu argitaraLu dauskuz Gandiaga'k:

1) *Elorri* (1962); 2) *Iru gizon bakarka* (1974); 3) *Uda batez Ma-*

drilen (1977). eta 4) *Denbora galdti alde* (1985). Liburu txikiak dira, Elorri'z kanpo, baiña poeta gailen bezela igartzen dabe astok. Astitsu ta zorrotz onduak dira Gandiaga'ren lanak.

Edozek dar-dar ipin;en dau olerkariaren barrua. Nun-nai'daur-ki Gandiaga'k poesirako gai sotilla. Ona au: Urbia'ra igon da, ta beerunzkoan pago azpian, orbelpean, uraren ots meeaz oartu da. Eta ederki asko biribiltzen ditu zortzi estrofa aurkitu dauan urzintz zarata gitxikoari eskeiñiak. Ona leenengo biak:

«Menditik dator erreka, dolmenak ditun menditik: menditik behera, korrika; menditik haren uherka . iturritik itsasora.	Menditik dator erreka: udan. geldiro jeisten da, itzaletik itzalera, giro gozoz apalduta,
--	--

Esana dot gorago: lan txikiak eder jakoz Gandiaga'ri. Baiña pentsamentuz beteak; orrela egin oi dau Parnaso'rako bidean goisamar dabillen kop^ariak. Mendatarrak ez dau itzik, ez abotsik, ez k'tarrarik. Ba'leuko be, ez daki jotzen, ez dau musikarik... Zer egingo ete? Naia bakarrik dauan aren^ nai orrei ldtuko..'.

«Hitz urri batzuk dauzkat bakarrik, ta abots kraskatu bat. Ta neure urrian, ez dut kitarrarik.	Ta kantatzekoan, abots kraskatu bat daukat ahoan. Ta, neure urrian, kantatzen ez dakit.
Ta, baneuka ere, jotzen ez bait dakit, alferriko nuke. Ta, neure urrian, ez dut musikarik.	Ta, ezer ez dakit, ta ezer ez daukat, neure herria baizik. Ta, neure urrian, ez dut neure,kausik.»

Alan be abestu barik ezin etsi. Ta bere urrian, kantari diardu, naiz-ta bear bada, alperrik. Orrelaxe dogu Gandiaga, pozak, naiak, esperantzak eta etsipenak gainditua. Olerkari.ak kezka bat dau barruan, biotza zauritzen dautsona.

Arrasti baten, Arantzazu'tik Oñati'ra datorrela, motozerraren ots zurruna entzuten dau bide azpian. Urrumaka diardu bilrdi

ñea'k, kaamotzak baiño arima motzagoa dauanak; 'aritz-tantaiari
eldu ta, erpaz ta aoz, rra-rra bsera' botatzen dau. Eta Euskale-
rtia datorkio beingoan gogora olerkariari, eta idazten dausku:

«Telebista dugu motozena,	burnizko urruma
eguneroko prensa ta zinema	urruka dariola,
ta radioa ere motozerra,	Herri euskalduna
eta, eta.	ebaki darama.
Haritzak bezala	Baina motozerra
euskaldunak, eta	ez da erru guztia
hariztiekin bezala	bere gain duena.»
euskal herriak,	
motozerrak, rra, rra,	

Onakoxea dozu B. Gandiaga'ren olerki-lana txikia ta mamin-
tsua, irudikizun xarmantez josia. Gaurko poesiak ez ei dau bear
musikarik, ez barne-igierarik, ritmurik: olakorik bakoa dah
dirudi bere olerkia. Baiña azalekorik ainbeste ez ba'dau be, bar-
nekoa bearko. Poesia ezta itza bakarrik, baita musika ta ritmu
be; eta aunai ezpada gaur, beste zerbaitekin utsune ori bete bear.
Bestela gaurko musika pop antzera, iskanbil tUsa besterik ez ja-
tzu izango gure euskal poesia.

ALFONSO IRIGOIEN ETXEBARRIA (1929-)

Bilbotarra, berton jaio bait zan 1929'ko azaroaren 14'an. Ikas-
keta askoren artean Filosofia eta Letrak ikasi zituan, eta Filo-
fian Irakasle (Doktor) da Salamanka'tik. Bizitza osoa egin dau
ondoren irakasten Deustu'n eta abar. Euskaltzaiña da, iñoiz ber-
toko idazkari'be izanik. Euskal barrutian lan bikaiña burutu dau,
itzez eta idatziz. Onen aldizkari «Euskera» heronen ardurapean
ibilli da luzaro.

Idazle lez, erderaz eta euskeraz, naikoa idatzi dau «Anaita-
suna», «Egan» eta «Euskera» erreb'stetan. Garai batean, bertso-
lari saioak gertatu ta zuzentzen lan txalogarria egin eban.

Olerkari zelaian be ezta jokolari txarra. Poesi liburu bi daukaz eta gai onetan sariak be jaso ditu. Azkenengo bertso liburu, «Orbel eta Orri» Euskaltzaindiaren «1980'garren urteko «Felipe Arrese Beitia» irabazi ebana dozu, urte orretan bertan Bilboko Aurrezki Kutxak argitaratua.

Idazti ontan Alfontso patua dau lema. «Munduan beti dago —diño— / zigorra, baina, merezi gabe: / harena da esklabo, / urrunera gurarik mila naigae». Eta ondoren, askatasun-zale, *ba-dator*, diñosku, «Ilun nabarra atean / gauaren beltzaz batean, / Gure gogoak izan al du / libertaterik bakean».

Berrogetabi sonetu dira guztira, artean beste txikiño batzuk ditularik 7/5 neurrian etena ta azkena, au da, amai bardifia ondo zainduz. Irudimena ziñez daldan darabil aapaldietan zear.

Ona bi, «Gau ta egun» eta «Bat hirutan banatzen baldin bada» deritxenak, zeuk be ao-gozatu dagizuzan.

GAU TA EGUN

Logura naiz nekean ariturikan,
logura naiz ekinik ekin da ekin,
logura naiz, logura, lotara nadin
berebiziko loa berriturikan.

Argitsu den egunak argi eta fin
badakarte pausua gure burura,
iratziririk butza, gure hazkura:
hari ta mehe dena dugun geurekin.

Zem beltzak ardura ilundu gura,
hedaturikan loa, beti lorik lo,
egunsentia, berriz, itsas aingura

iganikako date, gogoia salbo,
Nekatzea berriro espero dugu,
libertatez baitate, pinpirin txalo!

BAT HIRUTAN BANATZEN BALDIN BADA

Euskal Herri gurea Trinitatea
misterioz bezala: hiru pertsonak
aurpegia desberdin, euskal gizonak.

Nafarroa gegoan gogoz betea.
Zuberoa Lapurdik izena alfer.
Frantziako legean ez dira ezer,
Atlantiko aldean sendo katea.

Pais Vasco-Euskadi azalez eder,
lehen hiru zirenak estatuto bat,
badakarkigu kemen borrokarier.

Etsalak baitu mito fetitxezko bat
orain birutan gaude zazpitarikan.
Guk triangulo traketsa t'euskaldunok bat.

Ea onekin Irigoien be olerkari. Nor legoke prestatusunari
ukoka?

MARTZEL ANDRINUA

(1930-.)

Markiña Jbarak beti.be euskaltzale ta idazle jatorrak erne-azo
dauz gizaldietan zear. On bat dozunik ezin ukatu Aita Martzel
pasiotarra be, Kristoren bertsolari ta eleiz-izlari errimeea. Orduko
beste gazte askok lez goi-deiari zoli erantzunik, Gasteiz'en eta
Urretxu'n osotu ebazan eleiz-karrerak eskatzen dabazan ikaski-
zunak.

Euskal arloan naiko lan burutua dj. Ba-ditu anlzerkiak: «Zoro
etxeak», «Satanas Sotanas», «Au dok umorea»; «Batek ba daki»
ta besteak. Euskaltzain urgazle da. «Jesus'en Biotzaren Deya»,
«Txistulari», «Anaitasuna» eta beste aldizkari batzuetan idatzi
izan dau.

Eleiz-bertsolari mamintsua. Bere olerki liburua: «Kezkaz»
(1981), neure itzaurreaz. Ausnar egizuz «Ikasi ondo sufritzen»
deritxon ondo landutako poema onen mamiña:

Atzo, gaur eta biar, beti neke miña;
Ume, gazte ta zarrak illeta bardiña.
Len, orain eta gero betiko dotriña;
neke-miña geugandik aldendu eziña!

Nok ete dau errua, Jaungoikoak berak?
Batzutan iñok, eta bestetan norberak.
Oker egin ezkeru munduko aukerak,
ortik datoz miñezko milla gora-berak.

Asmo txarrez etorri, naizta berez sortu,
eraz artu ezkeru onik asko lortu...
Jaunaren «deia» dozu, ez biotzez gortu;
olakoan, amaika oi dira bixkortu.

Dana da neke-mifia... ez dago Jainkorik?
Bai, biak ortxe dagoz alkarren ondorik.
Obe dozu fedean iruntsi osorik:
zelan leiteken izan nigaz olakorik;

Jaunak ez eban sortu gure neke-miña,
Jesus'ek lez onartzen egin alegiña.
Izan gura ba'dozu azketzaille fiña,
bide bakarra dala eukizu jakiña.

Zigorak tazauriak, iseka ta txistu...
nor ta zenbat zarean zuk ortxe egizu.
Alai ta sendo iraun, maitasunez biztu;
«Tomas» askok zугan be baietz gaur siñistu!

Zenbat ma^tatzen dozun nai ba'dozu jakin,
ainbat sufritzen dozu, neurria da bardin...
Maitatzean sufridu, beti ez da atsegin...
sufritzean maitatu, egizu alegin!

Bizi penitentzia, —^ba-dago naikoa—
gizona onduteko da sekulakoa!
Baiña kontuz ibilli: ez mindu urkoa;
on-egiñaz bentzidu zeure kontrakoa!

Nai ba'dozu, aixkide, egin zoriona,
jakin egizu ondo au zeugan dagona.
Neke-miñen auriean zaindu gogo ona;
jokatu bildur barik, ori da gizona!

Ikusiak ikusi, au ezin ukatu:
ta bizitzan zear sarri gogoratu:
Au dala «gau txarbatenpenazko ost:tu»...
Ez emon leiken baiño geiago eskatu!

FELIX ZUBIAGA LEGARRETA **(1932-)**

Ona aipu zabala artuz doakigun azken orduko olerkaria, or-
emengo sariak e'skuratua beintzat. Ortarako, umetatik ez ebangiro
txarra izan bere errian. Maiz esan oi dogu au, zera, ingurua lagun-
garri jakula irudimen lanerako. Eta Errigoiti'ko semea dozu
Zivbiaga, 1932-2-22'an jaioa,

Gazte au ikasle errimea izan jatzu, Pasiotarra, urte mordoan
Euba'n daukaguna. Amaika urtetandik, au da, 1944'tik, Pasio-
tarren Ikastetxeetan ikasi ebazan Piumanidadeak, Filosofia ta Teo-
logia; eta geroago, 1977'an, Letrak Deustu'ko Ikastetxe Negu-
sian. Eskola ta ikastoletako maisutzan emon dauz bere urterik
erdiak.

Idatzi-zale goiztar, Deustu'ko «Redencion» aldizkariko Eiiskal
Atalean egin ebazan lenengo pausoak, gero ipuin, antzerki labur eta
olerkigintzan ekiñik. Iru eraotan saritua izan da. Fkxa au oso-
tzeko eskatu neutsazan idatzitxoan, nik baiño obetoago, berak
esango dauku zelako idazle bideetatik ibillia dan asieratik gaur
arteraiño.

«Olerkiak irakurtea beti gustatu izan jat —diraust kartan—,
Baina olerki barriak egiterainoko nire zaletasuna azken amarka-
da onetatik onakoa da. Bertso moduko nire leen-olerkaik umeen-
tzat eginiko *Vinto* elebarri eta beste testo liburuetan aurkitzen
dira. Nobelagintzan be sarri erabilli dot errekurtsu au. Ala *Rh-*
Odolestuak, *Expediente* ta *andre-* tftuloetan,

«Baina olerkiak egiteko zanak geroago emon eustan, azken a'dietan agertu izan diran baldarkeria asko erakurri eta gero. Nik ba dot ganora hoberik eta honeek baino herriari jakinazoteko mezu bikainagorik. Horrela argitaratu neban *Kuntzemendi* (1981) eta 1985 Arrese ta Beita Saria dnn *Zure argien Kliskak* eta *Ura-
ren ohikuna* (1989). Beste dozenerdi bat titulu argitaratu arte ez dot etsiko, Jainkoa lagun».

Eta olerkiari buruzko oarkizun onekin amaitzen dausku. «Olerkigintzan —idazten dau— gehien gogoko jatazan ritmoak herrikoiaak dira, alan txikitan entzuniko koplak edo bertsolarigintzako hainbat. Alan da be, olerki bakoitzak bere ritmoa behar dauelakotan nago, da'a araudi batera lotua edo bere araudiko. Musika, ritmoa bai, baina muina eta bihozkeria daukana. Poesia zer dan? Egilearen eskua iz :ki-gizakiengan idoro eta beragaz bateratsuko abes-aalegina da, besteak beste».

Esanaren eredu legez, irakur egizuz ondorengo lau lanok.

ITZAL

Itzala dabil
norbere jarrai.

Itzalak daraitso eguzkiari,
itzalak darraisku noranahi hara,
itzala diabilku salaketari,
itzalak jan baleu itzala bera!

Itzala diabilku
jarraiki gertu.

Itzala arrastan kerizpe makur,
bera edo geu gara gaizkile lapur,
ostetik diatorku edo aurrez-aur.

Itzala diabilku
jarraiki gertu,

Kainen errua jararriz ete?
Orban baltz hori garbi daiteke?
Itzela da itzala, baltz ezinbeste,
Ilunpe-semea geuterane gaute.

Itzala dabil
norbere jarrai,
inguma norbera
ingura nahiz.

PASIONEA

Argi-semea eta
argi bera hiltean,
eguzkik arpegia
—lurrikaraz lurd'a—
ezkutatu eban.

Bizitza gurutzatu,
hila izan zenean,
erori zan Erio
t'ez dauka hagaitio
nnusitzeko indar.

Burruka izugarria
hantxe gertatu zan.
Bizitza ta Erio
alkarren arerio,
bat erasotean.

Bizitza nausitu zan
tinko koraina,
pekatuen ordaina,
ilunpeko koraina,
pekatuen ordaina,
kitua izan bait-zan.

URZULO

Zeu zaren iturri bizia baztertuz
gogozko egarria asetzeko ez diren
urzulo ahortu liluraz joatzuz
eskutik joaken ames ur bilatzen.

Zeu zaren betiko poesia itxita,
poesia ustezko t'ez uste daroen
jainkosa jausien bularren irrikaz
ederti galduen erauskin usmatzen.

Bihotza- berber.a ur bizi ;zuola
dozun^ lagata, deskitu joatzuz
etsipen gazitan norbera t'hurkoa
itoazoz gogaituaren gogaituz.

Oi zure deiari baleutse jaramon!
«Zatoze edatera gauf. hife uretik
ta diruz behartsu eta ezain zarenok
asetu zaiteze gbgata dohanik».

URTEGI AHOR

Urtegi danak ahortu ondoren	Deabruari deitzea
igarle aizun,	alper erregu:
herria erefnuz zehar daroe	eremu ahorrak zelan leikie
hamaika maisuk.	uraz erantzun?

Herriak, egarri bai da,	Sinbolu barik, diabolua
ur bila dihafdu	daukela lagun,•-'••
etsipenaren errogatiba	ezingo zara, herri ari, osatu
madarika-tuz...	horreen milagruz.

Ur bizitzra zaitez itzuli,
herri penatu,
. —Urtzi-ren urak urtegi,
ez dira amaitu—
igarle honeen jokua
galgarri jatzu.

Danok ez gaitu, egia, eritxi bat-bardiñak dardaratzen, baiña
niretzat auxe da egiazko poesia: 'pentsamentuz labur ta zorrotz,
jantziz dotore ta biotzondo zutua. Olerkiok bada olako zerbait.

GABRIEL ARESTI SEGUOLA (1933-1975)

Bilbon jaio zan 1933-10-14'an, etaberton il zan 1975-
Merkantil maisua, 1953'tik.'Naikoa idatzi eban, olerkari ta antzer-
kigille lez. Guatemala'ko «Euzkp-Gogoa»-n datoz bere lenengo

poesiak, gero «Egan», «Euskera», «Olerti», «Zeruko Argia»-n eta olakoetan jarrauz. Gaia: Literatura ta teatrua batez be.

Poesi barrutian, bide zaarrak eta barriztazen joiazan, ots, Lizardi, Orrixe. Lauaxeta eta onein taldekoena saiets itxi ta etenik, orduan modan egoan eta and.k laster urbegi ta puztilla lez ezereztu zan poesi sozialari emon eutsan. Gaur ia iñok be aitatzen ez dau-na, ain zuzen. Aurreko aroa agortua ei zan eta barriaren asi naia; baiña artetan urte asko igaziak di'ran arren, euskal literatur poetikan aurreko areik dirala diñogu eredu illezkor.

Aren lanen artean poesi arlokoak bakarrik aitatzeko, begoz emen oneik:

- *Maldanbeheya*(1959).
- *Harri eta Herri* (1964)
- *Euskal Herria* (1967).
- *Harrizko Herri hau* (1970).
- *Azken Harria* (1971).

Gerra aurreko ta osteko gaur ere gure olerkarietan onenentzat jotan dabezanak zapuzturik, Mirande ta Krutwig artu ei zituan jarraigarri. Krutwig'ek 5 bat oler-lan daukaz, Mirende'k geitxoago. Europear poesi ugari irakurri ei eban Aresti'k; irurok be, askoren eritxiz, ez eutsoen mesede aundirik egin gure izkuntzari. Alan be, euren saillion, ez dira arbuiagarri,

Naizta laprastean begoz emen aitaturik aren antzerki-lan berezienak be:

- *Mugaldeko herrian eginikako tohera.*
 - *Etxe aheratseko seme galdua...*
 - *Justizia txistulari.*
 - *Mundu munduan.*
- Eta abar.

Lenengotik asi zari bere iatiak sariketara bialtzen. Eta askotan sarituak izan ziran aren oler-lanak. 1959'an lenengoz, Bedoña'n Loramendi'ri egin geuntson omenaldia, bere *Malda behe*ra lanaz. Orobat Lizardi saria jasoaz. Aren teatru lanik geienak «Egan»-en datoz.

Aresti aurrenik olerkigintza zaharrez asi zan. Olantxe dago «Maldan behera» adibidez. Ikus: ariztian dago poeta, eta bere lenengo estrofetan lez, anbakea ta giroaren ederra adierazten ditu, be'rtso ondo neurtu (6/7) eta errimaz ondo oskidetuz. Ona 5 aapaldi:

Orain hemen nago, eremu latz honetan.
Nire gurariak galdurik, lur hauetan
arbola agar-gabeen pare.a naiz orain.
Landare zekenak baitaduzka eremuak,
erratzak arean, haitzetan kalamuak,
nire arima dago mirari baten zain.

. ... •

Eztago zeruan egun hodei batere,
Denpora sikuak garantzen ditu bere
ordu miragarriak sekula batean.
Zerura begira egoten naiz luzaro,
izarren esnetik edaten dut oparo,
baina egarri biz'a daukat bihotzean.

Azken eremuon natzalako artinik,
hezur-lekuetan eztaukat zer-eginik
ta iruten dut astiro itogin sikua,
nundik egunotan doakidan bihotza,
entzun eztelako urlasterraren hotsa,
apur bat busti dezan lurreko kolkua.

Eztut gaur ezer jan, eztut horren beharrik;
eta gau osoan egondu naiz itzarrik,
kandeletan iku'siz eulien bagalak.
Barauetan eztut oinazerik aurkitu,
bakarrik egoteko asmotxo makakk
eta lo-gelak benedikatu ditu.

Eremuak ere dauzkalako mareak,
behera eta gora egiteh du hareak,
ta nire gorputzak ezin egon zutik,
Arroken ostean agertu den etsaia
ene begian da baratzeke galaia,
itsuki baitiotsak: Ken hadi hemendik!

Onelaxe darrai poema eder —ezkutu samar— onek. Eremu oiantsu artan irakurriak zitun orduko F. Nietzsche, F. S. Eliot eta antzekoak, bai ik ildo ortatik jarraitu ba'leu, askoz euskal poeta gailenagoa genduan Aresti. Gero jotn jakun, Arana'ren eskola ta parbikeriai muzin egiñik, euskera kultoa barik erritarra erabilten. Diñoenez, onek ondatu eban Aresti. Urte urte obeagotuz joian euskera itxi ta, ira'zeko barrikeriari itsats'z, pentsakeraz eta lteratur maillaz jatsi jakun. Erlejiñoari dagok'onez be, batzuk, Aresti'k ez eukzan ideiak —arekin ortaz sarri jarduna naz—• bilbotarra-ri ezarten saiatzen dirala dirudit.

1963'an poesi-konkrtsoa Tolosa'n Orixe'ren goratzarrez. Aresti'k jaso eban lenengo saria *Harri rta Herñ* olerkiagaz. Jose Mar'a Iparragirre sa-ia zan. Ona poeina luze orren zati bat:

Ezer eznaiz, eznaiz ezer, ezpada
naizena.
Ni naiz naizena, bai, naizena, ez
eznaizena.
Ni naz nirez,
nire borondotez, naizenaren borondotez eta birtutez.
nire pentsamentuen eta sentimentuen indarrez.
Bidean nago (hai Jege gogorra,
hain ordenamentu eskapu gabekoa),
bukaera batera. Hara noa eta
eznaiz bildurtzen, ez eznaiz
bildurtzen, ez, eznaiz
bildurtzen, ez, eznaiz
bildurtzen, ez,
Dena doa eztenaren bidean,
eta egun batean ezer ezta izanen, ezpada
ezer eztena. Ez, Bai. Ni naiz naizena,
eznaiz ezer ezpada
naizena, ez, izanen eznaizena.
Eta hau da, bai eta ez, orain eta beti eta lehen,
nik diodana,
eznaizena eta
isiltzen dudana.
Nire pentsamentuen graziaz eta birtutez.
Bai. Naizena. Diodana,

Bai, esaten asiz gero, poetak ere lelokeri politak asmau oi ditue. Zer esanari su emotearren askotan, ez egia dalako, ez barruan ori siñisten dabelako, Aizeak bereak egiten ditu osto igerraz.

MIKEL ZABATE LEJARRAGA (1933-1979)

Lezama'n jaioa, 1933-3-6'an. Gaztetatik umore oneko• ta liburu zale, Bilbo'n osotu zituen aparejadore ikasketak, baita gurraxiz eskintza eukan munduaren barne zisku ta ezkutuneakaz konturatu be. Etzan ori bere deia. Ta munduari agur egiñik, 21 urtedun, Derio'n sartu zan eleiz-gizon izateko. Abadetza, meza barria, gurasoen eta bere poza... Ondoren, urte batzuetan, Gerena erritxoan daukagu arima-zaintzan. G:ro, Derio'n, Deustu'ko Izkuntz-eskolan... Nainun eta no'znai urduri ta langille,, erakusten eta idazten.

Idazle oparoa, euskeraz eta erderaz. «Karmel» eta «Anaitasuna»-n idaztcn dau geienik, filosofi ikasten ziarduala asita. Liburu mordoa agiñik; ona batzuk: 1) *Gure Meza Deuna*, 1960'gn. argitaratua izan arren, FilosoEa ikasten ebillela, Pio Parsch'ek idatzia euskerara biurtu eban: ona etorri jatan bein, argitara emon eurretik, nik gain-begiratu bat emotea nai ebala-ta; 2) *Gure Sabaziño Egintza* (Bilbo, 1967); 3) *Meza Liburu txikia* (Bilbo, 1968); 4) *Bizkaiko euska' Idazleak* (Bilbo, 1970); 5) *Haurgintza minetan* (Zarautz, 1972); 6) *Euskal Deklinabidea* (Bilbo, 1975); 7) *Ipuin antzeko alegi mingotsak* (Bilbo, 1975); 8) *Euskal Literatu I* (Bilbo, 1977) eta II (Bilbo, 1978); 9) *Higidura berdez* (Donosti, 1977); 10) *Euskal Ortografia* (Bilbo, 1978); 11) *Bizipenen bultzadaz* (.1978), olerki txorta, eta besteak.

Orduan M. Zarate be olerkiri? Eta ez edozelakoa. Euskal senak ikutua zan, idazkeran errikoia, baserritar esaeraz bere idazlanak dotovetzea atsegin jakona ar. Ba'ña gure asaba zaaren penramentuak bertso-rrold:z tajutuak sarri artzea be. Euskeratikor-saras'iña, jakin-gunez aseai orriak, oster, egokiak doguz poesira-l:o. Zarate'k bi-ekian ori, ta bide ortat k dabilkigu serri, bere

oler-ekarriak edertotxo jantzirik. Ona ezaugarritzat emalauko au,
aren neurtitzetan zelai zear atzemonako aza-pinpirin koloretsu
Iez jatzuna. «Iratzarri nahi nuke» deritxo.

••- •
Uda bihotzeko eguzki bero, ,
zemento grisezko bloke zapalkor,
gas pozoitsuaren ke laino mozkor,
sorgin haizearen hauts dantza ero,

motor durrunda... ta zu, egunero
infernua gris hortan, egunero hor
arima grisdun lur pusketa lehor,
zure jaunen robot, baloi, numero...

Iratzarri nahi nuke barnean
lotan daramazun gizon poeta:
gizon aintzidarri eta profeta,

izangokoaren ezerezean
zuregan dagoen gizon epskaldun,
iratzarri zeu ta zeure zeutasun.

Olerkariei geienez kezka darior barne-muin. Kezkaz bizi zan
Zarate. Ba eban zimiko zital bat ozka barruan: euskereari bu-
ruzko batasun kezka. Bera lanean asita laster, Arantzazu'ko Ba-
tzar ostein, banandu egin ziran naikoa euskal idazleak; leen al-
karrekin polito genbiltzanok, ezkerak eta eskumak lez, banandu
gintzazan; danok giñean batu-zaleak, baiña oneik joiazan bide on-
tatik eta areik aretatik, oneik «zuriak» eta areik «gorriak», ge-
roago politikan be egin dogun legez; ots, areik «atxe-zaleak» eta
oneik «ez-zaleak». Bakotxa bere bidetik, jakiña. Oneik arei egoz-
ten errua, eta areik onei. Eta leen polito joian batasunaren apur-
tze onek kezkarazten eban gure zamudiotarra. Zaarra ta barria
buztartu bear ziran, aren eritxiz. *Bizkaiko euskal Idazleak* libu-
rua argitaratzean, onela autortu eban:

«Ola zaar eta ola barri,
gure batasunaren oiñarri».

Norbaitek iragarri eban kezka orrek eratsi ete eban illobira.
Dana dala kezka onen zigorpean bizi izan zan eriotzararte. Aren

irakaskide ta lagun Derio'n uctestan izandeko Ander Manterola'k au diño^ku: «Udako Euskal Ikastaroan parte oso garrantzitsua izan dau Mikel'ek. Ni bultzagille izan naz. Eta bera langille. Lehenengo urtetik eta geiago irakasle izan da. B'on artean eratu ditugu ainbeste programa. Baita metodogia bera ere. Euskeraren erazoan, naiz eta dan-danean bat etorri ez, sakonean bai. B'ok oso kezkatuta egon gara euskeraren etorkizunari begira. Euskerak bizi egin behar dau, ta batu egin bebar da, baiña ez biziaren kontra. Etenik ez izate ori izan da bion oiñarri bardiña».

Au be esatea egoki dala deritxat, neuk eta ez gitxik experientxiz somatua: mee, sentikor, eten-erreza dala. Ez neuskio iñori bildurrik sortu nai, alan be bai au adierazo: cuskal idazle ta olerkari geitxo doguz zentzun gitxitxoaz galduak. Zure galpena be, Zarate, edo orretakoa deritxat. Egiña, baiña, egiñik dago, eta ezkutuaren aurrean guk burua makurtzea besterik ez dogu. Eta samintasun aundiz, Lizardi'k beiñola, bere amama zanaren illeta-egunean lez, esan bearko:

«Agur, adiskide,
Egun aundirarte».

OLERKI-LIBURU BI

Elebarri, nobela ta saioen artean, poesi-liburu oi itxi dauskuz: 1) *Hgidura berdez* (Conosti, 1977), eta *Bizipenen bultzadaz* (Bilbao, 1978). Lenengoak 107 orr'alde daukaz eta Gipuzkoako Aurrezki Kutxa Probintzialak argitaratu eutsan, 1976 urtean«Ciudad de Irun» deituriko Literatura Sariaren rabazle izan z:lako. Bigarrenak 69 orrialde ditu ta Durango'ko Leopoldo Zugaza'k, Bizkaiko Aurrezki Kutxa'ren Kultur ekintzaren laguntzaz, argitaratua da.

Li'u zati ditu lenengo liburuak: «Gelan», Baserrian eta «Hirian».

Olerkaria batetik bat bere lantolan dago, gelan; itz lauz naikoa idatzi d;u, ez ostera itz neurtzu, eta osotu nai leukez olerkiak be. Ea-dau ort'rako goi-amasa, ba-dau gaitasunik, eta bertsoak idazten asi da, olermiñak eraginda, aberria ta euskera jazo-teko, ede:tzeko, olerki-lan arin eztiak eioten asi da,

Elestian, ain zuzen be, mituak eta jakintsuen errazoik:tak baiño lenago izan ziran poetak, olerkariak, bertsolariak. Homero' ren Iliasenak eta Odisenak ezi ta moldatu eben batez be grezi-tarren arimea, bizitza ta oiturazko jokabidea. Antigona'ren aoan jarri oi da esaera an: «Ederra litzakit iltea, onan eg'n ezker»,

Zarate'k onela pintatzen dau bere gela: «Numenaren ingu-ma, / isilaren atsegin, / silaren atsegin, / mahai, kburu, luma..., / eta anitz zeregin».

Olantxe diardu abeska, euskera batuari, bakartadeari, ezor-duen erdimiñari, barne eragiñaren etorriari, rima bako ritmoari, urkulketari, bere bizitzari, larriari, barru daroan kezkarri, eska-rrari, uda-sasiarsi, piñu geigiz inguratutako baserriari. itzaren bi-lla dabillen poetari, Lauaxeta'ri, Lizardi'ri Aresti'ri, uhain barri etsipenduari, Euskal Lliteraturaren arrakeriari...

Sorpen bitxiz apaintzen dau zatiño arin bizkorra.

Baserria aldatzen da gero, gorputzez, irudimenez. Eta zase-rria ta inguruak kantatzen ditu 14 olerki txikitan. Onela dakus iskasbillik bageko baserria: «Ez dago / lehenik / gabeko / orahrk, /eta nik / baserriaren / baso usaia / dut orainaren / muin sustraia».

Eta emen be, baserrian, gauzon muiña, guna dau kantagai: goizeko kantu badin ezbardindua, urdiñaren pozetan txorien kan-tak, pinpilinpauak, amonaren leloaren durundua, il dan jaun mo-rroria, laiñoak, astoa, balizko olaren oiartzuna, amama illak itxi-tako leku utsa, bideko bedarra, ortzadadarraren kolorea, Derio' ko kanposantua, garnjako oilloak.

«Bizipenen bultzadaz» liburuak be iru zati ditu: 1) *Astzeka-bezko bizipenak*; 2) *Atseginezko bizipenak*, eta 3) *Ametsezko bizipenak*.

Gai arrunt eta ez-arruntak darabiltz lezamatar olerkariak, arin ta errez. Ez ditu gaizki ariltzen ideia ta oldozkunak; ezin da'kegu esan, alan be, funts-errai aberats sakona dauanik.

Mikel etzan ari ortakoa; bere idatzi guztietatik agiri danez, sorgin-pitxi antzera, lora-zale geiago dogu gun-zale baiño.

JON GOTZON ETXEBARRIA
(1934-)

Santurtzi'n jaio zan Jon Gotzon 1934-2-7'an. Euskaltzale nekegaitza. Ez ekian euskerea, bsste izkuntza ainbat legeez, jo ta ke ekiñik ikasi egin eban polito. Gaur euskeraz irakasten diardu Gernika'n.

Lenengotan eleiz-karrera egina dozu; gero, ogibide ori bereztat etzala egokia-ta, euskal arloan idazteari ta irakasteari emona dabil, Euskaltzakidikoa da. Asko idatzi dau, bere izenez e'a «Dirauket» izan-ordez idazlanak iz;npetuz. Aldizkariotan beintzat baidituzu bere lanak: «Zeruko Argia», «Karmel», «Olerti», «Jesus'en Biotzaren Deia», «Agur», «Zer» eta abar.

Lan jatorrak, orijinalak eta itzulpenak ditu. Jatorren artean ona batzuk:

- *Gurutz bidea* (1966).
- *Maitale galdua* (1966).
- *Lo ta amets* (1967).
- *Basoko Loreak* (1967).
- *Euskal Iztegi laburra* (1966).
- *Batikano Il-garren Batzarraren agiriak* (1966-67).
Eta gaiñerakoak.

Dakizan izkuntzetatik, gerkerak ta latiña, garantsitsuak dira eta eurotatik batez be zenbait itzulpen egin dauskuz. Ona batzuk:

- *ChaHes Perrault'en ipuiñak* (1965),
- "—" *Martial'en Ziri-bertsoak* (1965).
- *Phedro'ren Alegiak* (1965-66).
- *Bakat-autuak*, Lope de Vega'ren «Soliloquios divinos» (1966).
- *Patima'ko Ama B'rjiña ta umeak* (1966).
- *Liturji-goratzarreak* (1966).
- *Esopo'ren Alegiak* (1967).
- *Catalunya'ko Olerkariak* (1967).
- *Bidaztien aterpea* (1968),

Bilbo'n San Anfon eleizako Dotriña alkarteak lagunduta, argitaratu ebazan lan guztiok. Eta laguntasunak adorea sartzen dausku, beraz santurtzarr'a'k euskeraz jabetu zanetik gero, eskuan idazkortza ta egunero euskal lerroren bat.

Artutako bidean lanari ekiteko goralpenik bear ez dauan arren, izan ditu olako txaloak bere argitalpenak dirala-ta. Ona bat, zintzotasunaren ziñaldari dalako,. *Basoko Loreak* argitaratzean, Izurtza'ko seme Nikolas Altzola'k «Egan»-en egin eutsona:

«Liburu egokia da —idazten dau— *Basoko Loreak* olerki-liburuxo au. Adikortasun-gozo eta baketsu baten eztitasuna ikusi lekeala dirudi, oLrkietm. Bizitza, Itxaropena, Izadia ta Gizartea..., olerkariaren begiekaz ikusten dauz, edentasunagaz maitemin utsa dagoan benetako olerkariaren ikusmen zintzoagaz. Kirmentasun onek dakartso J. A. Etxebarria'ri egiazko mailla bat, eta bide onetatik jarraitzeak eruango dau literatura gaietan berez berez errezak ez diran jomuga aundietara».

Euzko-mutillak, mendigoizale;	Eusko-apaizak, fede-ereille;
euzko-neskatxak, dantzari;	euzko-praillak, ikastun
euzko-gizonak, langille zintzo;	zorrotz ta sakon. Euskaltzaleak,
euzko-andrak, etxe-euslari.	euzko-abendaren lagun.

Euzko-itsaso, lur, mendi, basoak.
lengo, oraingo ta geroko
euskaldun danak, biotz-erdian
josi zaituet betiko.

Orain, bere emazte ta seme-alabakaz bizi ta irakasle dalarik, «Excerpta» deritxo aldizkari txiki bat ateraten dau bere kasa, niretzat (illero bialtzen bai daust), oso interesantea, gerkar eta latindarren autore 'ta lanez beterik. Oraintxe esku artera jausi jatan 35'garren zenbakia, aurtengo (1989) apirileko zenbakian gai oneik datoz:

- Orixe'k idatzitako «*Greko-euskerazko grarnatika-koriparaketa*».
- Hesiodo-ren *Teagonia*.
- *San Juan Krisostomo eta paganoen obiturak eta pentsakeya*.

- *Plinio Gaztea* (Eskutitzak).
- *Seneka (De brevitae viiae)*.
- *Definitiones, etymologiae, explicatones a Sancti Augustini scriptis depromptae*.
- *Definitiones etymologiae^ explicatones e Sancti Jeronomi Epistolis depromptae*.
- *Grezia'ko Mitologia*.
- *Klitemnestra eta Homero'ren «Iliada» eta «Odisea» zatiak*.

Ez, Jon Gotzon'i ezin geinkeo ukatu egiazko langille ta eus-kakzale danik. Itz utsak ez, egiñenak bear dira.

JON LOPATEGI LAUZIRIKA (1934-)

Muxika'n jaio zan 1934-3-17'an. Lenengo ikasteak bere errian osotu ondoren, Tolosa'ko Sakramentinuetan Filosofia ta onen in-guruko gaiak egin zituan,

Bertsolari errimea dogu, Biakaiko txapeldun 1962'an eta 1964'an izanik.

Larrea'ko «Karmel» eta «01erti»-n naikao idatzi dau, geienez bertsotan.

Urteetan diardu Ikastoletako neska-mutillai bertsogintza era-kusten.

Ona lau koplak oneik zelako neurtizlari dogun jakin daizun. «Areatza'ko Kanpaia» dau kantagai:

Goizian goizik, egun sentiak
ibarra margotutian,
txirulia ta kukurrukuak
alkari erantzutian,
Ariatza'ko kanpaia zoli
entzun oi da jardunean,
oiartzen ona atera nairik
ariatzarren barnian.

Egun erdiko eguzkopian
nekazaria urduri,
izerdi truke arnari billa
soloaren merkatari;
Ariatza'ko kanpai doiñuak
zer dakar barrien barri?
Gorputzarentzat atsedena ta
gogoari eragingarri.

Illunabarra... Betidaniko
gau t'egunaren auzia;
jabetu nairik dator illuna,
bizi guraz doa argia.
Ariatza'ko langille danak
Ariatza'rantz bidia...
Kanpaiak dager guztientzako
Jaungoikoaren neurria.

Asarraldian jardun oi dozu
gogorkiro trugolari,
zamatutako burdi zar antzo
damotsazu negarrari;
alai aldian ariatzarrak
zeu zaitugu bertsolari...
Zaitetz, Jaunaren aurrion, gure
biozkaden abeslari,

Sotil eta urduri dabilkizu beti bertsolariaren irudimena.

DEUNORO SARDUI ENBEITA **(1934-.)**

Euskal-miñak joa. Edozein arlotan ain zuzen, beti gertu da-
goana, gure gauzen onerako lanean jarduteko. Naiz-ta zer askori
ekin bearra izan beretarrak, aurrera bultz-eragiteko, euskal ardura
izan da bere airdurarik beñena,

Muxika'n jaio zan 1934-1-1'an Areatza auzune ez motelean.
Emen inguruan osotuak d'tu bere lenengo ikasketak, eta gero urte

bi beintzat Seminarioan Gizarte gaiak ika&ten, eta zillegi bekit onezkero, iñor iraintzeko asmo berik, lenago euren len-ikasteak Seminarioan naiz praille. ikastetxeetan burutu ebezanak, leen eta orain, errdak eta erri-arazoak zuzentzen diarduenak dirala. Gaur eguneko ikasleak begie orobat.

Sarri agertzen dira Deunoro'ren lanak, prosaz eta bertsoz, «Karmel», «Olerti», Zornotza'ko «Zirimiri», «Zeruko Argia», «Anaitasuna», «Brisas Guerniquesas» eta alakoetan. Bizkai-Ban-kuko euskal boletiñean be ba-daukazuz beronen idatziak. Nik ba-daukat, brak itxita, bere bizitzaz osoturiko elebarri txukun bat bere.

Ogetamar urte dirala, 1959'an sortu neban *Olerti*, eta lenengo zenbakian datoz E. Erkiaga, Dirauket, L. Arteaga, Laspiur, Gurbindo, Aurraitz, L. Muxika, G. Manterola, G. Aresti eta besteen poesiak; baiña atari-atarian lenengo datorrena Sardui-Enbe!ta'tar Deunoro'ren «Baratz bikaiña» dozu, Ona berau:

Sortzez Garbia! Abesten zaitu
Izadi osoak...
Sortzez Garbia! oiartzeun gure
biotz-aoak...
Oiartzun gure negar-malkoak...

Kimu ernebarri batentzatsotilla da benetan.

BARATZ BIKAIÑA

Lore itxusirik ez dau eusko-baratzak,
Danak dira ederrak, guztiak aratzak.
Ai, ni ba'nintz erlea! Krabelin jororik
Nun billatu? Ez bai da, iñun be, obarik.

Zorapenezko ilcusmen! Txoriak txioka,
Ipar emea jostari lorakaz zibuka,
Egun-izarrak bigun, musu ta lazta'nka:
Ainbat edertasunek sor eta Ior nauka!

Noian, bada, ikus-min, oki-sor loraz lora.
K-anta ozena danak dakarste gogora...
Bat yat, baiña, txit eder. Loraren bikaiña!
Pipil zuri bai zara, beste iñor ez aiña!

Adi naukazu, aurrez, begi biak zuri:
Ederraren goi-maillan nai zaitut ikusi.
Ez naz bekaitz-zimikoz, ezta be negarti,
Oroen gaiñez betor, zorunez, OLERTI!

SABIN BERASALUZE

(1935-.)

Forua'n jaio zan 1935-1-1'an. Bere errian osotu ebazan len-ikasketak. Gero, Arantzazu'n, lekaide izateko asmoz; baiña ez eban ortik jarraitu, ondoren Bilbo'n ikasiz ekonomiazko Zientziak.

Euskal idazle. «Euzko-Gogoa», «Aranzazu», «Egan» eta «Jakín»en beintzat idatzi dau. Umientzako libuaTxualt eta be, badaukaz, Karlos Bernal Araluze'ren aur-ipuiñak adibidez euskeraztua.

Ipuin onei buruz, zeazki «Pipo, kanejutxo arroa» dala-ta, L. Mitxelena'k «Egan»ren idatzi eban: «Leen baiño obeto eza gutzen ditut orain aur-liburuak, atxeko-akdirala-ta, eta ipui gutxi ikusi ditut, edozein aldetatik begiratuta ere, auek bezalakoak. Ain dira garbi —eta alaz ere ez gexak—, bizi eta garbialc, bai ipuiak eta bai edergarriak. Sabin Berasaluze'k ederki eman ditu euskeraz, alako Bizkai-usai arin eta goxo bat duen gipuzkeraz» (*Egan*, 1956).

1954'an, gerora askorik ondu ez dauanarren, abuztuaren 10'an Zarautz'en eratu zan poesi-leiaketan beronek eskuratu eban lenengo saria, «Sortez Garbia! » eritxon lanarekin. 20 urte bate barik egoan olerkaria. Emen daukazu bera:

SORTZEZ GARBIA!

Lore itxusirik ez dau eusko-baratzak,
Danak ditu ederrak, guztizak aratzak.
Ai, ni ba'nintz erlea! Krabelin joririk
Nun billatu? Ez bai da, iñun be, obarik.

Zorapenezko ikusmen! Txoriak txinka,
Ipar emea jostari lorakaz zibuka,
Egun-izarrak bigun, mosu ta laztanka;
Ainbat edertasunek sor eta lor nauka!

Noian, bada, ikusymín, oi-sor, loraz lora.
Kanta ozena danak dakarste gogora...
Bat yat, baiña, txit eder. Loraren bikaiña!
Pipil zuri bat zara, beste ifior ez aiña!

Adi neukazu, aurrez, begi biak zuri:
Ederraren goi-maillzan nai zaitut ikusi.
Ez naz bekaitz-zimikoz, ezta be negarti.
Oroen gaiñez betor, zorunez, OLERTI!

Leku nebarian jarri neban nik lan bitxi au, aldizkari barria
sortzean, eta begitantzen jatanez merezi ez ebanik ezin lei esan.
Eta aren ondorengoak ari ortakoak doguz.

GOTZON GARITAONANDIA **(1936-1970)**

Abad argi ta langillea, euskal kezkak oso eragiña. UrduJitz'en
jaio zan 1936-7-20'an. Eleiz-gizon izan nairik, Derio'ko Ikaste-
txe nagiisian osotu eban eleiz-karrera guztia. Solube ertzeko Ma-
ñu erritxoan egin eban arimazaintza; biotz-zabaleko ta zerbitzari
leial, erriak benetan maite izan eban. Mungi-aldean eta Bermeo'n
gazte talde autatua bere esanera, naiz mendirako, naiz euskal la-
nerako eta naiz eleiz-arazoetarako beti gertu ta prest. Konturatu
barik etorri jakon gaixo ganorabakoak eroan eban Aitaren al-
tzora 1970-10-15'an.

Euskaltzale jatorra genduan. Ikasle zala, euskera sakondu ta idazten asi zan 1957'an; «Karmel», «Olerti» ta «Zeruko Argia»-n daukazuz aren euskal lanaik. 1967'am «Balendin Uriona» argitaratzen dau, bizkaitar txirringulariaren bizitza, Arenasa'tar Josu'k eta Enbeita'tar Abel'ek lagunduta idatzia., 136 orrialdeko liburua, Bilboko Graficas Bilbao'n argitara emona.

Itzulpenak egin euskuzan, «Errien Aurrerakuntza» edo Paul VI'garren Aita Santuaren «Populorum Progressio», eta italiar idazle ospetu Papini'ren liburuxka bat, «Karmel»-en zatika argitaratua.

Olerkigintzan be jarduna;; «Karmel»-en eta «Olerti»-n baidatoz batzuk. Ona Bermeo'ko arrantzale «Sukarri» taldeari, Dakar'erako joan-etorrian abesteko, atera eutson zazpi aapaldiko au:

Kai aldeko egal baten
abesti au entzun neban,
Gazte bat zan, bermeotarra.

Guzi Altsuan sorkarietan
goren alata.
Izaki oro, zerua oso
zeru aratza...
Zerua oro Zuregan datza,

Begi samiñok zuzendutzean
ortzi garbira,
Orban gabea, ikusten zaitut
neri begira,
ikusten zaitut ernai adira...

Iguzki antzo darizu ugari
usai ta lurrun...
Ezin biotzak bizia jasan
Zugandik urrun...
Bizia jasan ezin nik iñun,

Soiñean dezun apaingarria
zeru urdiña...
Ezpain samurren irri lorea,
itzal eziña...
Irri lorea, maitasun-miña...

Begi erlantzez dargizu, Ama,
biotz illuna...
Esku zuriok dixurte nunai
Garbitasuna.
Dixurte nunaj maitetasuna...

Jaungoiko-esku miragarrien
edertasuna.
Erbestetuon arantz-biotzen
leguntasuna...
Arantz-biotzen biguintasuna,

Aurpegi orren iruditahun
eder gardenal
Irauli dakust Jainko-grazia
ta zoramena...
Jainko-garazi, indar, almena..

LUIS AROSTEGI
(1939-)

Olerkia extasis bat ei da. Leun edo zakar dana, oizko bizi-eratik gorago garoazana, goragoko izate batera jasoten oi dauana. Edertasunak dagi ori, ta olerkia ederraren zantzu b'zia dozu, cz jako moz u bear bere goi-indar berezi-berezia, gar bero ta goraldi aintzatsua. Olerki, poesi bat idatzi, irakurri naiz entzutean, arimea indarka, gora naiez dagoala begitanduten jaku; neurtitz bat, estrofa bat naiz bertso giar bat aztertzen edo-ta ausnartzen gagozanean, zerbait jazoten jaku itzez adierazo ezin daikeguna.

Beste gauza batzuetan be ikus gengike au. Mendh'a joanik, adibidez, or pagadi itsua igarotean, gorosti erdi-igar bat begien aurrean: orri barik, adar geienak ustel, ezpalez beterik sustraiak agirian. Illik ez ete? Baiña ez, ez dago ilda: ezker-aldera or k'mu joria gorantz naian. Oraindik bizi da gorostia. Bir-loratua geratzen jat laguna. Zer jaso jako? Gaiñez egin dautsu arimeak. Ezin dau itzik atera. Aren zor-aldia, luzaroko zor-aldia... Ez'n dot aurrera eroan...

Gizasemea.—Mungia ta Plentzi bitartean dagon Gatika erri-txoan jaio zan Luis Arostegi Ganboa, karmeldarra, 1939'ko ur-tarrillarenn 21'an. Ikas-zaletasunak joa gazte-gaztetatik, eta eleiz-deia somatuz barruan, Zornotzan lenengo ra g;io Nafarruako Billa-frankan osotu zituan bere leen-ikasketak. Gero, Larrean egin eban bere karmeldar orofesa 1956'an. Jarraian, giza-ikas urte bat Mar-kiña'n egiñik, Filosofi ta onen inguruko asi-masiak Gasteiz'en burutu zituan, iru urtez.

Buruz argia ta zentzunez errotsu etorrelako, nagusiak Erro-ma'ra bialdu eben 1960'an. Emen ikasten dau Teologia bost ar-tetan, 1964'an meza barria abestu ta ondoren Teologian Lizenziatu titulua jadetxirik. 1965'an, Larrea'n egotaldi laburra egin ondo-ren, Panama'ra doa. emen Erlijiñoen Edestia ta Teologia eraku-tsirik Ikasgu Katolikuan, ooor-ald'et^n batez be, Ipar-amerik<iri, ingelera ikasten, egotaldi politak egiñaz.

Kultura sakonagoa jadetsi gurarik, 1967'an Milan'era doa Fi-losofia ikasten, eta Jesus'en Biotzaren Unibertsitatean artu eban IrakiV.c (Doktor) titulua Filosofian. Orrez gaiñera izkuntzak

ere ikasi zituan, lenengo (esan dogu) inglesa Ipar-Amerikan, eta gero Austrian aleman eta Mptekarlon frantsesa. 1973'tik aurrera Iruña'n dau kagu karmeldar gazteai irakasten, aldi berean ango Teologi Ikasgu nagusian Erlejiño Filosofia be emonik.

Azken urteotan emen Zornotza'ko «Karmelo» Ikastetxean, beti gogotsu, irakatsi izan dautse bertoko gazteai, eukereari dagokion lekua eskiñiaz. 1975-1981 bitartean bertoko nagusitza egin eban, eta sei urtetan, 1981-1987 Probintzi Kontseilluko lan-kide. 1987'ko karmeldar Batzar nagusian euskal Probintziko nagusi aukeratua izan zan.

Idazle ugaria, euskeraz eta erderaz.. Ainbat lan daukaz euskeraz «Karmel»-en eta «01erti»-n. Erderaz, Madrid'eko «Revistn de Espiritualidad» deritxonean idazten dau geien batean.

Olerkari.—Ikasi ta irakatsi ezta, egi-egiaz, modurik egokiena olerkigintzari ekiteko. Orretan 'ari danak nai ta naiez bere izatearen barrenengo zokoan gorde ta bakar-giroaren leuna izan bear dau. Kanpotiko ixil-laguntza barik nekez arrotuko dau sustraizko neurtitz-lan bat, benetako poesi-kopla danik. Txori illaren egaz nimiñoa bai, ez ostera poesirik.

Arostegi ezta egazkada txikiz naikotzekoa. Garaiagoak opa ditu, eta orretan alegindu oi jaku. An eta emen ikasketa gogor artean bizi arren, Markiña'n e'aterako, ikasle zala, izenez eta idatziz maite eban Virgilio ta aren olerkiak ikasi ta aztertzen ebazan. Geroztik, barriz, zintzo saiatu izan da, al izanik beintzat, euskal olerkigintzan. Panama'tik zala, Ipar-Amerika, Kolonbia ta Guatemala'tik ebillela polito ekin eutson bere barne-deiko Ianari. Naizta geroago argitara emon, orduko sorpenak ditu «Poema amaitu ba-koak» deitutako olerki liburuxkan datozanak. Pitxi eder bezela, aldean erabilli zituan eurok.

Urteak igarota gero, Milan'en aurkitzen zala, bidaiez bota eustan olerki mordo bat nik argitaratu neg'ozan. Erderaz egozan, eta nik sartu nai ez erdel argitalpenetan. Au idatzi neutson: nai ba'eban neuk itzuliko nebazala euskerara, ta argkaratu. Enskc-az Tarri neutsozan, bada, eta «Po?mas inacabados - oPema amai.tu hi-koak» liburua argitaldu. 39 olerki daukaz. Kolonbia'n, ango zelaiak dakaz gogora; Guatemalan Solala, Mexiko'n Guadalupe, Dallas'en ango zingira 1965'an, Dilley Texas'en...

Bultzian dabil au ikusten dau tren-barru ariñetik:

Begiak eta eskuak, jasorik,
agurka ezkututzen diranean,
tximistargi-abeak gelditzen dira
izpar-izuak eroan eta itxiaz,
eta bide bakarra erakutsiaz.

Txirrinka ta bideak
geratzen dira piper.

Ez dirudi zuzen min-aztea,
eroan eziña baita begi-agurra.
Baifia agur eiñ bear maitatzeko,
begirada ixillez jarraitu bear
tximistargi-abeen igarotea.

Bedar jaikien arteko bidoiak
itzuli bageko joana iragarten.

Tximistargi-abeak bakar-bakarrik
joan eta etorriekin
eta bularrak egapetzen dauanakin
begietatik botzeraiñoko
itxaro-errenkada dabe marratzen.

Onakoxea dozu geienbat Luis Arostegi-ren olerkia. Jario zabal sakonekoa, bai ordukoak eta bai arrezkero asti-uneetan ondu ditunak be: J. Zaitegi'k esan ebanez, egiazko poesia.

Liburutxu orren itzaurrean, au autortu euskun: «Bein baifio geiagotan amaitu nai izan ditut olerki oneik. Bizitz-une dira, oso-oso geureak nai geunkezanak; izate-ondoan, baiña, kimu edo edo erdi adierazo bakarrik egiten jakuzanak. Eurretan onena amaitu bako ori dala deritxat orain; iges doan ori, samatik oratu ezkerro, ilgo lkzatekena. Zeru barri bat eta lur barri batez oiur daragiskuna. Eta, beti be, olerkiak eztira bizitza, bizitz osoa, ezta beraren ardurazkoena be. Doguzan gauzetatik beifiena, ain zuzen, noberak be ozta-oztan daki».

Garai onetan asko idatzi dausku, «Karmel»-en eta «01erti»n bereziki. Azkenengo «01erti»-n oneik emon euskuzan: «Aldiaren nekea», «Askatasun unea», «Urtarrilla», jatorrak; eta itzuliak,

J. H. Newman eta Thomas Merton'en. Eritxi emoteak be eder jakoz, Lauaxeta, Sabin Muniategi ta besteak aztertuaz. Holderlin alemanasen. Aspaldi dabil olerki osoak euskeraz ipiñi nairik.

Txasta egizu, sagar gozo iduri, beste au be, «Askatasun unea»:

Kanta, euri, leun ganean,
kanta zuk, aize,
eta pagoai irribarre eragin,
ardiak ira atean mantzo,
jan edobegitu dagiela.
Kanta askatasun une au
une bat baiño ez da ta...

Kaltebako lagun onak,
adiskidetsu zagoze inguruan.
Ez daustazue barbarik egiten,
zuzmur ta doifiua bakarrik
ixiltasun narean.

Onakoxea da, aundi ta sakon, Arostegi'ren euskal olerkia. Erbestekoen lanak euskarara biurtzea berebiziko ~~ez~~^{er}era jaku nobere sorpenak be gurentasunez jazteko.

Urtarrilla deritxonaren azken estrofa: «Urteak egingo *dau* gero / bere betiko bira, / eta guk negu biotzean / barriri asmauko dogu / urte-birak lortzen ez dauan / itxaropen izenbakoa».

BEGOÑA SARDUI ENBETTA (1939-1981)

Bizitza.—1939'ko azaroaren 24'an jaio zan Areatza-Muxika'n., goizeko 9'tan Itziar'ekin bikia zala. Urrengo egunean ug^hitzatu eben San Bizente parrokian. Bere gurasoak Rufino ta Bingene, Zubipuntakoak. Iru urte gurasoakaz egifiik, zazpigaz Jaunartzea egin arte Bilbo'n bizi zan izeko-osabakaz, an bizj zala, ikasten, Erronda'ko mojen ikasketxera ibiillaz.

Eskolan ibilli zan Areatza'n Petra Etxeandia andreagaz; eskolatik urtenaz Astepe'ko «Textil»-ean asi zan ianean, fabrika au itxi zan arte. Gero Eibar'era neskame, eta Elgoibar'era, emen be Bar Gorbea'n neskametzta egiñik.

Umetan ba-zituaan Begoña'k griña ta zaletasun bereziak: pelota-zale zan, txirringulari trebe eta aurrekulari ez exkasa. Santikurutz jaietan bein Jenara Itxupekoak eta biok pelotan partidua jokatu ta irabazi egin eban. Onelaxe beste askotan be.

Beste aldetik, Begoña'k, amabost-amasei urte ebazala, zaletasun itzela eukan bizikletara; Areatza orduan' bizikleta utsa zan eta sprintetan apostuak egiten ziran, eta iñoiz Begoña jausiz, talia-nea izterretik sartu eta iru aste inguruan, eta ama konturatu barik, gorriak ikusi ebazan, ibilli eziñik eta egoen sartu barik.

Umezain egoalarik, a ta bestea, dantzari eta aurrekugiañen ikusiaz ikusi eban berak be, bere lengusiña Bida Ajarria'rekin batera: nesken aurrekua egiten eban, baiña mutillen moduan. Gero, moja egon zanean be, ilgo zan aurreko urtea.n be, Santikurutz jaietan, ekñ eutson aurrekuari.

Itziar aren bikiak ainbat kontu daukaz, gaztetakoak batez be. Eskola denporan, eskolako lanak egitea, bat ere ez eban gogoko. «Bera olgetan —diño Itziar'ek— eta ni eskolakoak egiten. Urren-go egunean, arin, niri kopietan; eta bein, dibidendoa kopiatu eustan baiña dibisorra egitea aaztu ta... zelakoa artu eban. Petra andrea ona zan jotari, eta jakiten eban Begoña'k artu bear ebazala; ez eutson ardura aundirik».

Ona beste biurrikeri bat anai-arreben artean sarri jazoten dana. «Beste baten —idazten daust Itziar'ek— Karmele egoan ezkontzeko eta etorri zan egun batzuk pasatzera. Karmel'ek, ogeratu orduko, oge azpia, eta osteak, dana bergiratzin eban, eta bein ogean gengoza eta etorri zan, begiratu eban dana eta bakar-gelara joan zan. Begoña orduan, ogepean sartu zan, eta Karmele, etorri zanean, oge gailanean jesarrita keltzerdiak kentzeko asi zan; bata kentzeko, anka lurretik jaso ebanean, Begoña, ogepetik, bestetik ebatu eutson eta Karmele'ren txilioak eta arrapaladak eskilarak beera, ez eukien azkeirik. Ama ta danak, gora, zer gertatzen ete zan... eta'nun ikusten dodan Begoña ogepetik urtetan».

Benetan alaia zala, goi-deiak eragiñik, moja joatea erabagi eban, eta joan orduko, Santikurutz jaietan, aurreku bat eskiñi eutson auzoko lagun bati, agur moduan eta beretzat; axe izan zan aren azkenengo aurrekua. Ba-eukan senargaia, baiña bera emen itxita Zumarraga'ko Mertzedekomentura joan zan 1961.'ko Martiaren 21'an. Urte bi ta erdi egin ebazan an azi ta ezi; andik ondoren Santoña'ra, Militar Patronato'ra, militar semeen egoitzera. «Ln Roja» deitzen eutsen an. Zergaitik? Beña'ri amak katia guztiak euskeraz idazten eut?ozan eta euskeraz etozanez nagusiak ezin ulertu.

Zelako istilluak! Erderaz idazteko esanaz idatzi eutson amari, eta amak erantzun: «Ez ekiala berak erderarik eta erderaz idatziko eutsozala ordurarteko moduan karta guztiak». Au ikus'tik, baimena emon eutscen kartak euskeraz artzeko.

Santoña'tik Egea de los Caballeros'era; emen urte bi egon ondoren,Plazentzia'n iru bat illabete iagrotakoan, 1969'an Eibar'-era, Zaarren egoitzera, emen emonik azkenengo amabi urteak. 1981'ko azaroaren 7'an il zan Astepe'n, Zornotza'n, amalau urtekin lan egin eban lantegiaren ondoan, auto-ixtripuz; berarekin baita il zan Sorkunde bere moja laguna, Dima'ko Indusikoa.

Itziar, Begoña'ren bikia, 1965'an Oar-Arteta'r Anasegaz ezkondu ta bere jaiotetxean bizi da. Lau seme-alaba izan ditu, Josu Xaber, Jon Ander, Igor ta Maider. Senarra ta seme bi (Josu Xaber eta Igor) il jakozan, oneik be ezbearrean.

Olerkari.—Lasterka do?n urak gai asko daroaz zirimol, era berean giza-odolak be; besteak beste, bertsotarako trebetasuna zerbait beintzat odolean datorrela ezin daukegu uka. Enbeitarrak, gkxi-asko, danak ditugu bertsolari.

Moja joanda gero, Santoña'tik zoriondu nai izan eban bere aizta -bdkia. Amar zortziko naigus'ko dira. «Santander»-tik titulupean «Zeruko Argia»-k argitaldu ebana. Bigarren estrofan bien bateo eguna dakar gogora, au esanik:

Miren Itziar eta Begofia
zinuezan aukertu,
izen onekin eleizaldian
ginduezanbateatu.

Gero ikastolara, baiña ikasteko «pixkat alperrak» diño. Lorei-
llaren 22 aurkeratu eben lenengoz Jaunartzeko. Osox dotore
jantzi ziran. Olerkariak onela:

Bilbo aldian egon leiteken
jostun onenak egiña,
gure aitamak dotore jazten
egin eben alegiña.

Ondoren, urteak irauliz, lekaime Zumarraga'ra; ango urteak
eta Santoña'koak, alai ta langille igaroak. Gazte da, baifia giza-
urteak bizkor doaz, eta Begoñak onan gogorazten bere bikiari:

Eguzki argia illunduteko
eguna da etorriko
illargi eta izar ederrak
ez dira, Itziar, betiko,

1960'tik 1972'ra unez une diardz bertsotan. Familiko eta eza-
gumai batez be zorionak emoten; ez da nekatzen orretan. Eibar'ko
Zaarren jaian arildu eban au:

Gorputz ta arima bat egiñikan
hemen gara gaur aurkkzen,
gure Zaar danok merezi daben
jai eder oneek ospatzen.
Mundu ontako egunak laister
danontzat dira pasatzen;
onen ondoren, zer dago, Jauna?
sarritan dogu galdetzen.

Nola gazte izan, ala zartzaro,
nola bizitza ala hil;
esaera zar onen barruan
gizon izakera dabil.
Azken urte ontan, maitasunean,
jokatu dezagun abil,
azken saritzat zeru ederra
guretzako izan dedin,

Era ontakoak ditu ainbat koplak eder, zarnai gairiz josiak, beti pozkor, beti bizi; jai bat, moja bat goratuz, urtebetze bat gai duala. Areatza goratzen dau, Zumarraga, Santoña, Eibar goratzen dau. Eta orretan ekiola, guk nai baiño leen, Jaunak eroan euskun berera,

FERMIN IRAOLAGOITIA MENDIBE
(1940-.....)

Askok gaur, tamalez, aintzat artu nai ezta be, Euskalerriko apaiztegi ta prailletegiak, beste ikasguak ez lakoxe ona egin eutsoen gure izkuntzari; or doguz lekuko, orain Euzko Jaurlaritzan, Foru-Aldundiuetan eta abar, zer-edo-zeren kargudun diranak —asi kontetan! — ia geien-geienak olako eleiz-ikastetxeetan azi, ezi te es kolatuak dira. Lorategi orreitatik erne ta urtenak dira gaur-egun zerbait diran euskal idazle ta olerkariak.

Gero, oneitatik be, bizitzearen eskabidez, gaztetako ernemin berezkoaori kasu larregi egin ezta be, or daukagu gauzea. Aita Fermin, pasiotarra, orreitako bat dozu. Olerkari, ain zuzen. 1964'-garren urterantza, Urretxua'n, Pasiotar okasle gazteak «Laiaketan» eritxon barne-aldizaria ateraten eben, lan sakon biziz mamindua ta azalez ederto apaindua. Itz-lauz eta bertsoz saiatzen ziran gazte areik.

Etxebarría'koa dogu Aita Fermin, an bai zan jaio 1940-4-18'an, Aspaldiko urteetan Euba'n bizi da, eta azken urteotan «Lauaxeta» ikastolako oizko zuzendari. Bere bizia olerkitsu izanik be, olerki-gintzarako gaur eztau astirik. Gaztetan 'bai, osterá. Garai atan ondutako neurtitzez iru bat ingurrazti daukaz argitaratzeko. Emen damotzudan au «Laiaketan» 13'garren zenbakitik artua dozu.

G A X O R I K ! !

—Neure lengusuari,
Adiskide opari,
Praille-karrera amaitzean
Gaxoak jota ikustean—.

Gaztetasun-giñezka,
Ta ezer ez bakarrik,
Gaxoak jota nauka...
Ez dago arkamenik
Gaztea izanagaitik.

Arerio baltzak ots
Begien aurrean...
Ikusten aut, eriotz,
Itai-zorrotz,
Ba-ator niregan.

Guxtiz auldduta,
Indargabetuta;
Prest naukak
Maitasun-egotan
Egiteko egan.

Eriotz-sega! !
Ator nai dokanean.
Ogei ta lau urte,
Ez yoat besterikan.
Ator, ator, nai dokanean
Obe ainbat eta lenago izan.

Garaipan bille nabilk.
y\tor, ire billa nabilk.
Zartzaroan ez daukak
Nigan zer mozturi.
Biziten ikasi
Aurretik,
Ezer erakutsi
Aurretik,
Dagidan ikusi
Aurretik...

Baiben esks asi orduko,
Abadegintza iritxi orduko,
Biotz-burrukan garaipena
Ikusi orduko,
Nekaldiaren aberastasuna
Jaso orduko,

Bizitaixilla,
Biz.tza gaztea, . ' ..
Nekez betea...

Emen aut...
" Iruntsi gurarik,
Larros-bizitza
Zabaldu aurretik,
Maite-egoak
Urten aurretik.

Emen aut.,.
Artu nauk erpe artean...
Iltzer zotiñetan...

Ez j'oat bildurrik. Ez noiak igeska,
Maitasun-garraz Jaunagan oldarka,
Eriotz baltz, azur-uts! !
Emen aut noz joko alboaiij
Makatz zorrotaz eskuan.

Baenki zer dakarkadan!
Negarrak legortu,
Zorionez asetu...

Geriza lezigaroko az,
Lurruna lez ezereztu;
Tximistaren bizkortasunaz
Beste mundura bialdu.

Gogoa poztu yatak barrendik;
Zain nengoan aspalditik...

Zure besoetan, Jauna,
Artizu nire gogoa.

LUIS BARAIAZARRA
(1940-.)

Beti jaku pozgarri literatura barrutian idazle barri baten agerpena, olerkari bada askoz geiago. Eta oraingo au, Luis Baraiazarra, karmeldarra, aurten, edo oraingoz, Eusko Jaurilaritzaren «Lizardi» saria eskuratu dauana dozu. Beraz, naiz-ta leendik be eza-gun-izan, izar dizditsu bat daukagu aurrerantzean gure literatur ortzian. Dakusgun labur berau nor dan eta zer burutu dauan euskal idazle legez.

Mungia ta Sollube azpiko erritxoak ez dira urri ta exkasak euskal idazlez. Ortxe Sollube apiko Meñaka'n jaioa dogu Luis Baraiazarra, 1940'ko epaillaren 17'an. Bere erriko eskoldan osotu zituan, beste edozeiñek lez, leen-ikasketak, gazte argi zolia etorren, eta andik azkar ebillen praille batek, orren sotil Luis ikusirik, karmeldar Ordenarako deia iragarri eutson samur-samur, eta gaztetxoa dei orri erantzunaz ez da egundo damutu izan, beste ainbat damatu izan diran antzera.

Zornotza'n eliz-ikasteak asi, sarbarri urtea Larra'n egin eta Gasteiz eta Begoña'n karrera amaiturik, 1966'ko epaillaren 12'an apaiztu zan Begoña'n. Arrezkero guztian, Larrea'n egin eban ille batzuk kenduta, Markiña'n dago Karmen-elizako arazoe-tan laguntzen eta Mertzedeiko Ikastetxean irakasle,

Bere ikasketak zabalago ta sakonagotu nairik, maisukuntza osotu eban Irun'en, 1971'tik 1972'ra, Eliz-titulua Irun'ga Lasailletarren Ikastetxeao eta Estaduarena Valladolid'en aterarik. Orain-tsu, 1977-78 - 1981-82, Euskal Filologia osatu izan dau. Denporarekin burrukan ibilli bearra dagokio, umetxoei irakasten sei ordu egunero, Deustu'n Filologia ikasten iru ordu ta erdi eta joan-etorrian beste denpora mordo bat emonez, baiña naimen sendoak eziña be garaitu egin oi dausku. Orrelaxe Aita Luis'ek be.

Orrez gaiñ itzaldiak egiten ditu, etxean eta kanpoan; igaz elsate baterako, emen Larrea'n berak aldarrikatu eban Karmen'go Amaren bederatziiurrena. Artikuluak idazten ditu «Zeruko Argia»-n, «Karmel»-en eta «01erti»-n. «Karmel»-en ia zenbaki guztietan idatzn dau, azken urteotan «Arbasoen Lorratzean» izen-pean ainbat lan eskiñi daukuz «euskal ohiturez eta lehenaren

oihartzuna jaso eta adierazi nahairik». Leenago eziketa gaiak erabilli zituen, bizibidez irakasle dalarik, orretan esperientzi pizkat ba-ebala-ta, «01erti»-n olerki politak daukaz, eta «Zeruko Argia»-ra ainbat lan' bialdu ebazan, geienetan Markiñaldeko albisteak. Bilbo Erri Irratiak be izan dau Aita Luis'en laguntza, Markiñaldeko barri-emoille urte batzuetan izan bait zan.

Itzulpenak egin dauskuz, «Kili-kili» komikako arloan. Biata itzuli eban eta argitaratu, Bizkaiko Aurrezki Kutxaren babesean, «Salbabide eta Laguntza», erderaz «Salvamento y Socorrifemo» deritxona. Testu bezela, O.H.O.-ean erabilteko Euskal-Erriaren Kondairarik ez egoala ikusiaz, berak osotu eban, naizta izerditan, lan polita eta «Gero»-k argitaratu eutson iburu bitan, «kimu» saillean. Laburpen bat da berau, baiña orduan egoan utsunea betetera etorren.

Tesiña egitekotan diardu orain: «Bartolome Madariaga'ren euskera ta orain Markiñaldean egiten danaren konparaketa» izango da gaia. Ez da, ba, geldi egoteko gure mañakarra. Euskal Filologian Deustu'ko Unibertsidadetik lizentziadun danez gero, euskal literaturari lotuagi ta kezkatuago bizi jaku.

Olerkari dogu Aita Luis, odolez, izaeraz, etorriz. Senditik dorkio itxura denez doe ori, beronen areba bat be «Karmel»-en ainbat bertso-lan emona dogu-ta.

Urteak dirala asi zan umeentzat poematxoak biribiltzen Gabonetan eta ospakizun berezietan jende aurrean kantatzeko. Benetako poesiak idazten alan be Filologia ikasten ebillela asi jakun. Berak onela: «Hor literatura-gaiak ere aztertzen direnez gero, ia ustegabeen hasi nintzen poesigintzan eta ipuigintzan, baina poesig'intza batez ere. Mikel Zarate zenak bultzatu ninduen. Hura, literatura-antologiaren bat moldatu nahirik edo zebilen eta harako zerbait eskatu niri eta esku-hutsik agertu beharraren zaztadak eta lotsak eragin ninduten menturatzera».

Ordutik asi zan egiaz Musak maitatzen, palagu ta aozurikeri goxoak egiñik asi be, 1980'an «Lauaxeta» sarian esku artzera bizkortu zan, Laukiz'en, eta bigarren geratu jakun; ondoren, Iparragirre'ren mende-urrenean, lenengo saria jaso eban; 1982'an, Ondarru'ko Lore Jokuetan, bigarren saria, eta igazko Markiña'ko Lore Jokuetan irabazle; urte onetan bialdu ebazan lanak toki

geiagcetara be, baiña ez eban saririk eskuratu. Berak onan autor-tzen dausku: «Igazku urtea ez zen ona izan: Euskaltzaindiak bi urtetarik behin amtolatu ohi duen «Arrase-Beitk» poesi-sariketa-ra eta «Donostia Hiria» ipuin-sariketara aurkeztu arren, ez nuen ezer eskuratu».

Baiña aurten «Bakardadeko Bertso Ezpalak» deritxan lanaren bitartez, Eusko Jaurlaritzaren «Lizardi» saria irabazi dausku. Zorionak, olerkari ta anai gisa!

Egitura edo azaleko itxura aldetik, erriari begira egiñak dira, ez gooregi ez beeregi, erdiko senez baiño. Neurriari eta errima"ri, eta barneko igiera edo ritmuari leku zabala emon dautse Aita Baraiazarra'k; danak dagoz ondo neurtuak eta azkenoskidetuak. Eta modu oneri batzuk klasikua deritxe. Nik itandu neutsonean, «zergaitik egin dozu olan?», berak erantzun eustan: «Olerkiak olerki izateko neurria, igiera ta amai errimatua bear ditulako». pentsamentuak eta sentimentuak, ederto; baiña iru doe areik jazten ei dabez dotore giar, oneik. Ba-dakizue, beraz, olerkari askezaleok, errez-zaleok.

Lizardi'ren jarraile izanik be, erri literatuaren bideetatik joan nai dau meñakar olerkari fiñak. Saria eskuratu dautson txorta onetatik geienak bide orretatik, kantari doala, egiñak doguz; batzuk bertsolarien antzera. «Laratz ondoko kopla» izenekoa, adibidez. Erri-poesia, izan be, ez dogu iñoiz albora itxi bar; guk be, ez dakit zergaitik erdi-saiets lagata daukagun arren, munduko literatura zabaleko olerkaririk onenak, azkenean erri-literaturara jo izan dabe euren oldozkun eta b'otz z'rrarak adierazteko. Erri bakotxak, gaiñera, modu berezia dau bere arima azaltzeko. Eta modu orretatik iges eg.ñaz lainoetatik dabillenak utsal-bidez jo-katzen dauala esan bearko.

Nik esanakaitik or zagoz zur, irakurle, zelako olerkari dogun jakin-naian. Nolakoa dan argi dirauskuen bosit-aapaldiok emen dituzu; irakur eta zeuk esan. «Gelan» deritxonetik artuak dira.

«Gela barnean nago ametsez
netire gelatxo txiki txokoan,
horma sendodun kabi batxian
gatzelu honen amets-kokoan
buru-laneko saio hertsian,

Leiho-meharrak kanpoko mugan
laukiek mutu horman zintzilik,
ate itxia bake-jagole
ene lagunak beti ixilik,
irudimena musika-jole.

Toki barnekoi, kabitxo maite,
eguneroko testigu kutun,
bakar-laneko bazter eratsu
batzutan alai bestetan itun,
beti niretzat lagun txeratsu.

Bakardadeko lanegi goxo,
hortxe naukazu poza xurgatzen;
hor egiten dut lana, hor amets;
malkoak ere hortxe txukatzen...

Zure berotan badut nik babes,
gelatxo txiki, horma zaharduna,
zure itzalpean aurrera doa
eguneroko ene jarduna.

Onakoetan sarri agertu oi jatuz izparkeri maltzurak, eta Ba-raizarra'ri be, zera itandu eutsoen saria jaso ebanean, ea bere burua euskal olerkeri ospetsiitariko gaillurrean ikusten eban. Et'a erantzuna; bera karmeldar dala, apaitasunaz jantzia, egi-bidetik dabillena. Bera da dana, sari batgaitik arrotzen ez dana. Berak aurrera jarraituko dau euskera lantzen, euskeraz idazten, euskeraz erakusten... Gure izkuntza, izan be, guztion lan-premiñan aurkitzen baita.

LOKATZETIK BIRSORTUKO DA
{«Lizardi» saria lortu eban olerkia)

Euria, tximista, trumoa,
betoskoz jantzirik da goia;
zeru-zola burrunbadaka,
tximista-geziz grakadaka.
Bestetako oihal nrdina
herio-mehatxuz gordina,
milaka zatitan urratuz
goiak behean hots amorratuz,

Oporraldiko jai-giroan
bero ohi den aro eroan
festa orduko uda-udan
hau tristura! Zer gertatu dan!
ABUZTUAK HOGETASEI
fetxa honi ez jakin nola dei!
Lan eskergaitzaren herentzi
uholde ankerrak irentsi,

Dena ezinaren ezina
ondamendiaren samina
urek dena trumilka bilduz
lur-zintzurretatik amilduz
guztia hautsiz atzaparka
hor zehar utsiz lokatz-marka...
horra tristurazko trixkantz!
Badu honek gerraren antza.

Baina urek ez dute hesirik
ez eta itxitura hertsirik,
indar hezigaitzez oldartsu
abiada zoroan itsu;
bebarruko zokondoetan
lur-orpo sakon ondoetan
baren indarra erakutsiz
bide ertzean negarra utziz.

Noragabe uren ahoan
lokatzezko zurrunbiloan
bizirik jaso dute ama.
Hura zan, baina, hura drama!:
hiru seme eraman ditu,
urak brastadaka txikitu;
berez bizigarri den ura
eraille zakar bihurtu da.

Atzo bare ziren zeharo;
orain, berriz, zoramen aro.
Urak kalera irten dira...
zorigaitzezko kalegira!
errotik dena erauzirik
bere erraiefan egpsirik
zalaparta hprrokarian
sartu da basa-ihauterian.

Aurrera basa-ihauterian
bazterrak utziz miserian.
Ama bat dago han begira
goibel, zulo beltzen erdira
zulo hartan ehortzi baita
berak gehien zuena maita.
«Ez dut hitzik; hortxe da dena»
-lurra seinalatuz—. Hau pena! !

Lurra seinalatuz- Hau pena! !
hamaika bihotzen auhena.
Ondamendi biharamona;
haurrak dardar, tniste amona,
ondakin-zakar multzo itsusi
ezin da besterik ikusi;
horra hor trixkantzaren lorratz,
etorkizuneko ordu garratz! !

Hau etorkizunaren garratz
eta ikuskisunaren narratz!
Euskal bihotza da mingostu
umorezko sena izoztu.
Hoberena lurak irentsi,
baina zuk, Euskadi, ez etxi!
gaurko lana biharko lore
herri batuaren ohore.

Herri batuaren ohore
lanari darion birlore,
lokatzetatik erneko da
Euskal Herri, azpirik gora
itxaropenaren hegotan
izerdi-jario berotan;
oraingo ondamendi larria
geroko poztasun-irria.

JOSEBA IMANOL ETXEITA
(1842-1916)

Euskal literaturan ez dautso Btxeita'ri zoriak irri gozorik erakutsi; bizkaitar idazle galanta izan arren, ez dautsogu ospe geografik emon. Ona'oker bi p'arka eziña. N'k neure *Euskal Literatura* osotzean ez neban bertan sartu, ez dakit zergatik. Nire ondorengo Añamendi'k ez dau aitatzten: lenengoaren utsa bigarrenak be onartu ete? Eta oraingo orietan, Etxeita olerkari polita dalarik be, konturatu barik igesegin eustau lenengotan.

Baiña bego emen, samurkiro, bere gomuta,

Mundaka'n jaio zan Etxeita 1842'ko abenduaren 13'an eta il be bertan il zan 1915'ko epaillaren lenengoan. Nautika ikasketak egin zituan, Eta gero, luzaro, Ameriketara eta Manila'n bizi izan zan, eta azkenez, urte gozoetan, Mundaka'n bere itxas-ertzeko jaurretxeapainean.

Gizaseme atsegiña zan, bere idaztietatik agiri danez. Ur naiz lur, bere garaiiko euskal literaturara giroari jarraituz, ainbat gauza idatzi ebazan euskara errez jatorrean. Baserrira giroa ei darionez aren idatziak. Eta zer zan orduan euskal erria? Habana, Filipinas eta ifoilli izati zan lekuetakoa oiturrari ta gauzai buruz idatziko ete euskun? Eta klerikalotasunik? Upelka, antza danez. Nik, alai be, garai a naiago gaurkoa baiña, une askotik begira.

Orduko egunkari ta aldizkarietan idatzi eban: «Euskald», «Gaungoiko-Zale»^ «La Gaceta del Norte», «Euskal Etnalea» ta «Euskalerriaren Alde»n batez be. Iru liburu argitaratu euskuzan: 1) *Au, ori eta bestea*. (Durango, 1913); Olerki sorta; 2) *Jaioterri Maitia* (Durango, 1910), eta 3) *Josefina* (Durango, 1909), bigarrenez be «Sutindan» liburu sortak, 1982'an argitaratu emona.

Erdel joskerakadak ditularik be, errez-atsegiñez irakurten dogu Etxeita. Biotz aundia erakusten dauku.

Olerkari legez, nik 'beti txalotu izan dot. Eta bere sei {*Bizi bei euskara, Maitetasunak, Maitatasun galduak, Itxasua, Menditarra ta Eskeku*} emon nabazan MEDE'n. Ona *Bizi bei euskara*:

Euskeraz entzun neban jaio nintzanean,
Aniboto mendliaren beko barrenean;
Euskeraz dantautz beti nik orain artean,
eta daukat sartuta neure biotzean.

Beti d'ot guztiz laztan euskera •geuri-a;
nun idoro leiteke berbeta obia?
niretzat izaten da eztizko berbia;
esaten dodanean; Amatxu maitia!

Euskaldunen artean berbeta gozua;
asabak itxitako kutun-kutuntxua;
baita biotzetako pozgarria osua;
esaten dogunean. Neure laztantxua!

Euskera ilgo dala uste dodanean,
zer da jazoten dana nke biotzean?
Ikara ta minbera, arnasa artzan,
Guztiz makalduten naz ni osasunean,

Amatxuk esan eustan, ilgo zan aurrian:
Agur, alaiba Iaztana, laster naz lurpi'an!
Euskeraz otoi egin nite lur 'ganian;
euskeraz nai dot entzun, ilda nagonian.

Ama! —erantzun neutsan— zure lur ganean
belauniko jarrita otoi egitean,
euskeraz diardukot, goiz ta arratsaldean,
bjiok zagozelako nire biotzean.

Euskeraz nai dot ekin pozez ta bakian,
neure naibagietan, zein zorionian,
Biotza sendatzeko miñez dagonian,
iraun bedi betiko gute erri maitian.

Sendatu beite, bada, euskeraz hztana,
amatxuren altzoan ikasi nebana.
Pozgarrizko berbeta maitatzen dodana,
biotz minberatua sendatzen daustana.

Ekin, bada, euskeraz, euskotar rnaitiak,
iartaitu dagiguzan asaben bidiak,
Eribestian eztagoz ekandu obiak,
bake ta pozgarrizko zerutar legiak,

ANTONIO BILBAO MONASTERIO
(1937-...)

Morga'n jaio zan 1937-3-22'an, Ganbe auzunean.

Umetatik ondo ekian euskera, landu eta obetu egiten saiatu jatzu urteetan *zear*. Idazle zurrian, trebetasun aundiz diardua, diardunean. Oraintsu, 1975'an, eskiñi euskun liburu txiki poet bat: «Pentsakizuna»; 114 irrialde eta 571 pentsakizun ditu liburuxka orrek.

Euskaltzaindiko urgazle dozu. Eta «Aranzazu», «Euskera», «Zeruko Argia», «Egan» eta ohako aldizkarietan lankide izan da,

1959'an, Loramendi'ren omenezko jaiak Bedoña'n; ango poesi sariketan, beronek bialdutako «Izar ta Odei» olerkiak dedu-aipamena izan eban.

1962'an eta urrenengoan, «LizardiⁱSaria» berak eroan eban «Irribarre ta lore» olerkiaz. Eta 1964'an, Ondarrua'n Txomin Agirre'ren omenez ospatu zan Lore-Jokoetakoa berak jaso eban.

Ona «Irribarre ta lore» deritxon lanetik zatitxo bat, «Euskera», 347'gn. orrialdean datorrena.

Arimaren arnas bat lez
urteten deust txistuak aotik.

Txistu egingo dot, zeren besterik eztakit:
eztakit ezer be. Maitasuna
zer dan,
zerdan
alegrantzia, errealidadea, egia batez be;
eztaukaala zer eginik esan euste
eta ezin dot sinistu:

Txistu onen doinua galduko da,
edo galtzan doa edo badoa,
Iñoren biotza ikutuko dauanentz eztakit.
Ta iñoren biotzean oibar ez egiteko
alperrik dagit txistu.

Baina bardin da.
 Ezta!
 Batzuetan, oraintxe,
 erantzi nai neukez gauzak
 ikusteko zer dabon barruan.
 Batzuetan, oraintxe, erantzi ñai neuke
 neure soinekoa, edo burua.

AGUSTIN ENBEITA
— KEPA-TXIKI —

Ona beste Bnbeita sandiko olerkari bat, gaztetan lan dotoreak opildu euskuzuna: Agustín Enbeita Areatza-Zabale baserrikoa, Balendin bertsolari bikaiñaren semea. ..

Leen ikasteak bere jaiotz-errian osotn ondoren Foru'n eta Arantzazu'n amaitu ebazan Filosofi ta Teologiari buruzkoak.

Garai artan Aloña'ko aitz-arte panpoxeam azaltzen zan «Jakín» aldizkariaren asi zan idazten, riainoiz berebarne garra eriola bere sorpenetan, bertsoz eta itz-lauz.

Maite eban Larrea —orduan eta gaur— eta iñoiz eroan niogun ara ango ikasle gazteai itzaldiaren bat emoten. Orduan edo, asi jakun nire «Olerti» aldizkarian bere olerkiak .azaltzen. Or dauka-guz beintzat, 1963'garrenearen azkf.nerentzat ak ondutako oler-lan zenitzuindunak. Ona bat «Bost maitasun kopla» deritxona.

I
 Ezkongai ziranean
 maitasunaren izena
 eurakin egoan, ■
 egun aretan biak
 ziran zorionean
 Pitxi eder polita
 eukan neskatzak
 bular gaifian
 dotore iarrita.

Larrosa bat zan

txarmangarria;
 erantzarik eukanik
 etzan konturatzen -
 mutillagan pentsatzen.

Gaur arri-gaztdlu bi
 orra lorra jota.
 Pitxi txarmangarrk,
 , larrosa gorria,
 orri guztiak lurrera eroria
 —, , , ,
 Olaxe da bazitza:
 desengaiñu garratza.

II

Goizaldeko
argi erdi illunak
zem barea urratzean
nora doa ain arin
zeladak zear
nere maitea?
Ar.tzain neska antzera
mendi jantzia daroa,
esku batea.n pegarra
bestean loretxo bat,
zirimiritan diz-diz
oso polito moñoa.
Eguzkiak argi osoa
zabaltzean,
ispillu eder bat dirudi
bere aurpegiak,
ezpainaik litio usaiña,
eztia gorputz osoa,

Artzain neskatoa,
nere baratzean dituzu
nai aiña larrosa;
ordez emaidazu
ur garbi preskoa,
baiña biotzekoa.

III

Arin arin,
l.xukun txukun,
aingeruen pareko,
neskato bat ikusten dut
goizean goizean
iturrita bidean.
Baiña gaur triste doa,
goibel neskatoa.
Ez doa ur billa,
ez lorak biltzen,
ez mitxeleten atzean:

kilikilien bat
nunbait biotzea.

Iturriaren indora
a.ingeru bat ager zen zan
neskatoakin itz egitera.
Uxo bikotxak balira lez
egiten eben itz eta ames.
Aingeruak etzimdin zerukoa
eta neskatoa... lurrekoa.

Baiña gaur triste doa,
goibelneskatoa;
aspalditxoan ez da entzuten
aingeruaren barbaroa.
Gazteak alkarren atzean
kilikiliak biotzean
gaur alai, biar triste
ba-da munduan amaika naste.

IV

Gabaren erdiko
izar begirari
eta marmalari...
Zuen aspaldiko ipuiak,
argMpui ixillak,
ai! ez dira misterio
nere biotzarentzat.
Zuen izketa eta koplak
maitearen aurpegian
ikasi ditut danak.
Gauero naukazue begira
zuen argi dardaraz
nere begiak ase ar.te.
Maiteagan pentsatzearen
zaituet begiratzen,
eta Zuei begira
bera daustazue gogoratzen.
Orregaitik gau ixillean
sarci zaituet begiratzen,

V

Adiskide maite,
negarrez zagoz!
Egizu, bai, negar
ixil illunean.

Adoratzan dogun
maitea iltzean,
ai! pena siku!
biotz erdia
ilten yaku.
Adiskide apal bat

besterik ez nozu,
baiña itxi egidazu
negarrean kguntzen.

Negarrean laguntzen
eta illabi gaiñean
otoi egiten,
eta
malko bat,
lazten bigun bat,
larrosa bat jartzen.
Itxi egid.zu negar egiten.

JABIER AMURIZA ZARRAONAINDIA

(1941-)

Birritan Euskalerriko bertsolari txapeldun izana. Etxano eleizateko Torreburu b:s;txean jaio zan 1941-5-3'an. Gaztetxotan eleiz-deia entzun edo-ta entzun-erasorik, eleiz-ikasketak burutu zituan Derio'ko Seminarioan. Eres-zalea izanik, gaur eleizetan abesten diram ainbat doiñu ta letra, beronek asmautakoak dka. Etxano'n emon eban meza barria, ospetsuki, gero Gizaburuaga, Amoroto eta abar, arima-zaintza egiñik. Gorabera barzuk zirala-ta Zamora'n apaiz-kartzelan egon ziranen artekoa.

Geroztik bertsolaritzara emona dogu. Aboits zoli ederra dan, eta bertsotarako erreztasun eragin oparokoa. Bertsolari jardunez gertaturiko jazoku-n asko daukaz gogoangarri; ona bat gaur liburu bat irakurritz, aurrera datorkidana. Ormaiztegi'n ziarduan bein bertsotan, eta amaitzera joiala, or trena zarata utsean; gogoan eukan agurra itxi ta beste au abestu eban:

«Hau da sustoa hartu dudana,
agurra bota behar-ta,
pentsatzea ere nok liteken
hainbesteko zalaparta!

Bizkai aldean kontatuko dut:
Hura milagro aparta!
Nola bizirik gelditu ginen
trena gainetik pasata».

Olerkari dogu sortzez e'a ikas'iz, bcti ec^er-gai artean murgildua.
Ingurumari ditugun ederrak jaso ta aza'tzen dakiana. Izadiko
eder-liburuz zorutzen dana; barne-muiñari dardar eragiñik, ondar-
ondarrean ain zuzen, poesi jatorra sortzen alegintzen dana.

Itz-neurturi|< asko daukaz or-emenka ereinik. «Olerti» sortu
nebanetik asi zan la/iuntzen. Lenmgo z-nbaki^,n dakar(1959) g-go-
samiña erakusten dauan «Zerbait» poematxoa.

Itun-itunik nago.
Barre baiño gurago
dot negar eitea.
Zerbait dodalakoa
nago aspaldi ontan.
Galdu dot bakea.

Indarrrik ez soiñean:
natzan lo gerizpean,
Ez dot adorerik
ezetarako; guztiz
asperturik yat bizitz
au. Zerbait ba-dot nik.

Miñez daukot biotza,
kemenik barik, otza;
ez dau ezer maite.
Onduko al naz albait
arifien! Baifia... zerbait
ba-dot nik. Zer ete?

Norbere burua ezagutzea, bai eder!, jausirik aurkitzean atan
be. Andik iru urtera beste au bialdu eustan, beste askoren urre-
nez-urren:

N I R E A K

Oso nireak zarielako
maite zaituet biotzez.
Guztiz zuena naz-eta, maite
zaituet odol txit gaztez.

Uitte bi dira Anoeta'ko nor-geiagoko ospatu zala. An nintzan ni ere. Bertan kendu eutsoen lendik buru-egin ekarren txapela. Ekaitz edo truzua urreratzean, beti izan oi zantzu berezia. An be ba-zan olako zerbait: danak ez etozan bat/eta zazpi oalak egiten ebiltzen ortarako: igerten zan. Beraz, punturen baten uts-egin ebala-ta, erauzi eutsoen garai-txapela.

Euskaltzaindiko urgazle da. Asko idatzi dau, «Anaitasuna», «Zeruko Argia», «Argia» eta abar; gaur «Egin»-en irakurri zeinkez bere lanak.

Ba-ditu liburuak be. Ona sail bat:

- *Bai mundu barria* (1971); itzulpena dozu, Aldous Huxley'-ren «Brave new world». Eta beste bat.
 - *Euskal aurrizkiak* (1974).
 - *Menditik mundura*, bertso liburua **(1977V**
 - *Oinak* (1981).
 - *Hizlegi errimatua* (1982).
 - *Zu ere bertsolari* (1982).
 - *Herri eta irri* (1983).
 - *Hil ala bizi*, elebarria (1983).
 - *Orokenderrieta*, elebarria (1984).
- Eta abar.

Azken urteotan, eskola ta ikastoletari, neska-mutikoai bertsolaritza irakasten ibilli jaku. Urduri ta artega, nun-nai ta beti, euskerearen onez.

ABEL MUNIATEGI

(1942-)

Ereño'n munduratu zan 1942-9-30'an. Bertako eskolan osotu ebazan lenengo ikasketak. Deustu'n ikasi eban gero Eskugoa. Gaztetan asi jakun euskeraz idazten, ets «Aranzazu»-n, «Goiz-Argia»-n eta «Karmel»-en agertzen dira bere euskal lanak.

Eusko ekonomi ta kulturari buruzko itzaldiak sarri emon ditu errietan; baita bertsoi-saioetan bertsolariak zuzen-azo ta sutu be ez

gitxitan. Olerkari zelaian be egin daukuz berez artaziak. G. Aresti il ondoren, aren omenez liburuxka bat, gaurko euskal poeten sorpenakaz ornidua, argitaratu zanean, idazti txukun orretan dator Abel Muniategi'ren urrengo lan sentikor au be, «Hil da...» deritxona,

Hil da Gabriel Aresti,	Egun sentian zotinak
borrokari ta amesti.	zurrumbiloan sorginak.
Beste mundura ihes egin du	Goizean goizik mailu hotsa du
bere mailu eta guzti.	Aresti gure harginak.

Eskuan mailu berria	Hargintzan ofizioa
landu nahiaz Harria, :	harrizko afizioa,
Kantauriako itsas ertzean	Harri landutan egin nahirik
gure asabek jarria.	Euskaldun Palazioa.

Trumoi eta hodei beltzak.	Gaur lehertu da lanean,
Nun dira jolas eta dantzak?	Herriaren barrenean,
Zizel ta mailu landu beharra	Euskal Herria borobiltzeko
Harri zaharraren ertzak.	enpeinu ta afanean.

Hil da Gabriel Aresti,
borrokari ta amesti,
bere lurrean bizi ezinik,
mingots, garratz eta ezti.

Bai borrokari bai amesti, il bearra. Au orain, geroa. Ildo arruntez oiñez egin nai ezta, Fichte'k ifioan izatea beronen irritsa zala, eta Heidegger'ek izatea ta beronen al-izateak bat etozala, Erio aurrean, alan be, ixillik bego gizona,

JUAN RAMON MADARIAGA

Begoña'n jaioa; igaz oraindik; ni ere epai-maiko nintzala, Bizkaiko Foru Aldundiaren olerki-dariketean, 1988'an, len-san'a eskuratu ebana, «Imentzioaren pergamuak» lanez eta aurtan, (1989[^] olerkiok liburuxka baten argitaratu dituna.

Egilleak itzaurrean onan: «Liburuak dauzkan ideiak eta uste-gabeak beraz, mork bere gisa aurkitu eta moldatu behar dituzke. Ni ohizko gaietaz mintzo naiz: bizi-az, amodio-az, heriotze-az eta bereziki naturaz, hauek baitira idazlearen odola eta eidola». Gaurko poetak ixil-esan, erdi-adierazo, eta gozotasuna sartu egin bear ei dau, gaiñerakoa irakurleak burutu dagian, irakur-ala gaiaren barneaiño sartu ta olerkiak dauan muiñetik ezti-eztiro akats egiñik.

62 orrialde ditu liburuak, eta 45 olerki, geienak liburtxoak, neke barik irakurri ta miazkatzen diranak. Ona olako bat:

NI BEZAIN GALDURIK

Elurtzan nago galdurik
antsiagarra dizdizari eta
ortzia garbirik.

Belatze bat zarai-zara
ene aurretik hegaldaka;
gibelerat so egin dit
eta abarreketan trebukatu da,

Orain elurretan datza,
tristezi-az mintzatuz,
zuritasun honen zioa ezagutzeke,
ni bezain galdurik.

Gaur, iraillaren 14'an «Eguna» irakurri dot; Ana Santa Kruz'-ek, 25'garren orrialdean, olerki liburu onetaz diardu. Zelan ari ete da olerkaria bere lantxoak ariltzean? Eta J. R. Madariaga'k: «Olerkiak idazteak badu egoera animikoarekiarekin zer-ikusirik, baina nire kasuan, orain plerki triste bat idazten dut, orain olerki alai bat. Ulunabarrak, neguko arratsalde beltzak ez du beti tristezia adierazten, izarrez betetako gau argiak ez du beti maitasuna bururatzen».

Gaztea dogu bilbotar olerkari au. Euskal filogia amaitu barri dau. Eta orain burutan darabillen elburu nagusia, besteak beste,

euskera sakontzea; literatura ikasi eta erakutsi, «Zoriontsu bizi-tzeko gogoa dut —diño—; ikasteko gogoa, autore klasikoak irakurri eta gizakiaren sentikendu zaharrak paperean idazteko irrikaz bizi naiz».

Euskera ona ete olerkigintzarako? Ar gogotan. «Euskara —diño— hizkuntza goxoa da, sentimenduak adierazteko erdara baino egokiagoa. Euskarazko hitz bakoitza musikalitatez beteta dago. Erdarazko olerki bat irakurtzerakoan orohar ulertu behar duzu, oroharreko esanahia jaso behar duzu. Euskaraz, aldiz, hitz bakoitzak gauza asko esaten du hitz batetan esanda, hitz bakoitza musikalitatez jantzia dago. Euskal idazle zeharrak jrakurtzen ari naiz eta uste dut euskara kultoaren oinarrietako bat euskara zaharrean dagoela. Erdi galduak, ahantzi xamarrek dauden hitz eta erroak berreskuratu eta nere olerki paperetan sartu nahi ditut. «Imentzioaren pergamuak'en ikusten da hori».

Dakusgunez, benetako poeta daukagu emen, itxaropenez betea.

JON ENBEITA **(1950-)**

Urte asko ez dirala argitara eban poema liburuari B. Gandiaga'k egin eutson aurkezpena. Asita bereala, onan idazten dau: «Jon Enbeitak landu dituen poemekin aurkitu naiz gaur. Gustora ditut irakurri. Eta ez naiz batere lotsa antologia gisan eratu duen bildumatxo hau zuri aurkezten. Ez da haize handiko. Ez da haize berri edo ez ezaguneko. Herriko eta Uriko haize epel eta maitagarriaren bilada gozo da. Leiho ertzetan, balkoietan zintzilik bi-pergorri xortak ipintzen dituen araje hartatik datorkigu: Muxika-tik. Poemak hementxe dituzu jaiotze urte eta guzti».

Nor dogu, ba, Jon Enibeita? Aita (Balendin Enbeita) eta aitona (Kepa Enbeita Muxika'ko Urretxindorra) bertsolarien seme billoba; B. Enbeita'ren semerik gazteena, bertsolari ta olerkari batera. Muxika-Areatza'n jaioa, Zabale-Ormaetxe baserrian, 1950-3-22'an.

Mutikotik etorren argia, eta len-ikasketak bere erriko eskolak egin ondoren, Foru'n eta Arantzatzu'n bete zituan besteak, komentu biotan irakasle zuur-onak izanik. Ogei urteko zala, komentuko bizitza laga ta sei bat urtez, gitzarra besapean (orduan moda zanez), abeslari ibilli jakun. Gero ezkondu ta Gernika'n bizi da emaztearekin eta Zihara ta Oihane alaba birekin, Bizkaiko Aurrezki Kutxan lan egiten daua.

Olerkari.—Etxeko giroari esker, Enbeitarrak danak izan dira bertsolari. Iru urtegaz bere aitak idatzitako «Jesus'en Bizitza» izeneko antzerki baten artzain jantzita kantatu eban. Zortzi urtegaz, ostera, aitak Ariatza'n sorturiko «Garriko» bertsolari eskolan ber" tsoak idatzi ta abesten zituan. Bederatzi urtegaz plazaratu ta bertsoak oiukatzen ebillen. «Ordutik eta amabi urtera arte, diñosku berak-plazarik plaza ibiili nintzan, aitaren gidarkapean eta, gehienetan, Ireneo Ajuria (ni baino hiru urte zaharragoa) lagun nuela. Hamaika urtegaz Bilbon Bizkaiko bertsolari gazteen txapeldun egin ninduten. Kontrariorik ere ez zen, egia esan. Hamairu urtegaz Arantzazuko Seminariora joan nintzaizuen».

Amasei bat untegaz asi zan olerkiak ontzen, eta luzealc ain zuzen be, amasa aundikoak. Baiña amazpi urteko Foru'n ikasle zala ikastetxe au erre egin zan. Eta «neure guztia, liburu, kuaderno, jantzi..., dena erre zitzaidan. Euren artean neure bertso eta lehenengo olerkiak... Gero, eta nobiziaduaaren azken aldera, metrika barruan... Ondoren, hemeretzi-hogei urtetan olerki askeak egin nituen. Bide berrien bila abiatu nintzan».

1975'an, Mallabi'n, Bizkaiko bertsolari gazteen txapeldun izendatu eban. Ordutik aurrera beste sari batzuk^ «Orixe» saria ta abar izan ditu. Eta guztiok daldgu 1986'an «Euskalerriko Bertsolari Txapelketa Nagusian», Donostia'ko Anoeta'n martxoak 23'an, azken Finalean, goiz eta arratsalde (ni be an nintzan), Jon Enbeitak egi euskun paper bikaiña, ia-ia txapeldun geratzen jakunekoa,

Jon'ek gaztetan, beronen sasoiko bizkaitar bertsolari Amuritza, Lopategi, Sarduita besteak lez, gizatiar ikasketak sakon egifiak ditu eta onek oaikoa na nai dau, geroko jardunerako, naiz bertsogintzari naiz beste edozein gairi oratu. Len-ikasketa sakonak egi-egiaz izan oi dira lagungarri.

Poesigintzari buruz, berak autortzen dau, leri olerkaik luzeagoak egiten zitula, asti geiago ebalako; gero barriz, «dena ardura, ariñeketa», laburrak, flash gisara egiñak. Gandiaga'k egindako itaun bati erantzunez, onela diño Jonek: «Lehen olerki laburrik ez nuen egiten. Lehenegoak, ideien aldetik, kreazinoko lan gehiago dute, ideia gehiago dago olerki bakoitzean, etorriari itxoite eta erantzute gehiago. Oraingoetan, oster, kaptazinoa momentukaoa dela, esan nahi dizut. Bat-baterako burutazino bat dela. Oraingoek ordenazinoko lan gehiago dute, bistarako egoitea-lan gehiago, sarritan erraza eta laburra ez den lana, egia esan».

Olerki-liburu bat dauka Jon'ek, «Inguruareri arduraz» deitua eta «Hordago» argkaletxeak argitara emona, 92 orrialdekoa. Poema motzez eta luzez ornidua.

Ona liburu ortako bi, «Bjratz erd'an» eta «Erlebizkorrak».

BARATZ ERDIAN

Baratz erdian	Nere begiak
lore artean	aske ebiltzan
begira gosez begira	baratz osoan saltari
usain goxotan	begi atzean
murgildutako	nere arima
lore mardulen argira	loreetan ameslari
Lore burutan	zori jorana
irriz ebilen	usain haretan
eguzkiaren diztira,	ase nahiean urduri.

ihitz tantotan olgetan
 Zan ez-zan-ezko
 haize biguna
 kilikilika loretan
 Egun sentiko
 brintzen diztira
 ih'tz tantotan olgetan
 Ihintz tantotan
 olgetan eta
 loretxoekaz berbetan,

Eta beste au, Anoeta'n abestua. Iru bertso eskatzen ziran sei puntu edo geiagokoak gai ontaz: «Ijitu kastako aurtxo bat aurkitu dabe kalean, otzez dardarka ta gosez. Bertsolaria, umetxoa besotan artu ta kantari:

Ene hartxo maitea
ez duzu atsegin.
Kale ertzean hotzik
t.xakurren berdin,
zure ama zer gauzak
ote du eragin?
Bere haurra honela
baztertua zedin,
duzu mila samin,
zaite nigana jin,
egiten dizut zin;
saiatuko naiz ftn
mundua zuretzako
ederra dedin, (bis).

Zuretzat izan nai dut
aita eta galai,
zuri kantuz dagoen
goiz-txori alai;
ma;tez laztan itzazu
lore eta zelai;
haziko zaitut, haurtxo,
sendo eta ernai;
ni nauzu zure kai,
nauzu irrien zai,
nai nuke izan gai,
esan eidazu bai,
ta geiago malkorik
ez dut entzun nai (bis).

Haur txiki bat honela
baztertu beharra,
ama, zintzo batentzat
ez al da larra?
Baina bukatu zaizu
zure eabeharra,
eta jaso egizu
ta zabal bularra,
bizi nahien garra,
eta zure indarra;
ta gero izarra,
bihotzeko haurra;
nik irri egingo diit
zure negarra (bis).

Onez gaiñera, Jonek baditu iru diska be, bat, txikia, bere abestiz ornidua, eta beste'biak, bere aitarekin batera.

AITA LUKI, BERTSOLARI
(1908-.....)

Karmen'go Amak Bizkaia'n jai asko daukaz, eta santutegiak. Jaiak Santurtzi'n, Barakaldo'n, Balmaseda'n eta abar ospatzen dira aundikiro, aurtan egin diran lez. Santutegiak, barriz, praille ta monjenak, Markiña'n, Zaldibar'en. Durango'n, Zornotza'n, Getxo'n, Orduña'n, Begoña' eta abar.

Emen, Larrea'n, beste urteetan baiño gar geiagor ospatu dogula esan bear. Bederatzi-urrena egin zan leenengo, illaren zazpian asita. Goizero, sei t'erdietan, plaza erdian urtenda, Larraraiño, kilometro bat lez, Errosario santua kantatu ta errezatuz etorten giñan Karmen'go elizara. Emen alkar-mesa zazpi-zazpiretan. Julen Urkiza ondarrutar gazteak itzaldia, Andra Maria'ren bizitza ta birtuteak azaldu ta goretsiz. Gure elizeak ezin leitekean geiagor artu."""

Karmen'go Amaren egunean, oster, goiz-goizetik asi zan jentea etorri ta etorri, andik eta emendik, etenbako erTeskadan, txiñurri-kate luze-luzea bai litzan. Mezak ugari goizeko sei t'erdietan asita. Eliz-aurreko zelai zabalean izan zan 12'tako alkar meza. Ez bero ez otz, giro ederra platanupe atsegiñean; gitxitan ikusi dan beste jente, gazte ta zaar, andrazko ta' gizonezko; gizonezkoak batez be, astelena ta lan-eguna zanagaita]c Larraratuak.

Karmen'go Amaren eguna zan. Baiña niri be omena egiten jatan: 50 urte ziran nik Jeenengo meza emon nebanetik. Egun au, beraz, jaitu egin bear zañ, Jainkoarj ta Karmen'go Amari eskerrak emonez eta aurrerantzerako be doai ta mesede barriak eskatuz Alkar mezan, ba, neuk egin neban erdiko, beste seik lagundurik. Mezatan errikantak. Berau astean, Azpillaga bertsolari sakon-leunak, beste urteetan letxe, bere ekiñaldia egin eban, baita erriotoitzaetañ eta azken agurrean. Meza-zuzendari, irakurle ta enparauak ondo. Itzaldia, Julen Urkiza'k. Gure Jaun-artze txit luzea. Neure azken-agurra ta kantak.

Ondoren, ati be beste urteetan lez, jaiari berea emoteko, Zorrotza'ko dantzari-talde cspetsu «Udabarri»-k bere jarduna, ordu bete t'erdian. Umetxo, mutiko ta negusiak oso egoki dantzatu

zkuan konta-ezin-ala artazi, errez eta gaitz, ango ta emengo. Jentea pozarren, ikusi ta txalotu. Eguzkia berotzen asi zan arren, barne-pozak edozer arinduten. Ordu bi t'erdia joanak ziran jentea bazkaltzeaz gogoratu zanean,

Lakaideen bazkaria.—Suur-luze baizen jakin-miñak izan oi gara-ta, ez dozu arrigarri egun orretan karmeldar prailleak zer modutako bazkaria egin eben jakin nai izatea. Ilera luze bitan zutunik, «Zein gozo ta eder dan / anaiak alkartu, / eta danpk batera /Jainkoa goratu» abestu gendun leenengo.

Gero maikoari ekin geuntson. Jan-gale giñan; me2a, itzaldi, kantu, autortegi, Jaun-emote ta gaifietiko lan guztien ondoren, eta berandu, etzan arritzekoa. Danetariko zizka-mizka ta jan-zeeak, edari goxoakaz batera, laster amaitu jakuzan; olako egu-netan oitura dogunez, makaillaoa gero, aragi pizkat, eta mai-azkenak, frutea, ijitubeso, akeita-txola... Txokorrik ez eban iñok erre. Or gure bazkaria.

Orren ostean, baiña, egiten ditugu geureak, bertsoz ta kantuz, soin ta arima, jaiari dagokion poza aitzen emonik. Bertsoz asi ta kantuz amaitu, ba-zan umore onik. Jaiak jai, esan oi dau euskaldunak. Eta guretzat, karmeldarrok dogun jairik eder ospetsue-na izan. Beto, beraz, bertsoak be.

Meza barriko ezteguak ziralarta Aita Luki'k ateratako aapaldi biziak Aita Julen Urkiza ondarrutarrak abestu euskuzan abots zoli gozatsuz. Eta argitaratzea merezi daben ezker, emen doaz, irakurle, zure atsegingarri

«Jai aundi baten, emen,
pozez alkarturik.
Berrogeta amar urte
mezadun dalarik
gaur Aita Santiago
zorunez beterik:
eskertu da Jaunagaz
biotz-biotzetik.

Iru abade doguz,
Santi mutikotan,
Amoroto'n jardunak
parroki lanetan:
Dionisio jauna
ogetako urtetan,
On Nazario lagun
ta gero Iturraran,

Amoroto'n askotan
karmeldar prailleak
urte-zear jaietañ
egiten semoiak
An&i leial batzuk be,
eskale zoliak,
ixuri oi ebezari
euren izerdiak.

Karmeldar azi onak
frutu emon eben:
Santi be umetxo zala
Karmel'ez zaletzen.
Larra'ko ikastetxera
etorri zan ikasten,
karmeldar su goritan
aldioro indartzen.

Larra'ko bost urteak
ezin Santi'k aitzu:
irakasleak ainbat
bear gogoratu.
Batek erdi-erditik
biotza zatitu...
Guretzat santu zana
eben fusilatu.

Mezadun egin arte
beste urte batzuk
ikasten euki eben
karmeldar konbentuk:
Markiña'k ta Gasteiz'ek
Begofia'gaz iruk.
Begoña'n «egin» zana
ospatzen dogu guk.

Jauparien ekintzak
aundkk benetan:
mezea esan eta
aotortza lanetan,
txakur-mutu izan barik
egia aldarrikan,
ikasbidea emon
ona egiñetan.

Azi ta azitokiak
zelakoak diran
frutuak antzekoak
agertuko bertan.
Ainbeste eliz-gizon
Amoroto'n zelan
txikia izanda be
aurki letekezan.

Amazortzi millatik
gora mezetatik
itzaldi ta azalpenak
ez dauke neurririk.
Kantabria ta Araba,
Errioxa aldetik,
Gipuzkoa'n, Bizkaia'n...
zenbat tokitatik!

Jauparien lan ona
gudan be bear zan,
ta Santi prest ebillen
euskal gudaketan;
lanaren sari legez
iru urte kartzeletan:
jaupari lez jarraituz
zintzo ta benetan.

Jaupari batek badau
 beste arazo bat.
 Arazo ori ongarri;
 betiko deritxat:
 «Idaztiak idatzi
 egiren bidetzat.»
 Egillea ilda be, -
 or gerokoentzat.

Eliz-ospakizunak
 norbere izkuntzan
 egitea egoki, -
 bidezko, argitan
 euskaldunok euskeraz
 egin daikeguzan,
 euskerazko idaztiak
 bearrezko ziran.

Abade bearrari
 erantzunik zintzo.
 eliz-gizonen batzuk
 egin dabe asko.
 Lauen bat izan doguz
 Bizkaia'n puntako;
 onein artean dago
 Aita Santiago.

Berrogeta amar uite
 mezadun zarala,
 Gora Karmen'go Arna
 Jainkoaleen dala!
 Mesede danakaitik
 eurai esker-ala:
 gerokoakaz geio
 poztu daizuzala».

Autor daidan, aurrera barik, Aita Luki karmeldarra, Bizkaia'n
 beinzat ondo ezagutua, antxiñatik dogula bertso-saioak egiña. Ba"
 ditu arnasa ta jasa bertsoak biribiltzeko. ..*....

BASILIO PUJANA **(1913-.)**

Zeanuri'ko Zulaibar auzoan jaio zan Basilio Pujana 1913'ko
 zezeillaren 27'an; Beronen aita-amak Emeterio ta Maria Dolores;
 bera izan zan bederatzi neba-arrebatatik seigarrrerta. «Gure etxea
 eta bere lurak -^iño Basili'k— parrokiarenak ziran eta, iru urte
 neukazala, etxea erre egin jakun, anai zarrenak amalau urte euka-
 zala». Zelan sortzen ete jako oni edo ari "bertsotako garra? Pu-
 jana'k onela: «Gure ama bertso-kant'aria izan zan. Kantatzen eus-
 kuzan «Azken Juizioko eguneko» bertsoak, rta bai gerra Eufopea-
 koak bere. Urkiola'tik ekarritakoak, TxirritaM erositakoak. Baita
 Balentin Berriotxoa'renak bere».

Gero plazan jai baten Ziorra ta Ipiñaburu'ko Patxi Beobide izan ziran bera be bizkortu ebenak, Mprroi joan amazazpi urtegaz «Eleuterio Goikoetxea'ren etxera, eta orduan sartu jatan bertso kantatzekb aria. Bizente Etxazarraga, *Zidorra*, Eleuterio Goikoe txea'ren lagun andia zan, eta gaiñera olerkari ta bertsolari umore-tsua. Sarri ibiltan zan Eleuterio zirikatzen, eta bein baten neuk erantzun neutsan».

«Bertso» deitzen jakon Uriarte dimostarraren anai bat. Uriarte bera bertsolari ona zan. Bein, Zeanuri'ko Andra Mari jaietan, Enbeita Kepa'k eta Uriarte'k saio entzungarria egin eben. Onen ondoren, Basilio'k be zer esana euki eban kantari. Ortik aurrera Artetxe ta Pujanabertsolari «errikoi» egin ziran. 1932'an Artea'ko batzokiaren asiera, Sabino'ren anai Luis Arana'k-eta parte arturik, eta andik Jaster Zeanurikoaren inaugura'zea; bezperako gaii-jaietan, Lauaxeta ta Polixene Trabudua iz'ari zirala, kantatu genduan guk, eta urrengo egunean, Kepa Enbeita'k egin eban bertsotan, eta bai bere seme Sabin'ek be.

Gerra ostean, iru urte edo, igaro ebazan Zaragoza aldetik. Eta etxera biurtzerakoan, na'gabaz lotu zan erria pena aunditan ikusiz, Euskaltzaind'a asi zan last?,r b?:r:solari txapelketak antolatzen; esku artu eban Arratia'koan eta txapeldun urten. Urte aretan bertan. Gernika'n beste ainbeste.. Eta jarraian, Bilbo'ko Arenalean, Bizkaiko txapelketea, «bikaiña benetan». An ziran B. Enbeita, Azpillaga, Ormaetxe, Alberdi, Sardui ta Pujana. B. Enbeita txapelirabazle.

Geroztik, leku askotan egin bear izan dau bertsotan, bakarrik eta lagunakaz. «Zeruko Argia»-n eta Iruña'ko «Principe de Vipna»-n datoz beronen bertso-lanak. Kopla libur_u bat dauko, Aita Zabala'k «Ausroa» b'lduman argitara emona, *Egi zalzuek aixetartien* detitxonV 174 orrialde. Liburu ortan datorren «Pe'ntsakizunak» 15 es'rofako lan giarret'k artu ditut bost aapaldi oneik.

Guk euskaldunok ondo dakigu
 idatzirikan dagok
 egi zuzena extala ilgo
 egundo eta iñola.
 Alguztiduna dagoalako
 goiburu bere jagola.
 Alperri etzan egien alde
 ixuri gendun odola,
 gure egia argitan dago
 eta zutunik arbola.

Euskalerria bizirik dago
 indartsu, arnas, irrintzi,
 Pirineoak erdi dirala
 emen gara sei probintzi,
 Mundua mundu dan bitartean
 nai-ta narrua erantzi,
 aide batetik Espaa da
 eta bestetik an Frantzi,
 otso bi oneik aoan dauke
 bafia ezin dabe iruntsi.

Frantzi ta España dira otsoak,
 Euskalerria bildotsa,
 ta otso orreik bildots oneri
 nai dautsie eriotza.
 Kendu nai deutse bere kultura,
 nortasuna ta izkuntza;
 otso bi oneik alkar tiraka
 zatitu dautse gorputza,
 baña gorputza zatitu arren
 osorik dauka biotza.

Urietako sakonetatik
 igon ezkerro mendira,
 sentitzen gara urten dogula
 illunetatik argira.
 Zeinbat obeto gizon guztiak
 konturatuko balira,
 bada bertatik begiratuaz
 izar ta eguzkira,
 Jaungoikoaren argitasunak
 argiago ikusten dira.

*Urrin izarrak, urrin eguzki,
 arago zeru urdiña,
 eta guztiak, baiño arago
 azkenik eztun urriña.*

*Agiri dana eta eztana
 Alguztidunak egiña,
 zer buruauste gizonarentzat
 ori ausnartu eziña^
 aitatu bere ezin egiña
 bere zerbait ezipagifia.*

Oarra.—Basilio'k sarri aitatu oi dau Jose Mari Artetxe Beob'-
 de, biak alkarregaz or-©men bertsotan ibilliak. «Ainbat kantaldi
 —diño Pujana'k— egin gendun gazte denporan. Amaika barre ta
 adar-jote... Nere bertso^burrukarik andienak beragaz egin nituen». Gero,
 gaitz zatar batek jota, abotsa galdu jakon. 1983-1-14'an il
 zan, .69 urtekin. Illeta-mezan Basilio'k abestu eutson azken agurra.

JOSE MARI AZPIRI, OLESKARI
(1929-)

IRU MAILLA

Oindiño bear lez mugatu barik dagoan arren, guztiok ikusten dogu zerbait bardin ez dana olerkari, oleskarj ta bertsolarien artean.

Iru mailla ditugu emen, nik uste; Olerkariak, egiazko olerkariak, goi-goiez dagi egaz; guna ta jantzia oso dotoreak darabiltz alakoak; Bertsolar'ak beeragotik dagi egaz, errikoiago da, taberna ta plazetan botaten ditu bere bat-bateko bertsoak, poetak baiño txalo beroagoak arturik. Baiña or, bien bitartean, badira beste batzuk ez poeta ez bertsolari agertzen jakuzanak. Oneik niretzat oleskariak dira, poeta millara eltzen ez diranak —edo eldu nai ez dabenak— baiña bertsolariak baiño txukun eta apaiñago euren bertsolar'ak burutzen dabekan.'k; or ditugu olakoen artean, K, Enbeita, Basarri, Azpiri, Z. Andonegi, ta abar.

Ondarru'n jaioa dogu Azpiri, 1929-1-17'an.

Umetxoan eskolan ebillen oindiño gure anai arteko istillu zoritarrekota sortu zanean; bettatik artu eben iraultzalleak erria ta sei ilJabete osoan ementxe egon ziran frankotarrak, eta aldi ori eskola aundi barik emon eban, orain egurretan eta urrengoan ikasten,

Irakasleak barriz umeai eskola baifio politika, instruziñoa ta olakoak naiago eben erakutsi.

Amairu urte ta erdi eukazala itxasoan asi zen.

«Aldi artan jan-bearra gogorra zan —idazten daust—, eta neure adifieko mutikoen antzera, Kantauri itxasora urten-bearra izan neban.

Iru urtean ibilli nintzan itxasoan. 1945'ko azaroan itxasora joateari itxi neutson eta legorrean asi nintzan saregille».

Iru urtean egin eutson orretan eta soldauzkara joan-aurretik bere zeregiña ondo ikasi ebaleko, arrastero bikoteko saregille mai-xu ipiñi eben.

Kadiz'en egin eban gudaritza, baita bertan bizitzaldi guztirako lez gaixotu.

Gudaritza amaitu ondoren, etxeratuta gero be ezin ondo jarri. Kuntzurrunetik ebakuntza egin eutsoen, baifia alan be etzan ondo aurkitzen, eta b zitzari begira asten zanean gauzak illun ikusten, etorkizun barik aurkitzen zala uste eban.

Ez ekian zer euli leikcan. «Asi nintzan sendagilleekin —idazten daust—; batak au zala ta besteak bestea zala, depresio gogor batek artu ninduen eta beerakada audia euki neban. Dana dala, oraindik ementxe nabil, Jainkoari eskerrak.

Egia esan, neure gastetako amesak deuseztuta gelditu jataz. Ainbat gauza egiteko ustea ta... bapezean, egoak moztutako txoriño baten antzera geratu.

Baikor eta gogotsu gara euskaldunak. Eta obe orrela,

Azpiri'tarrak be 1958'an anai arteko baltzu bat sortu eben. Itxas-ontzi bi egin ebezan eta ementxe jarraitzen dau Jose Mari'k, anaiekin baitera, milla eratako laak egiñik bizimodua aurrera ateraten.

Bide onak izanda be irrati, eskola, telebista ta abar, ez daukagu etxe-barruko berotasuna, guraso ta seme-alaben arteko autua lakorik gure izkuntza ederra sakon, egoki ta errez ikasteko.

Auxe gogoratzen dausku Azpiri'k. «Etxe euzkalzale baten sortu nintzan —diñost berak—. Naiz eta neure denporako aldia guz" tiz txarra izan euzkerarentzat, gure etxean euzkera zan nagusi egin-kizun guztie.tan. Neure amak eta gurekin bizi zan izeko zar batek, eundaka bertso abesten euskuezan.

Ixil-ixillik, auzokoak ez entzufeko. Eurengandik ikasi neban Enbeita, Arrese-Beitia, Bilintx eta ainbat bertsolariren aapaldi ederrak.

Lagun artean asi nintzan bertso zaletasuna zabakzen. Ardan-degi eta sagardandesietan, maitasunezko bertsoak abesten genduzan; mend'ra joaten ginanean, bertso aberkoiak izaten ziran abesten genduz.nak. Gure lagun-taldean karlista etxeko bost mu-

til egozan; bertso kantuari esker, guztiak euzkal nortasuna ezagutu eben eta benetakoa abertzaJe egin ziran».

Baiña etsaiak be, putreak arkaitz gaiñean lez, zain egozan eta kontuz ibilli bsar. Alde onetatik asko snfridutakoa dogn Josc Mari.

Azpiri'k barruan eroian bertso giroa, lurra ondo gertaurik. Amazortzi bat urte eukiko ebazan, eta bere lenengo bertso idatzia neskatilei buruz egindakoak izan ziran: ardandegian abesten ebezanen antzekoak, barak be papereratu gura.

Eta itz lauz be idatzi dauskun arren, geienbat bertsoz jarduna dogu.

Berak autortzen dau ederto: «Bertso egitea izan da neure zaletasuna. Baiña artikulua be egin izan dodaz.

Beitsoak 'bein edQ bi.rirkan Basarr.'ri b'alduta, «La Voz de España» zparringian agertu zituan. «Goiz-Argi» aldizkarian be Txomin Agirre'ri bere eungarren urteurrenean egindakoak agertu ziran.

Aldi batean Ondarru'n ateraten zan «Boga Boga» illerokoan be bai. .

Joan zan urteko «Ondarroa 82»-en, Ondarru'ko bertso zale"tasunari buruz idazkai polit bat egin neban. Aurtengo «Ond?rroa 83»-en, Jan bi egin dodaz. Ondarru'ko Lore Jokoetara be ainbat olerki bialdu nebazan.

Ikasketarik ez neban egin, baifia irakasle onak euki doda? etxeaii. Iztegi aldetik, Umandi, Looez-Mendizabal, Aita Plazido Mujika, e.t.a. Aldizkari aldetik, Euzkalerrian atara ziran guztiak lenengoan erabilli izan neban.

Gari garbi ta egizaleekin geratu n'ntzan eta besteak betiko utzi. Neure patrikarako txanponak euzkal giroko gauzak erosten xautu dodaz».

San Agustin'ek bere «Autorkuntzetan» baizen lau ta zintzo agertzen jaku Azpiri bera bizitz-gorabera, zaletasun eta euskal lanetan. Nk, oster, neure aldetik, au gaiñetu ta ezarri bear dautsot guzti oni: igaz Larrea'ko Olerti Egunean saritua izan jakula.

Iru sail daukaz au dala-ta ospatzen dan sariketak: lirika, poema eta bertso-sailla, eta bertso-sailla, eta irugarren era onetan Azpiri'k jaso euskun leenengo saria. Amabi lan bialdu ebazan, oso sakon eta zentzunez eiotakoak.

Amar aapaldi ditu «Aiton batekin» deritxonak. Mendian izan da oleskaria, aize ta bake billa joanda. Itzuliaz datorrela, baserri baten aurretik igorotean, aiton bat aurkitzen dau atarian; bien arteko alkar izketa dozu poema au. Bigarren estrofan ona nola ikusten dauan aitona ataurrean:

«Urritx makilla esku artean
Okotz azpian jarrita,
Itzalpe artan bakarrik zegon
Aulki baten exerita.
Bere begiak gora begira
Zeruetan ipiñita.
Gure Jaunari otoitz egiten
ondo zeukan ikasita.
Arriturikan gelditu nintzan
Aiton ura ikusita».

Eta b:ak bietara mendiko ia baserriko bake ta zoriona abesten dabe; kalean ez da olakorik ezagutzen. Kalean, bada, «Begi-rapena zer dan azturik / burrukan geure artean. / Sendi bateko semeak eta / ezin bildu mai batean»,

Gairik sakon eta gatxenak be, errez eta lau jarten daukuz bere bertso biribilletan. Ezagun dau asko irakurria dana. Gero, jakiña, udabarri goizeko birigarroa baizen kantari. Ezta bear bada olerkari-maillako, ezta bertsolari mailkko be; baiña bien artekoa. Oleskaria, Euskalerriari dei, oles dagiona.

LORENTZO ZUGAZAGA

(1943-)

Lautada sotillak ditu Mungi-aldeak. Zoaz cgunez SolIube'ra, naiz gabaz Arrieta edo Bizkargi'ra, eta begira sartaldera; lillura zirakortan geldituko z^ra. Or Mungia ta koroi lez ditun erritxo liraiñak: Gatika, Maruri, Laukariz, Gamiz, Fika... Solo, landa, mendiño ta etxez, edertasun betean.

Alderdi ezin-obe onetan jaioa dozu Zugazaga, Gamiz'en 1943'-ko urrillaren 10'an. Barne-deiari erantzunik, Derio'ko Apaiztegia burutu eban eleiz-karrera, Gotzaiñaren esku-ezartez, 1968-10-15'an abade sagaraturik.

Geroztik, luzaro samar, Derio'ko Apaizgaitegian irakasle izan da gai askotan. Urte batzuk Gernika'ko Andra Mari eleizan igaro zitun, eleiz aretako apaiz-buru. Gero, zati batean, Erroma'n daukagu bere ikasketak sakonagotu nairik.

Gaur, Sondika'ko parroko izanaz gaiñera, Deustu'ko Unibersitatean eskolak emoten ditu, Teologiako Fakultadean.

Euskal arloan, elizen arteko Biblia euskeratzen diardu. «Dionisio Amundarain —diñost berak— Koordinatzaile dogula, talde bat gabiltz lanean, Itun Zaharra euskeratzen, Itun Barria bigarrenez ere argitaratua izan ondoren».

Oraintsu gaiñera, Bizkaiko eleiz-barrutirako, Katekesi arlorako gogzain ordezkari izentatu dabe Gotzaiñak. Beraz badau lanik.

Olerkari gisan, naikoa lan egiña dogu, sariak eskuratu ditu, eta abar. «01erti»-n eta «Karmel»-en datoz Gamiz'tar jakintsu ta landille onen sorpenak.

Nolako poeta dogun? Irakur eta ausnar urrengo biok:

J A U N A R E K I N

Jauna,
Zuk nire fedea
aproban jar dezazunean,
inolako bide bage
behelaino hertsienean
ibilaraz diezadazunean,
dardara ta ikaraz
oinkada eman dezadanean,
egizu niregan lan,
nire begirada sakon,
bare eta argituan

Zeu zauzkadana
edo Zeuk naukazuna
iragar dezadan,
itsasgorako olatubizien,
olatu amorratuen
behe-egitura sendoan,
ixileko bakean,
ni naizen guztia
Zeuregan dagoela,
Zeure geznari argi
nakizun ludian,

Jauna,
Zuk nire itxaropena
zalaritza labanetan
jar dezazunean,
arnasa kutsatu
eta urrituz
joan dakidala
utz dezazunean,
oinarriak arrakalatu
ta euskarri dudan lurra
leize-zulo luze ta beltz
bihur dakidanean,
naizena ta dudana,
ikara ta dardara,

Jauna,
gorroto zipristinak
zulatu ta jo nazanean,
jausteak gerta diezazkidanean,
nire asmoak gezurta
diezazkidanean,
haserre eta gogorkeria
niregan nabaitzean,
gizonentzat erruki izatea
makalkeria gaiso delakoa
susma dezadanean,
mendeku-olatuen
irabio apartsuek
xurga nazatenean,
nire neutasuna
besteen eurentasuna
baztertu nahiz itoz
eguzkiratu nahietan,

bilinbolaka urduriz,
noraez gorritan,
zeri oratu bage,
ixileko ekaitzak
narabilen guztitan,
jakin bezate guztiek
nire begiradaren errainutan
ez duela ezerk ez inork
erakar-indar naikorikan
Zugandik sustraigetu nazan,
Zeu bait zaitut arnas nire baitan
nire ibilbidea Zeuregan,
eguneroko izate-egiaztatzea
Zeuregan.

bizi-lorak albo-soroetan
dirdai ernaritsuz
ager daitezenean
izkutuko herio-segaz moztu
eta sutokari deuseztatzailez
estali ta ihar nahi ditzadanean,
hurbil zakizkit, Jauna,
damu bageko erruki-begiak
barren itzabu niregan,
muga ta bazter bageko
itsas bare ta emankor,
sabel zabal bailirean,
nire begi neureak
maitasun ereile
izan daitezan,
zorian sortzaile
aurpegi guztietan!

I Z E R T Z A N

Izerdi ene,
higiduraren berezko seme,
eguzkiaren ahaide,
anpuluaren anaia orde,
soro arteko gazbide.

Izerdi,
langile denen urrezko jantzi,
so.'naren printz dizdizari,
iardun bizien agiri geldi,
errainu-ibai dantzari.

Izerdi alai,
lur-sorreratik denon eskingai,
nekeen tanta kantari,
lurraren sunda, egurats usai,
bekokiaren emari.

Gelben izerdige,
gelditasunez berorik gabe
zurrin zaudeten zutabe,
hatsa hedatuz hilak zarete,
umeldutako koroe,

IZERTZAN,
eman lanari buruak sutan,
urrezko leiar argitan,
eurite geldiz dirdai galdatan,
guztiok berdin izertzan,
burestun garai, usai hegotan,
lur ta gizonon garaitzan.

MARIA JESUS BARAIAZARRA TXERTUDI/ (1946-)

Sollube azpian, Meñaka-Barrena'n munduratu zan Josune, Luis Baraiazarraren arreba; etxeko eraginēz edo, umetatik zaletu zan bertsolaritzara eta «hortik abiatu zan olerkigintzara oraindik gazte-gazte zalarik», diñost aren nebak. Gaur, alan be, ezkondata Barakaldo'n bizi jakularik, musakaz erdi-asarratua daukagu, aspaldi ez bait dausku poesi-lanik eskintzen. Baiña euskaltzale ta abertzale zintzo j'arraitzen dau.

Meñaka'n jaio zan 1946'ko apirilaren 13'an. Bere gurasoak: Isidro Baraiazarra ta Benigna Txertudi. Famili ugaria, ots, zazpi mutil eta iru neska, amar neba-arreba guztiz, amargarrena ben izanik. Bekizu au be: lenago, «Karmel» eta «Olerti» aldizkarietan olerkiz idaztean «Maria Jesus» erabilli arren, aspaldiko urteetan ez dau onartzen, edo eta beintzat «ez jako gogoko», Josune baino. «Olan erabiltzen dau gauza guztietarako eta guk geuk ere bai berari deitzeko».

Oiñarrizko ikasketak Meñaka'ko ta Meñaka-Barrena'ko eskolan burutu zituan. Geroago, Barakaldo'n egih eban Ogibide Eziketako leenengoa, :FPI deritxona. Umezaintza ta Mekanigrafia ta

Takigrafia kurtsoak gutun bidez burutu zituan. Bilbo'ko Gurutze Gorrian Erizain Laguntzaille titulua eskuratu eban. Orain orixe dau ogibide. Erizain Laguntzaille ta Barakaldo'ko Gurutzetan X izpien gaslean lan egiten dau.

1979'ko apirilaren 15'an ezkondu zan Muxika'ko seme dan Ton Jauregi'rekin. «Eunate» izeneko lau urteko alabatxo* bat dabe. Iritar lez Gernika'ko erroldan dagoz izena emonik eta an bizi dira astegunetan, asteburu ta jairik geienak Meñaka'n daben etxe barri txairoan egiñaz,

Gaztetxo zala asi zan idazten Josune; Bertso-zaletasunak bultz-eraginda, itxura danez. «Karmel»-en eta «01erti»-n idazten eban, esan dodanez. Eta orduko jorratzaille, bai Madrid'ekoen eta bai Donostikoen eritxiz, etzan beti agindutako bidetik ebillena; iru-lau bider etorri jatazan, ba, txapel-okerrak aren kontuak eskatzen. Arik niri ta nik arei guzur-pilloa sakatuz, etorri ziran bidetik atzera bialdu bear izaten nebazan.

Nik, alan be, naikoa argitaldu neutsozan. Ona eurotatik bat, saltoka aukeratua, «Gosia» deritxona ta polito asko egiña.

G O S I A

Ainbat erakoa da
gizonen gosia...
Euretan zein ete da
danen nagosia?
Janik eztauna beintzat
da gosez josia;
bake gosia dauko,
nai dau justizia...
Gose danak zer naiko
ezpabe jakia?

Zuzentasunik ezak
an ditu batzian
gose guzti-guztiak
alkarren atzian.
Bake-gosia euki
arren biotzian,
janari gosea da
gerrea etxian;
ori kentzeko gabiltz
burruka utsian.

Asi Euskalerrian
ta be-alderarte,
ainbat gosedun erri
ba-dira bitarte,
euren izerdiz ondo
betez samararte...
Urietan ba-dira
ainbat presidente
arrokeriz beterik
biatzera arte.

Au zuzendu artean
gu beti goserik;
ezta zuzentasunik,
ez dago bakerik
batzuk direan arte
bizioa beterik...
Amaika gosiaz ta
ezer ez besterik,
gure munduan dago
naikoa nasterik.

Onela aren pentsamentu ta bulkoak 1970'garrenaren azkene-
rantza,

JESUS ANTONIO ETXEZARRAGA **(1953-)**

Bilbon Gordoniz kalean jaio ta babeatu izan arren, 1953-1-3'an,
Zeanuri'ko Altzusta auzunekoa da Etxazarraga jatorriz. Deustu'n
eta osotu dauskuz bere ikasketak.

Barne-griñari erantzunik, olerki-irakurle da, eta kopia idazle.
1977'ko urtillaren 21'an sar.keta bat ipiñi eben Laukiz'ko gazteak,
bertako seme Esteban Urkiaga, «Lauaxeta» zanaren omenez. Zea-
nuristar gaze onek jaso eban olerki-batzaldi artako lenengo saria.

DOMU SANTUZ

Zuek
fusilen suzko kerio tantaz
gure joanean eroriak,
zuek
gure gau gorri ongarri
egiten duzuen odol hariok,
zuek
gure ezinbestezko bideetako

harrilosa ta kantugai,
 zuek
 gugan bizi zaretenok
 'gu ausattu ez ginen pausuok,
 zuek
 gure aitzin-gibeelko harrikadok
 gure ukabilen hatzamar hautsiok,
 zuek
 fusilen suzko herio tantaz
 gure aitzit-gibeleko harrikadok
 zuek, gureok,

T O L O Ñ O

Toloño,	ihesbide gudukatuen
gure Toloño,	negafra,
Europa beheko	gaztelu zahar
mendiño.	gogorra,
Euzkadi gureko.	gari harri
kopeta	gorra.
ta killa.	Gorbei saihetsak
Lepo atze	eta Gipuzkoak
zabala,	bildutako sua:
Errioxa, Trebifio	berbea,
ta Araba,	testigu bakar
eremuko errexala,	mutua,
gure Toloño,	euskera labratua,
Arabako beleen	Zazpi errosario
haizea	lau misterio,
gure Alostorrea,	bi berio
Ebrupe sugoiaren	ta txakur pinto
gerizpea,	mozkortua,
Orratz galdua,	gure bihotz
dorretxe	ihartua.
mila aldiz errea.	Toloño, ai oi!
Zerupeko gailur	gure Toloño!-
bakarra,	

MANU ERZILLA

Anboto'k, Bizkaiko mendi zangarra danak, ba^dau bere lillu-
ra bizia andik naiz emendik begiratu. Atsegin: aundiko errkxoak,
Arrazola, Axpe ta Martzana, daukaz bere oiñetan jainko-aizun
gurtzaille iduri. Lenago erri oneitatik bakotxak eukan bere udala;
gaur, pozik ez dagozala be, ez daukie udal-etxerik: Apata'ra joan
bear euren erri-gauzak atontzeko. Emengoxe zan nire ama, Jazinta
Baseta.

Emengoxe da baita Manu Erzilla, urte batzuk Zornotza'ko
Udaletxean egin ondoren, Bilbo'ra aldatu zana.

Euskaltzale dogu, eta euskal idazle ez-ezik, olerkari arnas-one-
ko. Amabi urte dirala argitara emon euskun poesi-liburu bat,
«Titzik ainitz idatzi dut» deritxona (Bilbo, 1977), 116 orrialdekoa.

Ona Bburu artatik artutako lantxo bi:

H A I Z E A

Haizea

gaua
iluna ta bakardadea

gau ilunpeko haizeak
bakardadea dakarkio
ene bihotzari.

haizea
gaua
iluna
bakardadea eta euria

gau euritsuko bakardadeak
hizozten du ene bihotza.

bakardadea
haizea
euria
gaua eta ni ororen erdian.

G I Z O N A

Gizona jarri zen
paper zuriaren aintzinean
eta ezin izan zuen
ezer sortu
amabigarren iturria agortu bai zuen,
maandiireak destolestatu zituen
eta amets egitea
nahi izan zuen

zoritxarrez
egun hartan
ametsak ere antzu ziran
gogo hain txiroa eta urrian zeukan.

KARLOS SANTISTEBAN (1960-)

Ona gaurko euskal idazle itxaropentsu bat. Karrantza'n, Enkartaaldean, jaio zan 1960'ko otsailaren 29'an. Antxe bertan burutu zituan bere leenengo ikastak geroago goi-maillako batxilergoa egiteko Bilbora joanez ain zuzen be Migel Unamuno'ren institutuan osotzeko.

Euskera gure izkuntzaz maite mindurik, aspaldi dala diardu gogo beror euskal banutiko lanetan. Euskaltzamdiaren «D» eta «B» tituluen jabe egin zan; euskal Filologia ikasketak burutu zitun; Euskal Idazleen Elkarteko partaide da; udaka euskal Uni. bertsitateko ikastaro ezbardifietan esku artu izan dau.

Lanbidezko jarduerak ugari egin ditu; 1977-78-79 urteetan, esaterako, euskera irakastan aritua dogu Bilboko zenbait euskaltegitan. 1980 urtean, urte betez, Eusko Kontseiluak kontratatua, Karrantza'ko eskoletako maisu-maistrei euskera irakasteko; 1981'an, Araba'ko ikastolen Alkarteak kontrataturik, Gipuzkoa'ko Urrestilla errian maisu-maistra talde bati urtebetko euskera-ikastaro trinko batean irakasteko; 1983'an, Arrigorriaga'ko Udalexean lan egiten dau utzultzaille lez; 1984-az geroztik Bizkaiko

Foru Aldundian lan egiten dau itzultzaile. Lanean jardun dauan urte oneitan aibat ariotan ibilli da, milaka itzulpen egifiz. Bere lanaz aparte be amaika itzulpen egin dau, jarraian datozen itzulpenetatik ikusi daikegunez.

Literatur itzulpenok be jakingarri dira: 1) Rosa Fria'ren *Hargiko Patinatzailea* (Haranburu, 1985); 2) Euripides-en «Bakan-teak», teatru-lana (Kriselu, 1986); 3) Voltaire-ren «Mikromega» (Kriselu, 1987); 4) Flaubert-en «Bibotz apala» (Kriselu, 1987); 5) PU Sung-Ling-en «Itsasoko mamuak» (Kriselu, 1987); 6) J. M. Gisbert-en «Esmirna'ko Magoa» (Anaya, 1987); 7) Angela C. Ionescu-ren «Ez omen da inor egon bertan» (Anaya, 1987); 8) «Munduko Legendak (Sua, 1988); 9) «Stop Txango bat egitera doa» (Mondadori, 1988); 10) Stop Eritetxea bisitatzen (Eric Hill) (Mondadori, 1988); 11) A. M. Pacheco-ren «Bi Jakintsuak» (Mondadori, 1989); 12) A. M. Pacheco'ren «Txirrita eta Inurria» (Mondadori, 1989); 13) A. M. Pacheco'ren «Kometa» (Mondadori, 1989).

Onez gainera jatorrizko lanak asko ditu ornidu. Urrengo al-dizkari ta egunkarietan azaldu ditu lanok: «Anaitasuna», «Argia», «Jakin», «Olerti», «Zehatz», «Ohi Euzkadi», «Aizu», «Ttu-Ttua», «Literatur Gazeta», «Habe», «Punto y Hora», «Egin», «Deia».

Eta azkenen bereak ditu liburu oneik: 1) *Egun batez*, nobela (Haranburu, 1983); 2) *Hitzak*, poesia (Haranburu, 1983); 3) *Iza_n bainintzen soldadu*, ipuinak (Haranburu, 1983); 4) *Amodioz eta gorrotoz*, poesia (Haranburu, 1986); 5) *Uda baten amadio zoroa*, ipuinak (Haranburu, 1986); 6) *Terrorista*, nobela (Haranburu, 1966); 7) *Mikel Zabalza edo Izuaren tunela*, nobela (Kriselu, 1987); 8) *Bizi aparra*, poesia (Kr.'selu, 1987).

Ba daukaz beste lan batzuk argitara emon bakoak: «Etimoli-giak Azkue'ren iztegia» eta «Txori izenak Azkue'ren iztegia», esate baterako.

Lanon artean, atsedan billa ameneko Maitagarriekin izan dau artu-emon; au da, zenbait o'erki-lan jostagarri be arildu daukuz. Or iru poesi-liburu, *Hitzak*, *Amodios eta gorrotoz* eta *Bizi aparra*. Irakur bi oneik, bata *Amodioaren bularretan* («Amodioz eta Gorrotoz» liburutik artua) eta bestea *Paranoi* («Bizi aparra» deri-txonetik jaso).

P A R A N O I A

«Haur ilhortu baten ezurtxoak
neska-lehen-odolez nahasiz,
egiten du sorgin den atsoak
maithagailu bat, on dena guziz».

Jon Mirande

Kaleko izkinetan
orotan,
agian edifizio barnetan
pareta arteko solasaldietan
eta gaupean babes izanik
iluntasun beltza goizartzen duten
farolen argizprietan,
apika kotxe arinetan
nesken gonolabur motzetan
irri infantiletan
begirada fioñoetan
eta
zergatik ez?
ordu berandukorretan
beharbada
tik-takdun erlojuetan
beraun etengabekeria erotuan
kariketako kantari
tapust-tapastarren
gitarra xiliabatuetan
ipuinetako xirulari sorgintzaileengana
maitagarri onutsengan
akaso
neure amonaren esanetan
ene maitalearen besoetan
haren hitzetan-
promesetan
amodioan
txinurrimeta New Yorktuetan
eta
ziur

- . • • -

-

neu neugan
datza
pertsegitzen nauen eldarnioa.

Txillida euskal artista da, artista errimea. Eta lengoan, aste bi dirala, artista onek Gernika'n ipiñi dauan oroigaillua ikusten eroan ninduan adiskide batek. Arriz eta zementoz osoturiko nionumentu orren aurrean lagunak niri: «Ez dot tautik be ulertzen». Eta gaur-eguneko barne-arnasaz jantzitako erti orren zeresan naia, pizkat beintzat adierazo nairik nekatu nintzan; alan be, ez eustan askorik artu. Poema au irakurriaz, beste ainbeste ez ete jasoko?

Pdesia, lirikua bera, adibidez, bereizi oi dute leengo Jiteratur idatziak. Au zeinētan jarriko? Nik sozial-saillean sartuko. Olerkaria gizartean ez al da bizi; gizaseme ta emakume artean, norbera buru dala, gizarteko biat, bizi, lan, lo, alikatu, ibilli, garrazi gizartean. dagiala. Dei bat, intziri bat dozu olerkia, eta leenera biurtu guraz ei gabiltz, barne daroagun kezka bat bota naiez bi5i gara. Picasso'k, bere margo-lauki bitxien bitartez barruan eroian kezka bat, buruauste bat kendu nai ei eban beragandik.

Irakur oster a be poesi biok eta itzezin.

JOSEBA MIRENA BILBAO **(1964-1981)**

Ez bizi, irakurle, gizona ezaguitzen dozulakoan. Ez da okn. Leza sakona dozu gizona, barru ta kanpo; leza ao-baltza, itxura laster aldatzen dakiana. Armiña, nire jaiot-etxetik ur-samar dagoan koba zuloa da. Lekeitio'ra joateko andik igaro bear izaten genduan umetan; bildurra sartzen euskun, ezkutuz beterik iduritzen genduala. Umetxoēn idurimēna! ••

Misterioz betea da umetxo jaio-barria. Zer izango ete jaku biar edo etzi? Argia, motela, osasuntsua a'a gexotia? Ez dakigu. Ba leiteke artista bat, o'erkari bat, musiku bat naiz arotz bat izatea... Nfok jakin zer, oster a? Geroak argi-erazoko dausku.

Umetxo bat jaio zan Bilbo'n. 1964'ko iraillaren 22'an; beronen gurasoak: Ebaristo Bilbao ta Miren Artetxe; anai-arrebak: Miren eta Gotzon; aitita Eulio Artetxe, Gernika'ko euskal olerkaria. Etzan umetxo au luzaro b'zi izan, Bilbo'n bertan il zan, ba, 1981'ko azaroaren 23'an, amazpi urte egin-berri zituala. Kimu samurra, Jaunak, aingeru taldea ugaritzeko, ebagitakoa.

Ames legez jakuz gatzetako urteak. Zer emongo, zer izango ur teetan zear Joseba? Il zanean, ain ~~z~~n gazte? Gexo txar batek eten eutsan bizitz-aria. Agur egin eutsan munduari, agur bere guraso ta anai-arrebai. Ixil-ixillik joan zan, aingeru egalari.

Gorako bidea artu ebanean, emen beean, zotinka geratu ziran gurasoak, anai-arrebak eta ikas-lagunak, galpen baliotsu batek biotz-zaurituta. Onako une ta monentuak ezin izaten doguz aztu. Leun-jamurra izan zan Joseba'ren eriotza, azken-agurra egitea. Az_a" roaren 23'an il zsn eta aren amak, Miren Artetxe, Abenduaren 8'an au idazten eustan: «Sarritan egon naz idazteko Josebatxu'ren egoeraz zu jakitun ipiñi naita; ba'ña ez dot egin orain arte. Josebatxu —zuretzat Joseba Bilbao Artetxe— poesitxure batzuk bialdu eutsuzana, zeruan dago zemendiaren 23,ren goizeko- zortzi-retatik; zeruan dagoala diñot bere bizitzan naikoa pozik bizi izan zalako, kurutzean Jesus'egaz ondo batuta egon zalako, bere gexoa zala-ta.

«Artrosia —txoko-mifia— gero ta aziago joiana eukan, eta olan bere gorpuztxoa egunetik egunera makalago egiñaz. Aspaldi-ko urteetun iñoren laguntza bear izan dau bere zeregin guztiak egiteko; len eskutxuekin idatzi naiz jan egiten eban; aspaldian seillotxuak albunean ipintea ba gaitz egiten jakon. Alan eta guzti ere bere burutxo oso argi euki eban azken gabeian izan ezik: zeezer esan gura eban, baiña ez geuntson ulertzen.

Argia amatatzen doa
gaisorik dago
Eta ezin da ezer egin.
Zer egin
momentu estu onetan?

Izar bat amatau da pozetan;
estutasunaren ondoren
poza dator.
Baña estatusuna zer ete da?
Agur eta
gero arte

«Egun batzuk ariñago, Hospitalean, berba pozgarri onek esan zituan: «Amatxu, maite nozu? Nik maite zaitut». Ostera bere au: «Jaungoikoak maite nau... Agur! Agur!» Bere arrebari ere deitu eutsan: «Mñ-en!». «Josu», gero. «Aita», bere aurrean egoan jesuitari, «Aita Garate». Gero, argitu zanean, esan eustan: «Amatxu, amesetan legez naz, eriorzan nagoalata». Makaltxu egoan legez etxeratu egin genduan, bertan il egingo ete zan bil-durrez; oxijenu ta sueruaz, amaika-?mabi egun bizi zan gure ondoan,

Lur-emote egunean ainbeste ezagun gelditu jakuzan deitu bari-rik. Ni poztuko nintzan zu bere illetan ikustez beste sei apaiz, senide ta lagun ondoan. Oso desp~d~da pozgarria egin jakon, berak merezidu eban le~ez. Agur, Josebatxu, zerurarte! Bere utsuna neurri bakoa ez da iñoiz beteko. Geure etxeko poza izan da, bera etxeko kanariotxo; naita jakin Jaunak beretzako gura izan dauala, bere gauza guztiak gogoratuz negar ta negar besterik ez dot egiten. Gogoratu zaitez zeure otoitzetan. Miren Artetxe, ama».

Olerkari.—Ikasle ikastuna zan Joseba; euskal ikasle ain zu-zen. Umetan Bilbao'n Elkano kalean, R. M. Azkue Ikastolan ika-si eban; gero Gran Via'n jarraituz. Sei urteko zala, Gorlitz'en eman zituan sei urte, jaiotzetikoa eban gexotilc zerbait obetuko zalakoan. Baita otera egin be. Eu 1973-74 ikasteroa Lauro'n asi ta osotu eban, E. G. B.'ko 8'garren urtea amaitu arte. Amar urteko, ezin ibilJirik geld'tu zan oso-osoan. Ez eban alan be bere umore ona murriztu, ezta ikasteko gogoia be. Argia zan burut, eta gexoaldian irakurten eta idazten aldia erre oi euskun. Bako-txak doguz geure zaletasunak. Joseba'ri eder jakon olertia. Emen Zomotza'n airtbat urtetan ospatu izan dogu Olerti-Eguna 15 ur-tetik beerako neska-mutikoentzat; gure olerkari txikiaren lantxoak be agertzen ziran pitean bein, baita saritxoak irabazi bere. Gexo-

rik eta sari-irabazteak emondako pozaz, ekin eutsan bertso-lanak biribiltzen, eta egun baten, onako kuaderun txiki bat bialdu eus-tan olerkitxaz beteta; 26 dira guzira laburrak eta zentzunez oso-tuek. «Nire Olerkiak» dau titulua, Bilbao Artetxe'tar Joseba'k egiñak.

Ona olerkion tituluak: 1) *Gabonak*; 2) *Ollartxoa*; 3) *Seaskan*; 4) *Bakartadea*; 5) *Itxas-argia*; 6) *Arrigorriaga*; 7) *Zer dan-go-goa*; 8) *Argi bat amatatzen*; 9) *Askatasuna, eskubide bat*; 10) *Gure kaleetan odola*; 11) *Itxasoan ekaitza*; 12) *Aurrekua entzutean*; 13) *Gau illuna*; 14) *Izar argitsua, Jaungoikoaren aunditasuna agertzen*; 15) *Itauna airean*; 16) *Erri bat gera*; 17) *Dirua eta bere ondorenak*; 18) *Euskaldunen nortasuna*; 19) *Burgos'ko prozesua*; 20) *Egi mingoi'za*; 21) *Askatasunaren bidea galarazten*; 22) *Egiatzko zoriona*; 23) *Iñoren laguntza barik*; 24) *Suarez Bilbo'n*; 25) *Abeni Eguna-80*; 26) *Ereindako aziak fruturik emomgo ete?*

Naiz eundaka itaun egin, naiz eundaka erantzun emon, olerkia, egiazko olerki jatorra beti dozu au: pentsamentu sakon bat, do-tore adierazoa; biozkada samur bat, arin ta gozo azaldua. One-xek labor ta txairo alkartuok dira Poesi-antoloji guztietan, dala Europa'n eta dala Asia'n, beti eder ta kilikagarri agertzen jaku-zanak. Arimaren zauskada da olerkia, eta arimeak taupada txi-kitan agertu daroa bere barrua. Olerki luzerik ez jaku gaur atse-gin; azkar bizi garean ezkerro, lan sakon ariñak asetzen gaitue,

Olaxe doguz Joseba'ren oler-lanak; gitxi besterik ez daukaz ogei lerrotik gorakoak. Orrez gaiñera, benetako olerkariak gaurko kezka urduri bearra dau. Joseba'k, irugarrenez esan, gexorik egoala bakartadea abesten dausku, itxas-argia, Arrigorriaga, ka-leko odola, dirua, Burgos'ko auzia, Suarez, askatasunaren istillua' Aberri-Eguna... Zeaztasun eta zertzelada guztiokaz konturatzen jakun, ogean zetzala be.

Erlauntzatic arako ezta Iez, zuk be pizkat txas<tatu daizun, ona emen, «Aberri Eguna-80» deritxonaren aapaldiok:

Gaur goizean jaikkzean	Aberria
kaleak utsik ikusi dodaz,	tristetu da,
eta pena bat sentidu dot	ezin izan dogu
biotzean.	ospatu jaialdia.

Euskalerrian	Datorren urtean
dogun giroagaitik	Aberri Eguna
ezin izan dogu	izango da,
ondo ospatu Aberri Egunik.	benetan!

Oian, zirkiñik egin ezinda. Gazte, amabost-amasei urte. Pazientzi. aundiz Aberri Eguna nai dau aundikiro ospa/tu. Kaleko zarata, auzi ta izubarriakaz konturatzen da olerkari txikia.

Miñak ez dau ikaratzen. Bakotxak bera zeregiña dabe etxe-koak, ikasi, erakut'si, lan egin... eta ezin naita be momentu guztietan bere oe-buruan iñor euki. Pena emoten dautso onek. Ez dau alan be garrasirik ateraten: begiak goi, Jaunaren naia egitea jako atsegiñen: «or zear ibilli aal izango banintz —diño^-, eta miñik ez baneu, orain baiño zoriontsuago nintzateke; baiña bizitzari ezin dautsogu lepoa emon; ezin dogu aldatu, bizitza aldat-eko aalmena ba geunko, g'zonok ez genduan oraindik egiazko zoriona eukiko».

Ena ontan dozuz bilbotar olerkari gaztetxoaren lanak. Inr-kolab letraz jeztea merezi eben, eta orixegaitik, damotzuet emen euren barri. Badira norbaitzuk danakaz liburu txiki bat osotu guraz dabiltzanak.

A U R K I B I D E A

Berba bi	5
Edestizko eta barru-miñezko olerkia, Bizkaia'n ...	7
Diego Lorenzo Urkizu	37
Rafael Mikoleta	39
Juan Bautista Altzola	43
Atsegin Andia	49
Bizkaiko- maite kanta	50
Agustin Basterretxea	51
Juan Antonio Mogel	55
Juan Antonio Aboititz	59
Juan Mateo Zabala	63
Aita Jose Antonio Uriarte	67
Eusebio Maria Azkue	70
Balentin Berriotxo eta Arizti, Santua	73
Meltxor Andonegi Apaiza	77
Eustakio Madina eta Uribe	79
Felipe Arrese Beitia	80
Jose Maria Garate Gallastegi	85
Txomin Agirre	87
Migel Unamuno ta Jugo	91
R. M. Azkue	95
Arana-Goiri'tar Sabin	97
Bustintza'tar Ebaista, Hirikiño	100
Gorgonio M. Erretereria	104
On Zirilo Artzubiaga	108
Juan Bautista Eguzkitza Meabe	111
Aita Imanol Arriandiaga	114
Paul Zamarripa	117
Kepa Enbeita	122
Imanol Enbeka	128
Alejandro Bilbao, «Aita Maruri».	131
Juan Abando Urrexola	135

Zeferin Xemein Lanbarri	138
Zirilo Uribe eta Besaoitaormaetxea	142
Joseba Altuna Aldasoro	143
Goienetxea'tar Andresio	145
BasiJia Bustintza Ozerin	148
Arrospide ta Basabe'tar Jon	149
Jose Mari Errazti Saratxo	152
Arrutza'tar Mikel	156
Gabirel Manterola	160
Pedro Ormaetxea, Aldan, Lontzi Aba	163
Bernardo Garro, «Otxolua».	167
Bixente Etxezarraga	171
Luis Gonzalez Etxabarri	175
Jose Arregi Garaigordobil	179
Erraztitar Karmele	180
Urkidi'tar Albontsa	184
Manu Sota Aburto	187
Nikoks Barrenetxea Uribasterra	192
Bustinitza'tar Errose	194
Koskorrotza'tar Gaibin	196
Sorne Untzueta	199
Bizente Ametzaga Aresti	202
Manu Ziarsolo	205
Artetxe'tar Eulogi	209
Urkiaga'tar Estepan, «Lauaxeta».	210
Iñaki Berakoetxea Aranbarri	213
Enbeita'tar Balendin	218
Bingen Batiz	221
On Klaudio Gallastegi	225
Mateo Argintxona ta Onaindia	228
Jose Antonio Goiria	230
Aita Frantzisko Atutxa	235
Iñazio Omaetxebarria Martitegi	238
Martin Arrizubieta	240
Aita Santi Onaindk	243
Teresio Elorrieta	247
Aita Lino Akesolo	251
Azpeitiar Gotzon	255
Aurre-Apr aiz	257

Sabin Erabeita Goiria	261
Eusebio Brkiaga Lastra ;	263
Anastasio Arrinda Albisu	267
Sabin Muniategi	271
Zubiri'tar Iñaki	275
Solozabal'dair Paulin	277
Andoni Amutxategi	281
Benjamin Manterola Urdarte	285
Augustin Zuibikarai	288
Jakoba Gerrikaetxebarria Igartua	292
Angel Bidaguren	295
Aita Lon Arteaga	299
Jaime Kerexeta	303
Iñaki Goikoetxea Uriarte	306
Federiko Karlos Krutwig	308
Bejrirdotxo Anaia	310
Maitena Belaustegigoitia	314
Biktoriano Gandiaga	316
Alfonso Irigoien Etxebarria	319
Martzel Andrinua	321
FelLx Zubiaga Legarreta	323
Gaibriel Aresti Seguirola	326
Mikel Zاراite Lejarraga	330
Jon Gotzon Etxebarria	334
Jon Lopategi Lauzirika	336
Deunoro Sai-dui Enbeita	337
Saibin Berasaluze	339
Gotzon Garitaonandia	340
Luis Arostegi	342
Begoña Sardui Enbeita	345
Fermin Iraolagoitia Mendibe	349
Luis Baraiazarra	352
Joseba Imanol Btxeita	357
Anitonio Bilbao Monasterio	359
Agustin Bnbeita «Kepa-ftxiki»	360
Jabier Amuriza Zarraonandia	362
Abel Muniategi	364
Juan Ramon Madariaga • • • • •	365
Jori Enbeita • • •	367

Aita Luki, Bertsolari	371
Basilio Pujana	374
Jose Mari Azpiri, Oleskari	377
Lorentzo Zugazaga	380
Maria Jesus Baraiazarra Txertudi	383
Jesus Antonio Etxezarraga	385
Manu Erzilla	387
Karlos Santistebain	388
Joseba Mireoa Biilbao	391

